

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

2001

Historisk Samsfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

2001

ANDEN RÆKKE – BIND 35

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

A. RASMUSSENS BOGTRYKKERI
RINGKØBING

*OMSLAGSBILLEDE:
Rutebilen Sevel-Holstebro med generator bagpå.
Ruten blev drevet af Kr. Nielsen.*

INDHOLD

<i>Ove Lund Knudsgaard</i> : En dreng i Alrum 1940-45	5
<i>Ruth Brogaard</i> : Sådan oplevede jeg besættelsesårene	25
<i>Hakon Rabbek</i> : Leg bliver til alvor under besættelsen 1940-45 . . .	45
<i>Marie og J. P. Hedegaard</i> : Erindringer fra ungdomstiden	67
<i>Betty Haahr</i> : En skolepiges glimt af livet i et marketenderi	75
<i>Tage U. M. Jensen</i> : 9. april 1940 og nogle oplevelser i tiden derefter	81
<i>Helge Kristensen</i> : Barn i Danmark – på randen af en verdenskrig	105
<i>Eigil Lauridsen</i> : Livsvilkår i Herning under besættelsen	133
<i>Jørn M. Madsen</i> : Besættelsen	139
<i>Thorkild Munk</i> : Ung i Ørnhøj under besættelsen	149
<i>Knud Erik Nielsen</i> : Hin påskelørdag 1945	161
<i>Erna Nørgaard</i> : Landhusmoder under besættelsen	177
<i>Amy Leila Bendtsen</i> : Mine barndomsminder fra krigstiden	181
<i>Kristian Møller Nielsen</i> : Erindringer fra min tid som dreng under krigen i Holstebro 1940-45	184
Meddelelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt	197
Regnskab	203
Register	205

Hardsyssels Årbog 2001

I 1999 udskrev Historisk Samfunds styrelse en prisopgave med titlen: »Dagligdag og dagligliv under besættelsen« som omtalt i foreningsmeddelelserne. Der indkom hele 57 besvarelser, hvoraf mange egner sig til at blive offentliggjort. Derfor er Årbogen 2001 blevet udvidet og helt helliget et udvalg af de indkomne besvarelser.

De tre første artikler er vinderne af prisopgaven i rækkefølgen 1., 2. og 3. præmie. De øvrige er et udvalg af de artikler, der egner sig til at blive trykt. Flere artikler vil blive bragt i de næste par årbøger.

»Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt« skulle have været med i år, men er udsat til år 2002. Derimod er foreningsmeddelelser med som sædvanligt.

Til dækning af de forhøjede udgifter i forbindelse med udgivelsen er modtaget støtte fra:

Velux Fonden

Dansk Lokalhistorisk Forening (DLF)

Vi takker for støtten.

På Historisk Samfunds vegne

Per Hauge Mortensen

Redaktør

ISBN 87-87358-22-0

ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 2001

Redaktør: Per Hauge Mortensen

Redaktionskomité: Hans Chr. Christensen og Asta Thomsen Jensen

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatterens tilladelse og med angivelse af, at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

En dreng i Alrum 1940-45

Af Ove Lund Knudsgaard

Mine forældre havde et lille landbrug i Alrum, som er en del af Stadil sogn nord for Ringkøbing. Marken grænsede mod syd til Øst-Stadil Fjord, mens der mod nord var granplantager, enge, tørvemoser og små rester af fordums lyngheder.

Øst-vestgående »æ vej«, en hullet grusvej mellem hovedvej 11 og Vesterhavet via broen over åen ved Stadil Kirke og gennem Vest Stadil Fjord, hvor vejen i lange tider af året var oversvømmet, som den var det mod syd over Stadilø til Houvig og Søndervig på klitkysten.

I klart vejr var udsigten over fjorden formidabel – Lyngvig Fyr om dagen som en streg i luften ca. 20 km væk, – om natten fortroligt blinkende.

Her blev jeg født i 1929 som den næstældste af fire børn. Den ældste, Niels Peder, var fire år ældre end jeg.

Vi gik i Alrum Biskole, en lille stråttækt bygning med et klasselokale og én lærer, som underviste alle syv klasser – en snes børn i alt.

Dette er kort fortalt baggrunden for efterfølgende erindringsglimt, som nu efter 60 års forløb uundgåeligt vil være præget af såvel erindringens tågeslør som af »bagklogskabens klare lys«.

DEN 9. APRIL 1940

Det var svært at holde tankerne ved skolearbejdet og øjnene fra skolens vinduer

den morgen, hvor de tyske fly på deres vej mod nord drønedede lige hen over husene.

Til sidst gav lærer Jensen os lov til at løbe ud på legepladsen næste gang, vi hørte motorlarm.

Ved den svageste motorstøj styrtede vi derfor ud af døren, – hvor Niels Kristian »Nimbus« forbavset så alle børnene i Alrum Biskole med læreren bagefter komme farende for at se ham tøffe forbi på sin Nimbus motorcykel.

Far havde en mælketur, hvor han kørte mælkejungerne fra omegnens gårde til Stadil Andelsmejeri. Den dag kom han efter turen ind og satte sig ved køkkenbordet og lagde hovedet i armene og græd af sorg og skam. Var landet ikke værd at forsvare? Hvordan skulle det nu gå Kongen og Danmark?

Mor kom også til at græde. Vi børn stod beklemt.

Jeg havde aldrig før set min far græde! Det var nok først da, det gik op for mig, at sagen var alvorlig og ikke bare spændende. Jeg var 11 år.

Det var egentlig ikke tyskerne, man havde været mest bange for. De var godt nok prøjsere, som man så på med umilde øjne på grund af Dannevirke og Dybbøl i 1864, men det var snart længe siden, og vi havde jo fået Sønderjylland tilbage.

Det var svært at tage det der med nazisterne helt alvorligt. Hitlers skrigeri

på tysk i radioen forstod vi ikke et ord af. Det lød komisk, og hvordan skulle man kunne tage en mand alvorligt, som man ikke kunne lade være med at grine af?

Desuden var tyskerne jo allerede i krig, og hvad skulle de ville her?

Nej, frygten gjaldt russerne, bolchevikkerne, som havde overfaldet Finland, et nordisk land!

Det var finnernes utrolige mod og store lidelser, man talte om i vinteren 1939/40, om forsvaret af Viborg og om de mange tusinde faldne og sårede, om de frivillige, der rejste op for at slås sammen med finnerne, om hjælp til de efterladte, især børnene, om de 500.000 finner, som blev jaget fra hus og hjem på det Karelske Næs.

Ville russerne mon fortsætte? Måske gå løs på Norge og Sverige – og hvad med Danmark?

Nu var situationen pludselig en anden. Vi skulle ikke først til for alvor at være bange for, om tyskerne ville komme. De var her!

I Alrum gjaldt tankerne den dag også Lars Dalsgaard, der var soldat i Sønderjylland. Havde han været med i kampene om morgenen, og var han kommet heliskindet fra det?

Bekymringen og usikkerheden var stor, men på den anden side, som hans far sagde til forargelse for kvinderne: Nu stiger prisen på heste!

Om aftenen, i mørkningen, stod vi vesten-omme, min far med sin aftencerut. Morbror Jens var på besøg for at drøfte dagens begivenheder, bl. a. ordren om mørklægning. Vesthimlen var rød af solnedgangen, og tyske maskiner fløj brummende mod nord som sorte pletter i det røde.

Morbror (lunt): Må du ikke hellere

slukke den cigar? Tyskerne kunne få øje på gløden og komme efter dig.

DE FØRSTE ÅR

Efter denne optakt til besættelsestiden faldt tilværelsen set med mine øjne tilbage i sin vante skure.

Det var naturligvis mærkeligt, at Lyngvig fyr blev slukket. Det havde blinket troligt i syd i hele mit liv. Det var mærkeligt med mørklægning, rationering og så videre, men mere spændende end generende, i hvert fald for os børn.

Det varede længe, inden vi fornåm nogen mangler. At sækkene med majs til hønsene og med oliekgær til kærne tømtes og ikke blev fornyet, at rosiner og svesker i køkkenskabet slap op blev nok registreret, men medførte ingen større afbræk i et barns hverdag.

Vi var endnu kun på vej ud af krisen i trediverne og havde aldrig kendt andet/haft andet end det nødvendigeste til dagen og vejen.

De voksnes snak om, at nogen hamstrede forstod vi ikke. Man satte sine penge i sparekassen, når sparebøssen var fuld, mest af to- og femører. At pengene kunne tages ud og bruges til andet end at købe en gård »når man blev stor« var noget, man først senere fik lært.

At de voksne kunne have overflødige penge i sparekassen lød usandsynligt, al den stund der aldrig var penge til andet end det mest nødvendige, i hvert fald sjældent til brystsukker (bolcher var et u-ord).

Ingen el, men en gammel vindmølle til at trække tærskværk og kværn. Ellers heste- og håndkraft ude og inde. Pumpe i gården og das i et skur omme bagved. Et radioapparat (familiens første) drevet af en akkumulator og et anodebatteri med

mange huller i. Akkumulatoren blev jævnlig genopladet på mejeriet ved hemmelighedsfulde processer, som kun mejeristerne magtede.

Radioen blev hurtigt kontakten til SANDHEDEN. BBC's danske aftenudsendelse lige efter den fransksprogede udgave krævede ro i stuen. Når tonerne »dum, dum, dum, DUM« lød gennem larmen fra den tyske støjsender, måtte skænderier og andre højlydte ytringer undgås, om ikke et »Ti Stille« skulle blæse én ud af stuen.

Men ellers fortsatte hverdagen som vanlig – næsten.

Det var spændende at holde et par dages sommerferie hos vore jævnaldrende fætre i Gudum – 50 km på en lejet tandem ad den med brosten belagte hovedvej med Niels Peder foran som styrmand.

Spændende at se tyskerne anlægge flyvepladsen ved Rom syd for Lemvig. Tænk, de pløjede lyngheden op med en vendbar kæmpeplov med flere plovskær, trukket i wirer mellem to lokomobiler, som hver for sig var større end lokomotivet foran 4-toget til Tim.

Mange landmænd på egnen omkring flyvepladsen solgte græstørv til belægning af den nypløjede og planerede hedejord. Læs efter læs blev kørt ud og lagt på plads af lokale arbejdere – ildsete eller misundte af dem, der ikke havde græstørv eller arbejdskraft af sælge, eller som ikke ville sælge.

BOMBNINGEN AF VIADUKTEN I HEAGER

Niels Peder og jeg stod den 8. april 1941 og læssede roer på vognen fra en roekule, da der pludselig fra nordvest, ganske lavt over trætoppene i Thorvalds plantage,

kom jagende tre blågrå flyvemaskiner i et sus lige hen over os. Jeg så ganske tydelig piloten i den nærmeste maskine sidde bøjet fremover.

Runde ringe på krop og vinger! Hestene hoppede af skræk og vi hujede og skreg til hinanden: Englændere! Englændere! Det var Rojl Ærfors!

Så var de allerede inde over Heeager og kastede den første bombe mod viadukten. Vi så bomben falde fra maskinen og så – et vældigt knald! Lidt efter bragede det igen.

Så døde flystøjen hen. Det røg fra nedslagsstedet, men ellers var alt igen ved det gamle: Roerne, som skulle læsses på vognen. Hestene var faldet til ro, den sædvanlige naturens stilhed en tidlig forårsdag med stille vejr, og alt var alligevel helt anderledes.

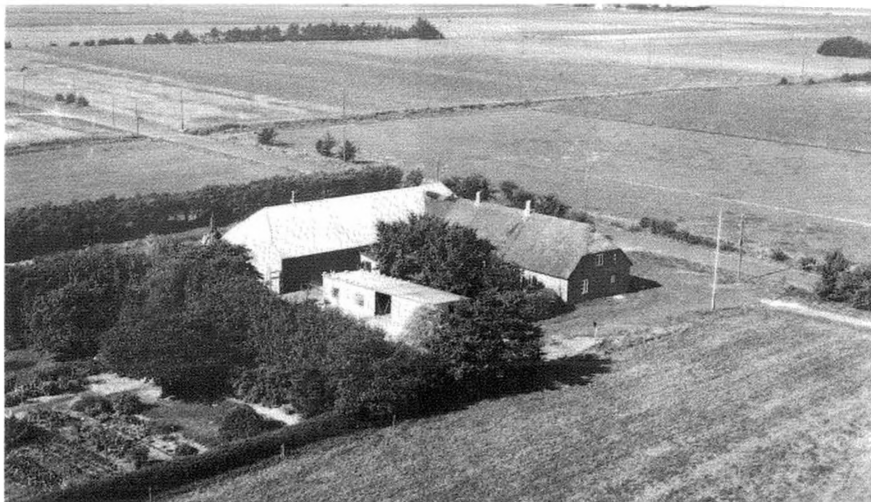
Jeg kan med min bedste vilje ikke erindre, at der hjemme var tvivl om krigens udfald. Englænderne havde jo Churchill, og amerikanerne var på deres side, så naturligvis ville de vinde, men hvor længe skulle det vare, og ville Danmark og Alrum også blive slagmark?

Tyskerne vandt godt nok overalt, som de havde gjort det i begyndelsen af første verdenskrig, men nu havde vi set, at englænderne i fuldt dagslys kom farende tværs over Alrum og smed bomber, uden at tyskerne kom efter dem. Hæ! Nu havde de fået noget at tænke på!

Jeg for mit vedkommende begyndte at kigge lidt mere frejdigt på de få tyske soldater, som vi på dette tidspunkt af krigen traf på: – Pas I bare på, de skal nok komme efter jer!

Det tog sin tid, som bekendt.

I forsommeren -41 blev jeg en søndag aften i al hast kørt på sygehuset og fik samme nat fjernet blindtarmen. Næsten 2

Ejendommen i Alrum i Stadil sogn få år efter krigen. Frugttræerne blomstrer, bl. a. pæretræet, hvorunder hunden er begravet. Der er kommet asfalt på vejen og nyt tag på laden. De lyse pletter i marken afspejler sandflugt.

måneders sygehusophold gav et første indblik i en helt anden tilværelse end den med skolegang og arbejde i stald og mark både tidlig og sent.

Efter bombardementet af viadukterne havde tyskerne opstillet antiluftskytts på disse. Mandskabet ved skytset havde ofte sigteøvelser mod et gammelt biplan, Anders And kaldet, som kom tøffende og cirklede rundt om byen. Vi så det fra sygehuset og vi grinede! Narreværk, vi havde ved selvsyn set, at englænderne fløj meget hurtigere og at de kunne komme som et lyn fra en klar himmel.

Jeg havde derhjemme nogle få kaniner, som far passede, mens jeg var på sygehuset. – Det var godt, du kom hjem, sagde han. Da var der godt og vel 37 og flere i anmarch.

Fjerkræslageriet i Struer hjalp mig af med problemet og gav endda lidt penge til

sparebøssen, – til købet af den der gård.

Skoleudflugterne med toget blev indstillet. Jeg nåede aldrig til København med skolen – Tivoli, Zoologisk Have og fregatten Jylland, hvor man overnattede, forblev uopnåelige og af Niels Peder, som nåede at deltage i den sidste tur, forherligede mål.

Herlighederne blev ikke mindre ved genfortælling i tidens løb. Tænk, når krigen engang fik ende, tyskerne var jaget ud og man igen kunne rejse på udflugt så langt væk som til København!

JAGT OG FISKERI

Far tog sig af jagten, med bøsse og hund. I sæsonen stod den på hare-, fasan- eller andesteg hver søndag. Så sparede mor sine hanekyllinger, som hun i stedet solgte til fru Flytkærs viktualieforretning i Ringkøbing. Sammesteds endte mine dueunger.

Fru Flytkær kaldte mor fru Knuds-gaard. I Alrum hed hun Anna te Pouls.

Mor havde været sygeplejerske og var tryghed. Når en ny Alrumboer skulle komme til verden lød det: Nu kan I godt hente jordemoderen og Anna te Pouls! I de sidste svære timer når en af de gamle skulle herfra: Nu må vi hellere få hentet præsten og Anna te Pouls.

Fiskeriet kunne vi drengene godt få lov at deltage i. Fisk var hverdagsmad, om vintertiden mest kogt helt eller hjemmerøget helt på rugbrød.

Vi fiskede med net i fjorden. Nettetene blev sat ud om aftenen og taget op igen næste morgen, helst inden mågerne havde fået kig på fangsten.

En dag i eftersommeren -41, på kongens fødselsdag, skulle Niels Peder og jeg hente nettet op af fjorden. Der blæste en stiv kuling fra nordøst, og der var kølighed i luften.

Naboens 5-årige Aksel var med os i den fladbundede pram, som Niels Peder stogede frem mod rækken af net, der var stillet op inde fra Svansted Vig ved Ejstrup bækks udmunding og vestpå, ud mod det dybe.

Men ak! Blæsten tvang båden udad mod dybet og tilsidst kunne stagen ikke nå bunden. Vi drev for vind og vove!

Sidstnævnte blev højere, jo længere vi kom fri af kystens læ. Jeg tudede, Niels Peder bandede og forlangte, at jeg skulle øse. Bølgerne slog indover rælingen og prammen var ikke for tæt – eller ret utæt for at sige det, som det er. Den gyngede ikke så lidt og Aksel ville af og gå hjem. Jeg måtte holde drengen med den ene hånd og øse med den anden, mens Niels Peder med stagen som padel forsøgte at holde bagstavnen i vinden, så vi ikke tip-

pede rundt. Jeg havde ingen hånd fri til at tørre næsen, så blæsten drev blandingen af tårer og snot i guirlander om til ørerne, når jeg drejede hovedet for med vemodsfyldte blikke at skue mod den sig bortfjernende hjemstavn.

Formiddagen gik. Prammen gyngede. Aksel ville ud af båden og gå hjem til sin far: Han bliver ked af det, hvis jeg ikke snart kommer hjem!

Bølgerne kom rullende ni ad gangen, med den niende som den største, – så lidt mere roligt vande og derefter næste bølgegeled. Vi drev tilsidst langs Hindø, hvor Erling Nielsen havde sin gåsefarm, men vi var så langt ude fra kysten, at den 2-3 m lange stage stadigvæk ikke kunne nå bunden.

Tilsidst landede vi forkomne, men ellers i god behold på Næsø, som er et ubeboet næs ud for Stadilø. Her lod vi båd være båd og gik over engene ind til Knud Høgsbjerg, hvor vi lånte et par cykler, hvilket var en generøsitet i de tider, hvor der skulle spares på cykeldæk og -slanger. Derefter ad den hullede og oversvømmede grusvej gennem Vest Stadil Fjord hjem til vore lettede forældre. Vi var trætte.

Den tur blev der snakket meget om det år, ikke mindst af os selv.

LØGN OG PRAL

Radioens og avisens uhyggelige og brovtenberetninger om tyske sejre – de buldrende sejrsmarcher i radioen.

Nye ord dukkede op: Legitimationskort! Et uudtaleligt ord på vestjysk dialekt. Rationeringskort! Nå, heldigvis var man da sluppet af med svinkeortene.

Propaganda og propagandaministerium. Ha, de kunne ikke nøjes med sandheden

dernede, men var nødt til at have et helt ministerium til at finde på løgnehistorier. Begrebet propaganda blev hurtigt negativt ladet, et belastet ord i slægt med løgn og pral, som i vestjysk dialekt betegner den rene usselhed: Løwn å prål!

NAT OG DAG

De engelske bombemaskiner vækkede os ofte om natten. Den syngende, ligesom stigende og faldende lyd fra de engelske Rolls-Royce motorer, når bølge efter bølge af fly i mørket fløj mod syd og senere på natten igen mod nordvest, – en gang imellem en buldrende tysk natjager. Lyskasterne fra de tyske stillinger på klitten, hvis stråler fejede hen over skyernes underside.

Pludselig en formiddag et par Mosquitoes, som slog ned over klitten og skød på tyskerne.

– Ja, ja, pas bare på!

Spærreballonerne som i stormvej rev sig løse i England og drev over Vesterhavet med stålwirer slæbende efter sig. Strømafbydelser skyldtes ofte disse wipers kortslutning af højspændingsledningerne, som faldt ned under et sandt fyrværkeri af gnister. Rygtet gik, at wirerne af luftmodstanden blev opvarmet til gløhede og ville give stærke forbrændinger, hvis man rørte dem under flugten, for ikke at tale om stråtaget, som omgående ville gå op i flammer, hvis wirerne ramte et hus!

Moster Dagny reddede sig gummidug til en god regnfrakke fra en strandet spærreballon inden tyskerne nåede frem og tog resten. Frakken var sølvglinsende og regntæt – og stank af gas.

Næsten hver dag de dumpe drøn fra sprængningen af ilanddrevede søminer.

Rygtene gik. Det mest utrolige vås blev fortalt videre. Vi troede på meget og hånedes resten: – Løwn å prål!

De tyske soldater i Tim og Ringkøbing så man, når man en sjælden gang havde fået lov at komme hjemmefra, ellers mærkede vi dem ikke derhjemme.

Normalt cyklede vi til Ringkøbing – med snor i lommen til at vikle om pludselig opståede buler på dækket og med lappegrej i en taske bag sadlen. En tur med rutebilen til Ringkøbing var en stor og sjælden begivenhed.

Ole Knudsen kom tøffende forbi på ruten Vedersø-Ringkøbing en gang om ugen, med gengasgenerator og brændstoffet i form af sække med brænde på taget. Hvis nogen skulle med rutebilen eller have pakker sendt med, blev en køkkenstol sat ud i vejsiden. Så holdt Ole.

Lidet anede vi, at »vores« rutebil en dag skulle blive malet hvid og med Ole bag rattet hente helt andre passagerer i en tysk koncentrationslejr – var det Neuengamme?

DEN SÆRE MAND

En dag kom en lille spinkel mand asende på sin cykel stik mod regn og vestenvind. Han havde en sort kasket på hovedet og var stærkt pukkelrygget, såvidt man kunne se på regnfrakkens facon. Han så sær ud.

Han drejede ind hos os! Han sagde goddag og sådan noget! Han var på en eller anden måde overvældende og vi blev omgående stumme af generted.

Heldigvis havde mor set ham fra køkkenvinduet og kom frem i døren. Manden sagde: Goddag, Anna! Som om han kendte hende. Han bad om lidt at drikke og snakke om, at det var drøjt at cykle imod vinden på den våde, hullede vej. Det vidste vi

alt om. Mor så glad ud, men også som om hun gerne ville have haft sin fine kjole på. Manden tog sin regnfrakke af og det viste sig, at han bare havde trukket den over en stor rygsæk. Sådan var der da ellers ingen, der bar sig ad. Der var heller ikke mange, der så glade ud og snakkede løs, når de måtte cykle mod den stride vestenvind og regnen.

Manden gik med mor ind, mens vi blev i nærheden udenfor.

Da han igen var kørt, bestormede vi naturligvis mor med spørgsmål: Hvem var den sære mand, mor? Hvad og hvordan var det være og hvor kendte du ham fra? Mor så glad ud og lidt fjern i blikket: Det var pastor Munk fra Vedersø.

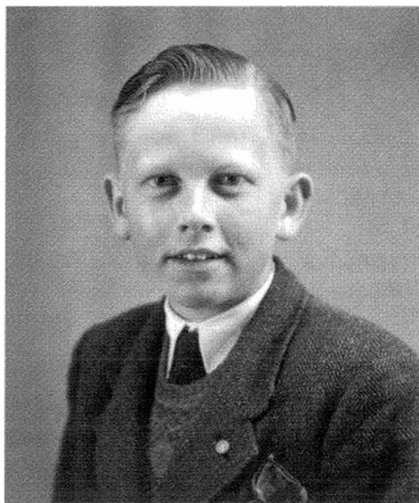
En præst! Kaj Munk fra Vedersø! Ser han sådan ud? Hvad sagde han, mor? Hvor kender du ham fra?

Mor havde vist siddet i menighedsrådet, mens Kaj Munk også var præst i Stadil. Han kom ofte hos morfar og havde efter morfars begravelse holdt sådan en pæn tale, som blev refereret i avisen. Han var på vej hjem fra sin jagthytte Lokkelykke i Hover.

- Nej, han er ikke som almindelige mennesker. Ja, ham kan I godt tage huen af for.

Det var ellers et af min barndoms store dilemmaer, at man skulle tage huen af, hvis man traf præst eller degn. Jeg cyklede undertiden en omvej over Tim for at komme til mejeribyen i Stadil (ekstra 5-10 km), - så slap jeg for at skulle forbi kirken og risikere at træffe præsten. Der er noget nedværdigende i at skulle sligt - at skulle vise respekt uden rigtig at vide hvorfor.

Kaj Munk ville jeg til enhver tid tage hatten af for og gør det, når jeg besøger

Forfatteren i 1941 i sit første jakkesæt.

hans gravsted på Vedersø kirkegård. Jeg står også ret.

HVERDAGE

Derhjemme var hverdagen - hver dag, efterhånden med mere og mere slidt og lappet arbejdstøj, lap på lap.

Brugte redskaber, som måtte repareres igen og igen fordi man ikke kunne skaffe nyt, - seletøj, reb, kornsække, spande, gummistøvler, o.s.v. i én uendelighed.

Børnetøj blev fremstillet af aflagt voksentøj, gamle gardiner og deslige. Tøjet gik i arv og gik i arv til mindre søskende, så længe det kunne hænge sammen. Det var værst for pigerne, som altid havde et udækket behov for at se »pæne« ud.

Det aflagte tøj på loftet blev taget til nåde igen og syet om. En pragtfuld kusekappe fra fars ungdom, af tykt mørkeblåt Holmens-klæde, med et stort slag og med rødt foer, blev til bukser - gode og varme på de iskolde mælketure om vinte-

ren, skridt for skridt for far og for he-
stene, som trak den tunge vogn fra gård til
gård til mejeriet og tilbage igen.

Kun lap på lap og gråt i gråt? Det er
selvfølgelig noget vrøvl, men at være teen-
ager med vokseværk og for få kræfter,
med skole- og arbejdspligter fra morgen
til aften, uden lyst og interesse for land-
bruget: Kan du fodre svinene, kalvene,
hønsene! (ikke et spørgsmål, men en or-
dre). Dumt spørgsmål fra mig: Jamen,
hvor meget skal de have? Kort svar: Som
de plejer, selvfølgelig!

Problemet var bare det, at mens or-
dentlige drenge på landet fulgte med i og
på en prik vidste, hvor meget foder dy-
rene skulle have, så gik jeg og tullede
rundt i helt andre tanker og glemte at
notere mig foderportioner og deslige – faldt i
staver over kælnе kalve eller tussede
rundt uden for borgporten (ladeporten)
og forsvarede denne med sværd og skjold
mod de angribende fjender, som var gået i
land fra vikingebåden på den fædrene
kyst, mens den skønne mø inde i borgen
sad mat henslængt på sin piedestal – med
den smalle vrist og den lille fod i silke-
skoen tittende frem under den folderige
kjole, med tårer på kind og bævende
læber –. (Fortsættelsen overlades trygt til
læserens fantasi).

Det varede ret mange år, inden det gik
op for mig, at piger ikke gider sidde på pi-
edestaler.

At samle kartofler op en kold oktober-
dag, kravlende med gamle sækstumper
bundet om knæene – med flækkede negle
og med udsigt til næste regnbyge på vej i
sydvest ude over havet og med erfaring
for, at man i løbet af 10-20 minutter igen
ville blive sjaskvåd (Ja, herregud, du er jo
hverken af salt eller peber!).

Eller kombinationen af roeoptagning
med håndkraft og haglbyger i november!
Jeg holdt ikke af det!

Kun bøgerne og dagdrømmene gjorde
den ensformige tilværelse udholdelig, el-
ler gjorde de den værre?

Den meget læsende kontrolassistent
havde lært os at låne bøger fra centralbib-
lioteket i Lemvig. Det var ganske billigt,
og man kunne få tilsendt 4 skønlitterære
og 4 faglige bøger ad gangen. Vi fik et ka-
talog med mængder af bogtitler, som man
mod et beskedent gebyr + porto uden vi-
dere kunne bestille hjem og beholde en
hel måned! Du store verden!

Jeg hentede engang i en forrygende sne-
storm en ny bogpakke på posthuset, tra-
vende gennem driverne og på hjemvejen
med sneen piskende i ansigtet. Ikke en
hund var ude. På hjemvejen holdt jeg for-
pustet og temmelig udkørt hvil i læ af en
roekule og var ved at dusle hen, da det
pludselig fór igennem mig: Hvis du bliver
siddende her, fryser du ihjel!

Det var nok noget, jeg havde læst om –
om Mylius Erichsen og hans ukendte grav
på Grønland eller om guldgraverne i Ala-
skas is og kulde.

– Læser du nu igen? – Har du husket
kalvene, hønsene, lektierne? – Ja, ja (dybt
suk), jeg var jo lige på vej!

Der var også gode dage, vinterdage
med knagende frost og skøjtøløb i timevis
på fjorden. Kælketurene ned ad Nørager
bakke (2 m høj) og på hjemvejen efter
mørkets frembrud Katrine i Dalsgaard,
som kaldte os ind til et glas hjemmebryg-
get frugtvin: Jamen, lille børn, fryser I da
ikke?

Vi gik dog kun den vej i følge med
Henning i Dalsgaard, for hvis man mødte
gårdens kæmpestore grand danois (Pan),

som blot kom hen og snusede, når Henning var med, men ellers – den visse død i hundens store gab!

Anders Dalsgaards kalderåb: P-H-A-A-A-N! hørtes milevidt – mindst.

Nytårssaften, hvor vi sædvanen tro, krig eller ej, løb rundt og generede omegnens beboere på det groveste. I mangel af fyrværkeri og knaldeffekter brugtes at gnide på folks ruder med spytfugtede korkpropper, hvilket frembringer en skrigende lyd, som besynderlig nok opfattes forskelligt af øret, afhængig af om man er ude i kulden eller indenfor i den lune stue. Lytterens alder betyder dog også en del.

En gammel maleråse med et lille hul i bunden og med et stykke karbid, som smækkedes på, frembringer et lydeligt plop, når låget blæser af, forårsaget af en brændende tændstiks nærkontakt med den fra dåsen gennem det lille hul udstømmende karbidgas/luftblanding og den deraf følgende gasekspllosion i dåsen. Nul høreskader!

Da der ikke længere fandtes batterier til lommelygter, havde Thomas et år anbragt en tung syrefyldt akkumulator i sin rygsæk, forbundet med reflektoren fra en dynamolygte: Thomas, kom og lys her!

Jeg mindes Thomas, når jeg hører bønnen i en af nutidens kendteste jule«salmes»: Rudolf, kom og lys for mig!

Sommerdage med badning i fjorden, mens de voksne sov middagssøvn.

Søndage med udflugter på cykel eller med hestevogn til Vennelyst i Hvingel eller til havet, hvor der stadigvæk var adgang til korte strækninger af stranden.

En mild og stille høstaften, når der langt om længe var dekretet fyraften. Eller næsten stille.

Endnu hørtes Anders Dalsgaard på selvbinderen med tre heste forspændt i kilometers afstand, syngende en gammel vise og skældende: »Ud på livets vej, har du narret mig – Så! I Ralliker! Din Tre-pattede Kamel! Kom nu! Fremad! – men jeg vil aldrig gifte mig med dig!«

Der var jo også Birger. Mine forældre havde som så mange andre medlidende med de stakkels københavnerbørn, som ifølge avisen fik for lidt at spise. Så vi fik Birger sendt over på sommerferie.

Det viste sig at være en blegfed dreng, der mildt sagt ikke faldt til i »bondemiljøet«, som han følte sig højt hævet over. – Maden? Bvadr! Dyr og mennesker lugtede af bondeland, bvadr!

Mine højt skattede og hjemmelavede klenodier som slangebøsse, medestang m.v. brugte han uden at spørge om lov, ukyndigt og uden nænsomhed (han havde efter eget udsagn meget bedre udstyr derhjemme).

Nej, vi blev ikke venner.

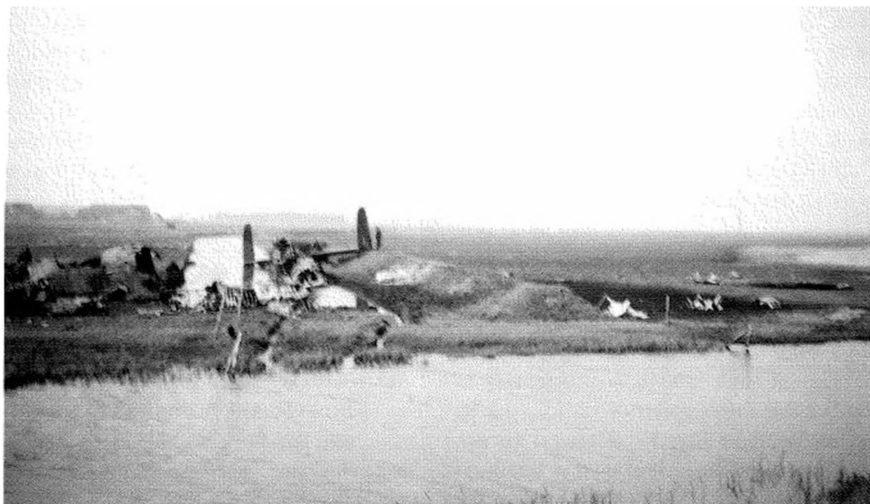
Straks efter krigen lille sydslesvigske Frauke med de store øjne i det magre ansigt og i det tynde tøj. Der var behovet for en sommer på landet synlig.

KRIGENS GRU

En dag i april 1943 kom far hjem fra mælketuren og fortalte, at der lå et nedskudt engelsk bombefly ved åen lige nord for broen mellem Alrum og Stadil, ikke langt fra Stadil kirke.

Maskinen var brændt og kun skelettet lå tilbage, bortset fra halepartiet, som var knækket af og slynget over på åens modsatte bred. Op på cyklen og afsted!

Tavse stod vi og så tyskerne gå rundt ved vraget. Endnu lå det forbrændte lig af et besætningsmedlem ved siden af vraget,

Det britiske Lancaster bombefly nedskudt natten mellem 20. og 21. april 1943. Af de 7 mand om bord overlevede de 3. (Foto: Chr. Nielsen Kirkely Christensen. Arkiv: Bent Anthoniesen).

sammenkrummet på arme og knæ som i bøn. Jeg erindrer min første tanke: Det ligner næsten en steg! Så kom erkendelsen og gruen til mig. Det er jo et menneske!

Tanken om den frygtelige døds måde fik mig til at liste hjem igen uden at kunne huske ret meget andet end synet af liget og maskinens haleparti med de magiske tegn på halerorene.

Tyskerne kørte i de følgende dage flyets rester til Hee, hvor de blev læsset på to jernbanevogne. Her havde en af byens bjergsomme originaler, Marinus Rytter, et par spændende aftener ved i mørkningen, trods vagten med gevær og stålhelmet, at snige sig op på vognene og redde sig souvenirs til senere salg.

Konkurrencen fra tjenestekarle med penge på lommen var for stor til, at jeg opnåede nogen af de attråede effekter, men lidt reddede vi drenge os dog på selve nedstyrtningsstedet, efter at tyskerne hav-

de forladt dette. En del af maskinens indhold var faldet i åen, hvorfra karlene med river og kroge fiskede ting og sager op. De efterlod de helt værdiløse ting, såsom stumper af plexiglas, lidt af et patronbælte, en tom blikæske til pistolpatroner o. l.

Jeg gemte den tomme patronæske med den engelske tekst under hele resten af krigen.

Det tyske bjergningsmandskab var indkvarteret i mejeribyen, hvor deres store diesellastbiler stod parkeret foran mejeriet. Min 9-årige kusine Gunhild og jeg blev en søndag eftermiddag inviteret på en køretur i en af de store vogne – rystende og skumplende helt til Vedersø og tilbage igen. De to rare halvgamle tyske soldater forsøgte efter bedste evne at snakke med os, men vi var for generte og for optagne af oplevelsen og søgte efter turen skyndsomt hjem til faster Margrethe.

FLERE HVERDAGE

Faster Margrete strikkede en sweater til mig, i tovstrik, lun og uopsidelig, af hvidt uldgarn fra vore egne får.

Mor klippede fårene, efter at disse var vaskede under megen hujen fra pigerne, som far truede med at putte i karret bag-efter.

Fårene stod i tøjr på de sandede agre ved fjorden, hvor det var drengepligt at flytte dem til nyt græs hver dag samt at indfange dem, når de havde revet sig løse. Jeg har mange gange med håbløshed i sinde og tudbrøllende af arrigskab forsøgt at fange de satans får.

Dyre købt erfaring: Hvis fårene under jagten blot et øjeblik får lov at stå stille og pisse, så fanger du dem aldrig!

Jeg husker ikke, om de mange myndighedskrav og restriktioner vedrørende landbrugets produkter omfattede afleveringspligt for uld, men der blev i mange hjem kartet og spundet garn til den store guldmedalje, hvor vi tidligere havde afleveret ulden på uldspinderiet og fået garn retur. Der blev strikket kradsende og meget varme og holdbare strømper og sokker og meget mere.

Aftægtsfolk blev pludselig efterspurgt som eksperter i mange former for hjemmeproduktion, der ellers var gået i glemmebogen i mellemkrigsårene.

Sivsko, verdens bedste hjemmesko i fodkolde stuer.

Kartoffelmel, fremstillet af egne kartofler ved en ret enkel proces, som indbefattede rivning af de rå skrællede kartofler i en rasper, hvis håndsving efter de voksnes mening lå godt i hånden på drenge. Dødsens trivielt!

Hjemmelavet roesirup, et sortbranket fluidum og bittert som bare pokker, da

man ikke evnede at udtrække bitterstoffet. Visse af mine jævnaldrende kan endnu blive svømmende i blikket af salighed ved at mindes smagen af de ækle sorte rugbrød, som blev bagt af hjemmelavet sirup og hjemmeformålet rugmel. Jeg får ondt i maven bare ved tanken.

Ristning på komfuret af rugkerner til kaffeerstatning – en infam stank i køkkenet og en besk drik.

JAGTENS GLÆDER

Der var mange eger i granplantagerne. Vi drenge gik på jagt efter dem med hjemmegjorte spyd, slangebøsser og luftbøsser. Vores jagthund »Leif« og Jens' magede lille køter elskede disse jagter. Når vi 4-6 drenge udstyrede med diverse egerbaner drog til skovs, løb hundene foran os, af og til kiggende sig tilbage for at se, om vi var med. Kommet ind blandt træerne hoppede hundene rundt med snuderne i vejret i håb om at få øje på et eger før vi andre. Når et dyr var opsporet, gik den vilde jagt fra træ til træ, hunde og drenge med næserne i vejret og under høje råb: Der er den! Nu er den i det træ!

Hundene gøede! Leif: Jaw, jaw, jaw!
Og den magede: Abba, abba, abba, abba!

Gunnar hævdede, at hunden var missi-
onsk.

Ofte måtte byttet lade livet og blev båret hjem i triumf. Her blev det sagkyndigt pelset og skindet bredt ud og sømmet fast på et bræt. Overskuddet fra salget af eger- og muldvarpeskindene, som blev omdannet til pelsværk for fine damer, gik til snold. Engang blev der til to styks lagkager fra bager Pilgaard i Tim og en fest, hvor et par mødre i mangel af kakao eller chokolade skænkede varm hyldebærssaft-vand. Alle omegnens kusiner var indbudt.

Vi undredes over, at fine damer ville gå i sådan nogle skind, men sagkyndige Jesse, hvis fars moster boede i København og derfor pr. definition var en fin dame, mente meget rigtigt, at vi kunne være lige-glade: Sålæng' de bare betåler!

Da Lise og Niels' førstefødt blev døbt Leif, blev vores hund Leif på fars foranledning skudt dagen efter.

Hunden var alligevel uegnet som jagt-hund, efter at den var blevet bidt af eger-njagtens glæder. Når den drog med far på harejagt, varede samarbejdet kun, indtil de kom i nærheden af en plantage, så fór hunden ind mellem træerne: Jaw, jaw, jaw!

Jeg begravede hunden Leif under frugt-havens bedste pæretræ. »De vog den, jeg grov den en grav i vor have!«

Jeg spiste aldrig mere pærer fra det træ.

UHYGGE

I sommeren 1943 var jeg hjorddreng i Vester Kamp i Stadil. Det står for mig som den sommer, hvor uhyggen og utrygheden for alvor blev realiteter i hverdagen.

Ungdomsforeningen holdt sankthans-aften på præstegårdens eng nedenfor kirkegårdsdiget, uden bål naturligvis, men det var meningen, at der skulle være sang-lege og anden tant. Da vi var forsamlede, kom pastor Tousgaard ned til os, og samtidig lagde tågen sin klamme hånd over engen, så vi knapt kunne se hinanden.

Tousgaard holdt nu, lavmælt og med sorg og vrede i stemmen, en tale til os om frihed og tyranni med ord, som man dengang normalt ikke brugte i større forsamlinger.

Præsten sluttede med Fadervor og vi sang dæmpet »Kæmp for alt, hvad du har kært«. Så gik vi stille hver til sit.

Senere den sommer var der udgangsforbud, vistnok fra kl. 20. Da var det godt at kende de dunkle stier udenfor alfarvej, når man søndag aften efter en frieftersmiddag listede tilbage til Kamp i sommer-natten, mens man spejdede efter tyske patruljer (som der ikke kom nogen af) og efter gemmesteder undervejs – for hvis de skulle dukke op.

Det var også den sommer, det begyndte at undre og forarge uindviede, at visse mennesker brugte så mange nætter på kortspil. Jernbanesabotagen tog til og lavtgående engelske fly kredsede i de mørke nætter rundt over egnen. Rygter og nyfigen snak om eventuelle sammenhænge blev tiet ihjel eller barskt afvist af de voksne.

FLYSTYRT

I Kamp havde jeg et loftskammer under stråtaget med vindue i stuehusets sydgavl. Natten til den 4. september 1943 blev jeg som så ofte før vækket af flystøj, – to maskiner kom fra syd lige efter hinanden og passerede efter lyden at dømme ret tæt forbi gården. Endnu halvsovende hørte jeg pludselig en kort kanonsalve oppe i luften mod nordøst – den langsomme tjuk, tjuk, tjuklyd fra en tysk natjagers maskinkanon.

Kun en halv snes skud, så forandredes motorlyden og steg efterhånden til en uudholdelig skrigende lyd.

En maskine kom tilbage i et styrt, mens himlen udenfor vinduet farvedes mere og mere rød. Da den nu helt flammoomspændte maskine kom så langt mod syd, at ilden lyste direkte ind ad vinduet, blev alt i kammeret farvet ildrødt og jeg troede, min sidste time var kommet, så et bump og en kortvarig opblussen af ilden, mens

Stedet i Fuglbjerg Enge, med mindestenen for de 8 britiske og australske flyvere. Billedet er taget 5. maj 2000.

motorernes vilde hvinen brat hørte op.

Maskinen, en 4-motorers engelsk Lancaster bombemaskine med 8 mands besætning, styrtede lodret ned i den sumpede rørskov i Fuglbjerg enge i randen af Vest Stadil Fjord. Da tyskerne sammen med dansk politi og en ambulance fra Falck nåede frem, var den 30 tons tunge maskine allerede forsvundet i hængedyndet. Et aflangt vandfyldt hul i den græsklædte jordbund viste silhuetten af maskinens krop og vinger med de fire motorer.

Kun beskedne rester af den store maskine lå spredt oven på jorden over et stort areal omkring hullet.

ATLANTVOLDEN

Det efterår havde man i sognet tvangsindkvartering af folk, som arbejdede for tyskerne, dels med bygningen af fæstningsanlæg i klitterne og dels med gravningen

af pansergrave i baglandet, brede og dybe grave tværs gennem eng og agre.

De fleste af arbejderne var københavnerne, mærkelige folk, som man så på med nysgerrighed og skepsis. Nogle af dem stillede i jakkesæt, slips og pæne sko (dancesko), en komplet uegnet påklædning til arbejdet med skovl og spade i de mudrede pansergrave.

Man måtte jo vænne sig til de påtvungne pensionærer. De måtte opholde sig i familiens kreds i fritiden, da køkken og dagligstue som regel var de eneste opvarmede rum i huset. Nogle faldt godt til hos deres værtsfolk og blev nærmest en del af familien. Mange kunne sende gode pakker med fødevarer hjem til familien i København.

Hvornår de egentlig forsvandt igen? I min erindring sivede de fleste væk, efterhånden som de fik mulighed for det. Få blev savnet.

Til gravningen af den inderste pansergrav øst for mit hjem blev anvendt en gravemaskine til det grove. Den blev bevogtet af to skikkelige tyske soldater fra garnisonen i Tim, som boede i et lille træskur ved siden af maskinen.

Det må have været ulidelig trivielt at holde vagt om nätterne og om søndagen, hvor der intet skete. De to gutter vænnede sig da også hurtigt til at lade maskine være maskine og i stedet købe eftermiddagskaffe og høre radio i den nærmeste gård.

Vi stjal motorens drivremme en søndag eftermiddag mens vagtposterne drak kaffe, og en nat sneg en sabotør sig ind og lagde en sprængladning på samme motor. Så var det håndarbejde med skovl og spade i pansergraven for de danske arbejdere – og formodentlig en enkeltbillet til østfronten for de to soldater.

Der blev i løbet af 1943-44 gravet to rækker nord-sydgående pansergrave øst for Stadil kirke med 4-6 km mellem grave. I græsrabatterne langs vejene gravede tyske soldater skyttehuller med få meters afstand, enkeltmandshuller.

Mit hjem lå midt mellem de to rækker grave og tanken mere end strejfede os, hvorledes det mon ville gå os i tilfælde af en allieret invasion over klitkysten, boende klods op ad en af de få veje mellem fjord og enge, som førte ind i landet, en vej som var spækket med tyske soldater i huller med kun én udgang. Huller som syntes bedst egnede til at kæmpe og dø i, uden mulighed for retræte.

Udover at grave enkeltmandshuller plyndrede soldaterne mors frugttræer for æbler, som ellers skulle have forsedet familiens vinter med æblegrød og -kage.

De gravende soldater var under kommando af en barsk udseende officer, en

frygtindgydende haltende veteran med ar i ansigtet og med én behandsket hånd, som hele tiden famlende ved pistoltasken. Foruden ham så jeg under besættelsen kun én tysk soldat, som jeg blev virkelig bange for, et dyr af en sortklædt SS-officer med jernkors og egeløv, med pistol og dolk, i ridestøvler og med et morderisk hovent udtryk i ansigtet, som kom spankulerende imod mig midt på fortovet ud for bundtmageren på sydsiden af torvet i Ringkøbing.

Alle veg ned i rendestenen for ham, også jeg.

JULEN 1943

Julen varede ikke til påske, men for os dog til helligtrekonger, bortset fra det nødvendigeste arbejde i stalden. I begyndelsen af januar var jeg på julebesøg i Kamp, hvor to indkvarterede »københavnere« kom hjem fra arbejdet i pansergraven og havde deres utilslørede morskab af den generte bonderøv med det åndssvage sprog.

Morskaben fik dog en brat ende, da det blev meddelt, at Kaj Munk var fundet i vejgrøften i Hørbylunde plantage ved Silkeborg, myrdet!

De to fyre listede stille ud af stuen.

Dagene derpå og selve begravelsesdagen, hvor også vejen gennem Alrum til en afveksling var meget befærdet, var uhyggelige. Sorg og en afmægtig harme knugede folk.

Håbløshed! Hvordan kunne de dog? Var der ingen ende på disse menneskers ondskab?

DEN 6. JUNI 1944

Invasionen. Bare de må komme godt i land. De voksne klistret til radioen med den engelske middagsudsendelse.

Mig? Jeg var jo karl på gården, gud bedre det, og skulle fodre kalve og grise på klokkeslæt, vande køer og heste, ---. Jeg sneg mig alligevel hen til et åbentstående vindue og lyttede med, mens kalvene brølede i vænget og køer og heste vansmægtede.

Bare de nu kom godt i land dernede. Det gjorde de som bekendt, men ikke alle lige godt.

SØNDAG DEN 27. AUGUST 1944

Mor havde anvendt sin røgpuster om formiddagen, da hun kiggede til bierne for at se, om hun snart kunne slynge honningen ud.

Ottende US Air Force havde 1200 B-17 og B-24 flyvende fæstninger på vej mod Tyskland via Danmark.

Vejret var skønt, som det kan være i august. Over middag havde Niels Peder og jeg stået og set solen glimte i de mange bombefly, som bølge efter bølge fløj mod syd, blinkende i solen højt, højt oppe på augusthimmelen. Man blev sært opstemt over et sådant opbud af fly, vi vinkede, selvom amerikanerne naturligvis ikke havde en jordisk chance for at se os.

Da den sidste bølge var væk, fik vi fat i røgpusteren, hvor der endnu var gløder i brænderens indhold af gammelt sække-lærred og optagne, som vi altid var af videnskabelige eksperimenter, gik vi i gang med at undersøge, hvor megen røg der kunne være i bryggeret.

Pludselig hørte vi igen flystøj. Jeg skulle stille røgpusteren fra mig, så Niels Peder nåede først ud foran huset, hvor han gennem larmen fra maskinen råbte: Den smider en bombe! Se, det ryger fra den! Den rammer huset!

Så var jeg ude og så lige imod mig en stor bombeformet tingest komme tum-

lende, mens det tilsyneladende røg ud fra siden på »bomben«, der hvislede hen over hustaget lige over mit hovede og med et bump ramte jorden på den anden side af huset, mens den amerikanske Mustang jagermaskine med de store stjerner på vingerne i et brøl gik ud af dykket lige over trætoppene og forsvandt mod sydøst.

Det er mere panik end gustent overlæg, der præger ens reaktioner i en sådan situation. Niels Peder fór på hovedet i vejgrøften og råbte, at jeg skulle komme væk for ikke at blive begravet af murbrokker, hvis bomben sprang og væltede huset. Jeg løb, som det hedder, hid og did og kom så pludselig i tanker om far og mor, som sov middagssøvn. De måtte ud! Men bomben, som kunne eksplodere når som helst?

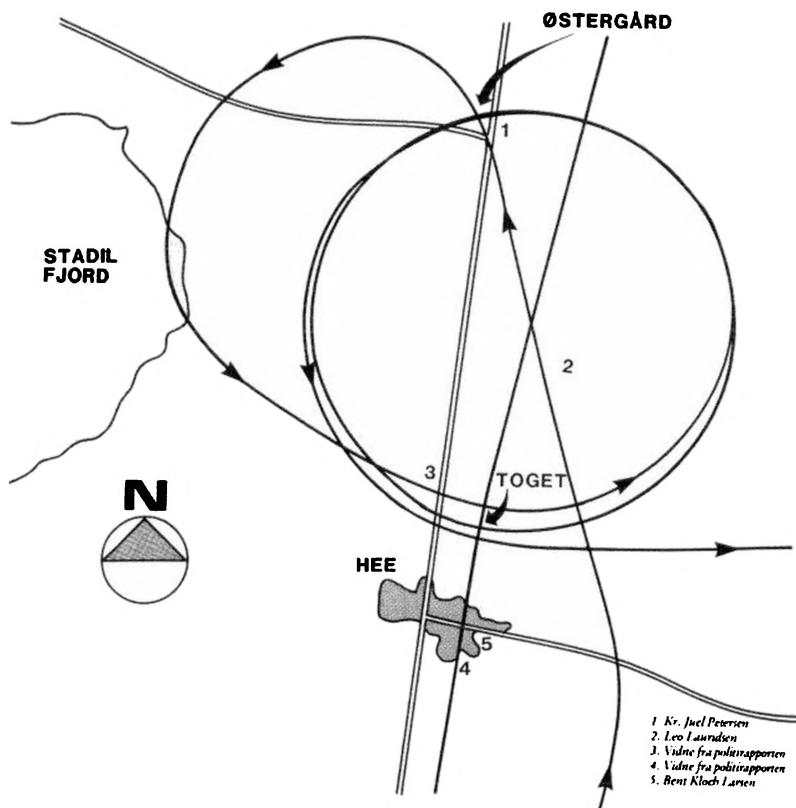
Med hjertet i halsen og livet i hænderne sprang jeg ind i huset igen, ind i soveværelset og på hovedet ind under sengene (vi var belært om faren for flyvende glassplinter og faldende mure m.m.), hvorfra jeg råbte usammenhængende ord om bomber og eksplosioner og »skynd jer at komme ud!«

Endnu i dag kan det undre mig, at far tog sig tid til at få et par bukser over de lange underbukser, hvori han sov middagssøvn, og at mor trak en kjole over hovedet, inden de gik udenfor. Der var rimeligt langt til nærmeste nabo og langt mellem trafikanter på vejen, men man gik ikke uden for huset uden bukser eller kjole på, om der så lå aldrig så mange bomber og røg. Tænk, om nogen så én! Hvad de følte ved at komme ud gennem det røgfylde bryggeret? Jeg ved det ikke, men de bevarede værdigheden. »Man har vel været soldat!«

Mor havde været sygeplejerske og begge havde af livet lært værdien af at bevare roen

Amerikansk Mustang-jager med droptanke som den forfatteren oplevede.

Jagernes ruter ved angrebet på toget nord for Hee. (Luftangreb på Vestjylland, 1986).

i krisituationer og ellers at befale sig: »Gud i vold«, og tage, hvad der måtte tilskikkes én.

Jeg kan bevidne, at det tager lang tid, år faktisk, at komme over et så pludseligt påført chok. Et begreb som krishjælp var ikke kendt og næppe tænkt, medmindre vor drillesyge nabos beretninger om dengang Ove blev så ræd, at han krøb ind under sengen, ha, ha, ha, var med til at trække rædslen ned i øjenhøjde.

»Bomben« viste sig i øvrigt at være jagerens droptank, som piloten uanset restindhold af benzin skulle kaste inden et angreb for ikke at hæmme maskinens manøvreedygtighed. »Røgen« var naturligvis benzin, som sprøjtede ud af tanken.

Kastet af droptanken var indledningen til beskydningen af toget lige nord for Hee, hvor 9 mennesker blev dræbt og 11 såret, mens jeg lå under sengen.

Droptanken gik itu, da den ramte jorden, men vi reddede et par flasker benzin. En af disse blev anvendt på farbror Andreas' oplodsede Chevrolet, som fik tilført højoktan-flyvebenzinen med en slange direkte i karburatoren. Motoren holdt til mosten og spandt i mindst et halvt minut, inden flasken var suget tom. Spændende!

UNGARERNE I HEE

I Hee stationsby var indkvarteret en afdeling ungarske soldater, hjælpetropper kaldte vi dem. Det var flinke mennesker, som ikke var alt for begejstrede for at være udstationerede så langt hjemmefra og uden ret meget at tage sig til. Nogle af dem var meget dygtige træskærere og skaffede sig lidt ekstra lomme penge ved at sælge deres små figurer.

Ungarernes madrationer var formentlig både små og kedelige, og soldaterne var

gode kunder hos bageren, hvor også den skønne bagerjomfru var værd at skue. Byens drenge, som følte sig forpligtede til at medvirke til kommunikationen mellem soldaterne og den skønne, lærte førstnævnte nogle skrækkelige ord og vendinger, som disse troskyldigt afleverede i butikken i den tro, at de dermed var både galante og dannede.

Hvis bagerjomfruens blikke havde været dræbende, ville en hel generation Heedrenge være gået tabt.

Ungarerne havde skydebane mod vest ud over fjorden, hvor der i strandkanten var placeret et skiveanlæg med en bagvedliggende skydevold til opfangning af kuglerne.

Hvorvidt ungarene er særlig dårlige skytter eller det bare var sjovere at skyde efter andet end skiverne står hen i det uvisse. Ihverfald røg mange af kuglerne forbi skydevolden og en del kom ubehagelig tæt på vores fjordagre, hvor jeg og vore to heste i henhold til reglerne for markarbejde i de tidlige forårsdage var til-delt jobbet med at harve faders ager.

Jeg ved ikke, hvem der har fundet på udtrykket »med kuglerne fløjtede om ørerne«, men jeg er ikke enig. Riffelkugler fløjter ikke, når de passerer ens høreorganer, de tilkendegiver deres forbifart med et »smak«, og lidt efter høres riffelknaldet. Enkelte opspringere fløjter måske efter at have ramt jorden, men de fleste brummer.

Da jeg ret hurtigt fik nok af at være reel eller indbildt skydeskive – for ikke at tale om hestene, koblede jeg harven fra, og vi gik hjem alle tre.

Nu fandtes der imidlertid ikke mellem alle de uskrevne, men ufravigelige regler, som dengang fik landbruget til at fungere, noget om at man kunne holde inde med fo-

rårsarbejdet, hvis man blev beskudt, så far overtog tømmerne, og hestene måtte pænt gå med ham ud i kugleregnen. Her på gården harvede man i dag og dermed basta.

Jeg var selvfølgelig en skrædder. Hvorfor dette fags udøvere i min fars bevidsthed rangerede i den nedre ende af den skala, hvor helte som Tordenskjold og Uffe Hin Spage indtog toppositioner, vidste ikke.

STAVNSBÅND

Apropos harvning, så var det vistnok udvælsen af denne disciplin, som et par år tidligere endelig overbeviste mine forældre om, at Niels Peder ikke egnede sig som landmand. Heste er meget følsomme overfor kuskens åndelige nærvær og Niels Peder havde det med at gå og drømme, også når han harvede, så det gik langsommere og langsommere op og ned ad de sandede agre. Han blev så udstyret med en pisk i det forfængelige håb, at han og hestene derefter ville drive det til noget og undgå at bringe skam over familien blandt naboerne, som naturligvis havde et vågent øje med hinandens gøren og laden, også i mark og vang.

Da Niels Peder imidlertid vendte tilbage efter første runde uden pisen, som han havde tabt undervejs, var det, at han fik lov til at komme i lære som automekaniker.

Mine forældre ønskede ikke for nogen af deres to piger en husmandskones hårdtarbejdende hverdag, så for mig betød Niels Peder's frigørelse, at jeg dermed var den, der skulle overtage gården, når far og mor var slidt op.

Hvad skulle jeg ellers? En læreplads som håndværker var udelukket, da jeg ifølge den lokale murer end ikke kunne slå et søm i uden at bøje det. Synge kunne

jeg heller ikke, og – som min mor meget rigtigt sagde – derfor aldrig kunne blive førstelærer og kirkesanger. Og mindre kunne da ikke gøre det.

Dog, et par år efter Danmarks befrielse blev også jeg befriet – med udsigt til et forlæns liv på eget ansvar.

BEFRIELSEN

De sidste dage i april 1945 var uhyggelige. Det var tågede dage. De tyske soldater, som bevogtede jernbanen, var nervøse og gik og skød op i luften. Det buldrede i syd –.

Kapløbet mellem Montgomery og russerne om, hvem der først ville nå den danske grænse, var for os for alvorligt til, at det var spændende.

Vi holdt vejret, men som før nævnt, forårsarbejdet måtte ikke forsømmes.

Frihedsbudskabet om aftenen den 4. maj kom som en fuldkommen og vidunderlig overraskelse for mig, der i fantasien havde set krigen vælte ind over os og havde gennemspillet mange bloddrypende scenarier om, hvordan vi ville blive befriet.

Aftenen er beskrevet ofte, godt og grundigt, jeg har slet ikke dækkende ord.

Den femte maj om morgenen sømmede far det gamle flag fast på en lang granraft og bandt raften fast til den gamle sokkel. Flagstangen havde været fjernet under hele krigen.

Strålende sol og lærkesang. Jeg ville holde fri, men blev sendt ud at sprede møg.

Opklodsede lastbiler og personbiler var blevet klargjort i nattens løb og kom forbi den møgspredende bondekarl med glade mennesker, udstyrede med armbind og maskinpistoler på vej til Ringkøbing.

Jeg blev sendt ud at sprede mæg!

Jeg må her pointere, at mine forældre på ingen måde var urimelige i forhold til andre, men familien løb for fulde gardiner ind i en ny tid, hvor slægt pludselig ikke længere som en selvfølge fulgte slægters spor.

Det tog tid for mine forældre at erkende, at deres og slægtens livsstil, hvor mindst ét af børnene fortsatte arbejdet med »gården« – om nødvendigt ofrede egne interesser – ikke længere gjaldt.

Dette i forbindelse med mit vanskelige sind og fars beskedne pædagogiske evner medførte gnister – og også urimeligheder fra begge sider.

Det hører med i denne bekendelse, at det var far der, da han endelig »kom til sandheds erkendelse«, hjalp mig ind på et nyt spor i tilværelsen – i sidste ende til glæde for alle, ikke mindst for dansk primærlandbrug.

DAGENE DEREFTER

De tyske soldater forlod landet i hast.

I et forladt okkuperet sommerhus på en klittop mellem de tyske bunkers stod endnu tallerknerne på bordet med uspiste madrester.

Et par nysgerrige og eventyrlystne teenagertøse af mit bekendkab konstaterede dette et par dage efter rømningen, og inden de danske myndigheder endnu havde fundet sig selv: De kunne da godt have vasket op efter sig!

Pigerne fandt en kasse håndgranater under ransagningen af det forladte sommerhus: Vi lukkede et vindue op og så trak vi den der stift ud og smed granaterne ud ad vinduet, ned ad klitsiden. Det gav nogen ordentlige knald!

Fra fæstning Hanstholm kom et kontingent russiske soldater, som havde været i

tysk tjeneste. De bivouakerede en nat i nogle gårde vest for hovedvejen, et hundrede stykker i laden hos vores nabo. Der blev kogt mange æg i naboens gruekedel den aften.

Russerne var fuldt bevæbnede og meget vagtsomme. Rygtet gik, at de samme dag havde jaget deres tyske overordnede væk, hvilket sikkert er rigtigt. Vi fandt i hvert fald senere iturevne identitetspapirer for tyske officerer i plantagen.

Russernes vagt smed om natten en håndgranat efter Kesse i Dalsgaard, som cyklede forbi på vej til sit bagerjob i Hee, men han reddede heldigvis skindet.

Man træffer undertiden mennesker, som man af uforklarlige årsager straks er på bølgelængde med. Jeg traf den aften en russisk soldat, som jeg aldrig har glemt. Han var kun lidt ældre end jeg. Vi gik op og ned ad vejen og snakkede sammen hele aftenen, selvom vi ikke kunne eet ord af hinandens sprog. Vi udvekslede små gaver, værdiløse genstande af stor værdi.

Han var fra Georgien i Kaukasus mellem Sortehavet og Det Kaspiske Hav og havde lang vej hjem – til fods. Mon han nåede hjem og til hvilken fremtid? Derom findes sikkert en historie, forhåbentlig en god historie, som den senere om drengen i Alrum. Men disse historier hører ikke hjemme her.

EFTERSKRIFT

Niels Peder er død nu, efter mange års lærergerning på Århus Teknikum. Han var en af de første her i landet, der som svagstrømsingeniør underviste i mikrodatamaternes nye og forunderlige verden.

Vest Stadil Fjord blev afvandet efter krigen og nedstyrtningsstedet ligger nu

midt inde i det dyrkede område. Endnu ses det aflange hul i jorden, hvor flyet faldt den 4. september 1943.

RAF forsøgte efter krigen at hæve bombeflyet med de døde fra sumpen i Vest Stadil Fjord, men det lykkedes ikke. Stedet i Fuglbjerg enge er et af de få på landjorden i Danmark, om ikke det eneste, der udover at markere stedet for et under krigen nedstyrtet allieret fly også fungerer som gravsted for besætningen.

Nedstyrtningsstedet og adgangen dertil er fredet, og på en mindsten, rejst af sognets beboere, er angivet navnene på de fire unge australiere og fire unge englændere, som mistede livet over Stadil den nat. De ligger der endnu.

Yngste besætningsmedlem, Herbert Freeman Jowett, var 20 år og sin mors eneste barn. Hun fortalte efter krigen, at

Herbert havde været hjemme på orlov og var rejst tilbage til tjenesten aftenen før det tog, som skulle blive både hans første og sidste.

Jeg besøgte engang invasionskysten i Frankrig sammen med en ven, en veteran fra dengang. Vi indtog igen den lille landsby Loon Plage, som han havde gjort det under invasionen halvtreds år tidligere, og senere gik vi en tidlig formiddag på kirkegården ovenfor Omaha Beach mellem de 9.000 gravsten over næsten jævnaldrende, der ikke som os fik lov at leve et helt liv.

Vi græd, vi to gamle, mens vi gik mellem rækkerne af hvide sten. En fransk lærer, som stod og fortalte sin tavse klasse om kirkegården, fik øje på os og listede stille væk sammen med børnene, så vi kunne græde i fred.

Ove Lund Knudsgaard
Født 1929 i Alrum, Stadil sogn
Pensioneret mejeriingeniør
Bakkesvinget 188, 8700 Horsens

Sådan oplevede jeg besættelsesårene

Af Ruth Brogaard

Optakten til besættelsesårene oplevede jeg ved at lytte til de voksne og ved at læse avisen. Radioen oplevede jeg ikke noget særligt fra før efter 9. april 1940.

Jeg tror, det var så langt tilbage som i 1937, at man i avisen kunne læse om en mørkelægningsøvelse i København. Der skulle være overflyvning for at se, om der sivede lys ud ved de mørkelagte vinduer. I gaderne gik betjente i hvide kapper for at kontrollere. Bil- og cykellygter skulle være blændet.

Der var også sådanne øvelser i Vestjylland. Mor og far havde hængt mørke gardiner og tæpper for vinduerne, og så gik far og jeg uden for landsbyen og op på »bjerget« for at se, om der skinnede lys ud. Det gjorde der heldigvis ikke, og jeg var vældig stolt af at have været med.

Borgerkrigen i Spanien optog mig en del, for jeg havde læst i avisen om danske frivillige, som tog derned, både unge mænd og familiefædre. Det måtte være forfærdeligt at tænke på for dem, som havde en far eller bror med.

Jeg kan huske, at det var i 1938, at tyske tropper overskred grænsen til Østrig, uden at der blev løst et skud mod dem. Det syntes de voksne var meget mærkeligt, og da Østrig senere afholdt folkeafstemning om indlemmelse i Det stortyske Rige, stemte over 99% for. Kunne det virkelig

være rigtigt, det var noget, som blev diskuteret meget.

Jeg erindrer også tydeligt de voksnes glæde og optimisme, da Chamberlain havde været i Tyskland. Efter de aftaler, der var indgået, skulle der aldrig mere blive krig. Men fredag d. 1. september 1939 overskred tyske tropper grænsen til Polen, og søndag d. 3. september erklærede England og Frankrig krig mod Tyskland. Nu blev samtalerne mellem de voksne mere og mere alvorlige. Allerede fra oktober 1939 blev sukkeret rationeret. Man kunne godt tro, at udkast til rationeringskort havde ligget parat til at gå i trykken, hvis krigen brød ud. Folk hamstrede, der blev købt ind i store mængder.

EN GANSKE

ALMINDELIG SKOLEDAG

Tirsdag d. 9. april startede som en ganske almindelig skoledag. Jeg var ordensduks i denne uge, det første frikvarter kom, de andre børn var gået ud og læreren ind til sin kone, de havde lejlighed i forbindelse med skolen. Jeg havde lukket alle vinduerne i klassen op, som jeg skulle, og var blevet færdig med at omdele det papir, vi skulle bruge i den næste time. Jeg ville til at gå ud til kammeraterne, da der lød et underligt øredøvende motorbrøl, og alle papirerne fløj rundt i klassen. Jeg tror ikke, jeg blev bange, derimod godt gal

over, at det var tilladt at flyve så lavt, at det generede. Jeg så ikke maskinerne tydeligt, men troede selvfølgelig, det var danske. Jeg måtte i gang med at samle papirerne op og fordele dem igen. Derefter gik jeg ud på gangen, hvor de andre fortalte, at tre sorte maskiner var fløjet lavt hen over skolen. De andre var heller ikke klar over, at det ikke var danske maskiner.

Vi undrede os over, at læreren ikke kom og kaldte os ind til timen, for frikvarteret havde været alt for langt, jeg tror, at der næsten var gået en time, før han kom. Da vi havde sat os, sagde han, at vi ikke måtte blive forskrækkede, men tyskerne var gået over grænsen om morgenen, de havde besat havne og flyvepladser for med deres militær at forsvare Danmark mod overgreb fra andre magter. Der var ikke krig, og kongen opfordrede til ro og besindighed.

Vi fik fri resten af dagen, men skulle møde til sædvanlig tid den næste dag. Hvis vi på hjemvejen mødte fremmede soldater, skulle vi bare gå ud til siden og vente, til de havde passeret os. Vi skyndte os at blive færdige for at komme hjem, og læreren gik igen ind til radioen.

FAR SÅ ALVORLIG UD – MOR GRÆD

Da jeg boede lige bag ved skolen, tog det kun få minutter for mig at løbe hjem. Straks jeg var kommet ind, råbte jeg, at vi havde fået fri resten af dagen, men der var ingen, der svarede. Far var på kontoret og så meget alvorlig ud. Jeg for ud i køkkenet igen og videre ud i vaskehuset, hvor mor gik og smågræd. Det havde jeg aldrig set før, så jeg blev helt paf. Jeg fik besked på, at hvis jeg gik ud, skulle jeg blive i nærheden af huset. Jeg valgte at blive inde det

meste af dagen, jeg fik tiden til at gå med at høre radio og få læst lektier til næste dag. Folk, som havde ærinde på kontoret, diskuterede selvfølgelig begivenhederne. Om aftenen var radioen også tændt.

Om det var samme dag eller en af de nærmeste derefter, husker jeg ikke, men der nødlandede en tysk flyvemaskine på heden mellem Vostrup og Hemmet, og da det rygtedes mellem os børn, ville vi selvfølgelig hen og se den. Vi måtte godt gå rundt om den, men kigge ind var ikke tilladt. Der gik vagt, og besætningen var vist seks-otte mand. Jeg ved ikke, hvad der var årsag til nødlandingen, men da vi nysgerige unger ville se den igen den næste dag efter skoletid, var den borte. Nogle mente den skulle til Aalborg eller til Norge, men det var kun gætterier.

Det var ikke meget, vi så til tyske soldater, kun nogle cykel- og motorcykelkompagnier. De stoppede ikke op, var kun på gennemkørsel.

Da efteråret kom, fik vi rullegardiner af svært sort mørkelægningspapir op ved alle vinduerne. Stort set forløb resten af 1940 rolig, og rationeringen var endnu ikke et særlig stort problem. Cykel- og billygter skulle også mørkelægges, dvs. der blev sat en metalhætte med en smal revne til lyset over lygterne. Det var ikke meget, man kunne se, når man kom cyklende, hullerne i vejen var ikke nemme at undgå, og det skete da også, at man endte i grøften, hvis man ikke havde været så snild at tage en lommelygte med, den sad man med i hånden og lyste fremad og nedad. Sommertid blev indført i 1940.

Da krigen mellem Finland og Rusland stod på, blev vi store skolepiger sat til at strikke svære uldsokker, som blev sendt til de finske soldater.

Den 1. november 1940 blev jernbaneforbindelsen Tarm-Nr. Nebel nedlagt, i stedet blev der indsat rutebiler på strækningen. Mor og far, som havde været ansat ved stationen, siden den blev oprettet i 1913, var ved at bygge hus ved landevejen, og der skulle de så fortsat passe postekspeditionen samt rutebilerne.

ISEN BRAST UNDER TO KAMMERATER

Vinteren 1940/41 var meget kold med masser af sne, og fjorden var lagt til med is. Det var herligt at løbe på skøjter der eller på en lille dam, som lå i en plantage øst for landsbyen. En dag på fjorden kunne det nemt være gået galt. Vi var en stor flok kåde børn, som opdagede en lille våge i isen, og selvfølgelig ville vi vise, at vi ikke var bange. Gentagne gange løb vi hen over vågen med stor fart, uden at der skete noget. Så kom mine klassekammerater Anna og Else i tanke om, at det kunne være sjovt at løbe over samtidig. De krydsede armene over kors, tog godt fat i hinandens hænder, hvorefter de løb rask til. Men to på een gang kunne vågen ikke holde til. Isen brast, og de fik begge to et ufrivilligt bad i det kolde vand. De blev hevet op på isen igen, og så var det om skyndsomt at komme hjem. Dertil var der ca. en halv km, de var gående ud til fjorden, for vejen var sneglat. De forsøgte at løbe noget af vejen, men det var næsten umuligt, for den stærke kulde gjorde, at tøjet frøs stiv på dem. Men hjem kom de, fik det våde tøj af og kom i seng for at få varmen igen. Hvor utroligt det end lyder, blev de ikke syge af turen i det kolde vand. Der var ingen af os, som senere prøvede på den slags »løjer«, vi var alle mere eller mindre cho-kerede over det skete.

Samme vinter gik jeg til præst hos Bork Hansen i Lønborg. Vostrup og Lønborg var samme sogn med skole i begge landsbyer, kirken lå i Lønborg. Somme tider var vejen så glat, at vi ikke kunne cykle, når vi skulle til konfirmationsforberedelse, som foregik en ugentlig formiddag i præstegården, men så måtte vi gå de to km derved og tilbage igen til skolen. Konfirmationen foregik søndag d. 20. april 1941 i Lønborg kirke. Det var en skøn dag i fint vejr.

Vi var flyttet ind i det nye hus, kort før jeg blev konfirmeret, men spisningen foregik på stationen, her var der god plads til alle gæsterne ved festbordet. Efter spisningen gik vi hen i det nye hus.

VOSTRUP RAMT AF BOMBER

Man var i fuld gang med at få sporskifter og skinner taget op, senere skulle stationsbygningen og pakhuset sælges.

Fredag d. 25. april 1941 var engelske flyvere sendt ud for at bombe en tysk våbentransport fra Varde mod Nr. Nebel. Da piloterne på deres rute ind over Danmark skulle flyve til højre, tog de fejl og fløj til venstre i stedet for. De så et banelegeme og troede, de var på rette kurs, og da de så togvognene ved Vostrup station, begyndte de at kaste bomber. Men ved første overflyvning var de kommet lidt for langt, så banen blev ikke ramt. Det gjorde derimod en ejendom i landsbyens udkant, og udhusene kom i brand.

Arbejderne på baneterrænet flygtede til alle sider, og nogle børn, som legede ved siden af, flygtede også og lod deres cykler ligge. Men midt mellem cyklerne stod en lille grædende pige, hun var alt for skrækslagen til at løbe. Det så min far, som var på vej mod beskyttelsesrummet i

Vostrup skole efter bombeangrebet 25. april 1941.

kælderen under skolen, der lå lige ved. Han løb hen til Lis, som pigen hed, tog hende under armen som en sæk kartofler og løb med det skrigende barn til beskyttelsesrummet, hvor hun blev genforenet med sine forældre.

Det viste sig senere, at de cykler, hun havde stået ved, var blevet ramt af kugler, da det andet angreb fandt sted, for flyverne vendte tilbage og kastede bomber. Denne gang blev sporene ramt, og et stykke skinne på ca. en halv meter fløj gennem luften og landede inde på loftet i det nye hus, mine forældre var flyttet ind i. Ruderne i skolen blev knust. En bombe passerede mellem skorstenene på stationsbygningen, og lufttrykket forårsagede, at skorstenene faldt til hver sin side og ødelagde noget af taget. Bomben lagde sig nok så nydelig tilrette ved roden af et stort træ uden at eksplodere.

Jeg havde, kort før bomberne faldt,

været inde i stationsbygningen for at hente noget, vi endnu ikke havde fået flyttet. Jeg var lige nået hjem til det nye hus, da de første bomber faldt, og sammen med mor og mange andre, som var kommet ud fra deres huse, løb vi ud på en mark og smed os ned. Der lå vi, da bomberne faldt anden gang.

Der var en, der råbte om hjælp, det var en mand, som var med ved sporarbejdet. Han var ramt af en splint i det ene ben og var kommet ind i en nærliggende have. Der kom hjælp til, og han blev kørt på sygehuset, hvor man desværre måtte amputere det sårede ben. Der var ikke flere sårede. Det var nok et held, at den første bombning ikke var nøjagtig.

Der var bryllup i sognet samme dag, og festen skulle holdes i forsamlingshuset. Men da der lå flere ueksploderede bomber rundt omkring, måtte festen fortsættes i brudens hjem, der også blev parrets hjem.

I LÆRE I BRUGSEN

Det var meget varmt i sommeren 1941. Efter at jeg sammen med en veninde havde været på en dejlig ferie hos familien Pedersen på »Fredenshjem« i Dollerup ved Ullits, kom jeg i lære i Vostrup Brugsforening, hvor Gunnar Krogsgaard var uddeler, og der fik jeg en god læreplads.

Krigsvintrene var meget kolde og somrene meget varme. Det var i disse vintre, at vi piger begyndte at gå i lange bukser (skibukser) og med skistøvler.

I 1941 indførte tyskerne en lov om, at alle voksne skulle have et legitimationskort med billede, og man skulle altid bære det på sig og på forlangende fremvise det for at dokumentere, at man var samme person, som det fremgik af billedet og datoer. Men selvfølgelig fandt danskerne hurtigt på at forfalske kortene som man nu havde brug derfor. Nogle havde flere lydende på forskellige navne, men med det rigtige billede.

Tyskerne så vi ikke meget til i Vostrup, men i Lønborg oprettede de en luftmeldepost på en høj uden for byen. Det var vist ældre soldater eller nogen, som havde været såret, der var stationeret der. Jeg mindes ikke, at der var nogen fra Vostrup eller Lønborg, som arbejdede i Tyskland, men derimod ved tyske anlægsarbejder her i Danmark. Det gav gode penge. De danske arbejdere lavede så lidt som muligt. Nogle væddede om, hvor længe de kunne køre rundt med en tom trillebør på arbejdspladsen, uden at arbejdslederen opdagede, at de ikke bestilte noget, men sinkede arbejdets udførelse.

Folk begyndte at samle revlingris på heden til fremstilling af koste. Brugsen købte revlingen op og sendte den videre til fabrikation. Da det efterhånden var

umuligt at skaffe kul og koks, fik tørve- og klyneproduktionen et vældigt opsving. Folk fyrede også med kvas, men for det første grisede det meget, for det andet futede det hurtigt af, så der ustandselig skulle fyldes nye portioner på komfuret eller i kakkelovnen.

Petroleum var rationeret til stor gene for dem, som skulle bruge det til opvarming. Benzin var kun til læge, dyrlæge og ambulance. Hjemmesygeplejersken cyklede rundt, og i dårligt vejr gik hun. Privatfolk, som havde bil, måtte klodse dem op, til krigen var forbi. Rutebilerne fik påmonteret en slags generator, hvori der blev fyret med træ. Var rutebilen overfyldt inden endestationen, måtte unge mennesker op på taget at sidde, det har jeg været med til flere gange. Vi sad med benene mod den jernstang, som var fastspændt på langs med taget. Det kunne sagtens lade sig gøre, for farten var ikke stor, men smadderulovligt var det.

Kaffen slap hurtigt op, men så blev der fremstillet forskellige slags kaffeerstatninger, som blev rationeret. Men danskerne var ikke rådvilde, de gav sig til at brænde rugkerner i komfurovnene, det lugtede forfærdeligt, ulovligt var det også. Jeg syntes, det smagte hæsligt og drak kogt vand i stedet for.

Overflyvninger af engelske maskiner hørte vi tit. Vi kunne også se, hvordan tyskerne ved Nymindégab skød efter dem. Almindeligvis var det aften og nat, at englænderne fløj ind over Danmark, men ingen regler uden undtagelser. Det skete engang midt på dagen, og de blev mødt af tyske jagere, hvorved det kom til luftkamp i stor højde. Vi kunne høre, men ikke se selve maskinerne. Glimtene fra skytset kunne ses, vi stod ude ved vejen

og betragtede det, heldigvis faldt der ingen maskiner ned. Luftkampen foregik ind over Tarm, og på Lønborgvej kunne man samle tomme patronhylstre op.

En rigtig kold vinteraften så jeg et pragtfuldt nordlys. Det var så fantastisk at skue, at det slet ikke kan forklares, det skal opleves.

HØSTFEST PÅ LØNBORRGAARD - FORENINGSLIV OG BYTTECENTRAL

På Lønborggaard, som ejedes af direktøren for De danske Bomuldsspindier i Vejle, Hans Houmann, var der hvert år høstfest for gårdens folk, og hvem der ellers havde forbindelse med godset. Vi i Brugsen var alle inviteret med. Der var sat et kæmpestort telt op ude på gårdspladsen; først var der spisning og derefter dans, og senere på aftenen blev der serveret kartoffelsalat med røde pølser til. Denne ret havde vi aldrig smagt før, det var nyt, og de fleste var meget begejstrede for det.

Houmann og frue havde også deres jagtvenner med, deriblandt prins Erik. Hans to børn var der også, og de var også tit på Lønborggaard i ferietiden. Prins Erik var fraskilt og boede ellers sammen med sine børn i København.

Om vinteren gik både piger og karle til gymnastik. Det foregik i skolens gymnastiksal, og hvert forår var der opvisning i Skjern af hold fra mange sogne. Vi spillede også diletant, og det foregik i forsamlingshuset.

Gummistøvler var ikke til at få, men hvis de gamle ikke var for slidte, kunne man få dem vulkaniseret. Arbejdstøj var ligeledes et problem, folk lappede og lappede, så man næsten ikke kunne se, hvor-

dan tøjet havde set ud som nyt. En kone fik en brugelig ide. Da hun ikke havde mere at lappe med, klippede hun resolut benene af et par arbejdsbukser og syede dem omvendt på. Så gik det et stykke tid igen.

I Lønborg fik en ung mand en god ide, han lavede en byttecentral med brugt tøj og sengetøj, og jeg tror nok, at han havde en pæn indtægt.

HANDELSSKOLE OG HVERDAG I BUTIKKEN

Som lærling var der også pligt til at gå på handelsskole, det foregik på Vardevej i Tarm. Vi var to fra Vostrup og to fra Lønborg, som fulgtes ad hver mandag i vinterhalvåret. Vi mødte kl. 13 og var ikke færdige før kl. 20, men det var så kun den ene eftermiddag og aften om ugen.

Vi cyklede i al slags vejr, det var den eneste mulighed for at komme de syv km ind til Tarm, rutebilforbindelserne passede ikke. Når det var meget glat, trak vi cyklerne, så havde vi dem at støtte os til. Det var jo ikke så rart at skulle gå og slæbe på de tunge tasker med bøger og madpakke.

Jeg mindes engang, det var meget glat. Vi cyklede ned ad Bøel Bakke, og pludselig sprang kæden af cyklen for en af de andre. Han kunne ikke bremse, og farten var høj nok. Han råbte til os andre om at passe på, hvorefter han resolut drejede ud i en snedrive, hvor han væltede. Men der var det blødt at lande, så han tog ingen skade. I Tarm fik han cyklen repareret, inden vi skulle hjem.

Margarine blev hurtigt en mangelvare. Så blev smørret rationeret, og rationerne var bestemt ikke så store, at der var fare for at glide i det. Fedt var der også for lidt

af, men der havde bønderne en fordel ved selv at slagte grise, selv om det var ulovligt. Brød blev rationeret, men der havde de også en fordel ude på landet. De maledes selv kornet og bagte rugbrød i den store ovn, en speciel slags ovn, som fandtes flere steder på gårdene dengang. At det ikke var lovligt at bruge kornet dertil, er en anden sag. De fleste syntes, at hjemmebagt rugbrød smagte ekstra godt. Det skete, at uddeleren fik et foræret, og alle i huset nød det undtagen mig, jeg ville hellere have det rugbrød, som blev købt i brøduddsalget. Den gode lyse sirup var svært at få, men når der en enkelt gang kom en tøndefuld, blev den rationeret ud til medlemmerne efter husstandens størrelse. Der blev gjort forsøg med at lave roesirup, resultatet var, at det smagte hæsligt.

Vi troede, varekælderer var frostfri, men blev klogere, da vi en morgen opdagede, at flaskerne med eddike var sprængt. Vi måtte skyndsomst have de flasker, som ikke havde taget skade, båret op i butikken for at redde hvad reddes kunne.

Den fløde, som kunne købes på mejeriet, var ikke så fedtholdig, at den kunne piskes, men så kom der gulddråber i handlen, og når dråberne blev blandet i fløden, havde man en lille chance for at få flødeskum.

Det var ikke muligt at skaffe klædestoffer fra udlandet, så danskerne begyndte at lave tøj af cellulid. Det blev ikke altid lige godt, men fabrikanterne kunne sikkert ikke gøre for det. Noget krympede, når det blev vådt, pressefolderne i herrebukserne kunne ikke holde, og så snart de havde været i brug, blev der »knæ« i dem. Undertøj til både damer og herrer (når

det kunne fås) var lavet af cellulid, og der var stor forskel på kvaliteten, noget krympede til børnestørrelse, og noget gik helt ud af facon og blev alt for stort og slasket.

LYSERØDE

HERREUNDERBUKSER

Jeg kan huske, vi fik et parti herreundertøj hjem, både de lange underbukser og trøjerne med lange ærmer var syet af lyserødt cellulidsstof. Hvis det var konerne, som så på det, erklærede de straks, at det fik de aldrig mændene til at gå med. Og krigen måtte vel få en ende og alt blive normalt igen! Var det mændene, som så på undertøjet, så de på os med et medlidende blik – at vi kunne være så naive at tro, at de ville gå i den slags.

Vi havde det lyserøde undertøj liggende længe, men pludselig var det solgt. Der blev i samme tidsrum solgt meget tøjfarvepulver – den, der ler sidst, ler bedst ...

Garn var heller ikke til at få af den gode gammeldags kvalitet, og det dårlige blev også snart udsolgt. Men så blev rokken fundet frem fra loft eller pulterkammer, hvor den havde stået og samlet støv i mange år. Folk begyndte selv at karte og spinde. De få, som havde får, ville gerne sælge den uld, de ikke selv havde brug for, men det var forbudt. Ulden skulle klædefabrikkerne have, dog var det muligt at snyde lidt med kvantiteten. Når ulden var kartet og spunnet til garn, blev det farvet. Det foregik gerne i en stor gammel gryde. Først når denne proces var overstået og garnet tørt, kunne man begynde at strikke.

Det var meget besværligt, når gulvene skulle ferniseres, for det kunststof, man var begyndt at lave fernis af, tog meget,

meget lang tid til at tørre. Vi i forretningen brugte at fernisere vore skosåler, så de kunne holde længere, da man efterhånden ikke kunne få forsålet, hvis man ikke selv medbragte læder.

El-pærer udskiftedes med nogen som gav mindst lys. På WC, trapper og gange var der ikke lys, og mærkelig nok hørte man ikke om brækkede arme og ben af den grund. Man lærte at føle sig frem, nogle brugte lommelygter, men det var næsten ikke til at få batterier dertil. Karbidlygter blev brugt, men ikke af ret mange, de lugtede ubehageligt.

Tobaksvarer og snus skulle vi selv rationere ud til medlemmerne, det var der ikke kort på. Der var nogen, som, når de fik deres ration snus udleveret, købte en lille flaske pebermynteessens og hældte essensen oveni den æske snus, de lige havde købt, uha, uha!

Man begyndte at avle tobak i Danmark. Det blev ikke nogen større succes, men kunne bruges, når intet andet var at få. Nogle eksperimenterede med at ryge tørrede kartoffelblade. Det var ingen nydelse.

Julelys var af dårlig kvalitet, de brændte hurtigt ned, dryppede og sodede.

For at spare på brændet havde man taget hækasser i brug, de kunne bruges til at holde maden varm og til færdigkogning af kartofler og grød. Man satte gryden ned i kassen, dækkede godt til med høg og lagde låget på.

Om høsten var det ikke til at skaffe bindegarn. Så fandtes der på at lave det af papir, men blev det vådt, duede det ikke. Der blev også lavet en anden slags, det var vel af cellulose, det var stærkt og blødt. Nogen forsøgte at strikke af det, og det blev til grovhåndklæder. Men der skulle spares

på garnet, for bønderne kunne ikke få ubegrænset af det.

OGSÅ SJOVE OPLEVELSER

Manglen på varer gav mange sjove oplevelser, et par elsempler: Cykeldæk var næsten ikke til at opdrive, men det skete med lange mellemrum, at vi fik nogle, og selv om det var af dårlig kvalitet, var det bedre end ingen at få. Folk var skrevet op, og dækkene blev udleveret efter rækkefølgen på listen. En dag fik vi 10 stk. hjem, og jeg fik besked på at rulle dem sammen og putte dem i en brun pose til hver af de ti heldige og skrive navne på, så de kunne få dem med hjem næste gang, de kom efter varer.

Mens jeg var ved at pakke, kom en kunde ind, og da han så dækkene, begyndte han straks at sige, at det var hans tur til at få et. Han havde været skrevet op længe, vi kunne ikke blive ved at undgå ham, osv. osv. Jeg svarede, at jeg lige skulle se efter på listen, om han var med i denne omgang. Jeg havde set, at det var han, men da han råbte sådan op, syntes jeg, at han godt kunne holdes i uvidenhed lidt endnu.

Uddeleren, der havde hørt manden, kom ud i butikken, gjorde diskret tegn til mig at jeg skulle lade, som om det ikke var mandens tur endnu, derfor sagde jeg til ham, at han stod øverst på listen næste gang. Kunden vendte sig mod uddeleren og beklagede sin nød, hvorfor han blev budt ind på kontoret, hvor de kunne sidde og snakke, mens varerne blev fundet frem.

Jeg kunne høre, at manden blev ved med at brokke sig. Uddeleren, som kunne lide en god spøg, lovede manden, at han måtte få et dæk, hvis han ville love ikke at fortælle det til nogen. Det lovede manden,

og jeg fik ordre til at pakke et dæk ind til ham. Da jeg var gået i kælderen efter andre varer, kom uddeleren med et smøret grin og sagde, at nu ville vi lave lidt sjov med manden. Jeg skulle pakke et råddent hvidkålshoved ind i en brun pose og pakke det sammen med de andre varer, og når så mælkekusken kom, kunne han få den rigtige pose med. Det var kutyme, at mælkekuskene tog varer med.

Vi morede os godt, da manden var taget afsted i den tro, at han havde fået et dæk, før det var hans tur. Vi ville gerne have set ham, når han fik posen åbnet, men det kunne ikke lade sig gøre, så vi forventede ikke at høre mere derom. Han havde ikke telefon, så han kunne ikke brokke sig der, det ville heller ikke vare længe, før han fik den rigtige pose.

Vi fik alligevel slutningen med. Tjenestepigen fortalte mig, hvad der videre var sket. Manden var kommet hjem med varerne, havde sat sig godt til rette ved køkkenbordet og fortalt, at nu havde han endelig fået et dæk, ligeledes at han havde forklaret os i Brugsen, at nu kunne vi ikke blive ved med at rykke ham tilbage på listen osv. Endelig åbnede han posen for at tage dækket ud, men fik fingrene i det rådne hvidkålshoved. Han rasede over os, så efter i kontrabogen, og det var sat til den rigtige pris, uhyrligt at nogen kunne være så frække!

Konen skyndte sig at lave kaffe, for om ikke det kunne hidse manden lidt ned. Nu kom mælkevoغن, og de så kusken lægge en pakke med spandene. Pigen blev sendt ud efter den, manden pakkede op, og frem kom det famøse dæk. Det havde været et syn at se mandens ansigt, han brummede noget om hævn, hvorefter han forsvandt ud i stalden.

Forskellige dråber og essenser blev ikke rationeret, de udgik for de flestes vedkommende. Nogle fabrikker forsøgte at lave erstatninger, som var næsten usælgelige, det forsødede ikke smagen at bruge det. Vi havde fået et parti hjem og slap heldigvis af med det. Når folk havde købt det en gang, havde de fået nok, dog var der en undtagelse. En kunde hørte kommissen sige til mig, at jeg ikke skulle sætte essensen op på hylden, vi fik ikke mere af det. Kunden sagde straks, at hun havde glemt at skrive essens i bogen og forlangte flere forskellige slags. Det gentog sig hver ugedag, at det var skrevet i bogen, når hun kom efter varer. På den måde kom vi til sidst af med det usælgelige »sprøjt«. Om hun nogensinde anvendte det, ved jeg ikke, måske står det på en hylde endnu sammen med andre varer. Der var jo nogle mennesker, som, hvis de troede, at en vare ville slippe op, købte den, uanset om de havde brug for den. Man kan vel kalde det for hamstringsmani. – Ikke flere beretninger af den slags ...

MILITÆR

UNDTAGELSESTILSTAND

Søndag d. 29. august 1943 indførte tyskerne militær undtagelsestilstand i Danmark. Der var udgangsforbud efter mørkets frembrud, og i dagtimerne måtte der ikke samles opløb på gader og veje, der måtte højst stå tre personer sammen. Tyske soldater på motorcykler var ude for at klæbe plakater med forbudene op, det blev selvfølgelig også meddelt i radioen. Regeringen gik af og den danske hær opløst. Der havde efter 9. april 1940 ikke været danske militære enheder i Jylland.

Soldaterne blev midlertidig interneret

på kaserneerne. Nogle slap væk og undgik at blive spærret inde. De internerede måtte kun modtage og afsende postkort i begrænset antal og indhold. Der var flere som flygtede, og nogle af dem var heldige ikke at blive pågrebet og ført tilbage. Ingen vidste, hvordan det ville ende, om de skulle være indespærret til krigens afslutning. Der blev smuglet breve og pakker ud, pakker med f.eks. uniformsgenstande, og straks hos modtageren blev det hvide drejelstøj farvet og knapperne skiftet ud, så det militære snit blev formindsket.

Efter nogen tid blev soldaterne hjemsendt, nu da de var afvæbnede, troede tyskerne vel ikke, at de var farlige for dem mere. Så vidt jeg ved, blev disse soldater genindkaldt, efter at krigen var slut.

Nu begyndte man for alvor at finde landkortene frem for at kunne følge med i, hvor kampene stod. Der blev lyttet til de engelske nyheder på dansk i radioen. Det var forbudt, men det var der så meget der var. Tit var det umuligt at høre, hvad det blev sagt pga. af de tyske støjsendere.

MODSTAND I DET SKJULTE

I Brugsen foregik den årlige lageropgørelse altid først i januar, og butikken var lukket, mens det stod på. Vi var i gang dermed, først på formiddagen ringede telefonen, det var uddeler Aksel Mogensen fra Højmark, som fortalte, at Kaj Munk var fundet skudt på Hørbylunde Bakke ved Silkeborg. Det var en chokerende meddelelse, Gunnar Krogsgaard kunne give os, da de havde afsluttet samtalen. Det varede nogen tid, inden vi igen kom i gang med optællingen.

Vi hørte om sabotage rundt om i landet. Det blev selvfølgelig slået stort op af tyskerne, der ville gøre befolkningen

bange, de fængslede og henrettede modstandsfolk, men det bragte ikke sabotagen til ophør.

I vores lille landsby gik livet sin stille gang, men modstandsfolkene arbejdede i det skjulte, man hørte først derom, da krigen var slut.

Der blev over hele landet oprettet civilbeskyttelseskorps til hjælp for politiet, det var de såkaldte CB'er, eller »Føl« som de også blev kaldt. De skulle bl.a. kontrollere, om mørkelægningen blev overholdt, og om folk gik i beskyttelsesrum, når der var flyvervarsel, de var med på gadepatruljering m.m. Mandskabet bestod af frivillige eller unge mænd, som skulle have været soldater, men ikke var blevet indkaldt, idet det var slut med dansk militær.

Som yngste lærling var det min bestilling hver morgen at læse op og hver aften læse de to fritliggende pakhuse, et cykelrum, en brændelskælder og en garage. Alt det måtte jeg ud for at ordne, og når det var mørkt, medbragte jeg en lomme-lygte for at kunne se læsene.

Da jeg d. 1. december 1943 om aftenen var ude for at læse, blev der et vældigt skyderi i retning af Nymindegab. Jeg blev stående og så, hvordan der blev skudt efter flyvemaskiner, det måtte være engelske, som tog ruten ind over Danmark, før de drejede sydpå til Tyskland. Pludselig blev en af maskinerne ramt, den fløj videre og lignede mest en stor rund ildkugle. Det var et fascinerende og skrækindjagende syn, jeg blev stående ganske stille, kunne simpelthen ikke røre mig. Først bagefter mærkede jeg den stærke kulde. Det var som om ildkuglen tog retning lige imod mig. Den faldt længere og længere ned, og pludselig var den væk. Jeg

var meget bange, men kom da ind til de andre og fortalte, hvad jeg havde set, jeg rystede af kulde og skræk.

Maskinen havde ikke været så nær, som jeg troede. Næste dag hørte vi, at den var faldet ned i Houm enge ved Hemmet, i luftlinje vel en seks-otte km fra, hvor jeg stod. Maskinen var straks helt forsvundet i den bløde engbund, og hverken den eller mandskabet kom nogensinde op til jordens overflade. Efter krigen blev der plantet omkring nedstyrtningsstedet og sat en mindesten for besætningen.

FLYTTETE TIL SPJALD BRUGS

Det var en god læreplads i Brugsen i Vostrup og et godt madsted. Uddelerens kone Gerda var fantastisk god til at lave mad; hun var sjællænder, og det var spændende, når hun lavede retter, vi ikke kendte.

Lønnen i læretiden var 1. år 10 kr. pr. md, 2. år 15 kr. pr. md og 3. år den fyrstelige sum af 25 kr. pr. md. Jeg fik som nævnt også kosten, men boede hjemme. Både uddelerparret og det øvrige personale var rare at omgås. Jeg havde en dejlig tid der.

Sommeren 1944 flyttede jeg til Spjald Brugs, hvor Hans Lillelund var uddeler, og her fik jeg en meget, meget god plads. Lillelund var ungkarl dengang, men blev senere gift med Marie, som var husholderske for ham, da jeg var der. Hun var dygtig til madlavning, vi fik en god kost.

Min kæreste var landpostaspirant i Spjald, det var derfor, jeg var søgt dertil, og mere heldig med plads kunne jeg ikke være. Vi var begge med til sport, og da vinteren kom, var vi med til at spille dilet-tant. Når vi skulle øve dertil, var vi rundt forskellige steder på gårdene, hvorfra der

Forfatteren fotograferet af en kanonfotograf i Spjald 1944.

var deltagere. Mange gange vadede vi gennem snedriver for at komme frem, og vi kunne også finde på at skyde genvej over markerne. Men det var bare sjovt det hele, vi morede os dejligt.

Selve opførelsen for publikum foregik i hotellets sal, som endnu ikke var overtaget af tyskerne. Indtil det skete, var der også biografforestilling der.

D. 19. september 1944 kom den triste meddelelse, at tyskerne havde afsat det danske politi. Enkelte undslap, men de be-tjente, tyskerne fik fat på, blev fængslet, og mange endte i koncentrationslejre i Tyskland. Det var noget, som vakte opsigt, sorg og forbitrelse hos de fleste danskere.

Til Spjald kom der efterhånden mange tyske soldater. De beslaglagde hotellet og vistnok også missionshuset, officererne

boede i ledige værelser i byen. »Tyskerpiger«, eller »feltmadrasser« som de også kaldtes, undgik byen ikke.

Efterhånden kom der en masse flygtninge, som blev indkvarteret på Brejninggaard efterskole. Det var ældre folk og mødre med små og halvstore børn, et trist syn at se disse stakkels mennesker, som var flygtet fra krigens gru. De kom tit for at handle i forretningen, og jeg husker tydeligt en ældre dame, som jeg syntes lignede min egen mor. Jeg blev helt syg om hjertet, når jeg så hende, og var lige ved at græde.

OGSÅ NOGET MAN KUNNE MORE SIG OVER –

Der skete jo også ting, man kunne more sig over. F.eks. da man på en gård havde opdaget, at der blev stjålet æg. Man mistænkte en tysk soldat, som var set luske om i nærheden flere gange. Gårdejerens søn fik en god ide, han ville stå på lur og tage tyven på fersk gerning. Det var i skumringen, soldaten listede ind i hønsehuset, samlede æg og gemte dem i de store frakkelommer. Da han ville ud igen, kom Niels frem, han lod, som om han skulle ind til hønsene og havde beregnet det så fint, at de mødtes i den smalle døråbning. Her klemte han tyskeren mod dørkarmen, så æggene knustes i lommerne på soldaten, som skyndsomst flygtede. Siden kunne de have deres æg i fred på gården.

Da hotellet blev beslaglagt af tyskerne, var der ikke nogen steder at holde fester og baller, men så fandt man på at arrangere ladebal, dvs. at ude på gårdene fik de unge lov til at danse i laden til et tomands orkester. Det var vældig skægt.

Engang var vi unge fra byen inviteret til dans i Højmose skoles gymnastiksal, om

det var en høstfest, kan jeg ikke huske, men vi havde det vældig hyggeligt. Det blev så sent, at man ikke nåede at komme i seng den nat, men det betød intet, for en enkelt gang kunne man godt undvære sin nattesøvn.

Medlemmerne kom med deres æg til Brugsen, en dag kom en mand med to til tre hundrede stk. i en trækasse. Han var så uheldig at snuble over dørtrinnet til baglokalet. Heldigvis slog han sig ikke, men det blev til en vældig æggekage, da de fleste æg gik i stykker, nogle ikke mere, end at han kunne få dem med hjem, andre fik uddeleren, men mange var kun til at feje op og smide ud, så den kasse gav intet overskud. Godt manden ikke brækkede arme eller ben, det havde da været værre.

Blandt soldaterne var der rumænere, som var tvunget med i tysk krigstjeneste; nogle af dem forsøgte at flygte, og der gik rygter om, at en var blevet skudt. Om det var rigtigt, ved jeg ikke, men der var een, som fik held til at slippe bort. Han fik ved barmhjertige menneskers hjælp ophold i Væggerskilde kirketårn, hvor han var, til krigen var forbi. Hvor lang tid han opholdt sig i tårnet, ved jeg ikke.

Engang strejkede forretningerne i Spjald efter en uoverensstemmelse med tyskerne, som lukkede for lys og vand. Det ærgrer mig, at jeg ikke kan huske årsagen dertil. Marie spurgte, om jeg ville gå hen på mejeriet efter et par spande vand, og det havde jeg ikke noget imod. Tyskerne patruljerede i gaderne, og da vi kunne se, de var nede i den anden ende af byen, skyndte jeg mig afsted. Jeg kom godt derhen og fik spandene fyldt, men lige da jeg trådte ud på fortovet, dukkede en tysk løjtnant og en menig soldat op. Løjtnanten sagde et eller andet til den me-

nige, som gik hen og tog spandene fra mig og tømte vandet ud på gaden. Jeg fik de tomme spande tilbage, der blev ikke sagt et ord, men jeg måtte gå hjem med uforrettet sag. Heldigvis varede denne tilstand kun ca. halvandet døgn.

SÅ TOG RUTH PÅ HØSTARBEJDE

Når høsttiden var inde, blev der en »død« tid i butikken. De fleste af vore kunder var landboere, og i den travle tid kom de kun, når der var noget, de manglede meget. Sådan en dag, hvor der næsten ingen var at ekspedere, kom datteren fra Nygaard efter varer. Hun beklagede sig over, at hun skulle hjem og hjælpe med at køre korn ind, så snart duggen var lettet. Jeg mente, at det var spændende at være med til sådan en dejlig sommerdag, men Maja mente, at jeg nok skulle blive klogere, hvis jeg først havde prøvet det. Hertil kom jeg med en bemærkning om, at jeg virkelig gerne ville prøve det.

Jeg blev færdig med at ekspedere hende, og hun cyklede hjemad med varerne.

Der gik ikke lang tid, så ringede telefonen, og jeg kunne høre, at Lillelund bl.a. sagde, at det havde han ikke noget imod. Jeg tænkte, hvad har han mon ikke noget imod, men jeg blev snart klar over det, for han kaldte på mig og spurgte, om jeg ville ud at hjælpe i høsten resten af dagen. Det var Majas far, som ringede, og jeg sagde, at jeg gerne ville tage imod tilbudet. Både lærlingen og kommissen rystede på hovedet, da jeg tog afsted, de ventede vist, at jeg snart kom igen.

Jeg blev sendt med Niels ud i marken, jeg skulle lægge læsset og han forke negene op til mig. Uha, mon jeg ikke var kommet ud på det »dybe vand«. Jeg havde

aldrig prøvet at lægge kornlæs før, men jeg lovede mig selv at gøre alt for ikke at blive helt til grin. Jeg tror nok, at Niels gennemskuede mig, men han nævnte det ikke, han var flink til at forke negene op, så det var nemt at få dem lagt rigtigt. Han forklarede også, hvordan jeg skulle fylde op i midten af læsset, så det gik over al forventning. Negene stak på både arme og ben, jeg blev helt rødprykket deraf, og jeg skal love for, at jeg fik sveden ud.

Vi fulgte godt med og var altid færdige med at læsse, når Anders kom med den tomme vogn og tog vores læs med hjem. Heldigvis var negene ikke lagt så skævt på, at de gled af, inden han kom hjem med læsset.

Det var varmt, og vi blev meget tørstige. Så siger Niels, at hvis vi sætter farten lidt mere op, kan han nå at køre læsset hjem, inden de andre er færdige i laden. Han kan tage den tomme vogn med ud i marken og en flaske hjemmebrygget øl. Vi skyndte os at få læsset, og han kørte hjemad i god fart. Da han kom igen, havde han kærnemælk med. Det var sikkert også bedre til os end hjemmebrygget øl i denne varme.

Jeg syntes, det havde været en vældig skæg dag, selvom jeg var så træt som syv alderdomshjem. Jeg var også en dag i Langedårde på en af gårdene der for at hjælpe med høsten, jeg ville gerne, og Lillelund havde ikke noget imod det. Jeg blev også sat til at forke neg af vognen inde i laden, og her svedte man endnu mere end ud i fri luft. Negene var godt tørre, de var ikke så tunge. Der var en til at tage imod dem i logulvet for at kaste dem hen til manden, som lagde dem i lag på den rigtige måde.

Jeg undgik ikke at få vabler i hænderne af at holde på forkens skaft, men vabler til

trods så var det virkelig sjovt at prøve for en enkelt dag.

FANTASIEN

SATTE INGEN GRÆNSER

Fantasien satte ingen grænser, når det drejede sig om tøj. Folk tømte skabe og skuffer for kasseret tøj, der blev syet om. Nu var problemet ikke at være moderne klædt på, men at have noget at tage på. Min kæreste fik syet en lumberjakke af en gammel umoderne frakke, men den blev ret så smart. Jeg fik en lignende jakke syet af en anden gammel frakke, og da man heller ikke kunne få hvide kitler, syede min mor til mig af lagner. Nu havde de ingen børn hjemme, så kunne hun nok undvære dem.

En dag, jeg ryddede op på loftet, fandt jeg noget usælgeligt isenkram. Da hyldeerne var gjort rene, fik jeg en god idé. Jeg støvede det usælgelige pænt af og satte det på en hylde i øjenhøjde, gik ned på kontoret til Lillelund og forelagde ham min plan, som han gik ind for, efter at han havde været oppe på loftet og set på det »usælgelige«.

Jeg tror nu ikke, han forventede, at jeg ville få noget positivt ud af ideen, som gik ud på at pynte med det i det ene af de store butiksvinduer. Dengang satte man varerne frem i vinduet, men det kneb med at hitte på noget, for enten var det rationeret eller også umuligt at få. Blev det ikke solgt, var jeg klar over, at jeg selv skulle bære det op på loftet igen.

Da jeg kom slæbende ned med varerne og begyndte at sætte dem frem i vinduet, rystede de andre på hovedet og grinede. Men hvor utroligt det end lyder, blev alt solgt. Både soldater og flygtninge ville gerne have lidt at pynte op med, og glas-

vaserne egnede sig fint til at sætte en enkelt gren ned i. Også danskerne købte af det usælgelige, de syntes vist, det var sjovt at have nogle gamle umoderne ting, som de slet ikke havde brug for.

Vi slap af med det »usælgelige«, så jeg slap for at bære det op på loftet igen. Der var slet ingen, som grinede mere.

KRIGEN I SLUTFASEN

Der var selvfølgelig også modstandsfolk i Spjald og omegn, men det var først efter kapitulationen, man blev klar over, hvem det var. Den engelske presse blev flittigt aflyttet af de fleste, selv om det var forbudt og til tider næsten umulig at høre pga. af de tyske støjsendere. Vi havde fejret nytår 1945, og krigen var inde i slutfasen. Det store spørgsmål var, om tyskerne ville trække op i Danmark og sammen med de tropper, de havde her, og evt. dem, som var i Norge, kæmpe mod englænderne her.

De hvide busser blev sendt til Tyskland efter fanger fra koncentrationslejrene, de skulle til Sverige, måtte ikke blive sat af i Danmark. Fra Spjald deltog en bus med to mand. De kunne ved hjemkomsten fortælle, at de kunne høre kanonerne tordne, da de fik fangerne ind i bussen og skyndsomst satte kursen mod Danmark igen.

Endelig kom det glade budskab fra England om aftenen d. 4. maj 1945, at tyskerne havde kapituleret med gyldighed fra kl. 8 næste morgen. Folk rev straks mørkelægningsgardinerne ned, satte lys i vinduerne, alle var glade, de fem lange år var slut. Frihedssangen, som mange havde fået lært ad illegale omveje, blev sunget, og mange kom sent eller slet ikke i seng den nat. Tyskerne så vi ikke noget til, de holdt sig klogeligt inden døre.

Tyskerne passerer Spjald Brugsforening på vej hjem. (Foto: Forf.).

Tyskerne passerer smed Mølstedes værksted i Spjald. (Foto: Forf.).

Tyskerne passerer smed Mølstedes værksted i Spjald. (Foto: Forf.).

Tyskerne passerer urmager Thuesen i Spjald. (Foto: Forf.).

Tyskerne passerer urmager Thuesen i Spjald. (Foto: Forf.).

Tyskerne passerer smed Mølstedes værksted (t.v.) i Spjald. (Foto: Forf.).

Tyskerne på vej hjem. (Foto: Forf.).

Næste dag lukkede butikkerne til middag, det skulle fejres, at krigen var slut. Min kæreste og jeg cyklede til Vostrup, og da vi kom igennem Skjern og Tarm, var gaderne fyldte med glade folk, og Dannebrog vajede overalt.

Det var dog ikke en lykkelig dag for alle, idet de danskere, som havde gået tyskernes ærinde, blev hentet af modstandsfolk og ført til opsamlingssteder og forhør. Pigerne, som havde haft omgang med tyske soldater, blev for manges vedkommende fanget og klippet skaldet.

SÅ KOM ENGLÆNDERNE

Det vakte vældig opsigt, da engelske militærkøretøjer en dag kørte ind i Spjald nordfra. De standsede ved mejeriet, og soldaterne ville gerne have noget at drikke. Der blev sat spande med sødmælk og fløde ud på fortovet, og Mette, pigen på mejeriet, skænkede op for soldaterne. De blev ikke længe, men de var glade for at få tørsten slukket og få strakt benene, hvorefter de smilende og vinkende fortsatte.

De tyske flygtninge måtte blive i lejre i Danmark flere år, efter at krigen var slut. De havde ikke noget at komme hjem til i det sønderbombede Tyskland. Men de tyske soldater skulle hjem til deres krigshærgede fædreland og til at bygge det op påny. Officererne kørte i bil, så længe de havde benzin på, derefter måtte de gå eller cykle ligesom de menige.

Alt muligt ville de have med hjem. De havde legetrækvogne, sammenflikkede små kassevogne med to hjul, opfindsomheden var stor, alt kunne bruges, når bare det var forsynet med to hjul.

En dag kom en stor flok med en løjtnant i spidsen, de havde læsset en heste-

vogn, en såkaldt stiv vogn topfuld af sager, de ville have med hjem. Men da de ingen heste havde, måtte de selv trække og skubbe vognen.

Soldater fra Nordjylland og Norge fulgte hovedvej 11, som gik gennem Spjald by, så vi kunne rigtig følge med i deres hjemfærd. Når man sammenligner dem med de tropper, der d. 9. april 1940 kom den modsatte vej, skulle man ikke tro, det var den samme hær. Dengang var der sejrsmine overalt, nu sås der kun håbløshed og frustration. Jeg ville en dag fotografere en kolonne, men en løjtnant blandt dem trak sin revolver og pegede på mig. Om revolveren var ladet, ved jeg ikke, men jeg forsvandt skyndsomt ind i butikken igen. Senere fik jeg held til at tage nogle billeder.

Da soldaterne kom til grænsen, måtte de aflevere alt, det var forbudt at tage noget med over.

ADSKILLIGE ÅR GIK

FØR ALT VAR NORMALT IGEN

Mange troede, at når krigen nu var slut, kunne man straks få alt det, vi i det daglige havde måttet undvære i krigsårene, men tiden skulle vise, at der gik adskillige år, før alt var normalt igen.

Tiden efter kapitulationen blev på mange måder ikke, som danskerne havde forventet. Men jeg skal til at stoppe her og vil slutte med at omtale pengeombytningen, som vist nok kom for at få fat på dem, som havde tjente »sorte« penge og »glemt« at give skattemyndighederne oplysning derom. Jeg vil tro, at de, som havde gemt dem i mønter og ikke i sedler, havde mest fidus deraf.

Omkring d. 23. juli 1945 blev alle pengesedler ugyldige og skulle ombyttes til

nye sedler. Det foregik i bankerne, og havde man flere end det tilladte, måtte man stå til regnskab for dem overfor myndighederne. De nye sedler var ikke nær så pæne som de gamle, det tror jeg, de fleste, som kan huske den tid, vil holde med mig i. Sedlerne måtte jo være trykt lang tid i forvejen for at kunne være parate straks efter krigens slutning.

Sådan som beskrevet oplevede jeg besættelsesårene. Det har været interessant at se tilbage og i tankerne opleve den tid. Jeg havde nok aldrig fået minderne fra den gang skrevet ned, hvis ikke jeg havde set Historisk Samfunds opfordring til os fra den tid om at nedfælde det på papiret.

Ruth Bergenhammer Brogaard
Født 2/1 1927 på Vostrup Station
Damtoften 22, 2.th.
6950 Ringkøbing
Forældre: Marie og Peder Grønborg

Leg bliver til alvor under Besættelsen 1940-45

Af Hakon Rahbek

INDLEDNING

En virkelighedsskildring sådan som en dreng oplevede besættelsen af Danmark 9. april 1940 til kapitulationen 4. maj 1945. Herunder især tiden fra juni 43 og besættelsen ud, idet mit barndomshjem »Rysensteen« i Bøvling i næsten 2 år var fysisk besat af de tyske tropper.

Jeg er født den 9. september 1929 og var således 10 år, da den tyske værnemagt overskred den danske grænse. Jeg var barn, men alligevel stor nok til, at besættelsen satte dybe, stærke spor i min erindrings.

BESÆTTELSEN

OG DAGENE DER FULGTE

Om morgenen den 9. april vågnede jeg, som alle andre, ved at lavtgående flyvemaskiner drøede hen over gården. En uvant situation for os i den del af landet. Radioavisen kom med den ulykkelige meddelelse, at tyske tropper havde overskredet den danske grænse tidligt om morgenen, og at der blev kæmpet i Sønderjylland mellem danske og tyske soldater.

Jeg husker tydeligt mine forældres alvorlige ansigtsudtryk. På trods af situationens alvor blev vi sendt til skole. Det undrer mig i dag, men det var nok ikke rigtig gået op for mine forældre på det tidlige tidspunkt, at det nu også var helt rigtig og alvorlig ment. Skoledagen blev kort, idet

førstelæren sikkert mente, op ad dagen, at situationen var for alvorlig til at beholde os i skolen. Vi ville trods alt være mere sikre i vore hjem.

Resten af dagen gik med at mørklægge vinduerne. Det var man blevet pålagt via radioen. Jeg husker, at i første omgang var det tæpper og klude, der blev brugt. Først senere kunne man skaffe sig såkaldte mørklægningsgardiner.

Radioen var tændt hele dagen, for at vi kunne følge slagets gang. Der blev meldt om faldne og sårede danske soldater. Til sidst kom så den tunge meddelelse fra regeringen, at kamphandlingerne skulle indstilles. Danmark var besat. De barske kendsgerninger fortalte nu, at der ikke var mere at gøre. Overmagten var for stor.

På få timer var vi blevet løbet over ende, med alt hvad det betød, nemlig retten til ikke at kunne TÆNKE – TRO – og TALE FRIT. I sandhed fornedrelsens time.

Om aftenen den 9. april motiverede Th. Stauning kapitulationsbeslutningen med ønske om: At skåne landet og folket for en krigstilstands følger.

Den afmagt, harme og sorg, der stod at læse i de voksnes ansigter, afspejledes også hos de ældste af os børn.

Op ad formiddagen den 10. april kom der tyske motoriserede enheder forbi Rysensteen på vej mod Lemvig. Det var

Hovedbygningen på Rysensteen.

spændende. Vi der næsten aldrig havde set en soldat og endnu mindre en panservogn. Pludselig var vi midt i det store sceneri med soldater i flotte uniformer på et krigsmateriel, som bestod af halvåbne panserkøretøjer med efterspændte kanoner. Ikke mindst spændende blev det, da de gjorde holdt udenfor laden, som lå ud til amtsvejen. Vi trak os forsigtigt tilbage til nogle småtræer. Mon de ville skyde på os???? – Nej, tværtimod, de vinkede til os. Nå, så var de nok slet ikke så slemme endda. De efterlod en mindre kanon ved gården, som havde skudfelt langs vejen mod vest.

Efter at erobringen af Jylland var overstået, så vi ellers ikke meget til de tyske soldater den første sommer. Jo, ved havnene i Thyborøn og Lemvig! De havde

ofte besøg af tyske krigsskibe. Dem kunne man ikke undgå at lægge mærke til, når vi var på indkøb i vores »Hovedstad«. Helt ærlig, de var nu også flotte, de marinere, når de gik vagt eller arbejdede på deres fartøjer.

Flyvepladsen få kilometer syd for Lemvig gik man i gang med at etablere straks efter besættelsen. Den har en historie, som jeg ved, andre har beskæftiget sig med, og som fylder meget i de aktiviteter, som foregik her på egnen. Men jeg husker dog et par ting fra og omkring flyvepladsen.

Mange engelske bombemaskiner kom ind over området i nattens mulm og mørke på vej mod tyske krigsmål. Hvorfor netop over dette område? Jeg ved det ikke, men måske var kanalen ved Thybo-

røn en slags pejlemærke. Jeg oplevede mange gange, hvordan de tyske lyskastere ude ved Rom flyveplads fejede hen over nattehimmelen akkompagneret af anti-luftskytsets »dum, dum«. Tit og ofte kunne vi dagen efter finde stanielstrimler ude på markerne, de blev kastet ud fra flyve-maskinerne som falske afledermål.

Engang så jeg en luftkamp mellem en engelsk flyvemaskine og en tysk jager. De udøvede en sand akrobatik i luften, men da kuglerne begyndte at hvine om ørene på os, trak vi os tilbage i bedre sikkerhed. Ved den lejlighed blev en dreng fra Gudum ramt og hårdt såret af et vildfarent projektil.

ET LILLE LAND ER EJ FORTABT ...

Stemningen blandt de voksne var trykket, vi børn forstod nok ikke så meget endnu. Det kom senere. Men det triste var, at værnemagten drog så sejrrig ned gennem Europa. Det chokerede og gjorde ondt, man var bange, nervøs og afmægtig, men ikke modløs.

Jeppé Aakjær siger i sangen: »Jyden han æ stærk og sej« bl. a.: »Føst næ dær æ nøe pofar, kommer jyden ud å dar«. Det skulle denne første besættelsessommer vise, og det blev til en national virkelighed, idet man kom sammen for at bearbejde ulykken. Man tog på tur sammen ud i den danske sommer samtidig med, at man sang mange fædrelandssange. Det der fik navnet ALGANG og ALSANG. De største af os børn gik med på disse opføttende ture.

Den 1. september 1940 blev der via radioen etableret fælles sang, og man regnede med, at 740.000 på samme tid sang: »Moders navn er en himmelsk lyd«. I vers 4 står der:

»Modersmål er vort hjertesprog, kun løs er al fremmed tale, det alene i mund og bog kan vække et folk af dvale«.

Denne dejlige nationale sang, skrevet af Grundtvig i en trang tid, fik endnu en gang det danske folk rystet sammen.

Jeg tror, jeg begyndte at forstå en lille, bitte smule af Grundtvigs sang: »Et lille land er ej fortabt, når folket har et mål«. Allerede på det tidlige tidspunkt af mit barneliv begyndte jeg at forstå essensen af dette Grundtvig citat. Ja, det var måske ligefrem spiren til mit senere mangeårige engagement i det danske forsvar »Hjemmeværnet«.

FØRST BETON

- DEREFTER SOLDATER

Da Tyskland i efteråret 1940 havde erobret det meste af Vesteuropa, med undtagelse af England, som de ikke kunne knække med indledende voldsomme luftangreb, begyndte de i juni 1941 at angribe Rusland. I vinteren 1942, som var meget kold med is og sne i dynger, kom de tyske tropper i store uvante vanskeligheder og de måtte have forstærkning fra tropperne i Vesteuropa. Dermed blev det landområde svækket forsvarsmæssigt samtidig med, at man efterhånden frygtede allieret landgang et eller andet sted på det europæiske kontinents vestlige flanke. Derfor blev der oprettet en forsvarsmur ATLANTVOLDEN, som strakte sig fra Narvik i Nord til Pyrenæerne i Syd. Den kom også til at indbefatte den jyske vestkyst. Det var forsvarsværker af dimensioner, hvoraf nogle kan ses endnu.

Bunkerne ved Thyborøn, Oddesund og Hanstholm fortæller historie fra den tid. Forsvarssystemet bestod, kort fortalt, af 3 linier.

1. Yderst en række bunkers oppe i klitterne med faste skydestillinger
2. Bagved panser- og pigtrådsspærring
3. Panser- og løbegrave.

Imellem linierne 1 og 2 var der panser- og fodfolksminer. Disse miner var i nogen grad kortlagte, men det skulle efter krigen vise sig, at det ikke helt passede. Dertil kom, at sand ude i klitterne var af et materiale, der engang imellem holdt flyttedag. Alt i alt må man alligevel sige, at forsvarsbæltet var et virkeligt impassabelt område.

Det fysiske arbejde med at lave disse forsvarsværker blev udført af danske arbejdsmænd plus en del landmænd med hestekøretøjer.

Det var disse bønder, som Kaj Munk tordnede imod fra kirkegulvet i Vedersø Kirke julen 1943, få dage før han blev skudt 4. januar '44.

Jeg husker, hvordan arbejdsmænd fra hele landet, måske især København, strømmede til Vestjylland. De var tvungne. Hvis ikke de adlød, kunne de ingen understøttelse få. Modsat var det med bønderne. Nogle af dem kunne ikke stå for tilbudet om lettjente mange penge for et spand heste eller endog flere. Jeg husker godt, at man så ned på disse bønder. Helt ærligt, så tror jeg også, at de fleste af dem havde en dårlig samvittighed over for deres medborgere. Medborgerne syntes, at det var uværdigt, selvom man godt vidste, at tredivernes krise endnu kradsede på mange af dem og som sådan godt kunne bruge en ekstra skilling.

SOMMEREN 1943 – MOR GRÆDER
Til at bemane disse forsvarsværker blev der udkommanderet ekstra store tyske styrker, hvoraf mange var ældre soldater,

der havde været med ved fronten. Ikke så få med tydelige mén derfra. Soldaterne blev indkvarteret i områderne som lå nærmest Vesterhavet. I første omgang beslaglagde de større bygninger så som forsamlingshuse, missionshuse, skoler, hoteller og efterhånden også mange bøndergårde. I første omgang måske de lidt større.

I juni 1943 kom de til Rysensteen. Med pistol i ryggen på min far beslaglagde de det meste af hovedbygningen (stuehuset), som skulle bruges til lazaret, samt en del værelser til officerer og sygehjælpere.

»Krankenrevier Bøvling« stod der på et skilt nede ved amtsvejen.

I storstuen og riddersalen blev der lavet plads til 40-50 patienter. Kontoret, som var i hele stuehusets bredde, skulle indrettes til operationsstue. Vores møbler fra de 3 stuer blev opmagasineret hos familie og venner.

Hovedbygningen havde i foråret/sommeren 1940 gennemgået en omfattende restaurering med bl.a. en ny loftsetage med en del værelser. Som noget nyt i tiden blev der installeret nyt centralvarmeanlæg. Badeværelse og toiletter kom også til som noget nyt. Husk på, vi fik først el indlagt ca. 1937.

Da tyskerne havde beslaglagt, hvad de ville have, var der tilbage en dagligstue, en folkestue, et stort køkken, samt nogle værelser hvor vi blev stuvet sammen. Endvidere beholdt vi den gamle kælder, hvor også de 3 fangehuller befinder sig. Dem ville tyskerne ikke have, og det kan jeg godt forstå, for der er der også mange spøgelseser. Men fangehullerne var desforuden velegnet til opbevaring af madvarer, så de var ret sikre for tyveri.

Den daglige husholdning bestod af Far og Mor + 8 børn (4 drenge og 4 piger), 3

Indkørslen gennem porten til hovedbygningen.

tjenestepiger, 9 karle, som alle havde værelse nede på avlsgården, men spiste i hovedbygningen. Til hverdag var vi altid 22 til bords, desforuden var der så alt det andet med vask og rengøring osv. En stor daglig husholdning må man nok sige. Men for en dreng på bare 10 år var livet med leg, skolegang, arbejde og samvær med de mange mennesker en kæmpeoplevelse, der i dagligdagen blev hjulpet godt på vej af romantikken på den gamle herregård.

Så var det, denne dejlige sommerdag i 1943, at legen blev til alvor.

Rysenstein blev besat af den tyske Værnemagt, en besættelse, som tiltog i omfang i efteråret '43 og som kom til at vare ved krigen ud.

Det var svært for Far og Mor at skulle tage imod »vennerne«, som de kaldte sig.

Det var ikke uden grund, at tårene trillede ned ad kinderne på Mor. Hun vred sig i smerte ved at se soldater med jernbeslåede støvler mase sig ind på de nye korkparketgulve. Vi børn stod også og så til, måske med lidt andre øjne, men Mors tårer betød alligevel, at vi blev bange og tog hinanden i hænderne, vi blev klar over, at det soldaterne var i færd med, var en krænkelse af vort dejlige hjem.

EFTERÅRET 1943 – ENDNU EN NY INDKVARTERING

Sommeren ud og efteråret '43 vrirlede det efterhånden med soldater i området. Befolkningstallet steg til det dobbelte. Nu var der næsten ikke en gård, som ikke på een eller anden måde mærkede den fysiske besættelse af de tyske soldater.

I efteråret '43 fik også vi på Rysenstein

Tyske soldater marcherer gennem Bøvlingsbjerg.

et mindre forsyningskompagni på 50 mand med heste. Vores egen hestestald med plads til 14 arbejdsheste + plage og føl blev ryddet. Ind kom i stedet 40 tyske heste. De beslaglagde også andre udhuse, hvor vi tidligere havde vores plage og føl.

Vi måtte rømme vores egen hestestald og i stedet lave plads til dem over i laden. Jeg ved, at det var en stor ydmygelse for Far, at hans dejlige præmierede »belgierheste« skulle forlade den stald, hvor han yndede at inspicere dem. Nu blev navneskiltene med Molly – Tulle osv. erstattet med Frantz und Hermann.

Åget af besættelsen var nu så mærkbart, at det begyndte for alvor at gøre ondt. Håbløshed og slige tanker sneg sig ind i hverdagen. »Sangen« fra besættelsens første sommer fortonede sig i efterårets mørke. Hvad var det nu ham Grundtvig

sagde? Det var det, at det lille land er ikke fortabt, hvis folket har et mål. Det klyngede man sig så til, men hvor var der meget man skulle affinde sig med og indordne sig under.

HVERDAGEN UNDER BESÆTTELSEN – (PÅ LAZARETTET)
Lazarettet blev ledet af en chefarzt (overlæge) ved navn Guttersleben. En ældre erfaren doktor, som før krigen havde en stor praksis i Tyskland. Han blev tvunget til at forrette tjeneste i værnemagten. Det var en lykke for os, at vi fik sådan en sympatisk, ikke nazistisk, overlæge til at lede hospitalet. Han var tvunget, men udførte jobbet samvittighedsfuldt. I de mange problemstillinger, der måtte komme, var han utrolig loyal og imødekommende overfor Far og Mor. Fiskeri var hans fri-

tids hobby. Han fik lov til at fiske gedder i vores mergelgrav, og han var glad, når han kunne få een af os børn med, som han i øvrigt udlånte fiskegrej til – og vi var trygge sammen med ham. Som hjælper havde han en oberarzt (reservelæge). Det var i reglen yngre læger, der udskiftedes ret ofte. Efter kort tids indlæring blev mange af dem sendt til fronten for at gøre tjeneste der.

Som ledende sygepasser var der feldwebel (oversergent) Erich, også en ældre mand (overlærer). Han var også en behagelig forstående mand, men han lagde ikke skjul på, at han var nazist. Derfor måtte vi passe på, hvad vi sagde i hans nærhed, bl. a. også når vi hørte radio fra BBC i London. Da havde vi i øvrigt altid een af vore »egne« til at stå vagt ude på gangen, som vi delte med Værnemagten. Små bankelyde på døren betød, at fjenden nærmede sig og radioen måtte indstilles på Kalundborg. Her fik vi så den tysk kontrollerede radioavis på dansk, men den fortalte ikke altid sandheden.

Som fast sygemedhjælper skal jeg nøjes med at nævne 2 mere. Den ene var en ung student ved navn Klaus. Hvorfor han var sådan et sted, blev vi aldrig klar over. Han havde været ved Østfronten, og måske havde han fået skader, som vi ikke kendte til. Han var en prægtig ung mand, og dertil kommer, at han var en meget dygtig pianist.

Den sidste jeg vil nævne er en ældre herre, gefreiter (korporal). Han var protestantisk præst og hed Bachmann. Han var sådan et varmt og godt menneske, der havde orgelspil som hobby.

Derfor fik han lov til at øve sig på orglet i Bøvling Kirke, hvilket han var meget taknemlig for.

Studenten Klaus, der foruden at være sygepasser var en glimrende pianist.

HVEM KOM PÅ HOSPITALET – OG HVAD LAVEDE MAN?

Jeg tror, at man opererede hver dag. Det kunne være f.eks. akut blindtarm, fjernelse af kugler, granatsplinter fra soldater, som kom fra fronten. Derudover var der en hel del efterbehandling af skader, som soldaterne havde pådraget sig under felttjenesten.

Æterlugt lå som en meget ubehagelig dunst over hele stuehuset tillige med lugten af forskellige slags sårrensmedler. Vel sagtens noget i familie med sprit. De medicinske fagudtryk kender jeg ikke, men lugten fra den gang står mig i næseboerne endnu.

Når et kompagni soldater blev beordret til fronten, skulle alle igennem en vaccina-

tion, som foregik oppe på Krankenrevieret. Det var noget af en ubehagelig oplevelse at overvære. De kom marcherende i 3 geledder op gennem alleen syngende: »Deutschland, Deutschland über alles«. Først efter at de var blevet vaccineret, vidste de, hvad næste station var, nemlig fronten. Når de marcherede derfra, sang de med mindre klangfuld stemme: »Wir fahren gegen Engelland«. Mange af dem med gråd i stemmen og tårer i øjnene, for de var godt klar over, at det, de stod og skulle i gang med, var nederlag på nederlag.

Om aftenen, når der var ro på hospitalet, måtte vi børn godt gå på sygebesøg, og det gjorde min storebror Kresten og jeg ofte. De var glade for at se og møde børn. Mange af soldaterne havde selv børn, og da der næsten kun var orlov for de højest rangerende officerer, savnede de kontakten med de pårørende. Derfor var vi velkomne.

Hvad fik sådan en flok mere eller mindre syge soldater tiden til at gå med?

Kortspil for dem, der var i stand til det, var et godt tidsfordriv krydret med historier og oplevelser, som der sikkert var mange af. En ting der undrede mig dengang og stadig gør det, var deres sang. Pludselig var der een, som slog en tone an og næsten automatisk fulgte hele stuen med firestemmigt på f. eks. »Lili Marleen« eller »Marianka«. Hvor lød det godt.

På Krankenrevieret havde de også tid til at skrive til familien, hvis der var nogen. Vi var så langt henne i krigen, at de allieredes kraftige luftangreb lå som en ødelæggende dyne over det meste af Tyskland. Ikke så sjældent hændte det, at en soldaterfar knugede os børn ind til sig og med gråd fortalte, at hans hjem, hustru

og børn var bombet sønder og sammen. Ved synet af et levende barn kaldte det derfor vante minder frem. Derfor kunne sangen Loreley, hvis man da kunne synge, »Ich weiss nicht, was soll es bedeuten, dass ich so traurig bin«, få sorgen, savnet, det at miste, op til overfladen, selvom propagandamedierne gjorde alt for at tilsløre de faktiske forhold. Med løgn fortalte de om de store tyske sejre, både i øst og vest. Brevene hjemmefra fortalte noget helt andet, bl. a. også om de tunge, smertelige tab af de kære. Da det begyndte at gå op for mange, hvor løgnagtige deres egen medieverden var, tog de mest »sikre« kontakt til Far (man vidste godt hvor Anders Rahbek stod politisk) om at måtte få lov til at høre BBC fra London på tysk. Den var nemlig blokeret på deres egen radio. Den slags alvorlige ting gør man ikke uden at kende »kilden« ganske godt. Det kunne skabe alvorlige problemer på begge sider. Sagen blev løst, i al hemmelighed, på et sikkert sted.

Når en patient var erklæret rask, skulle han tilbage til et kompagni, som lå i omegnen, og efter nogen genoptræning sikkert også tilbage til fronten. Det var for langt de fleste en modbydelig tanke, især hvis de nu var blevet orienteret om den virkelige tilstand, som deres tropper var i. Derfor hørte desertering og selvmord med i soldaternes hverdag. Husk på, de var een gang sluppet fra fronthelvedet med en kugle eller en granatsplint i kroppen. Nu skulle de derud igen, nej, det kunne psyken ikke bære.

På Rysensteen havde vi mange desertere. Det gik til på den måde, at kort efter at de var kommet ud til deres anviste kompagni, flygtede de tilbage og gemte sig i vores hø eller halm. Sporene efter

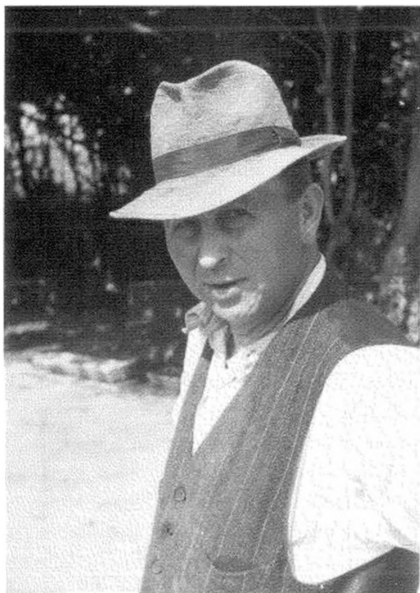
dem fandt vi (gårdens egne folk) på høloftet eller lignende steder. Gårdens folk havde af Far fået pålagt tavshedspligt. Vi var mange til hverdag, derfor betød et par vagabonder fra eller til ikke så meget, og da slet ikke, når de spiste og boede sammen med dyrene. De var angste og bange, spiste roer og grutting i smug. Vi kogte kartofler til grisene hver dag, og derfor var der også mulighed for et måltid varm mad, og kunne det så lade sig gøre at få en slat mælk af fodermesteren, så var den varme middagsret reddet. En dag gik det galt for en desertør. Han havde fra loftet sneget sig ned i kostalden under aftenmalkningen for at tigge et krus mælk. Medens han var der, kom der en befalingsmand ind i kostalden også for at hente mælk. (Vi var tvunget til at levere et antal liter mælk pr. dag). Han så straks, hvem desertøren var og løb derpå tilbage for at sladre. Lige så hurtigt var desertøren forsvunden ud af en dør i den anden ende af stalden ind i laden og gemte sig i en stor dyng ny-tærsket halm. For at gøre historien kort kan jeg fortælle, at der straks går bud ud til kompagniet, hvor han var udkommanderet til. Lidt senere kommer der 2 højtstående officerer. De stiller et maskingevær op på ladegulvet med skudfelt mod halmdyngen, giver et par kommandoer om straks at komme ud, i modsat fald gennempløjes halmdyngen af kugler. Jeg står udenfor ladeporten, og kan derfor høre og se episoden. Kort efter kommer desertøren hulkende ud, og bliver skubbet ind i den pansrede mandskabsvogn, som derefter kører væk. Den ulykkelige soldats skæbne kender jeg ikke, men der blev fortalt, at der var dødsstraf for desertering. Den aften havde jeg svært ved at falde i søvn, jeg var bange. Der var hændt

så meget – brutalitet og umenneskelighed – som mit trettenårige jeg ikke forstod. Mit »fadervor« gik i plukfisk for mig den aften. Men det jeg husker var, at jeg for første gang bad for en tysk soldat, og hvor tosset det end kan lyde, så faldt jeg i søvn i trykthed ved det.

HVERDAGEN UNDER

BESÆTTELSEN – (I AVLSGÅRDEN)

I efteråret 43 fik vi, som før omtalt, et mindre forsynings-/infanterikompani med heste. Alt det kørende og rullende materiel, som vi så i starten af krigen var sikkert alt sammen overført til fronten. Tilbage var der næsten kun hestetrasket materiel. Selvfølgelig så vi også mindre panserkøretøjer og chefbiler, men det var ikke mange. Det var noget af en omvæltning at få vores egne heste flyttet over i laden. En ydmygelse var det tilligemed. Det havde været mere naturligt, om tyskerne havde beslaglagt, hvad der kunne være af ekstra rum på gården til deres heste, men sådan skulle det ikke være. De gav ordren, og den skulle følges. Chefen var en hauptmann (kapitajn). De menige soldater opholdt sig sammen med hestene eller i tilstødende lokaler. Mange af dem var kuske, og som sådan stod de også for fodring og pasning af hestene. Da de fleste værelser og rum efterhånden var beslaglagt på Rysensteen, kom flere af de andre befalingsmænd ud i værelser på vore nabogårde. Således kom Værnemagten også om til vores gode nabo Niels Holm. Han var sådan en jævn og rigtig lun vestjyde. Her ville de beslaglægge et værelse til een af officererne på Rysensteen. Niels Holm havde en lille gård på 30 tdl. med et forholdsvis mindre stuehus. Af værelser var der et soveværelse til Niels og et værelse på loftet til hans husbestyre-

Min far.

rinde Anna, der havde tjent Niels trofast i 25 år. Da tyskerne så en sådan flothed, (Niels kunne ikke forklare dem, at Anna var hans husbestyrerinde), sagde de: »Das ist nicht so gut, dass Mutter und Vater nicht zusammen wohnt«. Sådan omtrent citerede Niels Holm, da han kom om til min Far for at redegøre for situationens alvor. Min Far har sikkert øjnet situationens alvor med et ironisk blik, og han udtænkte straks en mulighed, som han havde tænkt på i mange år. Han siger i hvert fald til Niels: »Du må straks gå op til pastor Johannes Lumholdt og bede om vielse hurtigst muligt«. Som sagt så gjort. Niels og Anna blev gift, og de levede lykkeligt sammen til deres dages ende. Så meget godt kom der også ud af den beslaglæggelse, idet officeren også fik, hvad han ønskede.

Da hestene var kommet på plads, begyndte man at nærsikre omkring Rysensteen. Hovedbygningen er omgivet af voldgrave på alle sider, så den ligger som en ø ude i et uvejsomt engterræn, i hvert fald mod vest og nord. Indenfor på voldene blev der etableret løbe- og skyttegrave. På hvert hjørne af voldene blev der lavet en maskingeværrede med fast anlæg, og for to af dem med skudfelt, så de kunne beskyde indkørslen op til alléen.

Også omkring avlsgården blev der lavet tilsvarende forsvarsforanstaltninger. Tyskerne hos os var faktisk bange for en allieret invasion på vestkysten, så deres forsvarsanlæg var vel i nogen grad begrundet deraf.

Situationens alvor afspejledes også hos Far. I hvert fald før invasionen i Frankrig, og det gav sig udslag i, at vi lavede vores egen private bunker udenfor voldene og voldgraven. Den blev gravet ud i en bakke øst for gården. Selve rummet blev understøttet med bjælker og brædder. Når bunkeren blev lagt et stykke fra gården, var det vel fordi, man var bange for, at evt. granater eller bomber ville blive rettet mod selve slottet og avlsgården.

Vi blev indtil flere gange spurgt, om vi ville køre forskellige transport opgaver for tyskerne, men Far nægtede hver gang. Dog var der en nat, hvor vi blev tvunget til at stille med 3 spand heste med vogne. Vi skulle køre sanitetsmateriel længere ind i landet til et mere sikkert sted, men inden vi fik spændt for, blev alarmen afblæst. Årsagen fik vi aldrig at vide, men der gik rygter om, at en invasion på kysten var forestående. Selv hælder jeg nok til den anskuelse, at en beredskabsplan på papiret skulle afprøves.

De tyske heste var utroligt smukke og

veldresserede. Af race lignede de den »oldenborgske«. Hestene var ridevant, og soldaterne red meget på dem. Derfor blev der også øst for gården i en lille granplantage udgravet en ridebane, hvor de trænedes flittig med dem.

Ridebanen blev også brugt til skarp-skydning med håndvåben. Det kunne lade sig gøre, fordi jorden var skubbet sammen i den ene ende af banen og dannede en vold, der kunne opsnappe det skarpe projektil. I øvrigt var sikkerhedskravene ikke så store. Der var f. eks. aldrig markering på, hverken med flag eller skilte, når der var skydning.

Dagene gik ellers med øksersits og felttjeneste. Foruden den faste stab af ældre soldater kom der en del unge rekrutter til. Det var drenge på 17-18 år, som skulle oplæres i frontlivets vilkår. Først og fremmest for at kunne betjene deres våben selvfølgelig, dernæst de mere tekniske begreber som: Ild og bevægelse, Angreb, Bevogtning osv. Alt det foregik samtidig med, at gårdens faste stab udførte det arbejde, som skulle gøres i hus og hjem, stald og mark. Det foregik uden de helt store konfrontationer. Dog kunne det være nødvendig engang imellem, som f. eks. da en gefreiter fra en nabogård kom og skulle øksere med en gruppe af vores soldater. Han var en ondsindet befalingsmand af den hårde type, og den dag gjorde han sig bemærket på en noget uheldig og provokerende måde. Soldaterne havde sikkert ikke økserecet så godt, som han ønskede. Derfor beordrede han dem som straf på maven igennem noget møddingsvand. Det så min Far tilfældigvis og for at ikke slige gentagelser skulle gentage sig i fremtiden, indberettede han det til kompagnichefen.

Hvad kaptajnen sagde til korporalen, ved vi ikke, men dagen efter blev han af chefen just beordret igennem det samme møddingsvand. Dermed var regningen ført åjour. Efter den episode hilste korporalen aldrig mere på min Far, hvilket måske var ret forståeligt. Officererne og de menige gjorde ellers altid honnør, når de mødte min Far, hvilket dog må betragtes som en vis form for respekt.

Mange af de soldater, som passede hestene, var ældre modne mænd, hvoraf nogle var krigsfanger fra lande, som Værnemagten havde erobret. Disse soldater havde fået tilbuddet om at komme i den tyske hær som hestepasser eller lignende, eller også lide en uvis skæbne som krigsfanger, eller det der måske var endnu værre. Derfor var der en del soldater fra Polen og Ungarn. De var dygtige staldfolk med stor forståelse for hestenes trivsel og pleje.

På samme måde som på hospitalet gik vi børn på besøg hos soldaterne i staldene. Der var en egen atmosfære, en særlig hestestaldlugt krydret med rentøjsolie/fedt. Der var altid een, der havde staldvagt, også om natten. Kom der en hestepære, blev den omgående fjernet, og havde vagten ikke andet at lave, striglede han hestene eller smurte seletøj ind. For de fleste af disse »fremmede« staldfolk var tjenesten i en hestestald langt at foretrække fremfor en krigsfangelejr i Tyskland. Mange af dem sagde ofte: »Hitler nicht gut«. Det var tysk på klart sprog. Jo, dem vidste vi, hvor vi havde.

Også her mødte vi tårer. Mange af disse »polakker« havde ingen kontakt med deres kære, og de vidste vel ikke engang, om de var i live. Hvor må det have været svært for dem. De havde kun hestene og

os at kunne udtrykke deres inderste følelser overfor. Jeg ved, at flere af disse »hjælpeløse« i deres nød og sorg er gået til Far og Mor for dog at have et menneske at kunne få talt ud med.

DE TYSKE SOLDATERS FORPLEJNING

På Bøvlingbjerg var der et stort feltkøkken, som lavede varm middagsmad hver dag til vore soldater. De kom med den varme mad ca. kl. 12.00 i en feltkøkkenvogn, hvor maden kunne holdes varm. Middagen bestod i reglen af en ret med suppe og dernæst en slags stuvet kartofler med en kødret, som meget ofte bestod af flæsk. Vi kunne i reglen lugte, hvad menuen bestod af, idet de nede på gårdspladsen foran stuehuset øste maden op i store terriner, som de derefter gik op til patienterne med.

Morgen og aftensmad lavede de selv. Den bestod af forskellige slags brød med smør og fedt, og som pålæg havde de pølse eller ost på. Vi var tvunget til at leve mælk, mod betaling selvfølgelig – i øvrigt det eneste af den slags. Men ellers drak de rigtig kaffe og duften af det samt tobaksrøgen bagefter gik rent ind i vore næsebor.

Officererne kunne godt efter dagens arbejde hygge sig med at lave deres egen aftensmad. Jeg husker engang, jeg besøgte kompagnichefen, der havde et værelse nede i kælderen. Hvordan han brasede en stegepandefuld kartofler, og for at fuldende måltidet lagde han 5 spejlæg ovenpå. Det hele gled ned til min store forbavselse. Senere har jeg lært, at feltlivet godt kan give anledning til stor appetit, men aldrig i den størrelse.

VORES HVERDAG UNDER BESÆTTELSEN

Jeg har i det foregående forsøgt at skildre de tyske soldaters hverdag hos os. Jeg vil i det følgende komme ind på konsekvenserne af besættelsen for os civile.

Selvom tredivernes krise havde kradset hårdt, var det lykkedes for Far at lægge 1000 kr. op om året til en bil. I 1937 var der sparet så meget op, at der kunne købes en god brugt amerikansk Pontiac af smeden i Lomborg. Hvilken herlighed! I stedet for den blåskimlede Hulda og jumpen kunne vi nu på kort tid køre til købstaden og familiefester m.m. Men ak lykken varede kort. Efter 3 år måtte bilen klodses op og stå der resten af krigen, for derefter aldrig mere at komme ud at køre igen.

Efterhånden som krigen skred frem, kom der rationeringsmærker på næsten alt. Det var især på madvarer som mel, sukker, margarine og smør. Krydderier og sydlandske frugter kunne slet ikke skaffes.

I folkestuen havde tjenestefolkene hver deres sukkerdåse/-glas, som blev fyldt med et antal gram sukker til hver uge. Det gav anledning til nogle sukkerhandler mellem tjenestefolkene indbyrdes.

Et gammelt ordsprog siger: »Nød lærer nøgen kvinde at spinde«. Det blev i aller højeste grad realiseret i den tid, vi havde rationering. Rationeringsmærker beholdt vi for nogle varers vedkommende helt frem til 1953. F.eks. fik rødbeder tilført sukker ved at få tilført sukkerroer til blandingen i forholdet 50/50. Under opvarmningen afgav roen sukker og modtog til gengæld rødbedens farver. Det smagte ganske udmærket.

Ude på landet mærkede vi slet ikke rationeringskrisen som i byerne. Vi havde selv mange af de råprodukter, som var ra-

tioneret. Vi lavede f. eks. selv vores smør, ost og is. Flødeskum heller ikke at forglemme til mange slags desserter.

Vi børn kørte i vores egen lille islænderjumbe til »møllen«. Det var een af den gamle slags, hvor vingerne næsten rørte jorden; med hvede eller rug for at få kornet malet fint, så det kunne bruges til at bage brød af. Jeg kan endnu huske smagen af min Mors hjemmebagte rugkringler med ditto smør på. Hvilken lækkerbisken!

Kaffe kunne man ikke få. Hvad gjorde man så? Man spandt igen. Hos os ristede vi rugkerner inde i ovnen, til de blev brune, ja, næsten sorte. Derefter blev de malet på en håndkværn. Ud af det kom der noget, der til forveksling godt kunne ligne kaffe, men så absolut ikke smagte som sådan. Og ved at tilsætte lidt Richs kaldte man det, der kom ud af »madam blå«, for kaffe.

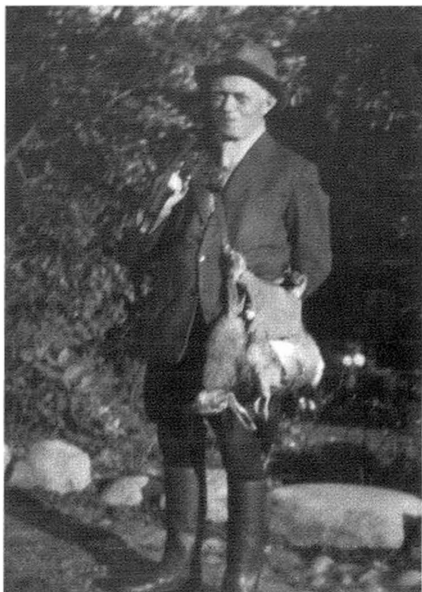
Om aftenen når komfuret var afbrugt, men endnu var varmt, lagde karlene tobaksblade, der var avlet på Fyn, ind i ovnen for at de kunne blive knastørre. Efter den proces blev bladene fintskåret og var derefter klar til at kunne stoppes i piben. Oh, hvilken dunst!!!! – når folkestuens karle fik ild i piberne. Nej, så var det bedre at komme ind til »farmand«. Sådan blev min Far ofte kaldt af karlene. Han havde hamstret sig noget Golden Dream, som de fik lov til at stoppe piben med efter aftenkaffen inde i dagligstuen.

Sæbe var en mangelvare, og i sådan en stor husholdning skulle der bruges meget. Sæben, der blev brugt til at vaske tøj og gulve med, var hjemmelavet. Den blev fabrikeret efter hukommelsen i grove træk, således: Man tog en selvdød gris, og lagde den i den store gruekedel, tilsatte noget

Legitimationskort for forfatterens mor.

blåsten, og kogte det hele til en stor flydende masse. Når produktet var kogt færdigt og blevet afkølet, var der foroven et fast hvidt lag som udgjorde sæben. Næderst lå et geleagtigt produkt, hvori også knoglerne befandt sig. Det blev smidt væk. Vores gamle kokkepige fra dengang, Stinne Meldgaard, 82 år i dag, fortæller, at sæben var god at vaske i, men den var nu noget hård ved fingerne. Det skal så også tilføjes, at det var før gummihandskernes tid. Beklædningsgenstande var en mangelvare og mange af de varer, der var på markedet, havde en dårlig kvalitet, som f. eks. cellulid. Derfor kom der rigtig gang i uldproduktionen, og det kom der kort fortalt meget varme ud af. Varme som vi havde så stor brug for i de meget kolde krigsvintre. Det var også i den periode, at vi fik mange sårede soldater fra østfronten med svære forfrysninger.

Min farbror Redaktør K. V. Rahbek netop hjemvendt fra jagt på Rysensteen.

Under krigen løsrev der sig mange af de store engelske spærreballoner. De hang som en beskyttelsesdyne over flere af de engelske storbyer. I uvej og storm eller ved bombning rev mange af disse kæmpeballoner sig løs og drev med vestenvinden ind over Jylland. De var fastgjort til jorden med en svær trosse. Når de drev ind over landet, ofte i meget lav højde, fordi gassen efterhånden var sivet ud, rev trossen ofte el- eller telefonledninger ned. I nogle tilfælde brændte spærreballonerne op ved berøring med elnettet.

Engang landede sådan en ballon på vores mark. Det var sidst på dagen i skumringen. Vi havde vel håbet på en bid af »kagen«, men næste dags morgen var alt væk, lige med undtagelse af trossen. Det var rygtedes, og i nattens mulm og mørke

var »uhyret« parteret og revet bort. Materialet bestod af et fint silkeagtigt stof, der sikkert kunne anvendes til beklædning m.m.

Det jeg har skrevet om fra hverdagen har berørt de materielle afsavn, men krigen, besættelsen ramte undertiden dybere i mennesket. Noget der gjorde ondt indtil, ja, som endda kunne få døden til følge.

Min farbror K. V. Rahbek, redaktør ved Lemvig Avis, senere Kristeligt Dagblad, »gik under jorden«, som det hed, i juledagene '43. Han havde vel haft pennen for langt nede i blækhuset. Eller havde han haft med illegalt arbejde at gøre? Jeg ved det ikke. Den slags fortalte man ikke om.

Ej heller min egen Far; hvad og hvor meget havde han med modstandsbevægelse at gøre. Jeg ved, at han var med i noget, men derudover står der tavshed. Det var ikke noget, man snakkede om, ej heller efter krigen. Men jeg kan endnu huske min Mors tårer, hvis Far ikke lige kom til aftalt tid. Denne farbror, der gik under jorden, gemte sig på vores svinestalds halmloft, hvor længe ved jeg ikke. Den slags ting skulle børn selvfølgelig ikke informeres om. Under alle omstændigheder har han ikke haft det bedste forhold til Værnemagten, for han har fortalt, efter krigen, at det kribled i hans fingre efter at komme til at skyde på soldaterne nede på gårdspladsen. Han kunne følge dem gennem et lille jernvindue i taget.

En anden episode, som jeg var involveret i, kunne have fået alvorlige mén.

Min storebror Kresten og jeg deltog i markarbejdet, så meget som vi kunne få tid til. Vi gik kun i skole 2 dage om sommeren. En dag jeg var ude at ukrudtsharve en kornmark, så jeg en soldat komme

gående i nogen afstand. Han var vel ude på en 1 til 2 kilometers afstand. Det var et almindeligt syn, at der kom soldater gående over marken. Pludselig skyder han efter mig. Han rammer harven med et kraftigt smæk. (Han var muligvis beruset, det skete ofte i krigens sidste tid). Jeg falder om af skræk og chok – sender en bøn opad om hjælp. Sekunder føles lange i sådan en situation. Da jeg fik mig stablet på benene, var han forsvunden bag en bakketop. Senere da jeg skulle bearbejde situationen sammen med min Far, kom vi til den konklusion, at da jeg falder om, bliver soldaten selvfølgelig bange. Man kunne ikke gå og skyde på danske børn. I krigens sidste måneder havde vi mange krigsfanger-geled-soldater. De kunne ikke få tilværelsen til at hænge sammen, og derfor tyede de til flasken, om det så var barbersprit. En vis medfølelse med staklen hjalp mig over chokket.

RYSENSTEEN GRUPPEN

Børns leg afspejler vist ofte de voksnes adfærd. Vi kan vel ej heller komme udenom, at soldaterlivet i bred forstand afspejlede noget spændende i barnets fantasi. Jeg vil godt vedgå en vis optagethed af tysker-soldaternes udførelse af kommando, eksercits og øvelsesaktivitet. Det blev udført med en præcision, som jeg selv i dag beundrer dem for.

Samtidig vil jeg godt holde fast i min tro, min unge alder til trods, at jeg på daværende tidspunkt kunne se det djævelske i det, som Hitler og hans håndlangere var i færd med at udføre mod os og Europa.

Barnets fantasi gav sig udslag i, at jeg uden egentlig hvervekampagne fik oprettet en »Rysenstein drenge soldater gruppe«. Uniformeringen var datidens drenge-

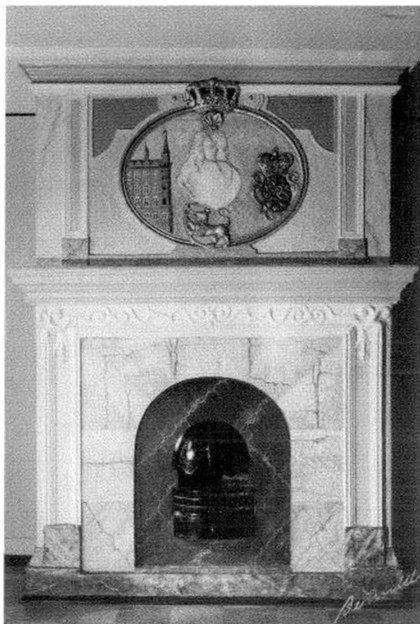

Legitimationskort for forfatteren.

påklædning, som bestod af en skjorte eller trøje, korte bukser med lange hjemmestrikkede mørke strømper, som foroven var fastgjort med elastik i livstykket. Fodtøjet var træsko eller støvler. Om sommeren gik vi med korte bukser og bare ben.

Udrustningen bestod af hjemmelavede træsabler, som sad fast i det bælte, de havde fået ordre på at anskaffe sig. I nødstilfælde kunne et stykke bindegarn som livrem accepteres. Sablen var kun til brug i nærkamp.

Gruppens egentlige slagkraft var geværet. Det var hjemmelavet efter Fars gamle jagtgevær som model. Vi skar et træskæfte ud som det på jagtgeværet, hævlede og snittede det til, så det lignede det oprindelige. Geværløbet lavede vi af tiloversblevne elektriske instalationsrør. De bestod dengang af jern, der var malet sorte. Det lignede da noget. Rørene fæst-

Kaminen i riddersalen på Rysensteen.

nede vi på skæftet ved hjælp af kramper. Aftrækkermekanismen bestod af et stykke gummi, der blev skåret ud af et par nedslidte gummistøvler fra Nicolaisen i Vemb. Hans støvler havde sådan noget blødt gummi. Pilene blev lavet af de letteste rør fra mosen, eller også af træ, og ofte med et lille søm som spids. Alt i alt et våben, der kunne skyde op til 100 m og dermed ikke var ufarligt, som jeg skal komme tilbage til.

Træningsskydningen blev som regel afviklet indendørs i grisestaldens lange gang. Så risikerede vi da heller ikke at sende en pil i røven på en af de tyske »basser«, som det vrirmede med overalt. Midt i den lange gang, skydebanen, var der en tværgang. Der stod markøren. Det er ham, der skal gå hen og se pilens place-

ring. Der sker det ulykkelige, at gruppens forsvindingsmand, præstens søn, går ud i skydebanen, netop som jeg afgiver et skud. Det er så uheldigt, at pilen, een af de lette, men med søm i, rammer ham lige over øjæblet ind i huden og sidder fast. Han skulle have hjælp hurtigst muligt. Derfor op på Lazarettet, hvor overlægen fjernede pilen uden senere men for drengen. Tak hr. overlæge.

Der var vist nok et par søndage, hvor jeg ikke turde komme til kirke af angst for pastor Hjorth.

Det var vores trænings- eller øvelses-skydning.

Vores skarpskydning foregik efter gråspurve ovre i laden. Hen sidst på eftermiddagen går gråspurvvene til ro for natten i kornnegene, og dermed var de et ud-søgt bytte for vores skarpskydning. Det var nok ikke helt fair, men der var utrolig mange af dem. Og da der ikke falder en spurv til jorden, uden Vorherre er med i det, mente vi nok, at det kunne gå an.

Når soldaterne eksercerede eller gik march, efterbede gruppen dem. I behørig afstand selvfølgelig. Var de på øvelse ude i terrænet, fulgte vi med og lærte de samme ting som dem.

Til sidst var det ligefrem svært for mig at kommandere uden at bruge de tyske kommandoer. Også vores lille islændervogn blev lavet om til en lignende kampvogn. D.v.s. panserpladerne bestod af et gammelt selvbindersejl. Der tilbragte vi mange sjove timer og kom vidt omkring. Der kunne fortælles meget mere fra børnenes verden under besættelsen. Også soldaterne forstod vores leg. Flere af dem havde selv børn på vores alder, og derfor stod de ofte og smilede ad os. De ville give os uniformsdele såsom stjerner og

vinkler m.m. Det forbød Far os at gå med. Vi var ikke tyske soldater, skulle ej heller være det, men sjovt var det midt i alvoren.

JUL PÅ RYSENSTEEN UNDER BESÆTTELSEN

Vi fejrede 2 jul med den tyske værnemagt på den anden side af væggen.

Tiden op mod julen er forberedelsens tid, hvor sindet langsomt stemmes mod højtiden. For begge parter var det nok meget vanskeligt.

Værnemagten i krig mod os og det meste af Europa. Mange af soldaternes hjem lå i ruiner. Deres kære var døde eller på flugt. Usikkerhed og uvished nagede dem hele tiden. Hvor var det svært at skulle forberede og tænke på jul under sådanne forhold.

Vi derimod havde hus, hjem, varme og kunne se frem til at skulle gå ind i julen uden tab og afsavn af betydning. Alligevel manglede der noget. Vi havde ikke frihed. Det at kunne være os selv.

Jeg husker tilbage på mange dejlige juleaftner, hvor alle gårdens folk sammen med os var samlet ved det smukt pyntede middagsbord i riddersalen. Og bagefter, når døren til storstuen blev slået op til det strålende, tændte juletræ. Her gik alle rundt om træet og sang vore dejlige julesalmer. Bagefter læste Far en julehistorie fra »Julestjernen«, alt imens Mor delte julegodter ud. De af karlene og pigerne, der havde fri i første del af julen, cyklede derefter til deres egne forældres hjem

De 2 jul 1943 og '44, hvor vi på Rysensteen var fysisk besat af Værnemagten, blev for besættelsestropperne og os andre, jul som vi aldrig vil kunne glemme.

Efter julegudstjenesten i Bøvling kirke, der var fyldt til bristepunktet, og hvor

pastor Hjorth prædikede, gik vi hjem til et veldækket julemiddagsbord. Medens vi spiste, lød der sang fra den anden side af væggen, fra patienterne, sygepasserne og lægerne inde i riddersalen. De var åbenbart lidt foran os med afviklingen af deres juleaften. Da vi var nået til desserten, sang de firestemmig: »Stille nacht – Heillige nacht«. Der blev så underligt tavs i stuen. Ikke en lyd hørtes. Skeerne lagde sig lige så stille på tallerkener. En tåre rand vel på kind. Hvordan kunne de mennesker, der selv havde været ude i så store lidelser ved fronten og mistet så meget på hjemmefronten, få en julesalme til at klinge så smukt?

Efter vores julemiddag blev bordene sat til side, og ind fra hjørnet af stuen kom det smukke rødgrantræ med dannebrogssflag og hjertekræmmehuse. Nu hjalp alle, mod sædvane, med at tænde lysene.

Vi gik rundt om juletræet, og der blev sunget mange julesalmer. Indimellem læste Far juleevangeliet. Vi sluttede med at synges: »Glade jul, dejlige jul« ... Pludselig sprang døren ud til gangen op, ind væltede et utal af tyske soldater med tårer i øjnene. De havde lyttet ved døren og pludselig blev trykket for meget. Jeg skal ikke spinde mere på den episode. Lad den tale for sig selv. Det er vel egentlig også overflødigt at sige, at mangen soldaterfar den aften havde brug for at give os børn og Mor et knus ...

Der blev udvekslet gaver. Vi havde mælk og smør m.m. De kaffe, tobak og chokolade. Efter en usædvanlig juleaften med ven og fjende rodet mellem hinanden foreslog Far, at vi skulle slutte med at synges een af slægtens gamle brugte salmer: »Lille Guds barn hvad skader dig«. Den står i salmebogen under afsnit-

Alléen op til hovedbygningen.

tet »Guds omsorg«. Det havde vi, ven som fjende, brug for dengang – som vel også i dag. Vi var vant til af slutte juleaften med salmen »Dejlig er jorden«. Det var i den situation næsten umulig, derfor sang vi Lille guds barn.

VINTEREN 1945 – DEN HÅBLØSE – BEFRIELSEN 4. MAJ 1945

I slutning af '44 var det, som om fronterne var gået i stå i både øst og vest.

I løbet af efterårsmånederne var den tyske modstand blevet kraftigere. Den allierede offensiv var stivnet i ubevægelige panserslag.

General von Rundstedt havde fået til opgave at forsvare den tyske grænse i linien langs med Rhinen, og det lykkedes for ham en tid at standse sommerens has-

tige fremmarch. Den optimisme som det skabte, brølede som en bølge igennem vore tropper på Rysensteen. Ihvertfald den nazistiske del. Det kunne tydeligt mærkes i perioden omkring jul, hvordan sommerens nederlag og tilbagegang var blevet vendt til, at nu både ville og kunne man forsvare eget territorium.

I dag ved vi hvordan det gik. Ammunitionen, reserverne og kræfterne slog ikke til overfor det massive, vedvarende allierede pres på fronterne i øst som vest. Til sidst snævrede fronterne sig ind, og Danmark lå foran som en flaskehals. Det mærkedes især på 2 områder. Krigsfronterne skubbede foran sig en stor strøm af flygtninge, som var blevet hjemløse og derfor stod uden husly og mad. Her på egnen kom flygtningene i tusindvis, og

Ved frihedsfesten, som blev holdt i Bøvlings forsamlingshus umiddelbart efter befrielsen, ses min far på talerstolen. Til venstre for talerstolen sidder læge Keldgaard og pastor Lumholdt og ved klaveret fru Lumholdt. Til højre for talerstolen ses lærer Eriksen og stationsforstander Gjørup.

for manges vedkommende blev de indkvarteret i barakkerne ude ved Rom flyveplads.

På lazarettet mærkedes krigens nærhed. Der kom rigtig mange sårede soldater. Lægerne var i aktivitet i mange af døgnets timer for at kunne følge med i behandling af de mange indlæggelser.

Efterhånden som vinteren gik, forsvandt også stemningen og begejstringen ned mod nulpunktet. Det var nu næsten legalt at høre BBC fra London på tysk. Tyskerne var efterhånden blevet klar over, at deres egen radio var fuld af løgn og propaganda og aldrig fortalte sandheden. Spændingen holdt sig lige til det sidste. Hvad ville de

allierede styrker gøre? De stod nu ved foden af den danske grænse mod syd. Bedre blev det heller ikke, da den tyske chef for tropperne i Danmark general Lindemann, fra sit jyske hovedkvarter erklærede, at Danmark under alle omstændigheder skulle forsvares. Heldigvis blev det ikke ham, der skulle bestemme krigens videre gang, men hans udtalelse bevirkede, at vores private bunker øst for voldgraven fik en gang ekstra tilsyn.

Den 4. maj om aftenen udløstes spændingen, da den danske London-radio kunne meddele: »At de tyske styrker i Holland, Danmark og Nordtyskland havde kapituleret betingelsesløst. Jeg gen-

Dragon 804 Bøvling og kompagnichef Hakon Rahbek STKMP 2100/HJVD 21 Holstebro.

tager o.s.v.« ... Vi, der hørte det, glemmer det aldrig.

Jubelstemningen var overvældende, men behersket, for hvad havde de fået at vide på den anden side af væggen? Dannebrogflaget, som vi i øvrigt brugte ved enhver given lejlighed, blev hejst. Det var stort set alt, hvad vi gjorde udadtil den aften, bortset fra, at vi indenfor »murene« var jublende glade og måske fik en extra omgang rabarbergrød med fløde til.

Først om morgenen den 5. maj, da alle landets kirkeklokker tog til at ringe, turde

vi stå frem og overfor tyskerne give vores glæde frit løb.

AFSKEDEN

Tyskernes opbrud og hjemrejse står noget utydeligt i min erindring. Jeg tror, det skyldes, at trykket og åget nu var væk. Der var så meget, der var blevet forsømt, og som nu skulle rettes op. En mærkelig fornemmelse at skulle flytte tilbage i egen bolig, egen gård. Soldaterne drog bort uden de store afskeds-scener.

Nazisterne var skuffede og ydmygede over nederlaget. De andre soldater burde være glade for, at det hele nu var overstået, og at der ikke var nogen front, der ventede på deres indsats. Eller var der? Hvad var det, de skulle hjem til? Udbombede, splittede hjem! Kone, børn og andre familiemedlemmer eller kære var dræbt eller jaget på flugt. Usikkerhed, mismod og dertil en nagende angst for, hvad der skulle møde dem, når de kom hjem, stod malet i deres ansigter. Denne gråfarve over mangenen en soldats liv kendte vi. Derfor var det med en vis portion medfølelse, at vi tog afsked med dem.

I løbet af en uge havde de forladt Kranke-nrevier Bøvling. Ud ad amtsvejen mod syd, just den samme, som de var kommet ad 5 år tidligere. Gående eller kørende med små hestekøretøjer med deres byldte på, uden at synge firestemmig: »Deutschland, Deutschland über alles«.

BESÆTTELSENS KONSEKVENNS FOR MIG

Sommeren 1952, 7 år efter befrielsen, byttedes rollerne om, da blev jeg som Dragon ved I. ESK, JDR i Randers sendt til Tyskland som led i de allierede besættelsestroppers overvågning af landet.

Forfatteren Niels Hakon Rabbek.

Der så jeg virkningerne af krigens gru. Hamburg var totalt udbombet og mange andre byer med.

Hvad jeg også så og mærkede ved pa-

truljekørsel langs Østzonen, var truslen og kulden fra »øst«.

Dette, samt: »Aldrig mere en 9. april« gjorde, at jeg sammen med 70.000 andre

danske mænd og kvinder meldte mig ind i Det Danske Hjemmeværn. Her er det foreløbig blevet til 40 år, hvoraf 15 år som kompagnichef og 10 som forbindelses-officer.

Det er ganske vist en anden historie, men mon ikke udgangspunktet har sit ud-spring i besættelsestiden og med rødder i »Rysenstein-gruppen«? Jeg tror det!

Niels Hakon Rahbek
Født 1929 på Rysenstein, Bøvling
Dragon i Randers 1951-52,
et ½ år udstationeret i Itzehoe i
Holsten Brøndersgård (siden 1959)
Ravnsbjergvej 8, Falsig
7500 Holstebro

Erindringer fra ungdomstiden

Af Marie og Jens Peder Hedegaard

Marie Hedegaard født i Sahl ved Vindrup og Jens Peder Hedegaard født i Borbjerg ved Holstebro ser tilbage og fremdrager fra hukommelsen nogle ting og episoder. De var 15 år i 1939.

Efter økonomisk set meget fattige år først i trediverne, lysnede det lidt for os i landbruget 1936-37-38, vel også i byerne. Dengang sagde man: »Harve bonden gode kår, smittede det af på det øvrige samfund.«

En stor høst i de år hjalp mange, men mund- og klovsyge, en meget smitsom sygdom blandt klovbærende dyr, hærgede i efteråret 1938. De angrebne ejendomme blev spærret inde, og man måtte ikke gå nogen steder uden at skifte tøj og dyppe sit fodtøj i Lysol eller Kreolin vand, til desinfektion. Efter 4 uger skulle staldene gøres rene, og det var et stort arbejde, når der var stenpikning i kobåsene. I Hedegaard blev brugt 250 kg soda. Tilsynet blev hævet juledag 1938. Marias hjem Godrum gik fri, men da flere naboer havde sygdommen, var de også lukket inde.

Kørerne fik vabler på patterne, og det gjorde meget ondt på dem, når vi malkede, det skete jo med hånd. Vi smurte vore hænder i glycerin for at blødgøre og for at læge patterne. Mælken var god nok og kom på mejeriet. Ligeledes havde kørerne sår i munden, og det kneb for dem at æde.

Der stod landbruget, da det skete, vi havde frygtet længe – hvad Tyskland kunne finde på. De tog Böhmen og Mähren fra Tjekoslovakiet og senere Østrig. Og den 1. september 1939 slukkede lyset for en fredelig verden. Hitlers hære gik ind i Polen fra vest, lidt senere Rusland fra øst, og Polen blev slettet af landkortet i de næste år. Anden verdenskrig begyndte kun 21 år, efter den første var sluttet.

Det første vi mærkede, var sognefogeder der kom og forlangte, at den af vore heste, som var udskrevet til hæren i tilfælde af krig, skulle møde i Viborg inden 48 timer.

Nogle naboer gik sammen, og en del heste blev af 3-4 voksne karle trukket til Viborg. Efteråret stod for døren, og den bedste hest var borte uden nogen erstatning, kun et bevis. Men efter vel en halv snes dage kunne hestene hentes hjem igen. Man havde vel, med en radikal og socialdemokratisk regering, indset, at man ikke ville lægge sig ud med den store nabo mod syd. Det var jo på den tid det eneste land i Nordvesteuropa, der havde en krigsklar hær og gerne ville benytte den.

Vinteren begyndte, og noget blev rationeret, der kom kort på nogle fødevarer, og jeg mener også, at bensinen var der for lidt af, men da der kun var enkelte private biler dengang, betød dette ikke noget hos os.

Jens Peder på cykel i 1943. Der er en sort skjærm for lygten.

Den 9. april 1940 kom turen til Danmark. Tysklands store hære besatte vort land, og den lille danske hær mistede 12 mand, og Danmark mistede sin ære. Kun disse 12 døde soldater var et lyspunkt for os store drenge, der i vinteren 1940 beundrede Finlands kamp mod kommunisterne fra Rusland.

Nu skulle mange ting ændres, men kong Christian d. 10. opfordrede til ro og besindighed, og at vi skulle passe vort arbejde.

Der indførtes mørklægning, det at intet lys måtte kunne ses udefra. I byerne slukkedes gadelamperne, og på køretøjer fik man hætte over lygterne og hvid bagskærm, men sommeren stod for med lyse nætter, dem kunne selv en diktator ikke mørklægge. Vore dynamolygter måtte have blåt celluloid eller lignende

med en åbning på 1 × 5 cm; det celluloid pillede vi af, og så var der klart lys. Vi kunne da se dem, vi kom imod.

I stuehusene fik man sorte rullegardiner hen på sommeren. Jeg kan huske, at mor var meget ked af at rulle for vinduerne juleaften, når træet var tændt, da skulle lysene sende deres skær ud i natten, men det var farligt.

Det var værre med udhusene med de mange små vinduer. Der blev lavet nogle opfindelser, hvorved man fra den ene ende af stalden med et stykke ståltråd kunne trække skodder for alle vinduer på een gang. I hønhusene med store vinduer lavede man skodder på rammen, som hængtes for, før lygten blev tændt.

Vi unge blev vant til at færdes i mørke og blev ret gode til at skelne ting, også med hørelsen.

RATIONERINGEN

Er et forsøg på at fordele de forhåndenværende varer nogenlunde retfærdigt mellem et lands befolkning, og jeg mener, at de virkede nogenlunde efter hensigten, fordi det var lokale, ansvarsbevidste mennesker, der forestod uddelingen af mærker. Selvfølgelig skete der misbrug af ordningerne ved ulovlig handel med mærkerne. Mærkerne skulle man aflevere ved vore handelssteder, foruden varens pris.

Købmænd, slagtere, bagere, manufakturhandlere og mange flere havde stort ekstraarbejde med at holde styr på dem.

Der var mærker for kaffe, te, sukker, mel, gryn, brød, salt, smør, det sidste helt ned til et 5 grams mærke til et stykke smørrebrød. Ja faktisk for alle varer ved slagterne og manufakturhandlerne var der særlige kort, som blev påført de købte varer og stemplet. Hvert menneske fik lige

Forbrugerkort og rationeringsmærker samt avisudklip om deres brug

Maj - Juni 1943

Antal Personer i Husetanden

Forbrugerkort for
Kød - Flæsk - Paalægsvarer

Indehaverens Navn: Dan Nielsen

Indehaverens Adresse: Andersensvej

Dokumentation af eventuelle Forbrugsgælder og Kunderhold m. v. gøres her:

OH

Kød Barede Kød	Flæsk Færdig Pakket og Medlevet	Paalægsvarer
1/2 380 OH	OH 205 760	
1/4 285 2/1	OH 205 765	
1/6 0 OH	OH 205 765	
1/6 380 OH		

Overførelse og Udbyd af Kortet af forbruger

Julemelet og den udvidede Gryntildeling.

Indkøbskort
for
Oliekager m. m.

Dette Kort er beregnet for 5 Køer.

<p>1946/47 B₃₂ 1946/47</p> <p>Dette Mærke giver efter Landbrugsmin. nærmere Bestemmelse Ret til Køb af</p> <p>Oliekager m. m.</p> <p style="text-align: right;">Landbrugsministeriet</p>	<p>1946/47 B₃₁ 1946/47</p> <p>Dette Mærke giver efter Landbrugsmin. nærmere Bestemmelse Ret til Køb af</p> <p>Oliekager m. m.</p> <p style="text-align: right;">Landbrugsministeriet</p>
---	---

mange mærker tildelt pr. måned eller hvert kvartal, alt efter deres gyldighed. Det lokale sogneråd forestod uddelingen, og ved annoncering oplystes, hvor mærkerne kunne hentes og hvornår.

I husholdninger med flere personer, især mange børn, strakte det tildelte meget bedre til, end hvor der kun var 2 eller 3 voksne i husholdningen. Jo mere man har at gøre med, jo lettere er det at fordele og spæde op med andet, som måske ikke var rationeret. I landhusholdningerne var det vel noget lettere end i byerne, der var jo hjemmeavlede varer, og i en mangelperiode havde køkkenhavens grøntsager, bær og frugt et større værd. En del kolonihaver blev også ændret til avl af spiselige ting.

På landet var der korn i laden, grise i stierne og kød og mælk fra kreaturerne, uld og kød fra fårene. Selv om det ikke var helt lovligt, så kunne 50 kg hvede eller rug blive til godt mel hos en møller, som havde en sigte og ville køre efter mørkets frembrud. Men i 1941-42 var vintrene så hårde, at det meste hvede frøs i det tidlige forår, og så var gode råd dyre. Mel fra andre kornsorter end hvede og rug var meget vanskeligt at anvende til bagning af brød. Bygmel blev brugt, og i ovnene så brødene nogenlunde pæne ud, både i form og kulør, men når endeskallen blev skåret af, var der et hulrum mellem skallerne og den nederste del, hvor der lå en del dej, klæbrig og »død« på bunden af kagen. Det gav mange tårer fra en dygtig pige eller husmor, man havde gjort sig stor ulejlighed med arbejdet og fulgt alle opskrifter og forskrifter, så var det endda mislykket, og der var ikke en ny portion at lave en ny kage af. Derfor spistes dette, om det ikke smagte så godt, så fyldte det

et hul i maven. Der var jo kun brugt gode ting.

Brændsel; kul og koks kunne man ikke få, så til opvarmning brugtes tørv og brænde, i komfuret mest kvas – grene der var hugget i stykker ca. 20 cm lange. Var det godt tørt, blussede det hurtigt op og gav stærk varme, så man skulle passe på gryden med mælkegrøden eller andet, det kunne let blive sveden. Træ og kvas hentede vi i egen plantage.

Tørvene skulle graves i en mose, og det krævede arbejdskraft, for landmænd uvant arbejde. Der var på den tid kun få tørvfabrikker, mange kom med tiden. Vi havde ingen mose, men sammen med 4 andre lejede man et stykke i Hogager ca. 10 km hjemmefra. Man måtte da grave 100.000 tørv og få liggeplads til dem, så de kunne tørre. Man betalte pr. 1000 tørv, gode eller mindre gode.

Vi cyklede 5 mand derud i en uge – 6 dage – og hjalp hinanden med at grave, køre ud på plads, skære dem; så lå der ca. 100.000 i 5 lige store dele, og derefter skulle hver især vende deres tørv ca. 8 dage efter og igen rejse dem efter ca. en uge, hvorefter tørvene blev kørt hjem på hestevogne, 2 vogne efter hinanden med 2500 tørv på hver vogn, og begyndte ved 5-tiden om morgenen at køre derud. Var man tilbage med læssene kl. ca. 11 kunne man nå at læsse af inden middag. Med et andet spand heste kunne der så nåes et træk til om eftermiddagen, men så blev klokken også 19-20, inden man var færdig. Så sprang vi over næste dag for så at hente de sidste på 3. dagen.

Tørvenes brændværdi kunne variere en del, hårde tørv havde god værdi i kakkelloven, lette tørv var mere til komfur, de fattede hurtigt af.

Ponyvogn, et meget almindeligt transportmiddel før bilerne blev almindelige. Maries mor er klar til at køre gæster til Hjerl Hede, mens Maries far spænder for.

Efterhånden kom mange fabrikker i gang, så tørv kunne købes, evt. byttes med gamle træer, som kunne anvendes til generatorbrænde. Der var anbragt en såkaldt generator på bagenden af de biler, der måtte køre, og med træ kunne der frembringes gas, som motoren kunne bruge, men for chaufførerne var det et stort arbejde. Det var ikke helt stabilt, men somme tider gik det.

Min far byttede i 1943 8 meget store, gamle popler og fik tørv, men efter krigen viste det sig, at det var ulovligt at lave den slags byttehandler, og det kostede far en bøde på, tror jeg, 1400 kr., den eneste han nogensinde har fået.

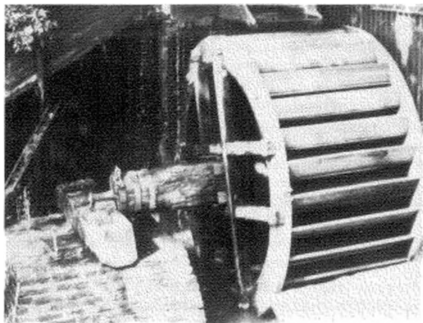
LANDBRUGET GIK IKKE RAM FORBI

Elektricitet skulle der spares på, små el-pærer i udhusene og i stuehuset. Kørsel

med store elmotorer til tærskning og maling af korn (vandmøllen i Borbjerg Mølle blev sat i gang til at male mel), skære hakelse til hestene, savv brænde på rundsavv m.m. blev begrænset til nogle få timer 2 gange ugentlig, eller efter 22 om aftenen. Dette sidste var særlig aktuelt i 1941-42, hvor tærskningen skulle foregå under kontrol, hvis man tog forbehold for leveringspligten.

Al hvede og rug (undtagen sædekorn til næste år) skulle afleveres. Derudover byg og havre til man opfyldte den afleveringspligt, hvert landbrug blev pålagt efter arealstørrelse, grundskyld og hartkorn.

Mit hjem St. Hedegaard i Borbjerg skulle aflevere 204 tønder korn (a 100 kg) i alle krigsår. De aftrappedes efter krigen, men med rug og hvede sluttede denne ordning først efter 1950. Når man gjorde forbehold, måtte man beholde 13 tdr. til

Borbjerg vandmølle. (Esther Jensen: Borbjerg Møllens historie. 1922).

hver hest, 3 tønder til hver ko, ingenting til svin og får.

Hårde vintre og tørre somre gav en lille avl, der var jo heller ikke kunstgødning af nævneværdig art. Kontrollen med tærskningen foregik ved, at et par arbejdere kom og vejede det korn, der kom. De var betalt af kommunen og ville gerne tjene en ekstra skilling ved at fylde en plads ved maskinen. Derfor kunne en af os karle sove den aften og nat. Avlen viste sig at være stor nok til at opfylde leveringspligten. Vores avl var vel ca. 600 tønder.

Vi drenge følte det som en stor »skat« at lægge på landbruget. Prisen for det tvangsafleverede korn var ca. 25 kr. pr. 100 kg, men frihandelsprisen var ca. 75 kr., altså en difference på 50 kr. \times 204, i alt 10.000 kr. årligt i 5 år. Min far sagde aldrig noget om det, han tog det som sit bidrag til at holde det hele kørende. Når man er i det, tænker man vel ikke så meget på det. Det var en ordning, der flyttede lidt fra store brug til mindre brug, de kunne få tildelingskorn til en pris af ca. 29 kr.

I 1942 var avlen af halm så lille, at der købtes halm fra Øerne til Vestjylland. Det

kom i store baller ombundne med ståltråd, mest havrehalm, og det kostede 30 øre pr. kg plus fragt. Da kornets pris var 25 øre pr. kg, kom man let om ved tærskningen der, hvor det kom fra. Det kom vore heste og køer til gode. En del landmænd kørte ud på heden og slog lyng til foder. Maries far Niels Meldgaard hentede noget, og han sagde, at det lød godt, når køerne gumlede disse lyngrafter i sig.

I Maries hjem prøvede de at dyrke hør i 1942 til Tommerup Hørfabrik, på kontrakt. Der blev sået et lille stykke jord med hørfør, og da høsten skulle begynde, blev det rykket op med håndkraft, og roden banket fri for jord og lagt i rækker på marken for senere at blive bundet i neg med halmbånd og sat op til tørring. Det blev sendt med jernbanen til fabrikken. Efter ca. 4 måneder kom der hørlærred til lagner og håndklæder, alt efter hvor meget det havde givet. Lagnerne var noget hårde at ligge på, og håndklæderne sugede ikke meget vand. Det blev ved det ene år. Marie husker, at det at rykke hør op ikke var det nemmeste og mest interessante, hun blev sat til.

Marie husker, at til hendes mors og fars sølvbryllup i maj 1946 kom en kone fra sognet, der havde 8 børn og mand og derfor flere rationeringsmærker end et sted med kun tre voksne personer. Hun forærede svigermor mærkerne gratis og fik til gengæld indbydelse til sølvbrylluppet, selv om de ikke tilhørte omgangskredsen.

Nogle kunne huske krigsårene 1914-18, og hvordan man klarede sig den gang. Også nogle redskaber til husholdning var gemt på loftet, bl. a. en hånddrevet kaffemølle. Det var brændt rug, man brugte, det skulle man stjæle fra sig selv. Rugen kom i en pande og sat på komfuret eller i

Fårevask. Billedet er ældre end besættelsen, men sådan foregik det til op i 1950'erne.

ovnen, og der skulle røres meget i det for ikke at brænde på. Når det var mørkt og malet i den genfundne lånte kaffemølle, gav det kulør på kogt vand. Men smagen taler vi ikke om. Der var mange kaffe-erstatninger i handlen, og de blev vel bedre og bedre?

Hveden, man beholdt hjemme, skulle males og sigtes. En del valsemøller prøvede at omgå forbudet. Kom kontrollen, fik ejeren en bøde, og så begyndte han igen dagen efter. Det danske politi tog fornuftigt på forbudet, der ikke blev overholdt. I en krigsperiode er lovene ét, fornuft noget andet.

Man brugte sukkerroer eller fodersukkerroer til at søde forskellige madvarer med. Der kunne somme tider købes roesirup. Kartoffler rev man til pulp og skyllede melet af dem og tørrede det i solen,

og det var anvendeligt til stivelse til mad og blev brugt i blanding til brød.

Husmoderens plads har altid været den mest betydningsfulde i et hjem, og krigens tid stillede meget store krav til hende, og hun klarede skærene godt.

Der var også mangel på sæbe, men man kunne købe sæbesten. Hvis et svin døde, tog man skindet og indvoldene af det og kom den i gruekedlen med vand og sæbesten. Det blev kogt, indtil gruekedlen indeholdt stivnet hvid »sæbe«, der blev skåret ud i strimler 5 × 5 × 25 cm. Sæben var ikke lugtfri, men så vidt jeg husker, kunne der købes noget mere veltugtende at blande i under kogningen. Sæben blev brugt til at vaske tøj, mest arbejdstøj, og til at vaske fårene, før de skulle klippe. Uld var dyrt dengang, og vi havde 8 til 10 får.

Legitimationskort for Anne Marie Meldgaard. Indført i sikkerhedsrådet Jylland i 1941, i hele landet fra 1944. Alle over 15 år skulle have et sådant kort på sig.

Af ulden kardedede og spandt min mors far og mor det fineste uldgarn, som gav os uldne trøjer.

Tøjet var også et stort problem i et hjem med 6 børn i alderen fra 9 år til 17 plus far og mor og farbroder og tjeneste-

folk. Der blev syet meget om, og et slidt flonelstæppe fra sengene kunne bruges til fór i bukser og livstykker (en vi havde om kroppen). Lidt nyt kunne købes på kort, men det var dårligt. Jeg fik et sæt maksimaltøj, bukser, frakke og vest, da jeg rejste på højskole i 1943. Efter rejsen til Fyn hang det om mig som en klud, det kunne slet ikke holde pressefolderne. Det kunne hjælpe lidt på bukserne, hvis man stænkede dem med vand om aftenen og lagde dem under lagnet, når man sov. Det var fugtigt, indtil man faldt i søvn.

Den af os brødre, der var ude at tjene eller på højskole, fik det bedste undertøj med, mens dem derhjemme kunne nøjes med det ringere.

Husmoderens selvværd blev sat på mange hårde prøver under krigen, men lykkedes det, man arbejdede med, var glæden des større.

Anne Marie Hedegaard, født Meldgaard
 Født 1924 i Goderum i Sahl
 Tjente på et par gårde,
 1945 på Uldum Højskole, 1948 gift med
 Jens Peder Halkjær Hedegaard
 Født 1924 i St. Hedegaard i Borbjerg
 Hjulpet til hjemme, Ollerup Folkehøjskole
 1943-44, tjent flere steder,
 1947 Gråsten Landbrugsskole.
 Efter brylluppet købte de en gård i Sevel,
 drev den til 1994
 Solparken 2, 7830 Vinderup

En skolepigens glimt af livet i et marketenderi

Af Betty Haahr

De sidste år af besættelsen, nærmere bestemt årene fra 1942-45, boede jeg sammen med mine forældre og 4 af mine søskende i et marketenderi, mine forældre havde startet i Ejstrup kulleje, der lå i nærheden af Skjern i Vestjylland.

I dag er området udlagt som rekreativt område med vandrestier og lignende. Det er virkelig en stor forskel fra dengang og til nu, hvor der dengang var et større område, som var gravet ud for at finde brun-kullet nedenunder.

Det var på mange måder en både dejlig og indholdsrig, men også spændende tid, mest på grund af alle de forskellige mennesker, der boede og arbejdede derude dengang. Nogle i kortere og nogle i længere tid. Der var alle slags mennesker samlet, de fleste for at tjene penge, men også nogle, vi fandt ud af var gået »under jorden« – det kunne også ske, de pludselig var væk igen, men det var et godt sted at være i den tid, de var der. Enkelte havde ikke andet hjem end det, de fik hos os i den tid, de arbejdede derude, så juleaften var der altid nogle af dem, der fejrede jul sammen med os.

Beboelsen, som jo også var vores hjem, bestod af nogle træbarakker, som blev opvarmet med brunkul. Det kunne lugte noget grimt sommetider, men gav os den varme, vi havde brug for. Vi havde 2 store barakker til køkken og spisesal for arbej-

derne, som efterhånden kom op på omkring 135 mand, samt 2 barakker til sove-rum, der var indrettet med køjesenge.

Man kan forestille sig alt det sengetøj, der skulle til, og så lige netop i krigens tid.

På gangen stod en kakkellovn samt der var sat nogle håndvaske op for enden af gangen. Vi måtte på den måde opvarme alt det vand, vi skulle bruge til at vaske os i.

Ligeledes i køkkenet blev al vandet til opvask og rengøring varmet på vores store komfur. Ved siden af komfuret stod en gruekedel, hvori suppen blev kogt, når det var det, der var på menuen. Betalingen for kost og logi hos os var, såvidt jeg husker, 30 kr. for hver mand – om ugen. Jeg tænker på, det må jo have været prisen for dette dengang.

Det var dejlige mennesker fra hele landet, vi kom til at kende meget godt – man levede jo med i deres liv og færden. Mange havde pæne, hvide hænder, når de kom, men med det hårde arbejde fik de efterhånden noget arbejdsvante hænder, det blev jo at se med tiden.

Jeg tror kokkepigenes værdis, om man kan sige det sådan, blev bedømt ud fra, hvordan hun kunne trylle god mad, sund og nærende, frem til så mange mennesker hver dag. Men vores kokkepige klarede det til »ug«, selvom rationerne var små af altting. Ved spisetiden om aftenen sad Far og krydsede de pensionærer af, som var

Ejstrup kulleje.

der, nogle kunne jo være væk ved denne tid og så skulle de selvfølgelig ikke betale for maden den dag.

Medtages skal også en erindring om en tømrer, der arbejdede i kullejet, jeg husker ikke, han blev kaldt andet end »tømrer«. Til min 14 års fødselsdag i 1945 havde han skrevet nogle gode råd til mig »om den unge pige, der snart skulle ind i de voksnes rækker, om at hendes uerfarenhed er hendes charme, men at jeg skulle glæde mig over alt det nye, der viser sig for mig« o.s.v. Han slutter med et tillykke med dagen og følgende vers:

*I dag er der glæde i »maggetutten«
for Tut på fødselsdagen,
det er så småt med sprutten,
til gengæld er der nok af kagen.
10 kys på panden får nu »Tut«
– og så hun afleverer sin »sut«.*

Jeg gemmer stadigvæk det pænt og nydeligt skrevne brev.

Vi var heldige at have antaget en sød og dygtig kokkepige fra Lem, der hed Else, nok en 30-35 år. Hun var altid flink, og pigerne arbejdede godt sammen. Vi havde 2 andre unge piger, hvoraf jeg husker, den ene var polak. Hun hed Anna og var mørkhåret med en flot frisure, hun blev gift med en dansk mand.

Når Else bage kaffekringle, (hvedebrød, som hun kaldte det) skulle jeg altid »slå« i dejen. 100 slag skulle det være, og vi talte dem hver gang. Det var som regel efter frokosten om søndagen, så den var klar til eftermiddagskaffen.

Jeg kunne dog også finde på at drille hende, som engang hun var gået ud på toiletet, der var fritstående, af træ og stod ude bag ved. En dag havde jeg fanget en mus, som jeg holdt hen til åbningen af

Forfatterens lillesøster Ruth.

døren, så hun slet ikke turde komme ud, så hun skreg op af bare skræk. Jeg vidste godt, hun var bange for mus.

Utroligt er det, set i bakspejlet, at det kunne lade sig gøre at bespise så mange mennesker hver dag med de hjælpemidler, vi havde dengang. Der var ikke noget køleskab, elektrisk ovn, fryser, kaffemaskine eller nogle af de andre ting, vi i dag har at gøre godt med. Kaffen måtte vi strække med erstatningskaffe, Richs, Danmark og hvad det nu hed dengang.

En af mine storebrødre sejlede under krigen på langfart med forskellige Mærskbåde. Han var meget flink til at sende dejlige pakker hjem med alt det, vi savnede, cacao, kaffe og tøj, så vi har sikkert nydt at få en rigtig ægte kop kaffe engang imellem.

Opvasken kom jeg også til at hjælpe med, ihvertfald om sommeren havde jeg tid til det for skolegangen. Så jeg vaskede

op og vaskede op, tit hjalp arbejderne med at tørre af, der var meget opvask. En dag tabte jeg låget af den store kedel, vi varmede vandet i på komfuret, og vandet faldt ned og skoldede min venstre fod, så der blev en stor vable, som jeg har ar af endnu. I dag ville man have gået til læge, men det var lidt besværligt dengang, man havde ikke lige en bil stående udenfor.

Der var ikke så meget at tage sig til i fritiden for arbejderne, bortset fra, at man kunne tage i biografen i Skjern. Så hver lørdag arrangerede vi bal i »Tutten«, som det blev kaldt. Far lejede en spillemand fra Borris med en harmonika. Han spillede så godt, og så morede de sig allesammen med at danse. I skolen lærte jeg så pigerne at danse i frikvartererne, nogen af dem var ikke vant til sådan noget hjemmefra. Jeg var 12 år, inden jeg var med en af vores piger i biografen i Skjern første gang. Hun

syntes, vi skulle ind og se »Moster fra Mols«, og det var meget sjovt.

Krigen havde vi sommetider tæt inde på livet, fordi, som jeg før fortalte, at nogle af arbejderne var gået »under jorden« derude, måske også under falsk navn. Så kom de, tyskerne og snuste rundt og spurgte efter den og den, men vi kendte aldrig nogen med det navn. Så skulle vi også sådan en dag have sendt besked ned i lejet om, at de ikke lige skulle komme hjem til frokost den dag.

En dag i sommertiden i 1944 vi var ved at vaske op efter frokosten, hørte vi, der kom flyvere lavt henover husene. Vi løb ud, men skulle da ligge på maven på jorden. Det gjorde jeg også, men jeg kiggede ihvertfald opad, jeg ville se, hvordan de sloges i luften. Men det fik jeg rigeligt at se et par uger efter. Jeg må først lige fortælle, hvad jeg som stor skolepige foretog mig i min fritid. Jeg elskede at køre ture med et lokomotiv nede i lejet. Det var med en ældre lokomotivfører, der hed P. C. Hans kone boede hos ham derude, hun hed Oline. Hun har også skrevet i min poesibog, ligesom mange af de andre gjorde, det brugte man dengang, jeg var barn. Der var mange, der havde deres familie med og boede i deres træhuse.

Jeg havde min faste plads i døren af lokomotivet, når P. C. kørte, og han passede så fyringen. Det var naturligvis brunkul, han smed ind i ilden af og til.

Den søndag, jeg vil fortælle om, var det nu ikke ham, der kørte, men en anden mand. Da vi kørte op ad rampen, hvor vi plejede at tippe vognladningen ned i nogle jernbanevogne nedenunder, var der i mellemtiden bleven ildkamp i luften over os.

Jeg tror, det var en engelsk eller amerikansk flyver, der jagede og skød efter en

tysk flyvemaskine. Uden at nå at standse lokomotivet valgte vi at springe ud og løbe over i et lille redskabsskur, der stod på rampen, hvor vi smed os på gulvet. Da der atter var blevet ro, og vi kom på benene, så vi, at nogle regnfrakker, der hang inde i huset, var gennemhullede, ligesom der var huller overalt i huset, så det var tæt på, kan man sige. Mandens kone og nogle flere kom løbende ned mod os og da jeg så smilede til dem, fordi jeg var glad for, det var overstået og noget chokeret vel, blev hun så vred, at hun skældte mig ud. Hun havde vel også haft stor skræk for, hvordan det var gået.

Dette mener jeg var samme søndag den 27. August 1944, som Gorm og Gregers fortalte om i »Lørdagskanalen« i TV den 22. Marts 1986, hvor de berettede om den frygtelige togulykke ved Hee, hvor 8 mennesker mistede livet. De fortalte også om de 2 mænd, der sprang ud af lokomotivet.

Jeg husker lidt om en pumpefører, der var derude, der hed Jens tror jeg. Han var så god til at holde sjov med pigerne. Men uheldigvis var han en aften på et hotel i Skjern kommet, kan man sige, i klørerne på nogle tyskere. Hvordan det gik til, ved jeg ikke, men en dag kom der nogle tyskere i fuld uniform og tog ham med til østfronten.

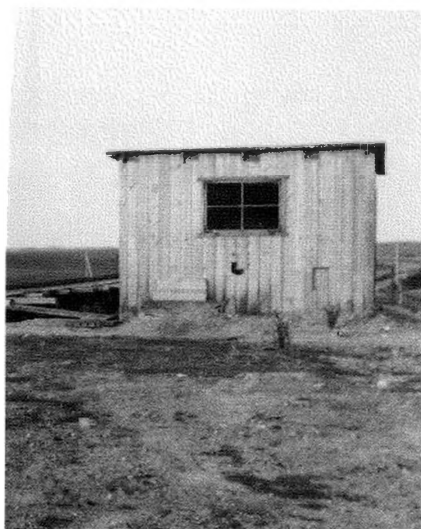
Han var meget ked af det engang han var hjemme på besøg i den tid, men han kom da hjem tilsidst, mener jeg.

Om sommeren var der ikke megen skolegang, det var kun hver onsdag fra kl. 7-12. Til gengæld skulle jeg afsted hver dag om vinteren til kl. halv fire eller deromkring. Det var meget drøjt og meget mørkt, inden man reddede sig hjem, især når drengene skød med snebolde. Og da

der var vel 2 km. til skole, så var det virkelig drøjt. Jeg gik til skole dengang, der var ikke andre muligheder, en cykel var ikke til at opdrive, og dem, der var, var med fast dæk, det var ikke så rart at køre på, jeg havde nu ikke nogen cykel dengang. Og så havde jeg træsko på, da vi heller ikke havde gummistøvler. Far var god til at lave såler af halm til at lægge i træskoene, det varmede godt, og »klipfisk« havde jeg på, den varmede for brystet. De lange bukser var desværre ikke kommet frem, dem kunne jeg godt have brugt på min vej til og fra skole. I skolen havde jeg en ældre lærer, det var den eneste, jeg ikke rigtig var på bølgelængde med altid, jeg har tænkt på, om det var fordi, jeg kom ude fra kullejet, men det var nu ikke noget, vi mærkede til andre steder i omegnen, jeg vil nærmest sige tværtimod, vi havde en herlig tid der. En sommerdag blev jeg noget fortørnet på læreren, for jeg skulle sidde efter en hel time, fordi han sagde, det var med vilje, jeg havde tabt mit penalthus på gulvet! Hvad det ikke var, men han tog til begravelse og glemte, at jeg sad efter. Det blev en meget lang time sådan en varm sommerdag.

Ligesom Far arrangerede fest hver lørdag aften, arrangerede han også udflugter om sommeren. Vi kørte i rutebiler, men turene gik ikke så langt væk, f. eks. en dag kun til »Laugesens Have« ved Videbæk, hvor vi så spiste maden og sang nogle sange. Fra den tur har jeg en sang, som min Far skrev til lejligheden, den handlede lidt om hver enkelt, der var med, eller da nogle af dem, ellers ville den vist blive for lang.

Men vi havde det hyggeligt og nød at komme ud og se os om. Bagefter gik tu-

Det omtalte hus på rampen.

ren ud til Ringkøbing Fjord, inden vi vendte hjem efter en god dag.

Min Mor behøvede ikke at hjælpe i køkkenet, da vi som før fortalt havde piger til hjælp, så hun havde altid tid til at tage sig af os børn, med tøj og vask, men tøj kunne man ikke få meget af. I Skjern kom der en Køb-og Salg-butik, hvor man kunne købe brugt tøj, den havde nok god søgning på det tidspunkt. Tøj, der ikke var slidt, blev syet om, så det kunne bruges igen. Jeg gik meget i aflagt tøj, men fik også nyt sommetider. Det var, når vi fik besøg af uldhandlere, som vi jævnligt fik, for de lavede mangan god handel med os. Vi kunne købe forskelligt såsom undertøj, nattøj og vel også større stykker tøj. De var meget velkomne hos os i disse år, de er nok gået eller cyklet ud fra Herning med uldposen på nakken. Det var at få et frisk pust udefra med deres besøg. Apropos strømper, min bror sendte også fine,

Tipvognstog i kullejet.

tynde silkestrømper hjem fra Udlandet. En dag havde jeg taget et par af min søsters strømper på i skole. Det var vist ikke meningen og faldt ikke i god jord, da jeg kom hjem.

Med så mange mennesker boende var der altid underholdning på den ene eller anden måde. Vi havde jo kun radioen at lytte til, men gramofon havde vi også. Med mange plader som vi hørte igen og

igen. Så jeg fik lært et alsidigt repertoire, der stammer fra den tid. Og dejligt var det, når nogle af pensionærerne spillede på forskellige instrumenter, harmonika, savblad og mundharpe, som var meget brugt dengang, og vi sang med på alle sangene.

Det gav et stort sammenhold, som vi nød allesammen. Det var med til at sprede glæde og opmuntring i krigens tid.

Betty Haahr
 Født 1931 i Faaborg ved Varde
 Kontorassistent
 Boet i Skarrild 28 år, Brande 4 år,
 derpå Egtved
 Æblehaven 106
 6040 Egtved

9. april 1940 og nogle oplevelser i tiden derefter

Af Tage Uffe Møller Jensen

Der er nogle begivenheder, der kommer til at stå uudslettelige i vor erindring. Selv om det nu er ved at være i nærheden af 60 år siden, er der stadig glimt af minder fra d. 9. april 1940 i hukommelsen.

Vejret var overskyet med lavt skydække. Frosten var nu af jorden de fleste steder. Det var den første dag, vi skulle i marken efter vinterens ophør.

Jeg tjente dengang i Trælund nord for Herning hos en ældre ungarl sammen med en voksen karl og en halvgammel husholderske. Jeg havde tjent der siden februar 1936. Det må have været en rimelig god plads, for jeg tjente der sammenlagt i 7 år. Forud havde 2 af mine ældre brødre begyndt deres arbejdsliv samme sted.

Vi stod op om morgenen til sædvanlig tid og bemærkede en usædvanlig motorstøj uden dog at tillægge den nogen særlig betydning. Først da vi var færdige med malkningen og støjen fortsatte, begyndte det at gå op for os, at der var noget helt unormalt på færde. Vi kunne se nogle flyvemaskiner, men ikke hvilken nationalitet de havde, da vi kun så dem i glimt mellem skyerne. Men en ting var vi enige om, og det kom til udtryk i en bemærkning fra en af os: »Jamen, det har de da ikke lov til!« Vi lærte siden, at den der har magt kan tage sig lov.

Mens vi spiste morgenmad, hørte vi radioavisen og var så ikke længere i tvivl om,

hvad der foregik. Både den tyske generals »oprob« og Kong Christians erklæring med henstillingen til danskerne om at holde sig i ro blev læst op med mellemrum.

Det var en knugende oplevelse for en 15 års knægt. Det var jo ikke så længe siden, at jeg havde afsluttet min skolegang, hvor jeg havde haft en lærerinde, der forstod at fortælle Danmarkshistorie så kærligheden til fædrelandet blev vækket. Hvad ville der nu ske? Min husbond sad med tårer i øjnene.

Nå men dagens arbejde skulle jo alligevel gøres, og vi måtte i gang. Der skete ikke lige straks en hel masse. Efterhånden blev det ligesom dagligdag igen. Derude i Trælund så vi ingen tyskere. Nyhederne fik vi gennem radioen og de mere lokale gennem Herning Folkeblad.

Søndagen efter var det min fridag, og jeg skulle som sædvanlig hjem til min Mor i Herning. Det var skik og brug, at man i byen søndag eftermiddag gik en tur gennem hovedgaden enten for at se eller for at blive set eller begge dele. Naturligvis i sine pæne klæder. Strækningen, man gik, var mellem Møllegade i vest og til Sjællandsgade i øst. Denne søndag var ruten mod vest forlænget ud til Vestergades Skole. Her var indkvarteret tyske soldater, og folk var velkomne til at se på die Wehrmachts herligheder: Køretøjer, kanoner og hvad der sådan hørte sig til. Den søndag

var der en hel folkevandring ud til min gamle skole. Vi blev imponerede over det vi så. Den orden der var over det hele og ikke mindst de pæne unge tyske soldater, de så så velplejede ud i nye uniformer og havde sådanne pæne tænder. Det var der megen snak om.

Der ude i Trælund mærkede vi ikke noget til tyskerne. Alt gik sin vante gang, bortset fra, at de ægte varer forsvandt, og der kom rationering på det meste af det, der skulle bruges. Efterhånden kom der erstatningsvarer. Noget af det, der savnedes mest, var nok kaffen. Et stort problem var det også at få noget at smøre på brødet. Det var vigtigt at få slagtegrisen så fed som muligt, så der kunne blive noget flomme til at smelte af. Smørrationerne var små, men så kunne det jo drøjes ved at ælte noget i. Det forekommer mig, at der blev lavet noget opbugning med mel, som så blev blandet i smørret. Mel kom det også til at knibe med. Der hvor jeg tjente, havde vi en mindre plet med vårhvede. Det blev malet på kværnen og timset gennem en sigte. Resultatet blev noget i retning af grahamsmel og var slemt til at smuldre, men brød var det da. På et tidspunkt blev det for knapt med hvedemel til hele landets forsyning. Så gik man over til at lave bygmel. Så vidt jeg husker, var der megen diskussion, om det nu også lod sig gøre at bage brød af sådan noget. Det viste sig, at det også kunne gå an. Ganske vist var det slemt til at blive et fast klægt lag fornedet i brødet, mens der foroven blev et hul, så skorpen lettede fra.

Med hensyn til kaffen, som jo slap op, så var der et kafferisteri i Herning, der tog en produktion op af et surrogat for kaffen, som blev kaldt »Cafeliten«. Hovedingredienserne i dette produkt var forskel-

lige kornsorter. Om der var cikorieodder og ristede sukkerroer i blandingen, skal jeg ikke kunne sige, men ellers kom de der, når »Cafeliten« blev blandet med Richs kaffetilsætning. Richs havde også et produkt, de kaldte »Jaba«, en kaffeerstatning. Det blev sagt, at der var somme, der i deres længsel efter den ægte kaffe kunne finde på at blande to pakker Jaba sammen med en pakke Richs og på den måde få en kaffeerstatning, der var dobbelt så god. Der fandtes også et produkt, der kaldtes Farmaceutens Kaffe aroma, der kunne give det sorte fluidum det sidste pift. Hovedsagen for kaffeerstatningerne var nu, at de blev serveret så varme som muligt.

Det kneb også med sukkeret, men det kunne jo suppleres med kunstige sødestoffer.

Til vor aftensmad fik vi altid te lavet på hjemmeavlet salvie. Den har en noget speciel smag, men man vænner sig til den, og det hjælper, når den bliver sødet. Hjemme hos min Mor fik vi også te om aftenen. Og der var vi vant til, mens der endnu var lager tilbage, at anvende en te, der hed »Singalwatta«. Den kom fra det fjerne østen og var en god sort. Da den slap op, kom der en erstatning, som blev kaldt »Singagullerod« Den indeholdt, som navnet siger, tørret gulerod, tørret æble og tørrede hybenskaller og frø af samme, foruden andre ingredienser som f. eks. tørrede blade af forskellig art. Det skulle jo trække en rum tid, men det kunne såmænd godt bruges.

Det der generede mest var mangelen på beklædning, tøj og fodtøj. Det blev jo slidt op, og der var ikke gode varer til erstatning. Værst var det nok med arbejdstøjet. Jeg havde et par bukser af hørlærred. Strukturen var ligesom i sækkelærred. Det

blæste lige igennem dem, så enten man havde dem på eller ej kunne såmænd gøre lige meget, hvis ikke det lige var for anstændighedens skyld. Min husbond fik syet en lap på sine bukser af en kunstgødningssæk. Den var fra det firma, der havde en broget tyr som logo. Den så slet ikke så tosset ud på hans højre lår. Det kneb også med overlæderet til træsko, men der kunne sættes nye bunde i det gamle læder. Det var som regel dem, der først blev slidt på et par træsko.

Sokkerne var et stort problem. Kunne man skaffe garn, var der mange, der strikkede nye fødder i de gamle skafter. Var man så heldig at kunne skaffe uld, og kendte en der forstod at karte og spinde, så ulden kunne laves i garn, var man godt hjulpet. De der kunne strikke strømper, havde hvad de kunne gøre. Der var til tider garn i butikkerne. Det blev fremstillet efter direktiver fra myndighederne. Så og så meget ren uld, så og så meget krasuld tilsat noget, der blev lavet af cellulose, altså træstof. Det kaldtes celluld. Garnet der fremkom af produktionen kaldtes maximalgarn. Det var ikke slidstærkt. Men når der nu ikke var andet at få, så måtte man jo være glad ved det.

Der var nogle meget kolde vintre under krigen. Et år frøs det uafbrudt i 31 dage. Frosten bandt jorden i nærheden af 1½ meters dybde. Høsten af stråfoder havde været ringe, så der var ikke megen halm i overskud til at dække et isolerende lag over kartoffelkulerne, med det resultat at mange kartofler frøs eller blot det, at de blev underafkølet ned til + 8 gr. C gjorde dem uspiselige. Var man så heldig, at kulen ikke var gennemfrosset men kun et lag, så samlede vi de frosne af. Det var koldt for fingrene. Ved at skylle de frosne

og kule dem ned blev der en udmærket ensilage, som grisene gerne åd.

Et år faldt der efter en periode med barfrost isslag, så alt var glaseret og meget glat. Det blev liggende i flere dage, hvilket skadede markerne med vintersæd, så den følgende høst ikke blev så god. Landmændene var pålagt at skulle aflevere en del af deres kornavl, jeg ved ikke hvad afleveringspligten blev sat efter, men noget har de jo da måttet beholde til deres dyr.

På et tidligt tidspunkt blev der kastet bomber mod slagteriet i Skjern. Om der omkom nogen derved, husker jeg ikke. På det tidspunkt boede min Far hos min fætter Lars, som, tror jeg nok, havde forpættet præstegården. Vi var inviteret derved, måske i anledning af en konfirmation. Så skulle vi naturligvis hen at se på skaderne fra angrebet. Der var ryddet op, så der var ikke meget at se, men det var jo det tætteste, vi hidtil havde været på en krigshandling.

Der forekom jo også et angreb mod Esbjerg af en engelsk bombeflyver ret tidligt efter krigen udbrud. Det kostede menneskeliv og ødelæggelse af bygninger. Og så var det vist nærmest ved en fejltagelse, at flyveren var kommet ind over dansk område.

Engang kastedes der fra engelske maskiner flyveblade over egnen. De var formet som en regning og med dansk tekst. Der stod: Regning til Hr. Hitler. Og så var der nævnt et stort antal kilo bacon og en pris på denne vare med ønsket om snarlig betaling.

Mon ikke det var i 1942, at vi havde den kolde søndag? Det frøs minus 31 grader C., og så var det en brandstorm. Det var ikke rart. Gødningen frøs bag kørerne og vinduerne var tillagt af rim. Rørerne frøs i

Forfatteren med hesten Peder, ca. 1942.

kulerne, så de måtte ind i staldvarmen et par dage, før de kunne bruges. Og det hjalp jo heller ikke på varmen der.

Der faldt store mængder af sne, og det var offentligt ombud, at der skulle stilles mandskab til rådighed til snekastning. Der gik vi i dagevis. Når vi var færdige, røg udgravningerne fulde igen. Der forekom steder, hvor den opgravede sne blev kastet op i højde med telefontrådene. Så måtte der være to hold mandskab ved siden af hinanden for at få den bort fra vejen. Det kaldte man at kritte sneen op. I den hårde frost oplevede vi, at Højris Å frøs til. Der var et lag is på mindst 30 cm. Og intet rindende vand at se. Men det må der vel have været nede under isen.

I krigens første år skete det, at der kom spærreballoner drivende ind over landet. De måtte vel være løsrevne fra deres fortøjninger. Formålet med benyttelsen af dem var at tvinge de angribende flyvemaskiner op i højder, der gjorde deres målsigtning upræcis. Min kone oplevede en dag på vej hjem fra skole, at et af disse »blimps« krydsede over vejen, hun skulle hjem. De var ret store og kunne ses på lang afstand. Det er ikke umuligt, at jeg har observeret den samme fra Trælund. Retnin-

gen var i hvert fald god nok. Man kan levende forestille sig, hvor forskrækket sådan en bette pige må være blevet over at se dette uhyre spærre vejen hjem. Spærreballonerne var fremstillet af lufttæt stof. Var man heldig at bjerge et stykke af stoffet, kunne det anvendes til at sy vindjakker af. Min kone fik en, den var blå med hvide blomster, så man skulle tro, at fabrikanten havde været nødt til at anvende det forhånden værende stof til at fremstille ballonerne af. Nu fik hun sig så en vindjakke til gengæld for forskrækkelsen.

I hendes barndomshjem oplevede de også, at der sprang bomber i en afstand af en ½ km fra ejendommen. Det var om natten. En engelsk flyver var kommet i vanskeligheder og droppede sin last på markerne ved Thorup. Dagen efter kunne familien finde bombsplinter ved havehækken.

I krigsårene var avlen ikke så god. Årsagen var både mangel på gødning og de klimatiske forhold. Det var småt med stråfoder. Så måtte man i heden at bjerge lyng til kreaturerne. Det var den fine korte lyng, der blev slået med slåmaskinen og samlet og kørt hjem. Køerne åd den gerne, og mærkeligt nok så steg mælkenes fedtprocent ved denne fodring. En gang vi var i heden, blev den ene hest syg. Det kunne være farligt i vintertiden, når de havde stået på stald i længere tid, og de så kom ud for at bestille noget. Om det var kulden eller hvad, er jeg ikke klar over. Mon ikke det var noget med nyrerne? Hesten, en stor jyde med lys hale og manke hed Peder, og den var så god, som dagen var lang. Vi fik den spændt fra, da vi blev klare over, at noget var i vejen. Det var tydeligt, at den havde smerter. Den kastede sig ned og stønnede og spar-

kede. Vi fik en dyrlæge derud, og efter en sprøjte kom den sig, så vi kunne komme hjem med læsset. Peder fik ingen varige men af tilfældet. Så jeg havde fornøjelsen længere hen på året at ride ham op til smeden i Sunds for at få ham skoet. Og da følte jeg mig rigtig – jo da, at ride sådan en lang tur på sådan en flot hest.

Til gården, hvor jeg tjente, hørte et stykke mose og hede. Her voksede en mængde revlinger (swotbær). Dem kunne vi bruge til at lave koste af. Under krigen kunne vi ikke blive ved med at få de gode pisavakoste. Så revlingerne var en anvendelig erstatning. Først skulle de plukkes, dernæst skulle de ribbes for det grønne. Vi havde et par tomme kalvebåse, hvor vi kunne arbejde med at producere fejekoste. Når en kost var slidt ned, rensede vi hovedet for det afslidte, og så kunne vi sætte nye revlinge-børster i. I den kolde vinter var det hyggeligt at være i stalden. Selv om rimen voksede dag for dag på vinduerne og blev til et lag på over 5 cm tykkelse.

Ind imellem måtte vi have roer kørt ind. Det kunne godt være besværligt, når den jord, der dækkede rockulen, var frosset og hård som beton. Så skulle der arbejdes hårdt med hakke og stålstang for at få roerne skilt fra afdæknings materialet.

II. Nr. 604.

5. Udskrivningskreds, den 23 DEC. 1943

UDTAGELSESPAS

III

Deltagelse i Udførelse af Foranstaltninger til Beskyttelse af
Civilbefolkningen mod Følgerne af Luftangreb.Eventuelt Kolonneljeneste ved C. B. U. i ~~Vest~~ Herning

Navn: Tage U. M. Jensen

Løgdsrullebetegnelse: 5.50 P.26 (536-15)

Medlem af, Tjenestegjælder

Det meddeles herved, at De, som i Henhold til Indenrigsministeriets Bekendtgørelse om Tilvejebringelse af Hjælpenandskab til Deltagelse i Udførelse af Foranstaltninger til Beskyttelse af Civilbefolkningen mod Følgerne af Luftangreb er pligtig til Udførelse af Civilbeskyttelsestjeneste, nu er udtaget til Udførelse af den nævnte Tjeneste.

De vil senere fra Politiet modtage Meddelelse om, hvor og hvornaar De skal møde til Uddannelse i Civilbeskyttelsestjeneste.

De kan eventuelt forvente at blive indkaldt til Tjeneste ved C. B. U.-Kolonnen i ~~Vest~~ med en Tjenestetid af ca. 13 Mdr. til Dækning af eventuel Afgang blandt de til Møde den 12 APR. 1944 indkaldte.

Medtages De ikke til Indkaldelse som Erstatning, vil De ca. 14 Dage efter Mødedagen (altsaa ca. 28 APR. 1944) gennem Deres Lægdsforstanderi modtage Meddelelse om, at De – medmindre ganske særlige Forhold maatte indtræffe – ikke vil blive indkaldt til Kolonneljeneste, men overgaar til almindelig C. B.-Tjeneste, saafremt De bor inden for et Luftbeskyttelsesomraade.

M. J. J.

Centraltrykkeriet - Kbhvn. K.

Udtagelsespas.

Engang imellem skulle der tærskes, så kornet kunne blive malet til grutning til dyrene, og der kunne blive halm til dem at æde og til strøelse.

Vi savede brænde af udtjente hegnspæle og udgåede træer. Der var altid noget at pusle med. En gang om ugen var naobens søn og jeg til gymnastik i Holing forsamlingshus. Var vejene bare, cyklede vi, men vi har mange gange, når der var for meget sne, gået den lange vej frem og tilbage fra Trælund. Vi fik os i hvert fald rørt.

Fest i KFUM.

INDKALDT

TIL CIVILFORSVARSTJENESTE

Somme tider havde man tanker og drømme om at få et andet arbejde end det at være ved landbruget. Jeg tænkte en del over at blive politibetjent, men der var det en forudsætning, at man havde aftjent sin værnepligt. Jeg var på session i 1943 og blev udtaget til trainkonstabel. Jeg ansøgte om indkaldelse til tjeneste for at få opfyldt dette krav. I sommerens løb 1943 afvæbnede tyskerne de sidste danske soldater. Jeg regnede ikke med, at der så ville blive tale om indkaldelse for mit vedkommende. Men der kom alligevel et pas med besked om, at jeg skulle melde mig til tjeneste på Bernstorff Slot for at få en uddannelse ved civilbeskyttelsens udrykningskolonner. (Forkortet til CBU). Jeg måtte så sige min plads op og til det befalede tidspunkt begive mig til mødestedet. Jeg måtte rejse dagen før for at kunne være

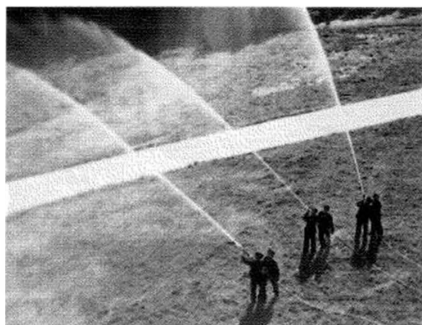
der til den fastsatte tid. Der var mange restriktioner for rejselivet dengang. Der var ingen Storebæltsbro. Men ved færgelejet var der til gengæld visitation. Passagererne måtte begive sig ombord en efter en, og der var mange tyske vagter til at holde øje med, at der ikke skete noget fordækt. Toget nåede omsider til Københavns Hovedbanegård. Her stod soldatermissionær Riberholt Hansen med et skilt, hvorpå der stod, at de tilreisende indkaldte skulle følge efter ham, så ville han lede os til KFUM's bygning, hvor der kunne fås forplejning og gratis natlogi. Dagen efter fulgte han os til Gentoftø til Bernstorff Slot.

Soldatermissionen gjorde os mange tjenester. F.eks. hvis vi havde rede penge, kunne vi få dem opbevaret, så vi ikke skulle færdes omkring med større summer. Vi blev mange gange inviteret til fest med underholdning. Hans Peter Kristen-

sen fra Herning havde sin harmonika med. Han kom til at spille mange gange for os i de kommende 13 måneder.

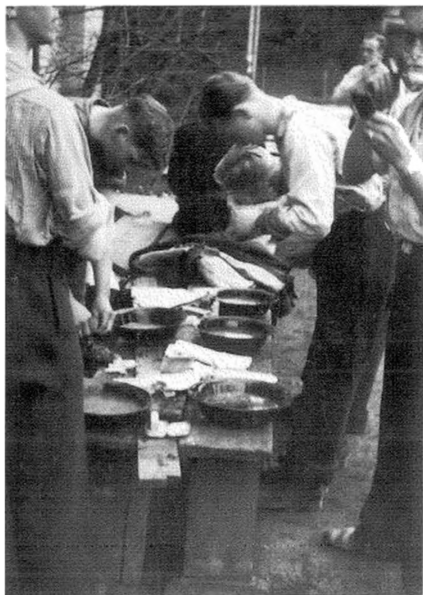
Velankomne til Bernstorff Slot skulle vi klædes i uniform og have vort udstyr udleveret. Uniformerne var de gamle grå fra første verdenskrig. De var blevet farvet blå, jakkerne altså. D.v.s. det var ikke jakker men våbenfrakker, lærte vi. Bukserne til udgangsuniformerne var sorte marinebenklæder med svaj i benene og klap foran. På jysk blev de kaldt »Sennepssere«. Der var flere knapper, der skulle knappes op, når naturen krævede sin ret. Alt udstyret skulle mærkes med vort nummer, mit var 685. Vi fik udleveret nogle små ovale metalplader med hul i begge ender, så vi kunne sy dem på genstandene. Blandt udstyret var også en slags taske, der skulde hænge over skulderen. Den havde form som en mulepose. Det forekommer mig, at den kaldtes en brødpose. Der blev sagt, at de havde været med i 1864. Vi blev også udstyret med noget sygrej. Man kunne godt risikere, at en befalingsmand rykkede en knap af, hvis han ikke kunne knalde den menige på andre måder. Det med at blive knaldet var nærmest en måde at udtage nogen til at skrælle kartofler eller et andet uinteressant arbejde. Nogen skulle jo til det, men hvorfor ikke bare udpege nogen i stedet for at lave skuespillen med knalderiet, der bare var en anledning for en magtsyg befalingsmand til at sjofle en forsagt menig. Han kunne jo ikke tage til genmæle.

Vi blev indkvarteret i Gentofte Badmintonhal. Der var stillet køjesenge op. Nogle jernrammer med spiralfjedre og en madras. Man sov udmærket på dem, vel ikke mindst fordi man var træt efter dagens øvelser. De sanitære forhold var yderst pri-

Øvelse med brandsprøjterne.

mitive. Vi fik udleveret et vandfad til hver. Der var smækket nogle borde op af brædder. Her kunne vi stå ved siden af hinanden og foretage den tiltrængte soignering med koldt vand. Det var ude i fri luft, og der var stillet nogle gamle døre op til afskærmning for profane blikke. Håndklæderne, der blev stillet til rådighed, var af papir, ligesom dem der i dag anvendes på de offentlige toiletter. Det var lidt træls, men det hjalp jo på det, at man ikke var så godt vandt hjemmefra. Der var uden tvivl en del af kammeraterne, der havde større problemer med at finde sig tilrette med forholdene end sådan en som jeg, der kom langt ude fra bøhlandet. Nu skulle vi selv rede vore senge. Det var der nok nogen, der aldrig havde prøvet før. Der var lagner og tæpper at rede op med. Hovedgærdet kunne løftes, så det var ikke nødvendigvis en hovedpude. Opreddingerne skulle være nøjagtig ens, så lagnerne lå i en lige stribe hele rækken igennem. Og så skulle tæppernes kanter stå i rette vinkler. Var det ikke i orden, tog befalingsmanden og rev det hele af. Så kunne man begynde forfra og måske endda have erhvervet sig en ekstra søndagsvagt. Hver morgen havde vi gymnastik, dog ikke om søndagen. Efter

Soignering efter øvelsen.

påklædning marcherede vi op til Bernstorff, hvor vi fik morgenmad. Spisningen var også noget af en forestilling. Vi sad 8 mand ved hvert bord med spisegrejerne i venstre hånd og armene foldet over brystet og ryggen så ret som muligt. Bordformændene sørgede for, at maden kom på bordet. Den blev hurtigt fortæret, og så snart man var færdig, indtog man retstillingen igen. Når hele bordholdet var færdigt, kommanderede befalingsmanden: »Bordhold ret!« Så røg vi alle op fra sædet. Og det skulle ske på én gang, ellers kunne man risikere kartoffelskrælning eller anden form for ekstra tjeneste. Det kunne ske, når vi stod opstillet i 8 mands grupper parate til at rykke ind til spisning, at der forekom uregelmæssigheder i reaktionen på kommandoen. Så blev holdet sendt af sted på en løbetur rundt om en plæne af en vis

størrelse, inden det igen fik ordren til at rykke ind til bordets glæder.

En gang fik vi os en rigtig stroppeetur. Det var vist et led i vor uddannelse. Vi blev kommanderet i flyverskjul nede i slotsparken. Der var nogle dejlige muddegrøfter, vi kunne kaste os ned i. Mon ikke de fleste af os syntes, at det var fuldt ud tilstrækkeligt med den løben op og kasten sig ned i skidtet. Men befalingsmændene råbte op om, at vi skulle tænke på manden, der søgte dækning i en septic-tank, og så skulle vi da til sidst også have gasmaskerne på, og så afsted igen ned på maven, op og af sted i løb. Der var ikke megen krudt tilbage i os, da der endelig blev blæst af.

Så blev der trådt an til dagens øvelser med træning i brand-, rydnings- og sanitetstjeneste. Jeg var udtaget til brandtjenesten og fik særlig den uddannelse, dog kom vi alle igennem de 3 grene af tjenesten. Det mest spændende ved branduddannelsen var, når vi arbejdede med stiger; der var en speciel type med en længde, så den kunne nå fra en etage til den næste. Den var udstyret med en arm vinkelret på længden. Den kunne bruges til at klatre op udvendig ad muren, idet man stak dens arm ind ad vinduet, så den hang i karmen, så trådte man ud på stigen og klatrede op til næste etage, hvor man gentog proceduren. Den kaldtes også stigen uden ende, så længe der var etager oven over, kunne man jo blive ved.

Når der om natten blev blæst luftalarm, måtte vi i tøjet og over i kælderens under Nordisk Insulinfabrik, som lå ved siden af badmintonhallen. Så kunne vi sidde der på terrassogulvet, mens fabrikkens maskiner larmede. Det skete nu kun et par gange, så også det kom vi over.

Om søndagen havde vi fri til at kunne tage ind til København. Jeg tog ud til morbror Niels og tante Hagar. De boede på Hessensgade på Amager. De kiggede noget, da jeg mødte op hos dem i uniform. Jeg tror, at de frygtede, at jeg havde meldt mig til et af de tyske frikorps. Men da de blev klare over, at jeg var i civilbeskyttelsestjenesten tog de vel imod mig, og der havde jeg et fristed i den tid, jeg var på skolen. Jeg har også en erindring om, at jeg en søndag var sammen med min søster Henny i Tivoli. Hun var på det tidspunkt i Tåstrup. Det skete også, at vi i flok tog på Dyrehavsbakken og blev underholdt af – ja var det ikke Orla Lund, han hed ham med rumsterstangen? Miss Florens dansede Svanens Død for os. Og Victor Cornelius spillede klaver og sang de gode gamle numre, som vi kendte så godt der hjemme fra grammfonen.

Befalingsmændene var af så mange slags. Der var officerer fra hæren og flåden, falkreddere, brandmænd, sømænd, håndværkere osv. Der var også en greve Castenskjold. De sagde, at han var kronprinsens fætter. (Senere kong Frederik d. 9.) Han var officer i livgarden. Han eksercerede med os hele kolonnen på en gang: »Højre om! Venstre om! Giv agt! Se til højre! Se lige ud!« Og når han var tilfreds, sagde han: »Ja, ja, det var ikke så galt!« Jeg har endnu lyden af hans stemmes klang i øret. Prins Georg var også somme tider tilstede. Han skulle for nylig være kommet hjem fra England og gik og røg engelske cigaretter. Der blev sagt, at somme gik bagefter ham, og hvis de syntes, at det varede for længe sagde de: »Slipper du snart skoddet Gogge?«

Det blev ved tiden, hvor kolonnen skulle forlægges til Herning. Vi rejste med

Øvelse med krybestigerne.

toget, og det tog lang, lang tid. Vi sov meget undervejs, men det var ikke nemt at finde et passende leje. Der var nogen af de mindste, der fik sig anbragt i bagagenetene, og det var vist efter forholdene ret komfortabelt.

Til Herning kom vi da. Det forekommer mig, at der var sne og frostvejr. En af de første herningensere jeg så, da vi stod opmarcherede foran banegården, var min fætter Børge, der kom kørende med sit hesteforspand. Så var man ligesom tilbage ved det gammelkendte igen.

OPGAVER I TJENESTEN

Den første opgave vi fik i tjenesten, var bjergning af resterne af en nedstyrtet engelsk Lancaster bombemaskine. Vi blev indkvarteret på kroen i Hemmet, hvor vi fik en god forplejning. Jeg erindrer, at den første middag stod på stegte skrubber.

Lancaster-bomber styrtet ned ved Hemmet i 1944; CBU Herning rydder op. Korset til højre blev rejst af Damgaard Hansen.

Flyveren, der havde medbragt magnetiske søminer, var styrtet ned i engene ved Ringkøbing Fjord. Den eksploderede ved nedslaget, hvilket efterlod et stort hul, som fyldtes af vand. Når det var tørvejr, begynde jorden at brænde, det skyldtes det fosfor, der var i ammunitionen. Ind imellem lød der et knald, når en patron fik det for varmt. Tyskerne havde nu fjernet det meste af vraget. Nedstyrtningen var sket et halvt årstid forinden. De manglede pumpemateriel til at tømme hullet, så de sidste rester af vraget kunne blive fjernet sammen med de søndersprængte rester af maskinens besætning. Det, der var tilbage af dem, blev samlet i en ligkiste, som tyske soldater sørgede for blev begravet. Sandsynligvis på kirkegården i Hemmet.

Da vi kom ud til stedet, var der rejst et kors, hvorpå der stod: »GOD BLESS YOU«. Jeg fandt i 1987, 43 år senere, til-

fældigt en beretning om, hvem der havde rejst korset og om handlingens forløb. Det var i en bog udgivet af C. P. Jensen, som under besættelsen var byleder i område Z lokaliseret til egnen syd for Ringkøbing Fjord. Bogens titel er: »Modstandskamp i Vestjylland.« Heri nævnes korset i en lille beretning. Det blev rejst af maskinmester Damgård Hansen fra Nr. Bork. Han har fortalt følgende: »Et allieret fly var skudt ned. Det styrtede i en tørvegrav ved Bandsbøl, Hemmet nær Gedegrøften og eksploderede. Alle omkom. Det var hen imod Jul. Dagmar (Fru Damgaard) og jeg talte om, hvor trist det var for de familier, som havde mistet deres unge sønner, måske ægtefæller og far. Vi kendte dem ikke, vi vidste blot, at de havde sat livet til for at fri os af åget. Deres familier kunne vi ikke skrive til. Så vi blev enige om, at vi kunne sætte et kors ved det vandfyldte hul, hvor resterne af dem og deres maskine var.

Jeg lavede korset af to brædder og snittede i dem: »GOD BLESS YOU«. Det var på tværstykket. Korset fik til sidst en gang sølvbronze og en Sovjetstjerne i toppen. For at lette transporten skulle det først samles ved stedet.

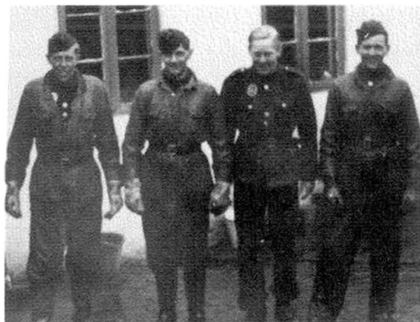
Dagmar spurgte mig, hvordan jeg ville finde det i mørke. Der var jo også tyske patruljer på vejene. »Kunne du ikke få Store Jens til at gå med?« spurgte hun. Jeg gik over til Store Jens. Han var straks villig til at gå med. Aftalen blev, at vi skulle gå lige over engene for at undgå at møde nogen. Han skulle komme, når det var ved at være mørkt. Da det var ved at blive aften, sagde Dagmar til mig: »Hvordan har du tænkt at forholde dig, når du kommer over til stedet?« »Når jeg har samlet korset og stukket det i jorden, har jeg tænkt at bede Fadervor.« Dagmar: »Kan du Fadervor?« Damgaard: »Selvfølgelig kan jeg Fadervor.« Dagmar: »Lad mig høre.« Damgaard: »Vil du forlange, at jeg skal stå her i køkkenet og bede Fadervor?« Dagmar: »Ja, jeg vil ikke have, at du står og kludrer i det ved stedet. I får ikke lov til at gå, inden jeg har hørt, om du kan det rigtigt.« Dagmar står på gulvet foran mig. Jeg er klar over, at det lille menneske er ubøjelig. Det er ved at blive mørkt. Jeg kan lige skimte på det store ur, hvad klokken er. Store Jens må snart være her. Stå og bede Fadervor når han kommer? Nej, så hellere begynde med det samme ...

Det er ellers skrap. – Nu har jeg sejlet under to krige og er kommunist – og så stå ret for sin lille kone her på køkkengulvet. Jeg synes jeg kan høre nogen på trappen. Måske er det Store Jens, så jeg begynder: »Fadervor, du som er i himlene. Helliget worde dit navn. Komme dit rige, ske din vilje, som i himmelen således også

på jorden. Giv os i dag vort daglige brød. Forlad os vor skyld. – « Dagmar du hører jo da, at jeg kan det! »Du blev ikke færdig. Fortsæt!« Jeg synes igen, jeg kan høre noget pusle ved trappen. Dagmar står foran mig og er ubøjelig. Åh, hvor det kniber for mig, det er som om, der kommer noget i halsen ... som vi forlader vore skyldnere. – Og så beder jeg bønner færdig. Vi står rolige overfor hinanden en tid. Så siger Dagmar: »Husk nu det hele, også som vi forlader vore skyldnere.« Det lovede jeg. Så fik jeg lov at gå sammen med Store Jens, der kom lidt efter.

Vi nåede over til stedet, efter at Jens havde sonderet omgivelserne. Det var mørkt. Jeg fik samlet korset og plantet det i den bløde bund i siden af vandhullet. Så tog jeg kasketten af og begyndte at bede. Store Jens hørte dårligt, så han spurgte: »Hva sejer do?« Jeg fortsatte med bønner. »Jammen hva er et da du sejer Damgaard?« Så tror jeg nok, at Store Jens forstod, at jeg bad Fadervor. Det var meget højtideligt. Jeg bad hele bønner, som jeg havde lovet Dagmar. Hun stillede sig godt nok tvivlende overfor det, men jeg gjorde det«.

I 2000 fik jeg at vide, at der på stedet for nedstyrtingen var skabt en minde-lund. Vi tog turen til Hemmet og fandt frem dertil. Krateret fra nedslaget er der stadig og deri står vand. Der er trævækster omkring. Et smukt kors er rejst med besættningens navne. Et par vragrester vidner om de stærke kræfter, der har været udløst ved styrten. Et opslag fortæller om besætningen. Den tyske jagerpilot, der nedskød den engelske bomber, nævnes også. Der var anledning til at mindes svundne dage og i stille eftertanke de unge mennesker, der her måtte dø, mens vi

Efter dagens arbejde ved Hemmet.

kunne leve videre og opleve befrielsens skønne timer.

Jeg oplevede ikke afslutningen på arbejdet med den nedstyrede maskine. Gennem træningen på civilforsvarsskolen havde jeg pådraget mig en behindebetændelse, som blev mere og mere smertefuld. Så mine overordnede fandt det bedst at lade en anden af mine kammerater afløse mig. Det var et held for mig, for derved undgik jeg alle tiders stroppeetur. Da holdet var færdig med opgaven, kunne de tilkomme en orlov. Nu havde de så travlt med at komme af sted, at de glemte at rengøre deres uniformer, som jo var snavset til under opgaven. Da de så kom tilbage fra orloven, fik de om aftenen den første dag ordre til at møde i fuld mundering på stillepladsen. D.v.s. iført kappe og med gasmaske, brandbælte og stålhelm, og det skulle foregå i løb. Så blev de kommanderet ind på stuerne og i seng og så op igen og fuldt påklædt igen og nu med seng og madras og tæpper, og hvad der ellers hørte sig til, ud på stillepladsen og rede sengen op og lægge sig i den igen. Og forfra stadig i løb og så videre med den ene urimelighed efter den anden. Det gik hårdt til, men det gentog sig ikke senere.

Befalingsmanden, der stod for stroppeeturen, var vel anset blandt os, og det blev han ved med at være. Han var i besiddelse af visse kvaliteter, som hans undergivne satte pris på.

Det var ret tørt den sommer, og vi var ude til flere plantagebrande. Det kunne godt blive til nogle varme omgange, når vi skulle daske ilden med vore skovle. Engang vi var til brand i en plantage, hvor tyskerne havde et større ammunitionslager, var der en af flokken, der fandt ud af, at tyskerne havde nogle branddaskere, der var mere effektive end vore skovle. Så resolut huggede han en af dem. Dengang kaldtes sådan en handling, at man organiserede det pågældende. I krigsårene var der meget, der blev organiseret, og når det gik ud over tyskerne, gjorde det ligesom ikke noget. Så var det jo i stedet for en patriotisk bedrift.

Vi var også flere gange afsted til brand i virksomheder, f.eks. en møbelfabrik i Tarm. Her havde vi en dramatisk oplevelse undervejs. Vi kørte i en udrykningsvogn med påhængssprøjte. Den havde et lidt specielt udseende. Den var en tidligere ølvogn, der var bygget om til formålet. På ladet var der mandskabsrum til 8 personer foruden plads til slanger, strålespidser og en del værktøj som skovle, spader, grebe, hamre, koben, mukketter, save, tænger o.s.v. Førerhuset havde plads til en befalingsmand og én menig chauffør. Det helt specielle var dørene. De sad i en ramme, der var formet som Carlsbergs store C.

Vi kørte nok så flot af sted. I Videbæk drejede vi fra efter Tarm. Midt i svinget lagde vognen sig ganske roligt ned. Mandskabet landede i en have uden de mindste skrammer. Vi steg ud og beskuede situati-

Den forhenværende Carlsberg-vogn og uheldschaufføren.

onen, hvorefter vi tog fat i køretøjet og fik det på ret køl igen. Befalingsmanden, der undtagelsesvis førte vognen, nød tydeligvis ikke oplevelsen og overlod rattet til den menige. Så steg vi op og fortsatte turen til Tarm. Bilen tog vel lidt skade, så den måtte repareres. Senere, når en af vognene trængte til at blive tilgodeset, sagde befalingsmandens kollegaer gerne til ham: »Kan du ikke lige tage en tur i den? Den trænger til at blive ordnet.«

Den 4. juli 1944 fik kolonnen meddelelse om, at der var sket en større eksplosion på havnen i Aarhus, og man forventede, at kolonnen ville blive tilkaldt for at deltage i oprydningen. Der blev gjort klar til afgang, så vi var parate, da ordren kom. Vi kom af sted og fik et lille indblik i krigens rædsler.

Der var sket det, at en lægter lastet med

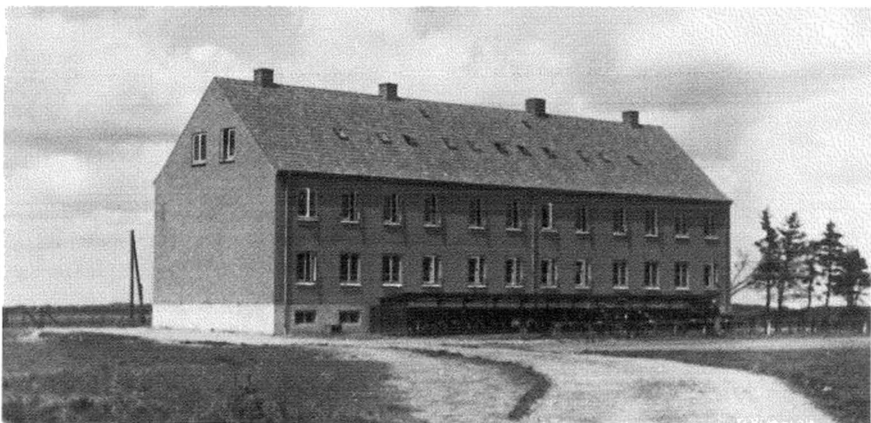
ammunition var slæbt ind i havnen for at blive losset. Hvorfor det skulle foregå netop der blandt de høje kornmagasiner, der i tæt bebyggelse lå på kajen, er der vist ingen forklaring på.

Om der var tale om sabotage, eller det var et uheld, er der nok ingen, der ved, men i alt fald skete der en eksplosion ombord på lægteren. En stor part af den ene side af fartøjet røg i et stykke op over de høje kraner på havnen og landede ovenpå et pakhús. Den anden side ind mod kajmuren hamrede imod denne og trykkede gaden og banelegemet op i store dynger, mens facaderne på foderstofmagasinerne styrtede ned ovenover og kornet væltede ud. Det var et forfærdeligt syn.

Vi blev sat i gang med oprydning på kajen ved at skovle den opkastede jord og murbrokkerne på vogne, så det kunne

Morgenappel.

Kasernen ved Herningsholm.

køres bort. Det varede ikke længe, før vi fandt en af de omkomne. Det var ubehageligt. Man skulle lige sunde sig lidt, før man kunne tage fat igen.

Der blev ved eksplosionen dræbt mindst 40 personer. Om det var ene danske, eller der var medregnet tyske, er jeg ikke klar over.

Vi var udstationerede i Aarhus i flere dage sammen med kolonnen fra Hobro.

Da vi skulle trækkes tilbage til Herning, blev der holdt afskedsparade, hvor byens store gav udtryk for deres taknemmelighed for vores indsats.

KASERNELIV

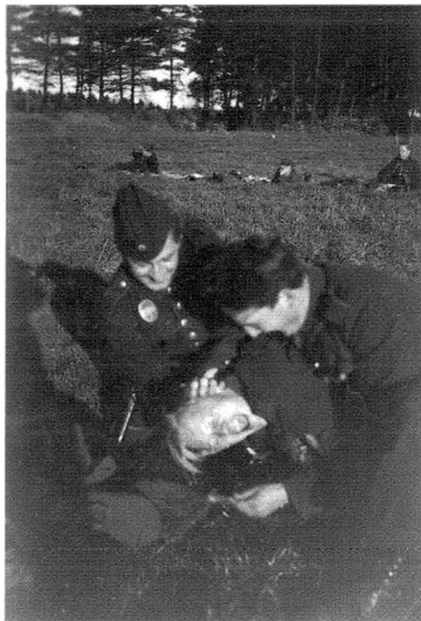
Som tiden gik og vi oplevede mange udrykninger og gjorde vores indsats, voksede der et godt kammeratskab op blandt holdet. Og det viste sig efterhånden, at

befalingsmændene også var en slags mennesker, selvom der jo skulle være en vis afstand mellem dem og os. Blandt gutterne var der en del med godt humør og gode evner til at finde på i givne situationer. Så vi fik mange gode grin.

Økonomaen på HERNINGSHOLM havde en siamesekat, som hun var meget glad for. Den gik hen og døde og skulle så begravnes nede i parken. Det rygtes blandt mandskabet, og da det skulle foregå i middagspausen, havde alle tid til at overvære begivenheden. Der er næppe nogen anden kat, der har haft så stort et ligfølge. Da den var kommet behørigt i jorden og gravstedet jævnet og klappet til, var der en flabet københavner, der stod frem og udtalte en tak på de efterladtes vegne for det store fremmøde, og nu ville han gerne invitere følget på en kop kaffe oppe i kantine. Økonomaen blev rasende. Hun ville i hvert fald ikke give kaffe. Derimod truede hun fyren med at indberette ham for fornærmelig opførsel.

Der var mange skønne sommeraftener det år. Så opholdt vagtholdet sig gerne udenfor på græsset. Så blev der tumlet, ligesom når andre kjælle knægte er samlede. Kunne Hans Peter og den anden harmonikaspieler så komme i tanker om at give nogle numre, så var der festligt. Undertiden kunne der samles folk på fortovet udenfor hegnet ved Viborgvejen for at se og høre, hvad der foregik. (Det var måske mest piger der kom). Og det blev det da ikke mindre festligt af.

Hen på sommeren blev der givet tilladelse til, at der måtte holdes en garagefest, hvortil mandskabet kunne invitere en gæst hver. Garagerne blev ryddede og pyntede efter alle kunstens regler. Væggene blev dækket til med bordpapir,

Skrædderen får ørerne nulret.

hvorpå der blev malet blomster, figurer og sådan noget. Det tog sig såmænd meget godt ud. Der blev festet med god mad og drikke. Et lokalt depot sørgede for de flydende varer, og der var mere end 1 stk. pr. mand, og det var ikke så almindeligt den gang. Jeg havde min kusine Ulla med til festen. Der var nogen af hendes veninder, der var inviterede af andre af kammeraterne, og jeg mener, at de alle oplevede en festlig aften. Der var selvfølgelig musik og dans. Hvem der spillede, husker jeg ikke, men Hans Peter og den anden harmonikaspieler ved kolonnen gav nok nogle numre. Jeg havde min døjje med en af damerne. Hun ville absolut danse med mig. Hun var inviteret af en af undergruppeførererne, og han forhørte mig, om det var meningen, at jeg ville tage hans pige

Fyraften. Hans Peter spiller.

fra ham. Det havde jeg nu ingen planer om, og omsider slap jeg fra hende. Han skulle jo nok bare gøres jaloux.

JEG BLIVER OPPASSER

På et tidspunkt blev jeg pålagt at være oppasser i undergruppeførerkvarteret. Jeg skulle sørge for, at de fik mad på bordet og ellers holde det med fejning og gulvvaske. Det drejede sig om de to værelser i hovedbygningens nordøstre hjørne. Her havde jeg min daglige gang gennem lang tid. I det ene værelse var der en låge i muren. Når man lukkede op, var der et hulrum. Det troede man før i tiden var nedgang til løngangen, som man i gamle dage sagde gik fra Herningsholm til Gjellerup kirke. Hullet var nu så lille, at intet menneske kunne bevæge sig igennem det, så den med løngangen er lidt utroværdig. Det er vist mere sandsynligt, at det drejer sig om en »hemmelighed«, det ord hvormed man benævnte et gammeldags lo-

cum. Det var lidt af en tjans at være oppasser, for så slap jeg for andre tjenester. Jeg tror ikke, jeg hverken før eller siden har vejet så meget, som jeg gjorde i den periode.

Da kolonnen var på Herningsholm, havde den endnu de to sidefløje på hovedbygningen. I den ene var der en kælder, hvori der var lagret oste. Det blev sagt, at de stammede fra byens hoteller, som tyskerne havde beslaglagt. Og her var de så reddet fra at blive spist af dem. De havde allerede ligget der længe. De var nok forbeholdt befalingsmændene, og de har ikke kunnet nå at spise dem, mens de endnu var anvendelige. Nu lå de rundt omkring på hylder og murafsætter og skimmelen voksede på dem i mange forskellige farver. Nogle af dem havde udviklet sig til væske og drev hen ad underlaget. Det blev sagt, at hvis man var helt stille, kunne man høre dem hviske. Velkomme!

POLITIET BLIVER INTERNERET

Den 19. september 1944 internerede tyskerne det danske politi. Ca. 2000 førtes til tyske KZ-lejre. 7000 gik under jorden. I løbet af dagen blev det klart, at noget var i gære. Der kom forskellige rygter, om hvad der var sket, og hvad der ville ske. Kolonnen gjorde klar til evakuering. Alt der skulle medbringes, blev pakket på bilerne. På et tidspunkt startede kolonnen mod ukendt mål. D.v.s. mandskabet vidste ikke, hvor vi skulle hen, men turen endte i Birkebæk plantage, hvor kolonnen gik i kantonnement. Vi var en gruppe på en tre-fire befalingsmænd og 8 menige, der blev henvist til at slå os ned i en jagt-hytte længere inde i plantagen. Her tilbragte vi en uges tid med meget lidt at tage os til udover at sove og spise.

En af befalingsmændene havde netop fået bekræftelse på, at han efter ansøgning var blevet ansat ved et af de københavnske brandvæsener og således stod overfor at skulle forlade CBU. Det skulle så fejres med lidt godt til halsene. Efterhånden blev der oparbejdet en vis stemning. Der blev holdt taler og sunget til. Vi menige var henvist til at opholde os i samme rum som vores foresatte, og det kom af sig selv, at vi sang med. Så var der en af befalingsmændene, der sagde: »Hør det er sku da for galt. Her sidder de og synger med. De skal da også have noget til ganen.« Det blev stemningen jo ikke ringere af. Så det blev da noget af en hyggelig aften.

Befalingsmanden, der skulle rejse, havde netop kort forinden fået en ny kasket, og den var ret flot, og han ville gerne have den på hele tiden. En af de andre så sit snit til at snuppe den og sætte sig på den, idet han hoppede op og ned i sædet. Så var den pludselig ikke så pæn mere.

Der ventes på signal til evakuering.

Det må efterhånden være rygtet til Her-ning, hvor kolonnen var blevet af, for en dag kom to af befalingsmændenes koner cyklende ud i plantagen for at besøge deres mænd. Det ene par var ret nygifte. Og da hun kom tæt nok på, opdagede hun, at han havde ladet skægget stå, han var temmelig mørk i løden. »Nej jeg vil ikke se ham med skæg«, jamrede hun og smed cyklen og stak af ind imellem træerne, og han selvfølgelig bagefter. Jo, vi havde det såmænd ret hyggeligt derude i plantagen. Men det kunne jo ikke vare ved.

HVAD FOREGIK DER?

Vi almindelige menige var ikke særlig godt underrettede om, hvad der egentlig foregik udenfor kolonnens regi. De der arbejdede som kontorfolk ved staben vidste selvsagt en del mere. Jeg har ingen erindringer om, at der nogensinde blandt mine medindkaldte blev diskuteret noget, der drejede sig om fremtiden. Så kan man jo også sige, at det ikke var nemt at se nogen fremtid i forholdene, som de var. Vi fik ikke mange informationer. Og dem vi fik, kunne vi vel ikke stole på. En aften derude i skoven kom der nogen af dem, der var tæt på staben. Bl.a. kaptajnens sekretær, som i det

civile liv var journalist og formodentlig allerede på det tidspunkt var involveret i modstandsbevægelsen. Han var en flink fyr, et venligt menneske. Han læste et brev op for os, en forbløffet opfordring til at forlade tjenesten ved kolonnen og vende tilbage til det civile liv og derfra deltage i modstanden mod tyskerne. Brevet var formet som en indianerhøvdings opfordring til at gå imod de fremmede krigere, »der alt for længe havde lusket omkring i vore skove.«

Jeg fattede ikke, hvad der foregik, men nu bagefter kan man jo ræsonnere over begivenhederne og gøre sig en mening derom.

Der var ingen af befalingsmændene, der reagerede på opfordringen. De var indforståede, vil jeg mene. Næste morgen var størsteparten af mandskabet forsvundet. Der manglede også enkelte fra vores lille kantonnement.

Noget af det, der foregik, var skuespil. Da det sidste køretøj med kaptajnen og hans stab forlod »Herningsholm«, kørte de direkte op i byen til den tyske kommandant, hvor kaptajnen så gik ind. Jeg formoder, at der har været en vis form for samarbejde med tyskerne, formidlet ved at man fra deres side har indset, at de ikke kunne vinde krigen og så i humanitetens navn har søgt at begrænse følgerne både for dem selv og danskerne.

Kaptajn Mølgård, øverstkommanderende på »Herningsholm«, fik et sørgeligt endeligt. Kort efter befrielsen skød han i affekt på en person. Hvorefter han satte sig og i selvbebrejdelse sagde: »Hvor kunne jeg dog gøre det? Hvor kunne jeg dog gøre det?« Derefter rettede han pistolen mod sig selv og trykkede af. Og dermed satte han punktum for et langt liv i

militærets tjeneste. Manden, han skød på, overlevede, så vidt jeg ved. Det var vist et spørgsmål omhandlende damer, der var dramaets årsag.

Efter krigens afslutning viste det sig, at tyskerne havde planlagt at internere CBU-korpserne ligesom politiet. Papirerne var skrevet, så der manglede kun en kommando til at starte aktionen. Vi var heldige, at RAF bombede Shell-huset. Derved blev forberedelserne tilintetgjort, og vi slap for at skulle gennemgå KZ-lejrenes rædsler.

KRIGSHANDLINGERNE KOMMER TÆT PÅ

Vi vendte tilbage til »Herningsholm« med det sørgeligt lille mandskab, der var tilbage. Efterhånden kom de fleste af de forsvundne tilbage til kolonnen, og vi var igen på nogenlunde fuld styrke. Inden den igen blev formeret, havde vi den forfærdelige oplevelse med beskydning af en Falckambulance under udrykning. Den kostede to Falck-mænd livet. Det var sidst i september, at vi igen var tilbage på »Herningsholm« efter turen i skoven. Der var endnu kun en lille del af mandskabet tilstede, og vi sad om aftenen og hyggede os på CBU-hjemmet. Da kom der en alarmering. Årsagen var en beskydning fra engelske jagere mod biltrafik på Viborg vejen mod Sunds. Et privat køretøj med et selskab på vej hjem fra et bryllup blev ramt, og en ambulance fra Falck i Herning blev tilkaldt. To reddere begav sig på vej med den, men de blev beskudt af den samme jager. Den ene redder blev dræbt på stedet, den anden hårdt såret med døden til følge. Der blev rykket for ambulancen fra Sunds og en redder fra Falck blev sendt af sted i en personvogn. Da han

nåde til Nybo, hvor beskydningen havde fundet sted og så resultatet, vendte han omgående vognen og returnerede til Herning. Nu blev CBU alarmeret og anmodet om at hente de tilskadekomne i Sunds. Den aften var det lige ved at komme tæt på.

EN GOD TJANS

Der var nogen af os, der ikke stak af fra kolonnen, som fik en tjans med at køre rundt i det midtjyske område og pumpe de mange nedgravede benzintanke tomme, der fandtes rundt omkring hos købmænd og tankstationer, hvor standerne nu var fjernede. Der var altid en bundsjat tilbage, som det ikke havde været muligt at pumpe op med standerens originale pumpe, hvor vi så havde en med ekstra længde. Vi havde en stor næsten ny tankvogn til at samle sjatterne i. Vi medbragte nye tanke, som vi gravede ned forskellige ugenerte steder og fyldte op med vort opsamlede brændstof.

En af tankene blev gravet ned hos forældrene til en af chaufførerne på benzinholdet. De var så flinke at byde hele holdet på smørrebrød. Her fik jeg min første snaps! Ja, tro det om I kan. Jeg var 20 år.

Chaufføren hed Elias. Han og lederen af benzinholdet kom ualmindelig godt ud af det med hinanden. De var begge et par lune jyder. Lederen var ældste befalingsmand på »Herningsholm.« Vi kaldte ham: »Gammel Ørn«. Han var i en periode næstkommanderende ved kolonnen. En dag var han og Elias ude at køre en tur sammen. Gammel Ørn var chauffør, han ville gerne køre bil. På denne tur var han så uheldig at komme for nær på en kat. Den lå og vred sig i de sidste krampetrækninger og Gammel Ørn sagde til Elias: »Tag lige

startsvinget.« Underforstået til at ende kattens lidelser med. En anden gang, hvor de ligesådan var af sted med hinanden, kom Gammel Ørn for tæt på en cyklende pige, så hun kom imod kantstenen og væltede ind på fortovet. Elias var der med det samme: »Skal a tage startsvinget?« Pigen slap dog derfra uden men.

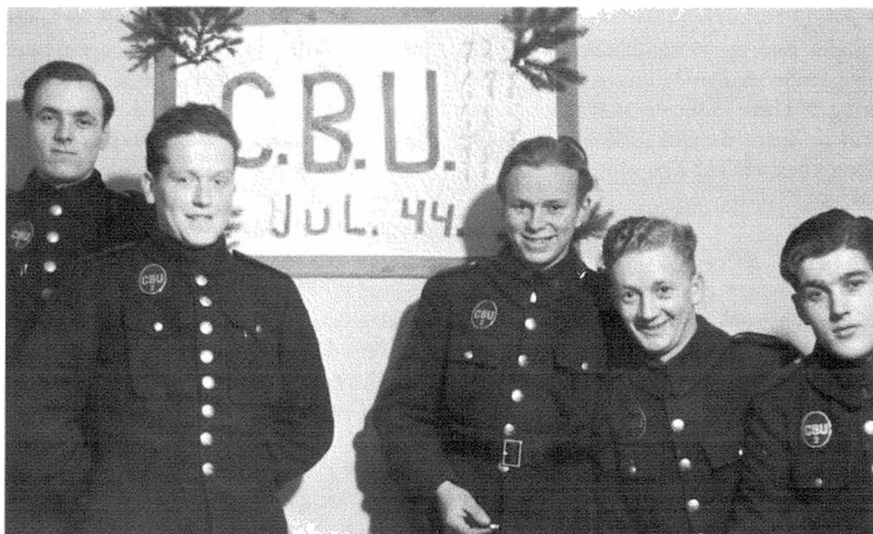
Den 31. oktober 1944 var benzinholdet en tur på Horsenseggen. Her var vi indkvarteret i civilforsvarets lokale hovedkvarter. Da vi ankom, fik vi at vide, at RAF havde bombet Aarhus Universitet med Gestapos hovedkvarter, hvorved 17 danske og 100 tyske personer havde mistet livet.

Om aftenen havde vi frihed til en udgangstur. Vi ville så på en beværtning. Jeg tror, de reklamerede med en kabaretforestilling. Vi var nu nærmest taget derind for at få et par øl, men der kunne kun fås et styk pr. mand. Forestillingen var yderst tarvelig. Da aftenen var ved at være gået, kom serveringsdamerne med en øl mere til hver af gæsterne. Det var måske en påskønnelse, fordi vi havde siddet der hele aftenen.

Næste dag fik vi en tank gravet ned i skoven nord for Vejle fjord. Den dag fik vi middagsmad på herregården »Rosenvold.« D.v.s. det foregik i folkestuen. Det gjorde det også, da vi var på Quistrup ved Struer.

JULEN 1944

Benzinturene sluttede efterhånden. Jeg erindrer ikke, at der forekom væsentlige begivenheder frem til jul. Der blev gjort forberedelser til at fejre højtiden. Det var lige ved, at der var konkurrence om, hvem der havde den festligst pyntede mand-skabsstue. KFUM's CBU-hjem øverst

Jul på belægningsstuen. Forfatteren er nr. 2 fra venstre.

oppe i kasernebygningen var det, der blev gjort mest ud af. Foruden sædvanlig pynt med gran og hvad der tilhører, var der indrettet en hyggeklub med en kamin med brænde og en pære under rødt papir, så det så ud, som om der var tændt op. Det så meget godt ud. Arbejdet med at få det hele stillet an var overladt til nogle af de kreative menige, såsom malere og gartnere. Der blev virkelig gjort noget ud af det. Juleaftensdag fik kolonnen besøg af Herningsholms ejer Fru Gregersen og hendes datter, og der var en lille højtidelighed, hvor de, der havde frivagt, deltog. Gæsterne stod på reposen sammen med kaptajnen, og vi andre nede i forhallen og spisesalen. Der blev gensidigt udvekslet gode ønsker for julen og fremtiden. Jeg husker ikke, om der blev sunget ved lejligheden, men det er da ikke usandsynligt. KFUM havde jo da en sekretær ansat ved kolonnen, og han var vel en slags åndeligt

overhoved for os. Han gjorde os mange tjenester og skaffede os underholdning af personer ude fra byen.

Julemiddagen stod på gåsesteg og ris a la mande. Vi fik en nisseøl hver, og der var en mandelgave til hvert bordhold. Efter middagen var der uddeling af julegaver. Der var en til os hver, og de var noget forskelligartede. Det var KFUM's soldatermission, der havde foranstaltet indsamling af midler til at kunne give en julegave til de unge mænd, der var indkaldte til at værne vort land i krigens tid. Det var selvfølgelig kun små ting, men det var jo også tanken bagved, der talte. Jeg fik en pakke med brevpapir og kuverter. Jeg havde vagt juleaften, men efter middagen fik vi, der havde familie i Herning, lov til at tage hjem og hilse på dem en times tid. Den ene halvdel af kolonnen havde juleorlov, så de holdt festen nytårsaften, hvor vi andre så kunne nyde tilværelsen hjemme.

JERNBANESABOTAGE

Vi springer lige lidt tilbage i tiden. Efter som det gik mod krigens slutning tiltog hyppigheden af sabotagehandlingerne på Herningegnen. Det var særlig jernbanetrafikken, det gik ud over. Den 3. september 1944 gik det ud over Viborgbanen. Det var i nedskæringen lige før banen krydsede Viborgvejen. Der skete en del materiel skade. Fra Viborgvejen kunne man se vognene ligge hulter til bulter. For at beskæftige mandskabet gik den del af kolonnen, der ikke lige netop var optaget af praktisk arbejde, sommetider en marchtur ud ad Viborgvejen. Det var som regel løjtnant Tindborg, der førte dem. Dagen efter sabotagen, før der endnu var ryddet op efter den, gik man igen en tur ud ad vejen. Da de sidste var kommet over banen, kom nogen af tyskernes vagtfolk bagefter dem svingende med geværerne. De ville arrestere kolonnen, for de havde set, at CBUerne gik og klappede i hænderne, da de gik forbi det forulykkede tog. Efter nogen diskussion fik man forklaret Hipo-Kaj, at ham, de mente, der havde klappet i hænderne, i stedet havde gået og pillet i huden på sine hænder. Han arbejdede i køkkenet, og der havde han haft det uheld at skolde en hånd. Det endte med, at de fik lov til at gøre marchturen færdig. Men de måtte altså ikke klappe i hænderne.

En anden gang på marchturen, hvor man må passere broen over HERNINGSHOLM Å, spurgte Tindborg mandskabet, om de troede, de kunne springe over åen. En af mandskabet sagde, at hvis Tindborg ville springe først, så ville de alle følge bag efter. Som sagt så gjort. Tindborg nåede ikke over, og heller ingen af de andre undgik at få våde bukser. Så gik det i skarp trav hjem til kasernen og de tørre bukser.

Tindborg og S. K. Kristensen (Gammel Ørn).

Bagefter kunne man så more sig over turen. Og Tindborg blev ikke mindre populær af den grund.

PÅ HERNINGSHOLM

Mellem mange andre pudsigheder der forekom ved kolonnen, var der også den med CBU-eren, der havde arrangeret det således, at hans kæreste havde fået plads på en gård ikke ret langt fra HERNINGSHOLM. Det var jo bekvemt, når han ville besøge hende. Uheldigvis skete det en aften, hvor han ikke havde nattegn, at han faldt i søvn hos pigen og således ikke nåede rettidig tilbage til kasernen. Det blev bemærket i vagtprotokollen, og han blev tilsagt at give møde hos kaptajnen til forklaring. Jeg formoder, at det var kaptajnens sekretær, der lod slippe ud, at bassen havde fortalt kaptajnen, at han godt nok var faldet i søvn hos pigen, men han pointerede stærkt, at

han havde ligget ovenpå dynen. Den forklaring blev der smilet en del ad.

En aften var der arrangeret underholdning ved lærer Raskmark fra Herning. Han læste op og fortalte om Blicher og Jeppe Aakjær. For en del af os var det skøn underholdning. Nogen af de andre var vist ikke så optaget af det, de hørte, så der blev lidt uro i en af kroene i samlingsstuen. Raskmark stoppede underholdningen og gav de formastelige en røffel. De skulle skamme sig at sidde der og være uopmærksomme, når han havde begivet sig herud på »Herningsholm« for at berige os med sin underholdning en mørk og kold aften, og han sluttede med at sige: »Og jeg får slet ikke noget for det.« Så blev der ro og vi kunne nyde fortsættelsen af hans oplæsning og agering. Og det blev da en skøn aften.

1945

Den 14. 1. 1945 havde jeg weekend-orlov. Jeg var hjemme hos min Mor, men så kom der bud, at jeg hurtigst muligt skulle stille ved kolonnen. Det var Schalburgkorpsets sprængning af B&O's radiofabrik i Struer, der var årsag til hjemkaldelsen. Så den orlov blev ikke lang.

Den 23.1. 1945 lød alarmen igen. Denne gang var det en gårdbrand. Det var »Lægdsgaard« i ikast. Der var sne, og det frøs ret hårdt, man havde været i gang med at tø vandrør op, og så var uheldet sket. Min gruppe var også derude men kom ikke i aktion. Bagefter fik vi at vide, at der havde været optræk til den helt store dramatik. Modstandsbevægelsen havde et våbendepot på ejendommen. Det gjaldt om at hindre ilden i at nå frem til ammunitionen. Nogle containere blev kastet i en dam tæt ved ejendommen. Herfra forsy-

nede man sprøjterne med vand til slukningen. Efterhånden som man pumpede, sank vandstanden, og så dukkede containerne op igen. Der kom en tysk militærbil med mandskab. De tilbød at hjælpe til med redningsarbejdet; man takkede naturligvis, men så ingen grund til at tage imod tilbudet, idet man kunne melde, at alt var under kontrol. Der er nok ingen tvivl om, at der var nogen, der havde nerverne på højkant den eftermiddag.

Den 19. 2. 1945 foregik en aktion rettet mod banelinien Herning-Holstebro. Det drejede sig om en trolleytransport. Det var særligt ungarske soldater, der var med toget. Om de var frivillige hjælpere for tyskerne, eller de var under tvang, ved jeg ikke. Der var en del officerer med, og nogen af dem medbragte deres familier. Aktionen forårsagede, at flere blev dræbt, deriblandt børn.

Den 22. 2. 1945 blev Guldsmedegade i Aarhus raseret ved en række eksplosioner forårsaget af medlemmer af Schalburgkorpset. De bevirkede omfattende ødelæggelser af kvarteret. Midtjyske Udrykningskolonne blev også her tilkaldt og gjorde vores indsats ved oprydningen.

Hen på vinteren 1945 begyndte et hold at lægge planer om at arrangere en revyforestilling som en festlig afslutning på vor 13 måneders tjeneste ved M.U.K. Der blev virkelig arbejdet med at skabe nogle festlige og fornøjelige numre. Desværre husker jeg ikke meget om oprinene, men vi morede os godt. De to harmonikaspillere gav et par festlige numre. Som til alle flotte forestillinger var der også her et hold korpiger. De dansede ind på en flot scene med strand, palmetræer, blåt vand og iørehængende sydhavsmusik. De var klædt i bastskørter og blomsterkranse,

og stemningen nåede formidable højder, eftersom der jubledes over deres dans og med den virkning, at dansernes bryster begyndte at lyse. Så var det også lige ved at løfte loftet over teatersalen på Hotel Herning, hvor forestillingen blev vist flere gange. Jeg skal lige bemærke, at der ingen piger var blandt de optrædende. Det er vist ikke helt forkert at sige, at forestillingen blev denne vinters store begivenhed med hensyn til underholdning i Herning.

I april 1945 afgav kolonnen mandskab og materiel til hjemtransport af KZ-fanger fra Tyskland. Vi oplevede at se nogle af de hvide busser, når de kom omkring Herningsholm for at få pålæsset forsyninger af forskellig art, der kunne anvendes i givne situationer. Nogen af befalingsmændene har fortalt om deres oplevelser på turene til de forskellige lejre efter fangerne og transporten tilbage til Danmark. Det var med livet som indsats. Der foregik til stadighed krigshandlinger. De allierede luftstyrker angreb alt, hvad der bevægede sig. Det var en fornem indsats, der her blev gjort i humanitetens navn af danske chauffører.

TJENESTEN SLUTTER

Tiden for afslutningen af vor tjeneste ved kolonnen nærmede sig hastigt. Det var med et vist vemod, at man måtte sige farvel til kammeraterne, som man havde delt godt og ondt med gennem 13 måneder. Jeg vendte efter aftale tilbage til gården, hvor jeg tjente før indkaldelsen. Og det var nu noget af et antiklimaks at skulle ud at sprede møg dagen efter. Vi blev hjemsendt d. 2. maj. Om aftenen d. 4. kom så meddelelsen om tyskernes kapitulation over den engelske radio. Jeg havde besøg af en søn fra en af nabogårdene. Vi kiggede på nogle

foto fra min tjenestetid, da den længe ventede meddelelse kom fra BBC. Vi råbte et stiltfærdigt hurra. Den dag i dag får jeg stadig vand i øjnene når budskabet gentages. Det var et skønt øjeblik.

Jeg havde fri om søndagen d. 6. maj og besøgte min Mor i Herning. Om eftermiddagen gik jeg naturligvis den sædvanlige tur gennem byen, hvor jeg traf nogle af kammeraterne fra Herningsholm, der stadig var i uniform. Nogle af dem havde fået ekstra tjeneste, fordi de ikke var vendt tilbage til kolonnen efter skovturen, og andre af vort hold var blevet undergruppeløbere. Byen var stadigvæk i feststemning, og vi fejrede mødet med kammeraterne med at gå på konditori. De fortalte om, hvad der var foregået om aftenen d. 4. maj. Befalingsmændene mødte op på Herningsholm, så snart befrielsesbudskabet havde lydt fra BBC, om den utrolige spænding, der havde været, da man begav sig ud til våbendepoterne, der var skjult flere steder på egnen og om den ubeskrivelige stemning, der var, mens man fandt våbnene frem og fik dem klargjorte.

Disse begivenheder gik vort hold forbi. Kolonnen havde fået nyt mandskab et par dage før kapitulationen, så både det og befalingsmændene stod fremmede over for hinanden. Vi har fået fortalt, at vore befalingsmænd beklagede, at det ikke blev os, der fik denne oplevelse. Det kunne jo ellers have været en god afslutning på de 13 måneder.

Under turen gennem byen så vi hist og her afklippede hårtotter, der lå og trillede for vinden i rendestenen. De stammede fra nogle mindre pæne optrin i befrielsesbudskabets følge. Ved Teknisk Skole i Nygade var der en stor folkemængde. Man skulle se, hvem der blev indbragt til arrest. Når

der kom en politibetjent forbi i uniform, var det lige ved, at der lød hyldestråb. Hjemme hos Mor var der naturligvis festmad til aften.

HVAD NU?

Det var ikke så let at omstille sig fra det friske liv ved kolonnen med de mange oplevelser. Som tiden for hjemsendelsen nærmede sig, var det også oppe at blive vendt nogle gange, hvad vi skulle give os i lag med, når tjenesten her var slut. Beskæftigelsessituationen var jo ikke god, så jeg så ikke anden udvej end at tage imod tilbudet om at vende tilbage i pladsen, jeg forlod ved indkaldelsen. Ønsket om at finde andet arbejde var stadig tilstede, men der var ikke rigtig nogen muligheder. Hen på sommeren, må det vel have været, kom der meddelelse om, at de engelske myndigheder havde åbnet mulighed for, at danske frivillige kunne gøre tjeneste i den engelske hær. En kammerat fra tjenesten ved kolonnen og jeg så her muligheden for at komme ud af den trivielle tilværelse som bondekarl. Vi meldte os som interesserede og fik meddelelse om, at vi ville blive indkaldt til session indenfor et kortere tidsforløb. Mærkeligt nok har jeg

aldrig truffet den kammerat siden. Jeg husker heller ikke hans navn. Jeg mener, at han blev engelsk soldat, var i Egypten og kom hjem smittet med malaria. Men denne min viden er på et meget spinkelt grundlag. Vi var nået hen på efteråret 1945. Jeg fik bud om at stille til session i Herning. Men budet kom først dagen efter, at jeg skulle have været der. Så fik jeg at vide, at jeg kunne komme på session i Esbjerg i stedet for, men den besked var også en dag for gammel, da jeg fik den. Så jeg måtte rejse hjem med uforrettet sag. Et forsøg mere i Haderslev endte med samme resultat. Jeg fik meddelelsen dagen efter, at jeg skulle have været der. Kort fortalt: Der blev ingen bukser af det skind. Jeg måtte fortsætte ved landbruget. Nu bagefter er jeg slet ikke i tvivl om, at jeg har al god grund til at være glad over, at det gik som det gjorde. Efter som jeg lærte mig selv bedre at kende og livets barske realiteter gik mere og mere op for mig, blev det mig klart, at politibetjent skulle jeg i hvert fald ikke være. Jeg blev landmand og det førte til et jævnt og muntert liv på jord, som jeg kun har grund til at være taknemmelig over at have fået lov at opleve.

Tage Uffe Møller Jensen
Født 1924 i Vorgod Østerby
Tidl. landmand og tekstilarbejder
H. C. Andersens Vej 9
7430 Ikast

Barn i Danmark – på randen af en verdenskrig

Af Helge Kristensen

I dag henligger omkring 1050 ha syd for Herning – hovedsageligt i Søby-området – som et helt enestående landskab. Står man derude på en af de farbare veje, kan man ikke lade være med at få lyst til at gå ind i området, men masser af skilte advarer om, at det er livsfarligt på grund af faren for jordskred.

Gennem de sidste halvanden hundrede år er der gjort utallige fund af steder med brunkul i undergrunden. Under 1. verdenskrig påbegyndtes en egentlig brydning af brunkullene omkring Fasterholt lidt syd for Herning.

Som 14-årig kom jeg til at arbejde i brunkulslejerne i Søby. Mine forældre kendte – som de fleste andre fastboende på egnen – kun lidt til livet derude, og jeg skal ikke på nogen måde bebrejde dem, at de sendte mig ud til et arbejde under forhold, der var så ulig de forhold, jeg var opvokset under. I øvrigt havde de og andre, der ikke havde deres daglige gang i dette miljø, kun begrænsede muligheder for helt at forstå livsbetingelserne i brunkulslejerne. Livet og tilværelsen herude var noget særegent. Årsagen var vel, at befolkningen bestod af mennesker af alle afskygninger: Mennesker der havde rod i de bedste kredse eller i det værste slum. En del gemte sig derude for besættelsesmagten, andre for myndighederne, der gerne satte dem under lås, men som midlertidigt ikke fungerede. De

fleste – uanset tilhørsforhold – levede nok ret diskret, men det var egentlig let for mig at tale med alle. Dels var jeg jo så ung og helt åbenbart ganske uskadelig, og dels havde jeg vel allerede den gang et naturligt talent for at tale med mennesker af forskellig observans.

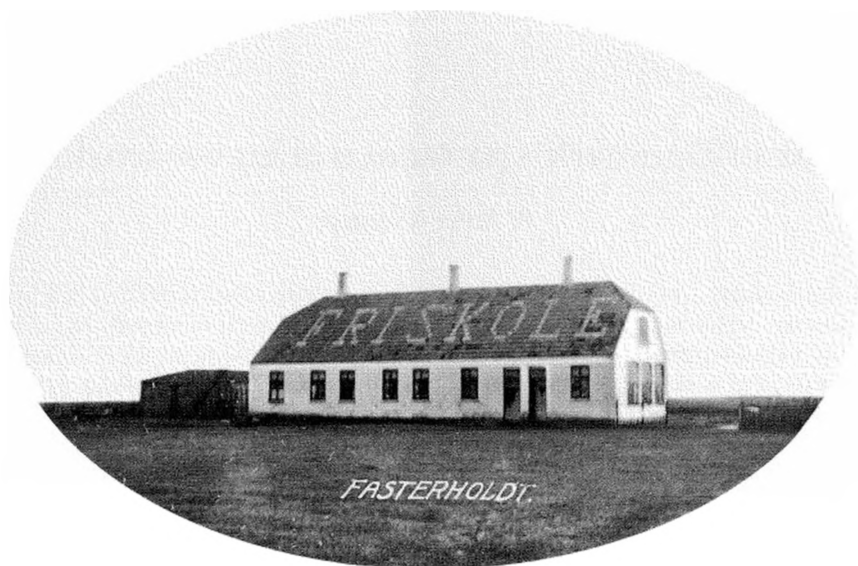
Far var ansat som lærer ved Fasterholt Friskole i Arnborg Sogn mellem Herning og Brande. Langt den største del af egnens befolkning sendte i slutningen af trediverne deres børn i denne friskole.

Der var ikke store midler til rådighed i mit barndomshjem. I slutningen af trediverne lykkedes det dog far at få købt en radio. Jeg husker tydeligt, at han lånte 500 kr. af en god ven for at kunne købe apparatet. Far fik i 1940 om måneden 180 kr. i løn. Købet af en radio var vel luksus, som mange ville sige var unødvendig, men far var stærkt optaget af de politiske strømninger op gennem trediverne.

ANDEN VERDENSKRIG BRYDER UD I FASTERHOLT

Den 9. april 1940 vågnede jeg ved motoralarm, som jeg overhovedet ikke kunne fatte betydningen af. Jeg sov på et loftværelse i friskolen.

Hurtigt løb jeg ned ad loftstrappen og ud på legepladsen foran skolen. Her så jeg den ene tungtlastede, tyske junkermaskine efter den anden drøne lavt hen over jor-

Fasterholt Friskole. (Postkort).

den. Jeg var lige ved at tro, at nogen af dem var så langt nede, at de kunne ramme trætoppene i de mange læhegn, som gennem mange år havde givet værn mod vestenvinden og dermed muligheder for at mennesker kunne etablere sig i et landsbyfællesskab med mejeri, købmand, brugs, skole og adskillige håndværkere.

Selvfølgelig havde vi hørt og læst om den tyske værnemagts angreb på nabolande, men helt anderledes var det, da vi så dette krigsmaskineri rulle frem for øjnene af os og mase sig ind på vores stiltfærdige hverdag,

Jeg har altid haft i mig en umiddelbar trang til at tælle, hvad jeg ser. Jeg registrerede da også fra det første fly, jeg så, hvor mange, jeg kunne få øje på.

Jeg havde en aftale med Nis, der jo drev både dambrug og landbrug, om, at jeg om formiddagen skulle komme derom for at

hjælpe ham med at samle sten fra en nypløjet mark. Jeg havde jo tidligere tjent på gården et halvt år og var godt kendt med alle de daglige opgaver. Det var derfor ganske naturligt, at jeg også senere kom der for at gå lidt til hånde med forskellige opgaver.

Jeg samlede sten i en spand, og med den i hånden gik jeg hele formiddagen og lyttede efter motorlarmen. Da jeg cyklede hjem, havde jeg talt 111 fly. Kun éfor i mit liv, tror jeg, havde jeg set et fly på nært hold: Det landede på en mark ikke så langt hjemmefra. Et tovinget fly, der skulle tanke benzin inden den videre rejse. Det var en sensation. Alle mennesker i byen strømmede derud på denne søndag eftermiddag for i sikker afstand at betragte vidunderet. Børn værner sig utrolig hurtigt til nye forhold, og det kan vel ikke overraske, at jeg i løbet af en en-

kelt dag vænnede mig til, at det ikke var noget særligt at se flyvemaskiner i luften.

I dagene derefter kom den ene bølge efter den anden med sin tunge last af soldater og materiel ind over vort fredelige land. Siden skulle vi lære lidt mere om, hvad det var, der tog sin begyndelse den 9. april 1940.

Det var utrolig svært at finde ud af, hvad det var for en ny situation, vi pludselig stod i. Vi havde svært ved at bedømme, hvad der var rigtigt eller forkert. Hvad der var farligt eller uden betydning. Som en lille detalje i dette store spil havde jeg og et par kammerater problemer med at undgå at blive udsat for beskydning fra flyvemaskinerne, der jævnlige strøg hen over trætoppene. På vore cykelstyr havde vi en tøjklekke med en snor ned til stangen, der holdt forskærmen på plads. På denne stang havde vi anbragt et stykke pap ved hjælp af nok en tøjklekke. Ved at dreje klemmen på styret opad, kunne man ved hjælp af en snor regulere styrken af papets klapren mod hjulets eger og derved få en oplevelse af stærk eller svag motorkraft.

Når vi blev overrasket af et pludseligt opdukkende fly, vendte vi hurtigt tøjklekmen nedad. Vi var bange for, at mandskabet i flyet skulle forveksle den opadrettede tøjklekke på styret med et gevær. Måske ville de så beskyde os. Den risiko turde vi ikke tage. Vi stod ved indgangen til en periode i vort liv, der indeholdt forfærdelig mange nye aspekter. Vi skulle bevæge os fra et stillestående bondesamfund ind i en udvikling, der i løbet af de kommende år skulle accelerere i en grad, som vi ikke havde forudsætninger for at forestille os.

Fra 1940 til 1943 gik jeg i skole på Brande Realskole. Hver dag cyklede jeg de ti kilometer til skole og ti hjem igen om

eftermiddagen. Jævnligt fulgtes jeg med to klassekammerater, som jeg mødtes med undervejs. En morgen på vej til skole så vi en tysk motorcykelpatrulje komme mod os. Tre tyske soldater i motorcykel med sidevogn. En af mine kammerater sagde pludselig: »Når de er lige ud for os, sender vi dem en ordentlig spytklat«. Det hele gik så hurtigt, at jeg ikke nåede at tænke noget som helst. Jeg gjorde bare, som kammeraten foreslog. Selvfølgelig trampede vi i pedalerne som vilde lige efter for at komme væk, men motorcyklen vendte om og indhentede os let. Den kørte ind foran os, og en soldat stillede sig ud på vejen foran os og trak sin pistol ud af hylsteret. Jeg var rædselsslagen og var næsten ved at vælte om på vejen, fordi jeg stivnede af skræk. Der stod vi. Vi gjorde os ingen tanker om at forsøge at flygte. Soldaten kom hen mod os. Vi havde lært tysk i skolen i et par år, og vi forstod derfor udmærket godt, at han spurgte, om det var dem, vi havde spyttet efter. Vi havde ikke anvendelige ord i den situation, men kunne kun ryste på hovedet. Nåe, det var da godt, sagde han. Uden at værdige os et blik vendte de motorcyklen og kørte videre.

Vi cyklede videre mod skolen. Rædselsslagne over vort første møde med en magt, vi slet ikke kunne stille noget op imod. Måske var dette, mit første møde med værnemagten, med til at indgive mig den holdning til besættelsesmagten, som mange danskere i den kommende tid blev opfyldt af.

Efter denne oplevelse valgte jeg at færdes med lav profil på landevejene. Der var såmænd også godt nok brug for kræfterne til at drive min elendige cykel frem i medvind og modvind ad elendige grusbelagte veje. Jeg var tit træt, når jeg nåede hjem.

Selv under krigen forsøgte Realskolen at lave noget ekstraordinært for eleverne. Det er meget prisværdigt. F. eks. var der en dag arrangeret sportsskampe mellem Realskolen i Brande og Give skole. Alle eleverne fra vores skole cyklede klassevis fra Brande til Give, hvor vi spillede fodbold og i øvrigt deltog i andre almindelige sportsdiscipliner. Hen på eftermiddagen cyklede vi tilbage til Brande. Vi var et par stykker, der forinden havde cyklet ti km til skole og nu havde ti km hjem. Jeg husker nok sådan en dag, fordi den stillede ret store krav til både condition og vilje.

Dagen efter arrangerede vores lærerinde i historie en prøve i faget. Normalt overhørte hun os over sidste lektie, og derefter gennemgik hun den nye lektie. Netop denne dag valgte hun at give os et stykke papir med spørgsmål, som vi skulle besvare skriftligt. For at vi ikke skulle snyde, samlede hun vore historiebøger ind. Vi fik besked på at lægge dem frem på pulten, og hun gik fra bord til bord og samlede dem sammen.

Jeg havde ikke nået at få læst på lektien. Derfor afleverede jeg min sangbog, der havde næsten samme format. Den var jo indbunden i papir, så det var ikke umiddelbart til at se. Hun var bare mere snu end jeg. Mens vi kæmpede med spørgsmålene – jeg for mit vedkommende med min historiebog på knæene halvt inde under bordet – gennemgik hun samtlige bøger en for en. Selvfølgelig fandt hun min sangbog, og pludselig stod hun foran mit bord med min sangbog i hånden. Uden et ord rakte hun hånden frem for at modtage den historiebog, jeg sad med på knæene. Da hun havde fået den, svang hun spanskkrøret med et flot forhåndssving og trak mig en langstrakt bule fra

nakken til kanten af panden med besked om, at jeg kunne blive en time efter skoletid og besvare spørgsmålene.

Jeg var på pletten efter skoletid, men så snart hun havde forladt lokalet, klatrede jeg ud af vinduet og forsvandt på min cykel hjemad. Jeg fortalte om episoden, da jeg kom hjem. Far sagde ikke ret meget, men jeg tror nok, han gik op på telefoncentralen for at ringe til skolen i Brande. Et er sikkert. Jeg var i skole dagen efter, men jeg hørte aldrig bebrejdelser fra vedkommende lærer eller skolen i det hele taget for min desertation. Hjemme blev der heller aldrig talt mere om den sag.

Tit, når vi sad i klasseværelset, kunne vi høre en deling tyske soldater marchere forbi ude på gaden. Præcise støvletramp kombineret med delingens sange. »Wir fahren, gegen England«! var den af sangene, jeg hadede mest.

Jeg var meget optaget af, hvordan jeg kunne få hævn over værnemagten for den forsmædelige, nedværdigende behandling, jeg og mine kammerater havde været udsat for af den før omtalte motorcykelpatrulje.

En af mine kammerater kom fra et hjem, hvor man havde flere midler til rådighed, end tilfældet var i mit hjem. Han fik en gang i disse år i fødselsdagsgave et luftgevær. Det var nok af den første type, der kom på markedet. En slags forlader, hvor man kunne tage den yderste del af løbet ud og stikke den ind i en kartoffel. På den måde blev den ladet med rå kartoffel, og den var helt udmærket at skyde til måls med. Tilmed kunne man skyde en anden i bagen, uden at det gjorde særlig skade. Ind imellem lykkedes det at skaffe spidshagl. Det var simpelthen dræbende ammunition. Vi skød af og til

småfugle med disse hagl, og der er vel også røget et vindue i ny og næ.

Stod jeg her med det våben, der skulle skaffe mig oprejsning?

Gennem lang tid voksede den tanke sig stærk inde i hovedet på mig, at man måtte kunne skyde en tysker med spidshagl. Vi talte meget om, hvordan vi skulle gennemføre denne handling – og gerne med livet i behold. I forbindelse med vore strejftogter i egnen omkring vore hjem var vi kommet til at kende hver sten, hver grøft og hvert træ. Vi kendte utallige skjulesteder, og ikke mindst vidste vi, hvordan man kunne nærme sig dem og forlade dem igen, uden at nogen bemærkede det. Vi havde selvfølgelig et præcist kendskab til, hvordan tyskerne boede i den barak, hvorfra en lyttepost var bemandet. Vi vidste, hvornår de havde vagtskifte og hvilke veje og stier, de hver dag fulgte til arbejde og til landsbyen for at købe ind. Vi havde ved en enkelt lejlighed været helt inde i barakken. Vi kom derind ved at skaffe nogle rationeringsmærker, som vi gav dem i bytte for nogle cigaretter. Vi prøvede også at ryge nogle cigaretter, men det var ikke nogen succes.

På hjemvejen den dag tyggede vi på fyrrenåle i håb om, at ingen ville lugte noget. Derhjemme sad mine forældre og et par gæster og drak eftermiddagskaffe, og ingen bemærkede, at jeg holdt mig lidt på afstand. Jeg sagde nejtak til at være med. Jeg følte mig også lidt sløj og løb op på loftet for at finde et hjørne, hvor jeg kunne være mig selv.

Et par dage senere gennemførte vi planen, som skulle give vort land friheden tilbage og udslette værnemagten.

Henrettelsesstedet, vi havde udvalgt, var lige der, hvor stien drejede fra grusvejen

ind til tyskernes barak På modsatte side af grusvejen var der en grøft. Fra denne grøft førte der afløbsrør væk fra landevejsgrøften. Rørene var netop så tykke, at vi drenge kunne krybe igennem dem.

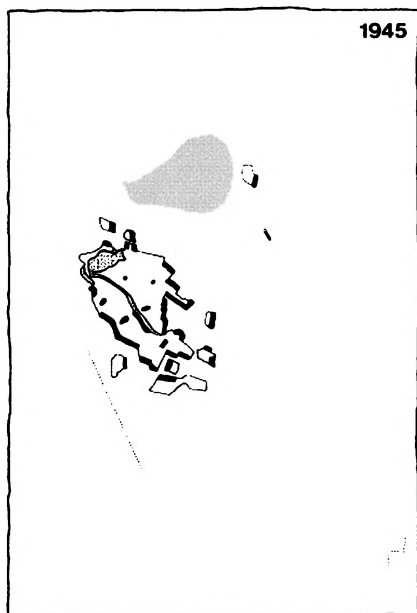
Vi trak lod om, hvem der skulle affyre skuddet. Det blev mig. Min kammerat krøb først ind i røret. Så langt, at der kunne blive plads til mig også.

Efter lang tids venten med ladet gevær så vi endelig en tysker komme alene inde fra landsbyen på vej ud til barakken. Kammeraten krøb på plads, og jeg gemte mig helt ned i græsset omkring røret, så jeg lige netop kunne følge ham, uden at han kunne se mig. Han gik roligt hen ad grusvejen og drejede, som jeg havde ventet, ind ad stien. Da han var på passende afstand med ryggen til på sin vej væk fra mig hen ad stien, tog jeg sigte. Skuddet faldt, og jeg nåede lige at se ham give et ordentligt hop og tage sig med den ene hånd til nakken. Han var ramt. Jeg forsvandt lydløst ned i røret og lå musestille. Hvad ville der mon ske?

Efter lang tid, hvor der ikke skete noget, der var farligt for os, kikkede vi forsigtigt frem fra vort skjul. Der var ikke noget at se. Vi forsvandt lydløst ad grøften ind i en trætykning i nærheden. De andre tyskere måtte have hentet den døde, gættede vi. Der var kun ganske få til bemænding af denne lyttepost.

Vi kendte dem ret godt af udseende, og det var unægtelig med en mærkelig, kildrende fornemmelse i maven, jeg nogle dage senere så den »døde« tysker på indkøb i byen.

Jeg tror, vi børn allerede tidligt under besættelsen havde en opfattelse af, at vort land var besat af en fremmed magt. For nogen var det en oplevelse uden særlig

Brunkulslejer i Søby i 1945. (Kilde: Søby Brunkulslejer, Helhedsplanlægning – registreringer. Gruppen for by- og landskabsplanlægning A/S. 1986).

betydning – bortset fra, at der var nogle besværligheder med rationeringsmærker – for andre bestod besværlighederne i, at man fik sin bevægelsesfrihed beskåret, hvis man ikke var i besiddelse af et særligt legitimationskort, Ausweis, og at man ikke kunne skrive og tale frit og uden en vis angst mødes i større forsamlinger, som det ellers var sædvane i de fleste landsby-samfund.

DRENGE PÅ VEJ MOD VOKSENTILVÆRELSEN

Disse oplevelser knytter sig til 11-12 års alderen. På den tid strejfede vi meget rundt på egnen. Om vinteren løb vi på

skøjter på »æ Foel« – et moseområde med større og mindre vandområder. Selv havde jeg skaffet mig et par skøjter. Jeg skulle egentlig betale 30 ører for dem, med jeg kunne kun skaffe 29. Jeg fik dem for de 29. De var ganske vist tre numre for store. Jeg havde godt nok ingen støvler, de kunne spændes fast på, men mor gav mig et par aflagte galocher. Når jeg tog et par hjemmesko på inden under galocherne, kunne jeg binde skøjterne nogenlunde fast ved hjælp af snor og remme. Det gik meget godt, men der skulle ikke en forkert bevægelse til, før skøjterne røg af, og jeg røg på halen. Ski havde jeg også. De var hjemmelavede. En karl på en af gårdene i nærheden kunne ved hjælp af høvl og sav lave et par ski af de materialer, han nu engang kunne skaffe, og han havde fundet ud af en teknik, så han kunne koge spidserne og gøre dem bøjelige. Det var ikke meget, spidserne bøjede op, men nok til de hastigheder vi kunne opnå i det flade Vestjylland. Også skiene var bunden fast med snor, eller hvad man nu havde ved hånden.

På andre årstider kom vi mest omkring til fods. Jeg holdt meget at være ude på heden syd for Holtum Å. Ude midt på heden var der en lille skov af fyrretræer. I skovens udkant var træerne små og tætte. Man skulle nærme sig dem med stor forsigtighed, for der gik om sommeren græssende kreaturer derude. Når de havde gået derude i et halvt års tid, var de næsten vilde. De blev om efteråret drevet sammen og indfanget af cowboys på hesteryg. Inde midt i skoven stod der et kæmpetræ. En skovfyr, der var så høj, at man heroppe fra kunne overskue hele det store hedeareal, som havde en udstrækning på mange kvadratkilometer.

Når vi skulle forlade hedearealet, kravlede vi tit først op i dette træ for at lokalisere de vilde kvier. Det gav os en chance for at nå helskindede ned på den anden side af åen, hvor vi var i sikkerhed.

LANDSBYKULTUR

Tidligt begyndte jeg at holde meget af musik. Far underviste mig i at spille violin, men på et tidspunkt syntes han, jeg skulle have en mere kvalificeret undervisning. Der blev derfor truffet aftale med frk. Thrane i Brande om en ugentlig lektion. Det var meget krævende. Man skulle ikke stille uforberedt hos frk. Thrane. Hun var på sit område en kapacitet, hvor hun kunne tillade sig at sige, at hun ikke ønskede at beskæftigede sig med elever uden et vist talent. På sin vis var det en stor ære at blive undervist af frk. Thrane. Senere opdagede jeg, at min violinlærer på seminariet, Børge Troelsen, også havde haft frk. Thrane som musikleærer, og at vi stod på nogenlunde samme niveau. Resultatet blev da også, at jeg af og til passede hans timer i violinspil med mine klassekammerater på seminariet. Han havde så meget andet at se til, som f. eks. at tage ud i forskellige foreninger for at læse op. Hovedsageligt Kaj Munk. Jeg var jævnligt med ham på disse oplæsningsturneer.

Mange af mine kammerater fra drengeårene forstod ikke, at jeg gad cykle de ti kilometer til Brande og ti km hjem igen for at »gnubbe skinken«. Jeg nåede tit tilbage, lige når håndboldtræningen var begyndt på en mark i udkanten af landsbyen. Så smed jeg violinkassen og deltog i træningen.

Hun var skrap – frk. Thrane. Engang var hun utilfreds med min udførelse af en af Plejls etuder, en samling af øvelser, som

vist de fleste violinister husker. I sin utilfredshed med min udførelse af etuden slog hun til min violinbue, så den forsvandt op i luften. I en sådan situation afventer man lyden af et nedslag, men det udeblev. Vi aflyste timen, men fandt ikke buen. Da jeg tog af sted hjem, gav hun mig en af sine egne buer med. Jeg var næsten bange for at fragte den på cykel. Den var indlagt med guld forskellige steder. Det var en bue, hun havde fået som en hædersgave ved en lejlighed, som jeg aldrig rigtig fik kendskab til. En fantastisk bue, som jeg spillede med i et halvt års tid. Ja, indtil det blev forår, og der skulle gøres forårsrengøring, som man den gang gjorde i ordentlige hjem. Da kom min gamle bue for en dag. Den var landet lydøst oven på gardinerne, så man ikke kunne se den, når man stod på gulvet.

Musikken og mit eget spil gav mig virkelig mange glæder, selv om jeg aldrig nåede de store højder. Jeg er mine forældre dybt taknemmelig for, at de ofrede surt tjente penge på at lade mig få denne undervisning. Det betød meget for mig i en lang årrække, men i dag kan der godt gå måneder imellem, at jeg rører mit instrument. Måske har det noget at gøre med, at jeg i en halv snes år boede i et lejekompleks, hvor man kunne høre fra lejlighed til lejlighed, hvad man foretog sig. Jeg var utilfreds med tanken om, at nogen i lejlighederne ved siden af og under og oven over skulle være vidne til, at jeg øvede det samme stykke – den samme passage – gang efter gang. Jeg var da også ude for, at der blev banket på væggene, når jeg havde øvet mig længe. Jeg lagde instrumentet på hylden, men længes den dag i dag efter igen at træne mig op til det niveau, jeg den gang beherskede.

NÆRKONTAKT MED FJENDEN

I disse barneår bevægede vi os vel relativt frit omkring på trods af besættelsen. Kun af og til kom vi i nærkontakt med tyskerne. Det var som oftest, når der var styrtet »fjendtlige« fly ned i området. Tit var vi fremme før de tyske soldater. Ved flere lejligheder oplevede vi at overvære luftkampe mellem engelske og tyske fly. Uden at skænke farerne herved en tanke placerede vi os helst på højdepunkter, hvor vi havde god udsigt til, hvad der skete. Når vi så et fly blive ramt, holdt vi øje med, hvor det styrtede ned. Vort lokalkendskab til egnen gjorde det næsten altid muligt for os at nå frem til nedstyrtningsstedet før værnemagten. Det gav os mulighed for at skaffe os souvenirs fra flyet, som var af væsentlig betydning. Noget af det vigtigste, vi kunne få fat på, var stoffet fra en faldskærm. Af den kunne der blive adskillige skjorter. Kun en enkelt gang så jeg en dræbt flyver ved et af disse fly. Han havde været uheldig at ramme en træstub, så han havde brækket ryggen. Vi var klar over, at han var død, så vi kunne jo lige så godt anvende hans faldskærm bedst muligt. Han skulle ikke bruge den mere.

Mange, mange aftener lyttede vi til den fjerne brummen, der fortalte os, at nu var en eskadrille engelske fly på vej fra England til et bombemål et eller andet sted i »fjendeland«. Når vi gik uden for, kunne vi se tyskernes projektørlys, som forsøgte at fange flyene. Det skete også, at flyene blev angrebet eller beskudt af antiluftskyt. Hvis de i den situation var på vej ud, måtte de kaste bombelasten og forsøge at halte hjem.

En nat faldt en sådan last af bomber lige i nærheden af mit hjem. Far fik os alle ud i

gangen, hvor han mente, vi var bedst beskyttet. Min mindste søster var kun et par år gammel, og mor var meget syg. Alligevel måtte vi alle sidde et par timer på det kolde cementgulv og ryste af kulde. Der kom kun denne ene serie af bomber

Nu bagefter kan jeg nok bedre forstå, hvordan det må have været at leve i London under blitzen.

Det var vel ikke særlig svært at være barn under krigen. Det gav i virkeligheden en masse oplevelser, man ellers ikke ville have haft. Lad mig et øjeblik vende tilbage i tiden til skoleårene.

Vi var to drenge på vej på vore cykler hjem fra skole. Ti km havde vi foran os. Vi havde kræfter nok, så det var bare et spørgsmål om at få tiden til at gå, mens vi trampede cyklerne fremad. Jeg havde på mit forhjul et dæk, der var sat sammen af fem-seks forskellige dækstumper. Når der blev et hul på dækket, kunne man lægge et andet stykke dæk ovenover. Tit kunne man køre med flere stumper dæk, der tilsammen kunne dække slangen. På mit baghjul havde jeg en konstruktion af bøgetræ, der var skåret til i facon som et oppumpet dæk. Mellem fælgen og »dækket« var der små fjedre tæt ved siden af hinanden, så de tog en smule af forhugene fra stenene på vejen. Det var ret tungt at træde, men det var jo betingelserne for de fleste, der var afhængige af cyklen.

Tidligt om morgenen havde der været luftkamp over egnen. Vi opdagede, at der var skudt et engelsk fly ned i en plantage lige ved den vej, vi fulgte. Selvfølgelig standsede vi op og listede forsigtigt derind. Der var tilsyneladende ingen mennesker i nærheden. Heller ikke tyske soldater. Der var ingen besætningsmedlemmer

at se, og vi listede os nærmere og nærmere. Til sidst kunne vi se ind i kabinen. Vi stirrede beundrende på de mange instrumenter, men vi kunne godt se, at dette fly aldrig kunne komme på vingerne igen.

Jeg tog min kniv frem og skar i smug et lille stykke imprægneret lærred ud af en vinge. Det skulle være en slags bevis på, at jeg havde været helt tæt på et af de fly, vi ellers kun kunne høre, når de fløj mange km over os sent om aftenen. Netop da jeg havde krammet stykket sammen og fået kniven i lommen, kom en deling tyske soldater. De gennede os af vejen og afspærrede området. Det var os det samme. Vi havde rørt ved den verden, der hver eneste aften kaldte på vore forældre i radioen: »Her er London« Jeg tror, det var 18.15. Jeg er dog ikke sikker på dette klokkeslæt.

Et par dage senere kørte vi en anden vej hjem. Vi havde flere veje. Dels var det afvekslende, dels var der mange ting, vi dagligt observerede og derfor holdt øje med, men der var også veje, hvor vi vidste, vi aldrig ville træffe tyske soldater. Steder, deres køretøjer ikke kunne klare. Dem havde vi for os selv, og her kunne vi råbe og fløjte lige, hvad vi havde lyst til. Det var en form for befrielse.

På en af de ukendte veje blev vi en dag vidne til en luftkamp mellem engelske og tyske fly. Vi skulle have det hele med, så vi klatrede op på en gravhøj, der var det højeste sted i nærheden. Herfra kunne vi følge hele kampen. Tyskerne var i overtal, og da et engelsk fly var skudt ned, stak de øvrige to af sted mod England. Det regnede med patronhylstre i hele området. Jeg gemmer stadigvæk et enkelt, der gik gennem taget derhjemme. Det må være et hylster fra en maskinkanon.

Sold til sortering af kullene efter størrelse (store eller stoker og smuld), brugt i den første tid. Ved Brunkulsmuseet.

Piloten fra det engelske fly sprang ud med faldskærm. Vi var jo stedkendte, og vi fulgte hans flugt gennem luften. Vi var ikke i tvivl om, hvor han var landet. Vi stod jo placeret vældig højt i landskabet. En lille granlund, som lå lige i nærheden af en af vore hemmelige veje. Af sted på cyklen.

Vi fandt kun hans faldskærm og lidt forskelligt udstyr, som vi ikke kunne bruge til noget. Faldskærmen tog vi med. Det var en eftertragtet vare. Vi havde under krigen slet ikke stof, der bare kom op på siden af det fine, silkeagtige materiale. Vi tog det med hjem.

Mor blev forfærdet, da hun så det. Jeg forsøgte at forklare hende, at der jo var

mange, der bare drømte om at få en flig af en faldskærm for at kunne sy en ordentlig skjorte. Men nej. Mor ville ikke have det inden for sine døre og slet ikke sy en skjorte til mig af stoffet. Hun var vist rædselsslagen ved tanken om, hvad der kunne ske, hvis tyskerne opdagede, at vi var i besiddelse af stof fra en engelsk faldskærm.

Min skolekammerat fik det hele, og han gik de næste par år i fine hvide skjorter, mens jeg måtte gå i en bluse og et par bukser, mor havde syet af et forhæng, der havde været mellem to stuer derhjemme. Jeg fik noget tungt tøj, og der blev kolde derhjemme, fordi de samme tørv nu skulle opvarme to stuer.

Måske var det lidt bittert at tænke på, fordi jeg selv havde slidt i dagevis for at hjælpe med til at grave tørvene. Der, hvor jeg havde tjent lige i begyndelsen af krigen, kom jeg stadigvæk for at tjene lidt penge. Bl.a. var jeg med i tørvemosen. Mest for at vende tørv. Jeg kunne på en hel dag vende 100.000 tørv. Arbejdshandsker kendte man jo ikke. Når dagen var til ende, var fingrene revet til blods af de skarpe, tørre tørv, og ryggen værkede af at gå bøjet hele dagen. Min udrustning var en madpakke og en flaske saftvand.

Vi strejfede rundt i et område på omkring 10×10 kilometer og forsøgte os med mange forskellige opgaver. Vi plukkede revlingeris til koste. Vi plukkede rønnebær, som vi afhændede til en fabrik i Brande, der fremstillede en marmelade, der bar navnet »Ramona«, og vi jagtede hugorme ved hjælp af en toflegnet pind, som vi med et hurtigt tag kunne sætte ned over hovedet på dem. Der var mange hugorme på egnen, og vi kunne få et mindre beløb for dem, vi afleverede som døde. Jeg tror, det

var sognefogeden, vi afleverede dem til, men jeg husker det ikke længere. Vi havde ingen økonomiske midler, så alt var aktuelt, hvis der var lidt grunker i det.

Når jeg i dag tænker tilbage på alt dette, synes jeg, at mit liv har været uendelig langt. Selvfølgelig ved jeg nok, at det har noget at gøre med, at den tid, der har været fyldt med oplevelser, kan føles uendelig lang. Det må den nødvendigvis være for at få plads til alle oplevelserne.

Jeg kan helt klart endnu erindre mig situationer, hvor de voksne omkring mig diskuterede forholdet mellem indre mission og grundtvigianismen. Også forholdet mellem rig og fattig blev berørt, men i disse diskussioner rager min mor langt op over alle dem, jeg kender. Hun havde som en helt klar målsætning at få vi børn til at forstå, at rigdom ikke er et spørgsmål om at eje penge eller jordisk gods. Rigdom er at have holdninger i tilværelsen: At tro på sin gud, sig selv og sin næste.

Forholdet til »Det tredje Rige« var dagligt til syne omkring os, men vist uden at ret mange almindelige mennesker forstod, hvad der foregik. Kommunikationen var ringe, og der var let spil for dem, der havde flair for at påvirke grupper af befolkningen i forskellige retninger. Jeg er helt tryk ved at vide, at mine forældre aldrig lod sig forlede til at proklamere hensyntagen eller sympati for de ideer, der strømmede op over grænsen fra syd. Tvært imod husker jeg, at mit hjem gennem nogle dage husede jøder på flugt fra nazisterne på deres vej til Sverige. Der var på samme tid en deling tyske soldater, der havde beslaglagt missionshuset. Jøderne boede i skolestuen, og vi skolebørn havde lange frikvarterer, eller vi var på ekskursion i omegnen. Det skulle jo se naturligt ud.

Jeg kom hjem en aften i mørkningen, hvor jøderne rejste videre. En lille gruppe tynde, forhutlede og bange mennesker, der forsvandt ud i mørket. Jeg tænker såmænd tit på dem. De har en plads i den baggrund, min egen verden bygger på. På trods af, at jeg selv i nogle år, mens jeg læste, havde det meget småt, ja, så var min verden utrolig rig, fordi jeg kunne klare mig i hverdagen uden den rædsel, jeg havde set, mange måtte leve med, men med den rigdom, mine forældre havde forsynet mig med.

FRA SKOLEGANG TIL ARBEJDSLIV

I tiden 1943 til 1946 arbejdede jeg i brunkulslejerne i Søby. Jeg nåede kun lidt ind i 3. mellem på Brande Mellem og Realskole. Så var der ikke råd til det mere. Det forholdt sig sådan, at forældrene selv skulle betale skolegang i en anden kommune. Også på trods af, at min hjemkommune ikke kunne tilbyde børnene en skoleuddannelse ud over de syv obligatoriske år.

Lige på den anden side af banen derhjemme boede stationsforstanderen i Fæsterholt. Han skaffede mig en plads ved DSB. Jeg skulle arbejde som »ekstraskriver« ude i Søby.

14 år var jeg, da jeg begyndte, og jeg havde vel levet en ret beskyttet tilværelse indtil da. I hvert fald hvad angik forholdet til andre mennesker. Bortset fra skolen i Brande havde jeg stort set kun været i kontakt med mennesker, jeg kendte fra mit hjem. Det var derfor en kolossal forandring at komme til brunkulslejerne.

Alt var nyt for mig. Alle mennesker var fremmede. Det var i begyndelsen svært for mig, at jeg i løbet af kort tid efter mit møde med nye mennesker skulle forsøge at finde frem til en vurdering af, hvem jeg stod

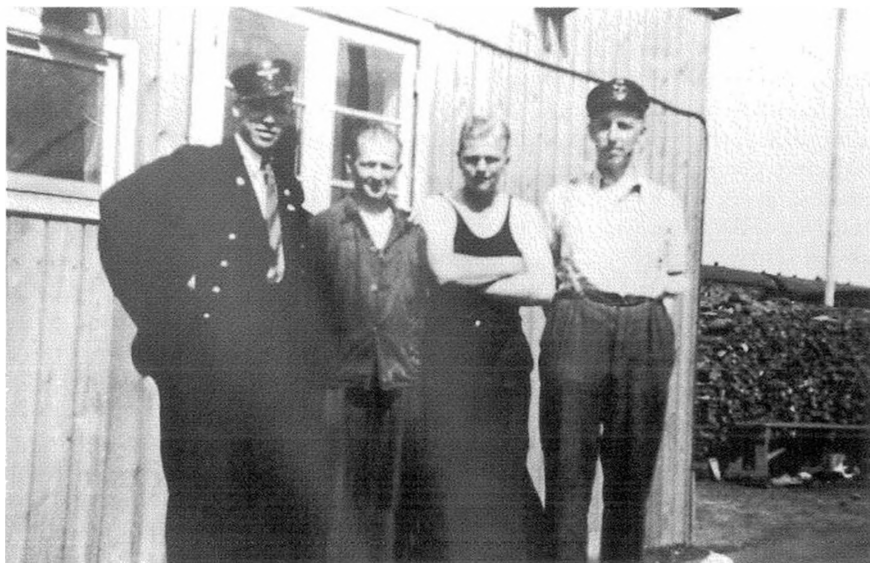
overfor, hvordan jeg skulle forholde mig, hvordan vi kunne udføre en opgave sammen. Desuden var jeg i den situation, at jeg altid var den yngste i samarbejdet og dermed den, der måtte rette mig efter den dagsorden, min samarbejdspartner satte.

Heldigvis mødte jeg flest fornuftige mennesker, men ind imellem var der mennesker, der var mig fuldstændig fremmede i deres måde at tale og optræde på over for andre.

Der var to trafikassistenter, der på skift ledede stationen. Den ene af dem fik jeg hurtigt stor tillid til. Han lærte mig omhyggeligt, hvad mine arbejdsopgaver var. Gang på gang gennemgik vi procedurerne, og han hævdede aldrig stemmen. Han var en sand læremester.

Vægtsedlerne til brunkulslejerne skulle skrives ud i tre eksemplarer. Der skulle bruges kalkerpapir. På det tidspunkt kendte man ikke kuglepenen. Den kom først frem efter krigen som et resultat af eksperimenter med henblik på at skabe et skriveredskab, man kunne skrive med under vandet.

I stedet for kuglepen brugte jeg blækstift. I dag kendes den knapt, selv om den dengang var et fantastisk skriveredskab. Man kunne ikke viske skriften væk. Blyanten var så hård, at man kunne skrive med gennemslag, og endelig kunne den anvendes, når man lavede hektografi – noget vores far jævnligt brugte, bl. a. i forbindelse med fremstillingen af sange og af skrifter, som havde at gøre med den frihedskamp, mange tog del i op mod maj 1945. Hektografen er egentlig en forløber for fotokopimaskinen. Far brugte en stålbakke, der egentlig var beregnet til at lægge tallerkener, kopper o.s.v op i efter opvasken. Heri hældte han opvarmet, flydende bivoks og

Jernbanefolk i Søby. Til venstre trafikassistent S. A. H. Jensen, til højre formentlig rangermester Sv. Jacobsen. I midten 2 rangermedhjælpere.

lod det størkne. Når man lagde et stykke papir beskrevet med blækstift herpå, optog voksen skriften, og man kunne herefter lægge stykke efter stykke af blankt papir på og få et aftryk af det skrevne. Jeg tror, man kunne tage godt en snes aftryk, der var læselige.

Jeg begyndte mit arbejde hver morgen tidligt med at ringe op til Karen på centralen i Kølkær for at bestille en lynsamtale til Varedirektoratet i København. Samtalen kom normalt igennem i løbet af nogle timer, og min opgave var nu at få rede på, hvor mange jernbanevogne, vi kunne få til rådighed den næste dag, og hvor store de var. Det normale var 12 eller 20 tons.

Jeg burde kunne skrive en hel bog om Karen. Det var dagens højdepunkter, når jeg havde kontakt med Karen, og det

havde jeg mange gange dagligt. Jeg kunne ringe hende op og sige: Jeg skal lige have en samtale med alle lejerne. Hun fulgte mine samtaler, og jeg fik dem alle én efter én. Jeg skulle ikke ringe hver enkelt op. Hun fulgte, når jeg var færdig og gav mig straks den næste. Jeg er ikke ked af i dag at sige, at jeg var lidt forelsket i Karen. Hun var så hjælpsom og forstående, og vi arbejdede fantastisk godt sammen. I disse år traf jeg hende aldrig. Først mange år senere kørte jeg i min bil gennem Kølkær og fik lyst til at standse op for at hilse på hende. Jeg standsede op ved centralen for at spørge, om Karen stadig var at finde her. Det var hun. Jeg genkendte straks hendes stemme, da hun i den tilstødende stue modtog mit ønske om at hilse på hende, og jeg var utrolig glad for at blive genkendt. Hvad jeg ikke vidste var, at hun var

8 DSB-folk, kontor-, ranger- og togpersonale i Søby 1943. Lokomotivet er en Litra D.

krøbling. Jeg må erkende, at det var lidt af et chok for mig. Undskyld, Karen. Jeg elskede din stemme og din hjælpsomhed.

I løbet af formiddagen kom sekretærene fra brunkulslejerne ind på vort lille kontor for at gøre rede for deres øjeblikkelige behov i forhold til deres forestående leverancer. Opgaven var så at få lavet en plan, så alle i videst mulig omfang kunne leve op til deres kunders ønsker og for firmaernes behov for at få solgt ud af lagrene.

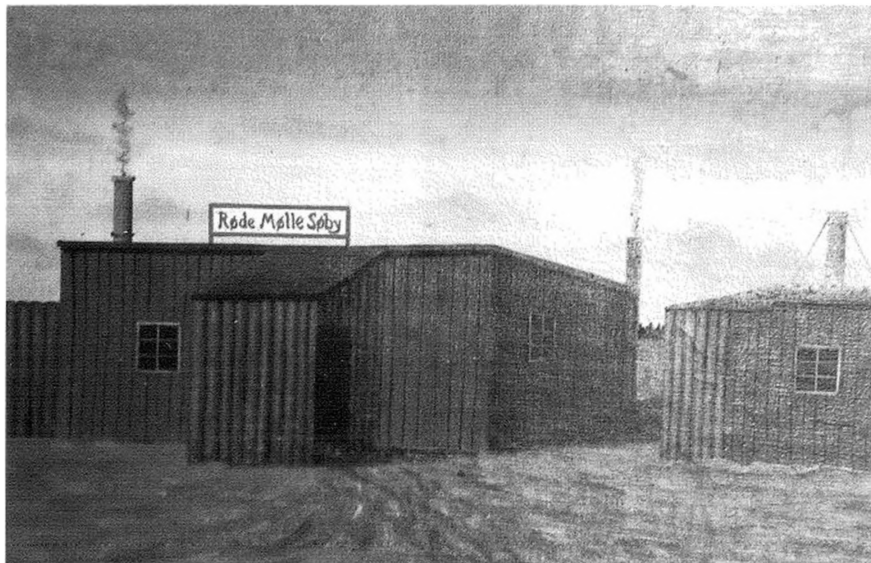
En del foregik på telefonen, men de fleste foretrak selv at møde op på kontoret og diskutere mere personligt.

Mange af disse sekretærer husker jeg, som traf jeg dem i går. En var nobel og retlinet. En anden var altid stærkt beruset. Han havde en helt speciel måde at ryge

sine cigaretter på. Han suttede dem våde, når skoddet blev for lille, og til sidst sugede han røgen ind ved at trække vejret gennem cigaretstumpen. En tredje var en kammeratlig fyr, som for resten lærte mig meget om at skrive tydeligt med denne blækstift, som jeg i øvrigt aldrig blev rigtig dus med. Det smertede i hånden, når jeg havde siddet tre-fire timer og skrevet med den.

Folk kom og gik. Flere gange dagligt kom der tog fra Brande med tomme vogne. Med sig tilbage havde de så fyldte vogne.

Som det sig hør og bør var der altid både lokomotivfører og togfører med toget. Det var slet ikke sjældent, at togføreren efter at have afleveret vognene fortrak ned på »Hotel Vejle«, pensionat og beværtning, beliggende i lidt læ mellem

»Røde Mølle«, spisested i Søby, ofte kaldt »Hotel Vejle«, fordi indehaverne var derfra. Her kunne arbejderne købe varm mad. Formentlig opkaldt efter en restaurant i Vejle ved navn »Moulin Rouge«. Et andet spisested hed »Det gule Palæ«, formentlig fordi det var malet gult.

sandklitterne. Det kunne tage nogle timer at gøre et tog klar til afgang. Hver eneste vogn skulle vejes, og vognene skulle oprangeres i en passende orden i forhold til, hvor de skulle sendes hen. Det var folkene på rangersporene fantastisk dygtige til. Når hele toget var sat sammen, skulle hver enkelt vogn vejes. Rangerlederen dirigerede ved hjælp af sin fløjte vognene ind over vægten. Når vognen var placeret præcist over vægten, blev den løftet op, så den var helt fri af underlaget. Herefter kunne man veje den.

I begyndelsen blev vægten løftet op ved hjælp af et håndsving, men mod slutningen af min periode på jernbanevægten fik vi indlagt elektricitet, der var stærk nok til at løfte vægten op og ned. Det var en stor lettelse. Når vognen var løftet op, blev

lodderne ført frem og tilbage på vægtstangen, til alt stemte. Én udenfor råbte så ind gennem et lille vindue, hvad vognens TARA var. Det stod skrevet på hver eneste vogn. På en paptalon, der blev stukket ind i vægten, kunne han trykke bruttovægten. Herefter var det så et spørgsmål om regning at finde frem til nettovægten. Det skulle gå stærkt, så man kunne let komme til at lave en regnefejl.

Når vejningen var afsluttet, råbte man fra vægten ud til rangerpersonalet, hvad vognens bruttovægt var. Den skulle skrives på vognen med kridt. Vognens destination var jo allerede kendt af rangerpersonalet.

Når tiden nærmede sig, hvor toget var klar til afsendelse, dukkede togføreren op. Det var ikke sjældent, at opholdet på

»Hotel Vejle« havde sat sit præg på ham, så han egentlig kun kunne samle sine papirer sammen og sætte sig ind i togførervognen, der altid var bageste vogn af hensyn til dens ringe styrke i forhold til de tunge brunkulsvogne.

Her kunne han samle kræfter på den ca. to timer lange rejse til Brande.

Det skete, at også lokomotivføreren fik lyst til et kort besøg på »Hotel Vejle« i stedet for det trivielle rangerarbejde, og det hændte da, at jeg kørte lokomotivet under rangeringen. Det var rigtig spændende, men det må faktisk have været livsfarligt, selv om jeg efterhånden blev helt ferm til at håndtere de store D-maskiner. Jeg tror, jeg i dag kunne gå om bord i en af de gamle maskiner og uden besvær køre den. Så vidt jeg er orienteret, er der nu kun to tilbage af dem.

Jeg besøgte for ikke så længe siden det sted i Søby, hvor stationen dengang lå. Jeg blev overrasket over, hvor lidt plads, vi havde arbejdet på. Jeg forstår slet ikke, det overhovedet var muligt at gennemføre de mange krævende procedurer, vi faktisk præsterede.

Arbejdsugen var lang. Jeg husker ikke hvor lang, men mon ikke det var omkring 48 timer.

Det meste var rutine, men ind imellem var der ledige øjeblikke, hvor man havde mulighed for at kontakte andre i nærheden, eller der skete et eller andet helt uventet, man pludselig blev involveret i.

Af og til, når jeg havde mulighed for det, listede jeg hen til pølsemanden. Verner hed han vist. Han havde sin lille biks som den første af fire-fem skure langs banen hen mod stationen. Måske tre gange tre meter. Midt gennem rummet var der en disk med en primus. Pølsemanden på

den ene side. Kunderne på den anden. Her fik mange mennesker deres hovedmåltid. Jeg spiste der aldrig. Det havde jeg slet ikke penge til. Jeg havde nok ikke den gang nogen rigtig ide om, hvad jeg engang skulle bruge penge til, men jeg tjente så lidt, og jeg tjente min løn så surt, at jeg ikke ville drømme om at købe pølser for dem. Det gjorde heller ikke noget. Pølsemanden var glad for bare at snakke lidt, og det var ikke mange minutter, jeg turde blive væk fra mit skrivebord.

På samme strøg lå kaffebaren. Jeg kom der ikke så meget. Der blev nok drukket mere af andre flydende varer end netop kaffe. Bl. a. husker jeg, at jeg engang overværede, at to rangerarbejdere væddede om, at den ene kunne drikke en halv flaske snaps uden at tage flasken fra munden. Det kunne han. Jeg kan svagt huske, han blev gemt til side resten af dagen. Det var ikke forsvarligt at have ham gående på rangerarealet.

Man skulle være meget opmærksom i rangerarbejdet. Vi havde tre spor at arbejde på. Rangermesteren hentede en blandet samling af vogne ud fra ladesporet og trak dem uden for de tre rangerspor. En efter en sendte han vognene ned ad sporene. På et tidspunkt kunne man hente vognrækkerne fra de tre rangerspor frem et efter et, og den dygtige rangermester havde samlet toget i forhold til, hvordan vognene senere skulle kobles sammen ved stationer længere fremme. Måske kunne der være brug for enkelte justeringer, men det var ikke tit.

Det var en kunst at sende vognene af sted med en fart, der netop var passende til, at de kunne nå hen til de allerede placerede, uden at de ramte alt for hårdt. Der stod en rangermedhjælper ved hvert spor

for at koble vognene sammen, efterhånden som de kom trillende. Engang husker jeg, en fyr ikke var tilstrækkelig opmærksom. Han blev ikke ældre. Der er tryk på, når bufferne fra to tyvetons vogne ramler sammen.

Det danske politi forsvandt fra dagligdagen 19. september 1944. I Søby blev der oprettet vagtværn, der i øvrigt blev respekteret højt. Jeg kan måske fornemme – med mange år bagved mig – at vagtværnet prioriterede opgaverne på deres egen måde. Måske så man lidt gennem fingre med, at visse lastbiler kørte over vægten med alt for stort et læs. Når de kom ud i nærheden af Skomagerbakken, der ligger mellem Søby og vejen mellem Herning og Brande, blev der tit løst nogle hundrede kilo ud i grøften, så de skrøbelige køretøjer kunne klatre op over det uoverstigelige bjerg. Der var folk, der lavede en god forretning ud af at hente disse bunker og siden sælge dem lidt mere privat.

Jeg er heller ikke sikker på, at sekserspillet blev så strengt overvåget i den tid. Når der ellers ikke opstod uroligheder, var der jo egentlig heller noget at blande sig i. Sekserspillet var yderst enkelt: En papplade med seks felter. Man lagde f. eks. en hundredkroneseddel på et vist nummer, og hvis terningen viste tallet, fik man den dobbelte værdi af den indsats, man havde gjort. Viste begge terninger det rigtige tal, fik man dobbelt gevinst. De, der ikke havde truffet det rigtige nummer, tabte indsatsen.

En vis form for sortbørshandel, f. eks. med cigaretter, accepteredes også i vid udstrækning. Vagtværnets opgaver var nok mere at gribe ind, hvis der opstod slagsmål, tyveri og den slags. Af gode grunde kunne de jo ikke fungere som politi, efter-

som politiet var afskaffet under den sidste del af krigen.

Der var dog nok en del betjente derude som arbejdere og i øvrigt også som ansatte hos DSB. Jeg var selv ansat som »ekstraskriver«. Jeg har fået fortalt, at det var en stillingsbetegnelse, man opfandt til medarbejdere, der var gået under jorden, men gennem en tid arbejdede i DSB under et dæknavn. Jeg kan lige indskyde, at der var mange derude i Søby, der blev kaldt ved mærkelige navne. Jeg husker ikke mange af dem nu, men det er nok, fordi det var så forfærdeligt almindelige navne som »Lange«, »Røde«, »Fynboen« o.s.v.

Jeg kunne færdes rimelig frit under den sidste del af besættelsen. Jeg var udstyret med et »Ausweis« – en form for pas, der gav mig mulighed for at færdes på skinneligemerne på trods af patruljeringen, som besættelsesmagten gennemførte i vid udstrækning. Somme tider ærgrer det mig lidt, at jeg brændte mit Ausweis på et bål under en slags befrielsesdemonstration én af dagene lige efter afslutningen af krigen.

Det skete ved vintertide i 1944-45, at jeg havde en aftale med en lokomotivfører om at køre lidt langsomt gennem min landsby. Jeg kunne så springe på lokomotivet og køre med ud til brunkulslejerne. Det var fint nok for mig, og det gav lokomotivføreren et par ekstra øjne til at få øje på den lille kapsel på omkring 4 cm i diameter, der kunne være fastgjort oven på en af skinnerne, men som faktisk var detonatoren til at bombe få meter længere fremme. Lige netop så langt fremme, at det ikke var muligt at bremse maskinen før den røg ind i eksplosionen og sandsynligvis væltede ned ad skråningen, inden vi nåede at springe i sikkerhed – ved

den rigtige side i forhold til, hvordan toget væltede.

Et par gange oplevede jeg, at toget blev angrebet af engelske fly. Der var kun et at gøre: at søge ind under vogne læsset med brunkul. Herinde kunne man sidde og høre flyvemaskinernes maskinkanoner ramme ned i brunkulsvognene. Det lød som et hårdt, dødt hammerslag, der ikke forplantede sig. Oftest oplevede man dog overflyvninger om aftenen højt oppe som en dirrende brummen. Kun en enkelt gang mindes jeg en overflyvning i dagtimerne. Jeg tror, det var maskiner på vej til den polske del af Østersøen, hvor mange skibe blev skudt i smadder, og hvor en masse flygtninge omkom.

Man så faktisk sjældent værnemagten i brunkulsejerner. Hvad skulle de vel også der. Alligevel følte man, deres tilstedeværelse prægede hverdagen. Jeg havde da også kontakt med mennesker, der var flygtet fra dem, men som nu gemte sig derude.

Jeg oplevede nok en mærkelig fornemmelse af at være accepteret som en naturlig del af dem, der arbejdede derude. Ingen var ret meget større eller mindre end andre. Enhver havde sin plads, og hver eneste funktion var vigtig for at alle andre fungerede godt. Bag ved det store foretagende anede man dog navne, som styrede de økonomiske forhold med hård hånd. Jeg kunne sagtens nævne en håndfuld, men det tjener jo ikke rigtig noget formål her. Under dem, der virkelig havde hånd om udviklingen, var en del småfisk, som følte sig beruset af at få lidt del i de store pengedynger, der dagligt skiftede ejer derude. Det var mennesker, der nød at tage til Herning og gå på hotel eller kro.

Jeg husker i den forbindelse en ret ung

mand, der gik ind på et hotel i Herning og bad tjeneren om hammer og søm. Det fik han. Derefter bankede han sømmet gennem en stak hundredkronesedler ned i bordet og bad tjeneren servere alt, hvad han forlangte. Tjeneren skulle så bare rive en seddel af, når der var brug for det. Lige efter krigen købte han et værksted, men der gik kun kort tid, inden han måtte indstille forretningen – udadtil på grund af sygdom, men i virkeligheden nok en sygdom, han selv havde skaffet sig på halsen gennem et par år, hvor det bare flød ind i inderlommen.

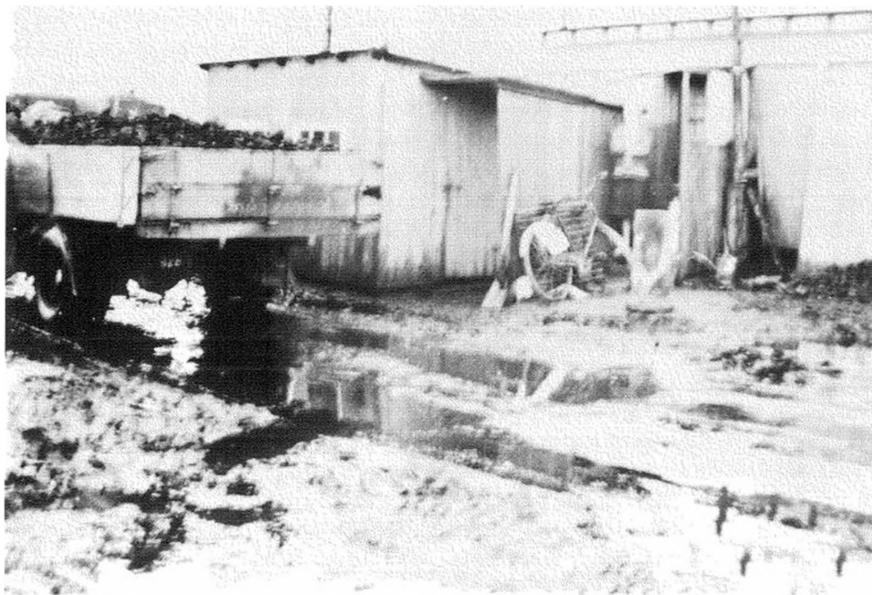
DET DAGLIGE ARBEJDE PÅ BILVÆGTEN

Efter omkring halvandet års arbejde på DSB-vægten fik jeg mulighed for at komme til at veje lastbiler. Det krævede, at jeg boede på bilvægten.

Trafikassistenten på DSB-ladesporet havde altid jobbet som kgl. Vejer og Måler. Det skulle være en statstjenestemand. Eftersom han havde sit arbejde som trafikassistent på DSB-stationen, kunne han jo ikke tage sig af vejning på bilvægten. Derfor arrangementet, hvor der blev ansat en vejerassistent. Jeg selv arbejdede som vejerassistentmedhjælper.

Vi havde som bolig et skur, der i sin tid havde været brugt i forbindelse med en tysk radarstation. Det indeholdt et køjerum med et lille skab til hver af os. I midten en slags stue, hvor der lige var plads til et lille bord og to stole. Den ene stol var sædet fra en bil, den anden en træskammel. I den anden ende var der lige plads til en primus, som vi kunne lave mad på.

Her levede vi. Her arbejdede vi. Livet var arbejde. Vi hjalp hinanden ved vejerarbejdet om dagen, som gik fra kl. 7 til kl.

Fra lastbilvægten. Det lave skur bag lastbilen husede vægten. I huset bagved boede personalet.

19. Derefter skiftedes vi til at tage hver anden nat. I løbet af en nat kunne der nemt komme 30 biler over vægten.

Når man skulle udføre et job 30 gange i løbet af natten, blev der ikke megen tid til søvn. Jeg var tit trætt og uoplagt, når jeg skulle tage fat på en dag efter at have vejet natten igennem.

Vi tjente godt ved det. For hver bil, vi vejede om natten, fik vi en krone ekstra. 30 kroner var faktisk mange penge i 1946. Til sammenligning betalte jeg 35 kr. om måneden for et værelse, da jeg samme år i august måned begyndte at læse på Silkeborg Seminarium.

Hver dag ved arbejdets afslutning gjorde vi regnskabet op. Det hørte med til opgaverne på vægten at modtage penge for de kul, der blev kørt væk. Dagen efter kom så kontoristerne for at få pengene.

Det var ganske betragtelige beløb, vi administrerede. Jeg husker, vi nemt kunne have 10.000 kr. i indtægt en enkelt dag. Vi fortalte aldrig til nogen, at vi opbevarede så mange penge. Vi havde ingen pengeboks, men bare en cigarkasse. Enhver kunne have hentet dem som ingen ting. Det skete heldigvis aldrig, selv om der på vores arbejdsplads kom mennesker af meget forskellig observans.

ARBEJDSFORHOLD I BRUNKULSLEJERNE

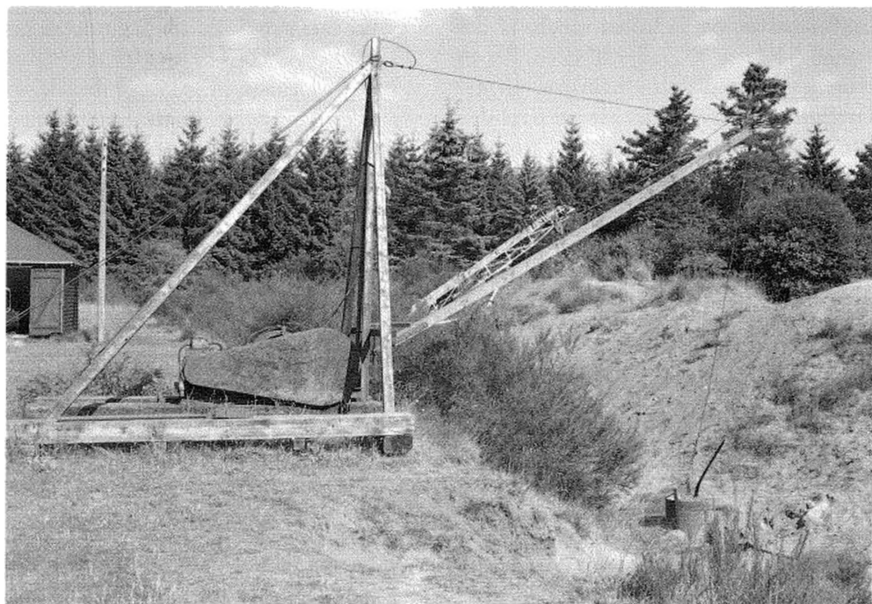
Efterhånden som det tekniske udstyr blev bedre og kraftigere, blev der installeret elektricitet til stort set alle funktioner undtagen de store gravemaskiner. De arbejdede ved hjælp af dieselmotorer.

Hvert eneste af de godt fyrrer brunkulslejer, der var derude på min tid, brug-

te elektricitet til de pumper, der skulle holde grundvandet væk fra arbejdsområdet. Pumperne måtte jævnligt flyttes og dermed også de strømførende ledninger. Mange var meget sjuskede eller måske uvidende i arbejdet med ledningerne. Det var ikke altid, mændene gjorde sig den ulejlighed at klatre op fra graven for at afbryde strømmen. På den måde var der adskillige, der fik fingrene slemt svedne. Pumperne var faktisk grundlaget for, at man overhovedet kunne grave i lejerne. De første par år klarede man sig med pumper med seks-otte hk, men ret hurtigt fik man langt kraftigere materiel. I løbet af få timer kunne vandet stige faretruende, hvis en motor gik i stå. Der var altid folk,

Reservepumpe trukket af petroleumsmotor. Brugt når strømmen svigtede og de normalt ældre pumper derfor stoppede. Ved Brunkulsmuseet.

Spil til at hejse brunkul op fra graven. Kullene blev hejst op i en tønde, som et sjak på 4-5 mand i graven fyldte. Der brugtes 2 tønder, så når én tønde var hejst op, blev den anden – tomme – tønde hejst ned i graven. Ved spillet var en spillemester og 1-2 mand. Spillet står ved Brunkulsmuseet.

der havde til opgave – dag og nat – at se til pumperne og evt. reparere eller slå alarm, hvis noget ikke fungerede.

Pump-Stine var en af dem, jeg bedst kendte af den flok mennesker. Hun havde sin bolig lige i nærheden af stationen. Det var en gammel rutebil uden understel. En masse børn havde hun. I min erindring står hun som en dame med en fantastisk menneskelig styrke.

Noget andet væsentligt, man brugte el til, var spillene, hvormed man hejste kulene op fra bunden af graven. Et spil bestod af en elektromotor, monteret på et bjælkestativ. På dette stativ var placeret en stage omtrent af størrelse som en telefonmast – knap så høj. Fra bunden af denne stage var der placeret en anden stage i en vinkel på 45 grader. Fastgørelsen på bjælkestativet var indrettet sådan, at det kunne drejes ca. 90 grader til siden. Fra en tromle, der var tilsluttet motoren, var der fastgjort en stålwire, der gik ud over den skrå mast og videre ned i graven. Normalt brugte man to tønder til at hejse kul op i. En tønde var hele tiden på vej, mens den anden blev fyldt med kul i bunden af graven. Der var fire-fem mand om arbejdet i graven. Spilføreren styrede sin maskine ved hjælp af et håndtag, der kunne føres frem og tilbage.

Også her skete der uheld. Stagen kunne svinge ind i de strømførende ledninger, men det var nok mest under flytningen af spillene, der skete uheld. Ledningerne var tit hængt op på ret tilfældigt placerede stænger. Skulle man flytte, kunne det jo lettest ske ved, at man løftede ledningen på en lang stang fra en stage til den næste, der skulle bruges. Somme tider var man ikke forsigtig nok. Man fik ikke altid strømmen afbrudt før en flytning. En en-

kelt gang, husker jeg, havde en ledning sat sig fast på en stage. En arbejder klatrede derop for at løsne den. Der var strøm på. Hans hænder brændte fast på ledningen. Jeg husker ikke, om han overlevede.

En stor del af Søby-området var egentlig gammel mosejord. Lige under moselaget var der bare sand. Sand har tilbøjelighed til at skride ud, når man graver i det. Der var derfor afsat grænser for, hvor stejlt man måtte grave siderne i lejerne. Der var et gradmål, som ikke måtte overskrides, men dels var der vel forskel på sandfladernes beskaffenhed, dels omhu med at overholde vinklerne. I hvert fald skete det jævnligt, at siderne skred.

Jeg husker en søndag, hvor jeg havde vagten på vægten. En ung mand kom løbende for at bede mig ringe efter Falck. Der var sket skred i et leje. Jeg ringede og løb derefter selv ned til lejet for at forsøge at hjælpe. Det var en selvfølge derude, at alle gjorde, hvad man kunne for at hjælpe til, når der skete ulykker.

Det var mange tons sand, der var skredet. Folkene dernede vidste omtrent, hvor den forsvundne arbejder skulle være. Vi gravede som gale, og endelig kom vi ned til ham. Jeg husker endnu, hvordan jeg hele tiden skævede op for at holde øje med, om der kom et nyt skred. Det var det værste af alt, for lige i den situation stod vi tit mange og gravede ind i en skrænt, som slet ikke havde de mål, der var opgivet som forsvarlige, og det var vel ofte netop jordlag, der havde tilbøjelighed til at skride ud – uanset hvilke mål, man havde angivet som forsvarlige.

I dette tilfælde var jeg lidt chokeret over mandens udseende. Han var helt sort i hovedet. Ambulancen kom kort efter, at vi havde fået ham fri af sandet. Der var en

læge med. Det gjorde stærkt indtryk på mig, at han trak en kanyle frem og stak den dybt ind i brystet på den forulykkede, lige ind i hjertet.

En anden gang skete der et skred hen på aftenen. Der blev hentet en masse lys. Det var et meget stort skred. Man kunne ikke opnå noget som helst med at grave med skovle. Der blev kørt en stor gravemaskine i stilling. Oppe fra kanten af graven kastede gravemesteren sin skovl ind i skredet og fjernede tons efter tons. Endnu husker jeg min fornemmelse af, at skovlen måske i sit næste træk ville have en halv mand med ud af sandbjerget. Jeg forstår stadig ikke, at det kunne lade sig gøre at grave et menneske ud ved hjælp af en gravemaskine af den størrelse. Nå - manden var død, da han endelig blev gravet fri.

Måske tænker jeg oftest på en søndag, hvor jeg fulgtes med en ung mand, lidt ældre end jeg selv. Han skulle tilse et par pumper. Jeg stod oppe ved kanten af lejet, mens vi råbte til hinanden for at snakke lidt sammen. Han skulle lave en mindre reparation på en pumpe i bunden af en grav. Egentlig var det bare et hjørne af en grav. Man havde placeret en pumpe der, fordi der netop på dette sted kom en masse vand ud fra undergrunden. Hullet, pumpen var placeret i, var nærmest som en søjle med skrånende sandsider ned mod bunden.

Mens han arbejdede på pumpen, skete der et lille uheld. En af de planker, pumpen var placeret på, skred en smule, og pumpen væltede om på siden. Det var naturligvis til at ordne, men problemet var, at pumpen i faldet var væltet ind over kammeratens ene ben og havde låst ham fast i bunden af graven. Jeg kunne ikke rokke pumpen, og vi blev hurtigt enige

om, at jeg skulle løbe efter hjælp. Det var søndag, og der gik derfor lidt tid, inden jeg igen var tilbage med hjælp. Da var pumpen selvfølgelig gået i stå, og vandet var steget faretruende.

Det lykkedes at få en line omkring pumpen, så vi kunne løfte den så meget, at vi kunne trække manden fri. På dette tidspunkt var vandet steget så meget, at han ved at strække hals lige kunne holde hovedet oven vande. Han blev kørt væk, og jeg har aldrig hørt, hvordan han klarede sig siden hen. Han græd frygtelig, da man bar ham ind i ambulancen. Ud af alt det, han råbte, mens vandet steg, uden at han vidste sig sikker på, om han ville blive reddet, fremgik tydeligt, at han var desperat. Han var bange for at dø.

Selv var jeg frygtelig bange for, om jeg stod over for en situation, hvor jeg skulle se en af mine venner dø. Billedet af ham har prentet sig dybt i min bevidsthed. Jeg håber, denne beretning om episoden vil hjælpe med til at løse lidt op for den rædsel, jeg den gang oplevede, og som af og til stadig dukker op.

Jeg har beskrevet disse episoder som eksempler på livet og arbejdet i brunkulslejerne. Der var mange andre, men de lignede hinanden. Når jeg i dag kører igennem området dukker de frem igen, men jeg har ikke lyst til at tale om dem. Det er et afsluttet kapitel, som nok har været med til at præge mig ret meget.

FRA BARNESIND MOD VOKSEN LIV

Mere end et halvt århundrede er der gået, siden jeg forlod det klondike, som Søby jo var. Det er klart, at jeg ikke længere husker oplevelser i detaljer. Jeg tror dog nok, at de lidt større træk i mine erindringer

ger kan være med til at skabe et billede af tiden derude i brunkulslejerne i fyrreerne.

Jeg var 14 år, da jeg måtte forlade Realskolen i Brande. Det var svært for mig at forstå, at det var nødvendigt. Jeg havde det godt i skolen. Jeg klarede mig pænt i stort set alle fag. Jeg havde det godt blandt kammeraterne, og flere af mine lærere gav udtryk for, at det ville være rigtigst, om jeg fortsatte i skolen, til jeg havde fået min realeksamen, men det blev altså brunkulslejerne, der skulle blive mit fortsatte uddannelsessted, og det er måske også godt nok.

Det første års tid boede jeg hjemme og cyklede hver dag ud til stationen. Jeg tror, jeg mødte ved syv-tiden. Grusvej. Modvind og somme tider regn, sne eller glatte veje. Uanset hvordan vejret var, skulle jeg møde rettidigt. Samme tur, hver eneste dag. Man lærte hver sten på vejen at kende og vidste så nogenlunde, hvem man mødte undervejs. En halv snes kedelige kilometer hver vej morgen og aften seks dage om ugen. På disse ture drømte jeg meget. Dagdrømme. Jeg forestillede mig de vildeste ting. Jeg drømte mig ind i verdener, hvor jeg klarede mig godt. Ind i situationer, hvor jeg løste opgaver af virkelig stor betydning. Jo strengere det var at træde den elendige cykel, jeg havde, jo større var mine anstrengelser for at spille helt i mine dagdrømme. Det betød ikke så meget med kræfterne til at træde cyklen. Dem havde jeg jo. Når jeg først var fremme ved min arbejdsplads, var jeg fuldt opladet til at skrive vejersedler i nogle timer for derefter at gå i gang med dagens øvrige opgaver.

I den periode, hvor jeg arbejdede på DSB-vægten, kom jeg hjem hver dag, og jeg havde mit faste netværk blandt kam-

meraterne derhjemme. Det betød den gang umådelig meget for mig.

Da jeg senere flyttede ud til Søby for at arbejde på bilvægten, kom jeg knapt så meget hjem, og fra den tid begyndte kontakten med kammeraterne derhjemme så småt at smuldre. Det gjorde mig usikker.

I min opvækst som lille dreng havde jeg gjort den erfaring, at det var af uendelig stor betydning, hvordan man var placeret i hierarkiet. På en eller anden måde oplevede jeg ved udflytningen til Søby, at jeg måtte begynde helt nede fra uden nogen som helst placering på rangstigen. Det var svært. Jeg følte mig virkelig lille og uden betydning.

Min makker på bilvægten havde en evne til at slå alle besværlige problemer hen i latter, og han gik ikke af vejen for at skaffe sig selv fordele af pludseligt opståede situationer, hvor han var mere snild end sin mod- eller medspiller. Han var klar til at skaffe sig en behagelig fordel af en måske uventet situation.

Jeg vidste det, og jeg kunne ikke lide ham for det. På andre måder arbejdede vi vældig godt sammen, og vi stod på enhver måde sammen, hvis vi havde problemer i arbejdet på bilvægten.

Arbejdet kunne enten gøres rigtigt eller sjusket. Vi var tit ude for, at chaufførerne f.eks. ved indvejnningen af tom lastvogn steg ud af vognen, men blev siddende i vognen ved indvejnningen med kul. På den måde ville de jo få deres egen vægt vejet med, som var det kul. Det var en evig kamp. Vi havde dog helt faste regler for, hvordan denne vejning skulle foregå, og det gav jævnligt anledning til skærmydsler.

Det var ikke min mening at komme ind på mit samarbejde med min makker i dette afsnit, og slet ikke på en negativ

måde. Når det alligevel i nogen grad er sket, er det nok, fordi jeg er blevet revet med af erindringer, som jeg troede for længst var forsvundet ud af min bevidsthed.

Vi havde adskillige oplevelser sammen, som prentede sig dybt i min bevidsthed. Vi var meget forskellige, men vi respekterede hinanden på en fornuftig måde, selv om jeg var nogle år yngre end han. Selvfølgelig var han på mange måder toneangivende med hensyn til, hvordan vores arbejdsplads skulle fungere. Det var sikkert udmærket. Han var uddannet kommis, og han havde derfor en vis rutine i kundebetjening. Det lærte jeg garanteret meget af. Jeg lærte noget om præcision i retning af, at man aldrig skulle gå på kompromis.

Og så lærte jeg en hel del om at lave mad. Når én af os tog et lift til Herning med en kulbil købte vi varer til nogle dage. Det gav os mulighed for selv af lave noget frokost og morgenmad. Det var min afdeling. I perioder spiste vi middag om aftenen på en af pensionaterne. Mens vi boede på vægten, spiste vi af og til på »Det gule Palæ« .

Det er svært at beskrive denne institution. En gulmalet træbygning. Man kom ind i gangen, hvor der var en smule plads til at anbringe noget overtøj. Hovedrummet var møbleret med langborde og bænke langs siderne. Man sad tæt, og maden var kraftig landkost med grød eller suppe og en ret med kød og kartofler. De fleste drak øl til. Det gjorde jeg almindeligvis også min unge alder til trods. Jeg var jo en af dem. Loftet var prydet med kakerlakker, der af og til af faldt ned på bordet og endog i den mad, man havde på tallerkenen.

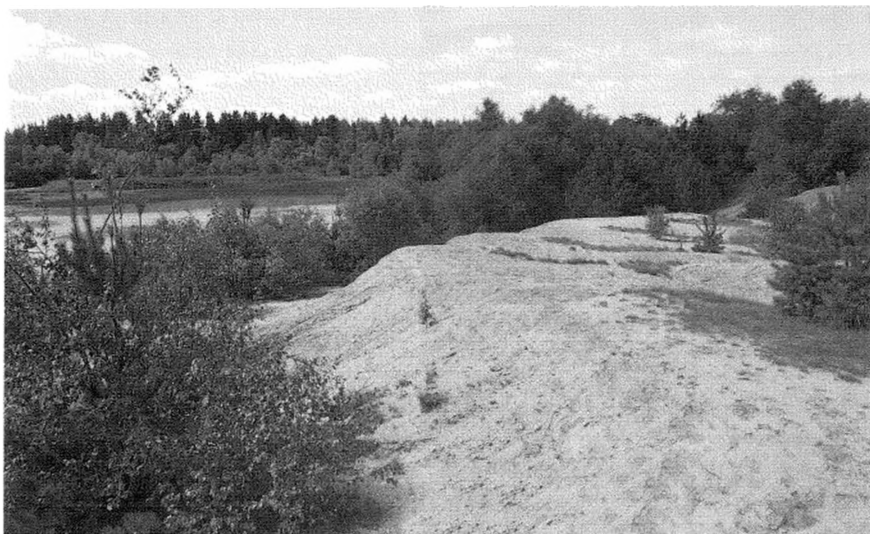
De fleste blev tit siddende efter aftensmaden for at drikke nogle øller, og det var ikke sjældent, det udartede til skændrier og slagsmål. Det var jo for en stor del mandfolk, der var flygtet fra en verden, de helst ikke ville genkendes i.

Efterhånden kom jeg til at kende mange af dem ret godt. Der var en del mennesker imellem, som egentlig burde have siddet bag tremmer på grund af forskellige uoverensstemmelser med det samfund, der på den tid var ude af lave. Der var en anden gruppe, der simpelt hen gemte sig derude, fordi de var gået under jorden. De sidste var særdeles respektable mennesker, der somme tider forsøgte at dæmpe gemytterne, når de kom for meget i kog. Måske trak de sig hurtigt ud at sådanne situationer, fordi de ikke ønskede at gøre sig for synlige.

En enkelt husker jeg særdeles tydeligt. Ham snakkede jeg meget med. Han havde som tysk soldat været med i opmarchen mod Stalingrad, men det lykkedes ham at desertere. Han gik til fods om natten fra området omkring Stalingrad og endte i Søby. Han var sønderjyde, indkaldt til den tyske hær.

Pensionærerne i »Det gule Palæ« snakkede selvfølgelig meget om piger og om deres store bedrifter med det andet køn. Det var måske det, der fik ejeren til på et tidspunkt at engagere en flok piger – så vidt jeg husker 12 – til at fungere som »geishaer« på institutionen. Jeg tror, de kom fra Ålborg. Dette arrangement varede kun kort. Pigenes tilstedeværelse gav anledning til en masse slagsmål. Og jeg tror, det var det lokale vagtværn, der greb ind og fik foretagendet standset.

Der arbejdede omkring 3000 mennesker i brunkulslejerne i Søby på den tid.

Brunkulsleje i dag, ved Brunkulsmuseet.

En stor del af dem kom hver morgen med tog fra Herning og Hammerum. En anden betydelig del kom cyklende til arbejdspladsen fra de logier, de havde skaffet sig i nærheden. I mit hjem havde vi gennem længere tid boende en halv snes stykker i det, der engang havde været friskolens sløjdsal. Der var en kakkelovn, der dagligt skulle renses og tændes, når aften timerne nærmede sig. Far havde lavet en slags senge direkte på gulvbrædderne ved at sømme brædder sammen til siderne og ellers fylde halm i som madras. Det var en meget almindelig måde at bo på. Vaskehuset fungerede som deres vaskeplads. Jeg tror, de kun havde koldt vand.

Somme tider rejste de hjem om søndagen. Der boede én i mit hjem, der om lørdagen efter arbejdstids ophør cyklede fra mit hjem til Hobro for at være sammen med sin familie. Han vendte tilbage søndag aften. Jeg var imponeret over, at han

kunne gøre det, og det er jeg såmænd den dag i dag. Han havde en cykel med to gear.

Alle i omegnen, der havde lidt sans for at lave mad, og som havde lidt ekstra plads, havde arbejdere på pension eller til overnatning. Det er let at forstå, at brunkularbejderne i høj grad prægede egnen.

Flere steder ude i lejerne blev der rejst barakker, bl. a. af KFUM. Her kunne arbejderne leje sig ind for natlogi. Jeg husker ikke, om man her også kunne spise. Jeg tror, man i nogen grad kunne. Der var helt ordentlige forhold i disse barakker, for så vidt at man kunne klare sig med nødtørftig vedligeholdelse af sin krop og sit tøj. Det skete, jeg kom ind i disse barakker. Engang købte jeg et par støvler af en eller anden. Det var et par engelske flyverstøvler. Herlige læderstøvler, foret med lammeskind. Jeg ved ikke, hvor de stammede fra, men de var bestemt på alle måder varme.

Der var mange varme sager i Søby. Man kunne købe næsten alt, hvad mennesker i Danmark på den tid ønskede sig. Cigaretter, kaffe, cykeldæk og slanger, cigarer og en masse flere sager. Det var kun et spørgsmål om penge, og dem var der mange af derude i midten af fyrerne.

Det skete ikke sjældent, at folk, der havde noget at tilbyde, kom ind omkring bilvægten for at forhøre sig lidt om, hvordan man kunne gribe sagen an: Hvor fandt man folkene? Hvornår kunne man bedst træffe dem o.s.v. Vi gav naturligvis gode råd, men vi sorterede omhyggeligt, hvad der var rimeligt at tilbyde arbejderne derude. De, der kom med urimelige tilbud, afviste vi at hjælpe, men andre, der havde tilbud, som var rimelige, og som vi vidste, arbejderne var interesserede i, hjalp vi til rette med, hvornår og hvordan de kunne få mulighed for at fremvise deres tilbud. Det var som regel, hvad man i dag ville kunne kalde sortbørsvarer. Mest drejede det sig om tobaksvarer, men somme tider kom der helt specielle varer på banen.

Engang kom der en pænt klædt herre ind på vægten og spurgte, om vi troede, der var brug for tændsten til cigartændere. Det vidste vi naturligvis, der var. Det var en artikel, der var umulig at opdrive. Han forhørte sig om, hvornår et af de største lejer havde frokostpause, og hvilke lejer, der havde mange folk. Dem opsøgte han i frokostpausen og tilbød dem sine lightersten. De købte ivrigt, for det var en vare, det var umuligt at skaffe.

Han var hurtig til at få solgt sine sten, og også hurtig til at fjerne sig efter endt forretning. Stenene virkede nemlig ikke efter hensigten. Han havde klippet cykeleger i stykker af størrelse, som man

normalt fik tændsten i. Nogen opdagede fidusen og fik fat på handelsmanden, inden han slap ud af brunkulsområdet.

I den slags sager var der meget kontant afregning. Vor ven blev trukket af alt tøjet. Man mente, han trængte til at blive afkølet en smule, så han ikke skulle få flere dårlige ideer. For en sikkerheds skyld blev han smidt ned i en kulgrav, der var temmelig meget vand i. Dem, der foretog »henrettelsen« vendte sig bare væk og forlod stedet. Det var hans egen sag, om han kom op eller ej. Man havde ikke brug for folk, der forsøgte at berige sig på svindel. I hvert ikke den slags svindel, der var så øjensynlig og direkte med henblik på at tjene penge på folks godtroenhed. Jeg har ingen anelse om, hvordan han klarede sig, og jeg er i dag – måske lidt overraskende – fuldstændig ligeglad med hans skæbne.

I et samfund, som det, jeg oplevede i brunkulsejerne, var man på mange måder nødt til at acceptere sin afhængighed af forholdet til de mennesker, man havde omkring sig. Jeg var meget ung og havde mange drømme om tilværelsen efter Søby. Man har som ung masser af drømme om tiden, der følger efter det, man i øjeblikket giver sig af med. Jeg havde selvfølgelig også mine, men de var lige ved at blive slukket en nat, hvor vi nægtede en vognmand at få sin lastvogn vejet tara. Han var ualmindelig fræk, og vi blev enige om, at han godt kunne vente et par timer, til vi normalt åbnede vægten ...

Det gad han ikke. Han blev vred. Han kørte sin lastbil lidt længere hen ad vejen, så vi troede, han havde accepteret vores afvisning af ham. Derefter listede han tilbage og klatrede ved hjælp af en lille stige, der altid stod uden for, op på taget. For-

sigtigt bevægede han sig hen til vores skorsten og stoppede den til med en sæk.

Vi havde for vane om vinteren at fyre over i brændeovnen. Med brunkul selvfølgelig. Brunkul udvikler en ubehagelig og særdeles giftig røg. Da skorstenen var stoppet, trak røgen fra komfuret ud i rummet, hvor vi sov, og vi blev forgiftet. Til alt held opdagede en arbejder, der i øvrigt tit kom ind til os på sin vej til arbejde tidligt om morgenen, at der stak rester af en sæk op af vores skorsten. Han fik mistanke om, at der måske var noget galt og han hamrede på vores dør uden at kunne få noget svar. Heldigvis brød han ind gennem et vindue og fandt os i vore senge i dyb søvn. Han slæbte os ud i den friske luft, hvor jeg hurtigt kom til mig selv. Min makker var mere medtaget og måtte en tur på sygehuset i Herning. Jeg måtte selv klare vægten et par dage efter den oplevelse.

Det skete nogen tid senere, at samme chauffør igen kom til Søby efter kul. Jeg lod et ord falde til vores nabo, der reparerede dæk. I løbet af kort tid var chaufføren lokaliseret til et bestemt leje. En halv snes mennesker, som havde hørt om vores ubehagelige oplevelse, gik ned i lejet, hvor han var ved at læsse kul. De gav chaufføren besked på at køre sin lastvogn hen til kanten af lejet og stige ud. Det gjorde han. Arbejderne gik hen på siden af bilen og satte ryggen til med det resultat, at bilen blev væltet ned i kulgraven. Uden mange bemærkninger gik arbejderne hver til sit, og kulgravens maskiner fortsatte rutinemæssigt arbejdet. Inden dagen var til ende, var lastvognen dækket af overjord. Den ligger den dag i dag et sted der langt nede under jorden ude i brunkulslejernes klondike, hvor der i en

periode herskede en tand for tand mentalitet, som jeg ikke siden har mødt.

Tand for tand-mentaliteten var fremherskende. Jeg kan i dag ikke helt gøre rede for, hvad der dannede sammenhold, eller forhold som tryghed, venskab eller fortrolighed. Jeg husker, der engang kom en mand ind på vægten og sagde til mig, at han manglede 100 kr. Jeg ved ikke længere til hvad. Jeg gav ham de hundrede kroner uden betænkning. Senere fik jeg at vide, at han havde været straffet flere gange, bl. a. på grund af vold og incest. Jeg fik et par dage senere mine penge tilbage, så jeg har intet at bebrejde ham. Måske var det igen, fordi jeg var så ung, at han ikke nænnede at snyde mig. Jeg tror det nu ikke. Jeg kom flere gange i hans hjem, men det var ganske vist senere, hvor jeg var begyndt at læse. Da afløste jeg posten i sommerferien for at tjene lidt penge til studierne. Af en eller anden grund holdt denne familie sammen på trods af faderens problemer. Vi blev ved med at have et udmærket forhold til hinanden.

Da jeg som 14-årig blev udskrevet af realskolen, gav mine lærere udtryk for, at jeg burde fortsætte min skolegang og afslutte min grunduddannelse i skolen. Det havde nok også været det mest naturlige, men det blev ikke muligt for mig. I stedet for blev grunduddannelsen for mit vedkommende afsluttet i udførelsen af det arbejde, der var knyttet til forventningerne af resultaterne i arbejdet med en konkret beskrevet arbejdsproces. Den gang følte jeg nok, at jeg gennemlevede nogle år i en monoton udvikling, men jeg bemærkede dog senere, at jeg blandt kammeraterne på seminariet på mange måder havde en mere erfaren opfattelse af, hvad der er afgørende for, at man kan samarbejde med mennesker af andre

Sovebarak, indrettet med soverum til hver to personer. Her kunne man sove, men ikke spise, det måtte man få andre steder.

grupperinger på trods af, at man i mange spørgsmål kan være af vidt forskellig opfattelse.

Fleere af kammeraterne fra realskolen fik deres grunduddannelse i den almindelige folkeskole og nogle stykker fortsatte mod en akademisk uddannelse. I mine senere år har jeg i en årrække samarbejdet med et par af dem i undervisningsministeriet. På trods af en uendelig forskellig grunduddannelse kom vi til at udføre vore opgaver på stort set samme præmisser.

Snart er måske min tid rundet ud. Netop derfor er det godt at få afleveret mine erindringer til mine efterkommere om en tid, der var uendelig forskellig fra 2000-året. Stadig føler jeg dog, at det var nødvendigt at få gennemlevet 1900-tallets oplevelser for at kunne gennemleve årene efter 2000-tallet som en helt naturlig følge af udviklingsforløbet i det foregående århundrede.

AFSLUTNING

Nu er der vel ikke mange stykker kul tilbage af det, der blev gravet under krigen. Der er heller ikke så forfærdelig mange mennesker tilbage af dem, der oplevede begyndelsen af brunkulsperioden under anden verdenskrig, og i hvert fald kan der ikke være mange tilbage, der oplevede brunkulsgravningen under første verdenskrig.

Sporene efter denne første gravning efter brunkul lå kun få hundrede meter fra mit barndomshjem, og det var her det hele tog sin begyndelse, da anden verdenskrig brød ud.

Der havde af naturlige årsager ikke været nogen udvikling i brunkulsbrydningen, men der var trods alt ikke gået længe tid, end at det var muligt for adskillige mennesker en snes år senere at gå ned i de gamle lejer med præcis de samme redska-

ber og nøjagtigt de samme principper for arbejdet, som man var standset op med, da første verdenskrig var til ende. De gamle dampmaskiner, lokomobilerne, blev hentet frem som drivkraft i bekæmpelsen af en af brunkulsgravningens største vanskeligheder og farer, nemlig grundvandet.

Det viste sig hurtigt, at der var god afsætning på det våde brændsel, og i løbet af de første par år under anden verdenskrig rejstes det ene borestativ efter det andet, og når der så engang imellem viste sig mulighed for et passende udbytte, gik der kun kort tid, inden overjorden blev dynget op i ujævne bakker, som aldrig igen blev rigtigt jævnet. De blev med årene, som det lykkedes at kunne grave helt ned til de nederste lag, højere og højere. De ses i dag som beplantede landskaber, som man gør klogt i kun at betragte fra godkendte udsigtspunkter.

Det, jeg her har berettet, er mit udsigtspunkt. Det gør godt at få det skrevet. Netop derved bliver det et virkeligt udsigtspunkt, som måske mine efterkom-

mere kan have glæde af somme tider at besøge.

Det sker, jeg henfalder til overvejelser med hensyn til, om ikke tilværelsen var rigere den gang, man var tvunget til at træffe hurtige beslutninger og til konstant at skulle stå til ansvar for sine handlinger og synspunkter. I hvert fald blev det min ungdomsuddannelse.

Mine kammerater fra realskolen fik en afsluttet skoleuddannelse og flere af dem endog en videregående uddannelse. Mange af dem er nok hurtigere kommet til at bevæge sig i de mere anerkendte kredse, end jeg.

Jeg misunder dem ikke. Min ungdomsuddannelse gav mig den ballast, at jeg fra time til time selv blev i stand til at tage stilling til, hvad der var rigtigt, og hvad der var forkert. I dag får man gennem pressen ofte leveret en vurdering og stillingtagen af aktuelle sager, endog inden de har været for en dommer. Da er jeg tit glad for min ungdomsuddannelse, om end den til tider var noget barsk.

Helge Kristensen

Født 1929

Lærereksamen 1951, ansat Holstebro 1955

Fagkonsulent i Undervisningsministeriet

15 år viceskoleinspektør ved Holstebro skolevæsen

Valmuevej 40

7500 Holstebro

Livsvilkår i Herning under besættelsen

Af Eigil Lauridsen

Under anden verdenskrig boede mine forældre med deres 8 børn i et lille hvidkalket hus på Ringstedvej 6 i Herning. Jeg var 8 år, da krigen startede. Mine forældre var som alle voksne danskere meget påvirket af, at Danmark pludselig var besat. Angst og frygt for fremtiden hos de voksne smittede af på os børn. Fremfor en sorgløs, tryk tilværelse fik mange børn en utryk barndom præget af alt for mange bekymringer for fremtiden.

Huset, vi boede i, var på ca. 90 m². Det var indrettet med stue, soveværelse, køkken og 2 børneværelser. Desuden var der en meget lille entré på 2 m², herfra gik man direkte ind i køkkenet. Der var kakkelovn i stue, soveværelse og komfur i køkkenet. I børneværelserne var der ikke installeret varme.

Der var ingen badeværelse i huset, så vi vaskede os ved køkkenvasken i koldt vand sommer og vinter. Af udhuse var der vaskehuset, som lå ved siden af tørvehuset. I tørvehuset var der indrettet et lille rum til toilet (lokum) med spand og bræt. Når familien skulle i bad, foregik det i vaskehuset. Mor fyrede op i gruedlen og varmede vand, som hun så hældte over i en stor balje, hvor vi så blev vasket. Efter badet viklede far os ind i et stort uldent tæppe og bar os ud i det fri og ind i selve huset igen. Når alle børn havde været i bad og var kommet i seng, stillede far sig

op i døren mellem børneværelserne og fortalte på en spændende måde om sin bandom på landet.

Min far arbejdede som strikker på en trikotagefabrik, min mor var rengøringsassistent på Civilforsvarskasernen. Lønnen var lille, så de måtte virkelig passe på for at få økonomien til at løbe rundt.

Krigen medførte, at der blev knaphed på forbrugsvarer af enhver art. Fødevarer, tøj, fodtøj, brændsel og brændstof blev rationeret. Vi fik rationeringsmærker, som skulle bruges ved køb af ovennævnte varer. Min mor fik mange søvnløse nætter på grund af spekulationer om, hvordan hun skulle få rationeringsmærkerne til at slå til. Det viste sig ret hurtigt at være umuligt. Men uanset rationering skulle vi have noget at spise, det fik vi også hver dag, selv om kosten hverken var sund eller varieret. Kød pålæg fik vi næsten aldrig, vi spiste rugbrød med svinefedt og salt eller brun farin (puddersukker). Det fik vi til morgenmad, frokost og efter skoletid. Dertil drak vi vand, saftvand eller sødmælk.

Varm mad fik vi hver dag til middag, vi fik altid kartofler med sovs, et lille stykke kød eller en frikadelle, men det meste af tiden fik vi spejlæg eller fisk i stedet for kød. Mor forsøgte at gennemføre, at vi om søndagen fik kød til kartofler og sovs. Min far havde 3 ugifte brødre, som ofte

Forfatterens hjem Ringstedvej 6, hvortil familien flyttede tidligt på året 1940 fra Gl. Kirkevej 18. Familien boede til leje hos forfatterens farbroder, fabrikant Niels Lauridsen. Forfatterens far var strikker hos sin broder.

kom på besøg henad middag om søndagen. Så blev de 3 ældste børn kaldt ud i køkkenet til mor, som forklarede os, at hun kun havde ét stykke kød til hver person, og at gæsterne naturligvis skulle have kød. Vi 3 søskende måtte så nøjes med at få et spejlæg. Forventningens glæde er som bekendt den største, men vi kom til at vente 5 år, inden vi atter fik kød hver søndag. Mine farbrødre havde jeg et særdeles godt forhold til, både før og efter besøttelsen.

Det var et stort problem for min mor at skaffe tøj til alle vi børn. Under hele besøttelsen gik vi i tøj, vi havde arvet, eller tøj der var syet om af gamle habitter og frakker. Fodtøj i en god kvalitet var næsten umuligt at skaffe, men som regel havde vi hver især 1 par træsko, 1 par

gummistøvler og 1 par sko. Skoene måtte vi kun bruge, når vi skulle i byen, i søndagsskole eller til et eller andet, hvor man skulle være pænt klædt på.

Til opvarmning af huset skulle vi bruge meget brændsel. Vi fyrede med koks, tørv, brunkul og træ. Koks var rationeret, så det var hovedsagelig tørv, brunkul og træ, vi brugte. Tørvene gravede min far og jeg i Knudmosen syd for Sdr. Anlæg i Herning. Vi tog i mosen, når vi havde spist aftenmad, og arbejdede så, til det blev mørkt. Når tørvene, efter at de var blevet vendt og stakket, var blevet godt tørre, var de klar til at blive kørt hjem i tørvehuset. Det var så mit arbejde at læsse dem på en trækvogn med to hjul af træ omkranset af en jernring. Det var særdeles strengt arbejde at trække eller skubbe vognen på de

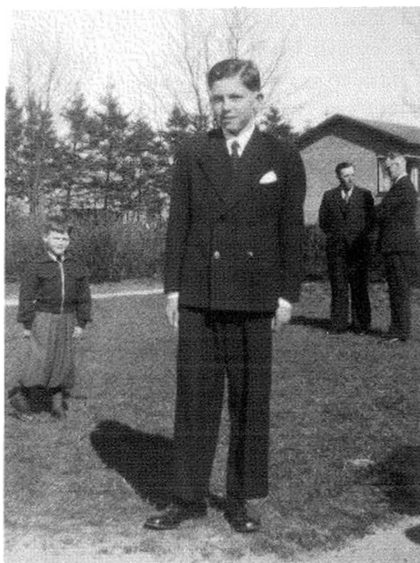
sandede veje i mosen og igennem byen ud på Ringstedvej, en strækning på ca. 5 km. I løbet af sommeren kørte jeg turen 15 gange.

Min bror og jeg havde lavet en kasse, som vi gjorde fast på en slæde. Den brugte vi om vinteren, når vi på banegården i Herning gik langs brunkulstogene og samlede det kul op, der lå på jorden. Vi havde naturligvis fået lov til at samle kul af DSB.

Træ til optænding var det umuligt at skaffe nok af. Min far besluttede så, at alle de store træer i vores have skulle fældes og laves til optændingsspinde. Det var et strengt stykke arbejde med håndsav og økse at fælde, partere og kløve træerne.

På grund af rationering af brændstof var det så godt som umuligt at skaffe en taxa under besættelsen. Da jeg var 12 år, fik jeg ambulans hos en specialist i Bredgade, Herning fjernet mandler og polyp-per. Efter operationen, da min mor og jeg kom ned på gaden, var jeg stadigvæk påvirket af bedøvelsen og følte mig svimmel og utilpas. En taxa kunne vi ikke skaffe, men mor var som sædvanlig ikke rådvild, hun stoppede en bydreng, der kørte på en trehjulet varecykel, og spurgte ham om, hvad han skulle have for at køre mig ud på Ringstedvej. Efter at have tænkt sig om, sagde han: »Er 50 øre for meget?«. »Nej«, sagde mor og gav ham pengene. Derefter kørte »taxaen« ud på Ringstedvej.

Jeg oplevede under krigen tre vintre i træk, hvor vi fik masser af sne, og det frøs ned til 30° om natten. Kommunens folk skar de meterhøje snedriver i firkantede blokke, som derefter blev stablet oven på hinanden inde på fortovet. I disse 6-7 m høje snebunker gravede vi børn de dejlig-

Forfatteren som konfirmand i april 1945.

ste snehuler. Vi fik mange timer til at gå med at udhule store roer for derefter at placere et stearinlys inde i roen. Disse roelygter stillede vi så i gangene og selve hulen. Der boede mange børn i kvarteret, så i løbet af vinteren blev der gravet så mange huler ved siden af hinanden forbundet med gange, at vi kunne gå ca. 100 m uafbrudt gennem huler og gange. På gulvet i hulerne havde vi lagt halm, så vi sad lunt og godt og hyggede os i roelygtens skær. Udenfor var det mørkt og iskoldt. Gadelygterne var slukket under besættelsen.

I alle huse var der sorte rullegardiner, der var rullet ned efter mørkets frembrud. Tyskerne frygtede bl.a. en invasion, så derfor skulle der være mørklagt aften og nat. Engelske flyvemaskiner fløj om natten ind over Danmark på vej til Tyskland for at bombe store tyske byer eller på vej

til modstandsbevægelsens nedkastningssteder med våben.

Under disse overflyvninger blev der som regel blæst luftalarm. Så måtte vi modvilligt op af sengen og gå over i nabovens kælder, hvor der var indrettet beskyttelsesrum. Der sad vi så og halvsov, indtil luftalarmen blev afblæst. Heldigvis blev der aldrig bombet i Herning by, når der var luftalarm, så tid efter anden blev vi i vores senge under luftalarmen.

Der var som før nævnt ingen varme i børneværelserne, så derfor var det iskoldt at gå i seng om vinteren. Det var så koldt i værelserne, at der var rim på væggene, og vinduerne var bundfrosne. Mor varmede sten på kakkelovnen og rullede dem ind i uldne klude. Stenene blev anbragt ved fødderne i sengen, og lidt efter lidt blev den iskolde seng varmet op, og man kunne slappe af og falde i søvn.

Jeg gik i skole på Nørregades Skole. Vi gik i skole 6 dage om ugen. Tyskerne havde beslaglagt gymnastiksalen og flere klasseværelser på skolen, så derfor foregik en del af undervisningen bl. a. på Teknisk Skole i Nygade. De tyske soldater eksercerede og marcherede syngende rundt i skolegården og kørte ofte til og fra skolen i deres store lastbiler, som var parkeret i skolegården. De forstyrrede såvel undervisning som leg i frikvarteret i skolegården.

Min lillebror Ole og jeg var mælke-dreng om søndagen. Vi skulle møde kl. 6.00 om morgenen på mejeriet Danalyst. Mælkemanden kørte med en hestevogn rundt i gaderne og solgte mælk og fløde. Folk stillede skåle og kander udenfor døren, vedhæftet en seddel, hvorpå der stod, hvad man ønskede af mælk og fløde. Vi drenge tog så skål og kande med ud til

vognen og tappede mælk og fløde, som vi bragte tilbage og stillede ved døren. Ofte var der drikkepenge under skål eller kande; det passede os godt, for det var faktisk de eneste rede penge, vi fik for vores arbejde. Mælkemanden aflønnede os med mælk og fløde, som vi bragte hjem og dermed gav et bidrag til husholdningen.

I boligblokkene stødte vi ofte på illegale blade, dem tog vi med hjem og læste sammen med far. På den måde følte vi, at vi kunne følge lidt med i modstandsbevægelsens farlige men spændende arbejde.

Der hvor Herningholmskolen i Sjællandsgade ligger, lå der under besættelsen en landejendom, som hed »Sydholm«. Vognmand Hans Jensen ejede gården. Han var både vognmand og isfabrikant. Min bror Ole og jeg arbejdede efter skoletid 6 dage om ugen for Hans Jensen. Vi muggede ud og strøede halm i hestestalden, hvor der var plads til 12 heste. Derefter skar vi hakkelse til hestene. Til sidst fyldte vi alle krybber op med hakkelse og valset havre. Så var stalden klar til at modtage hestene, når kuskene kom hjem efter dagens arbejde. Vi fik hver 6 kr. om ugen for vores arbejde.

I sommerferien hjalp vi med alt forefaldende arbejde i ismejeriet. I løbet af året fik vi mange gange is med hjem til hele familien. Til jul fik vi en stor flæskesteg med hjem. En vinter lod Hans Jensen en skomager lave et par træskostøvler med lange læderskafter til os hver. Ole og jeg blev næsten betragtet som sønner af huset. Mange jævnaldrende drenge i kvarteret ville gerne have lov til at komme på Sydholm. Det var jo spændende for drenge fra byen at færdes på en gård, hvor der udover heste var to køer, fire grise,

Forfatteren med sine forældre og søskende april 1945.

høns, duer, katte og en dejlig hund. Ole og jeg følte os privilegerede, Hans Jensen gav aldrig andre drenge lov til at komme på Sydholm.

I en tid, hvor man var usikker på, hvad fremtiden ville bringe, var julen et stort lyspunkt. Mor og far forsøgte efter bedste evne at gøre juleaften til en festaften, hvor vi spiste flæskesteg med kartofler, sovs og rødkål til. Til dessert fik vi æblekage med makroner og flødeskum. I anledning af højtiden fik vi en hel sodavand hver til maden. Juletræet blev tændt. Far læste juleevangeliet. Vi dansede omkring juletræet og sang julesalmer. Endelig var det tid til få julegaver. Far delte julegaver ud, og selv om vi var klar over, at vi »kun« fik »bløde« pakker, var vi spændte og forventningsfulde. Far og mor gav os en

strikket trøje, som vi hver især var meget glad for. En dame med tanke og omsorg for andre gav os alle enten strømper, undertøj, luffer eller et halstørklæde. Nu var det tid at spise pebernødder, småkager eller et æble og få et glas saftvand eller mælk. Flødekarameller, bolsjer, lakrids, chokolade, appelsiner og bananer kunne man ikke købe i Danmark under besættelsen. Sengetid nærmede sig, men inden vi skulle i seng, læste far en spændende julefortælling. Vi takkede for julegaven og sagde godnat og tak for en dejlig juleaften.

I julen hyggede vi os med at spille ludo, matador, mølle og dam, mikado og flere andre spil. En eftermiddag i julen var vi til søndagsskolens juletræ. Vi dansede omkring juletræet og sang julens glade sange

og salmer. Søndagsskolelæreren læste en spændende julehistorie, og inden vi skulle hjem, fik alle børn en pose med pebernødder og et stort rødt æble.

Som den ældste af drengene havde jeg mange hjemlige pligter. Vi havde en stor køkkenhave med alle mulig afgrøder. Der var rabarber, solbær-, ribs- og stikkelsbærbuske. Kartofler, gulerødder, rødbe-der, hvidkål, løg, persille og mange andre grøntsager avlede vi til eget brug. Det var mit arbejde at passe køkkenhaven. Jeg skulle også hvert år inden pinse kalke huset, vi boede i. Ofte – alt for ofte – skulle jeg grave toiletspandens indhold ned ved rabarber og frugtbuske. Der var dog den tilfredsstillelse ved det, at vore ribs og solbær var på størrelse med kirsebær – næsten.

Hver dag om vinteren bar jeg brænde ind til komfur og kakkelovn. Vi havde også høns og duer, som jeg med glæde passede. En kær pligt var at passe, lege med og læse for mine små søskende. Om vinteren blev jeg flere gange hver aften sat på

en tålmodighedsprøve. Når mine små søskende på skift skulle på toilet (lokum) inden sengetid, var de selvfølgelig bange for at gå ud, når det var mørkt. Det var så mig, der måtte følge med dem ud. Jeg stod i tørvehuset og ventede, til de var færdige. Tog det for lang tid, bad jeg dem skynde sig, for jeg hundefrøs. »Du kan da sagtens, du har bukser på, jeg sidder her og fryser med bukserne nede om hælene«, svarede min lillebror. Så havde jeg ikke ondt af mig selv mere.

Tiden gik, en dag var krigen og besættelsen forbi. Danmark undgik, at krigen blev ført på dansk område. Dermed blev vi forskånet for ufattelig megen nød og elendighed. Vi danskere havde det trods alt godt, sammenlignet med millioner af mennesker i de lande, hvor krigen hærgede. Vi fik noget at spise hver dag. Vi havde tøj og fodtøj. Vi havde et sted at bo. Vi havde brændsel af fyre med. Vi kom igennem besættelsen med helbredet i behold. Klar til at begynde på fremtiden i et frit land.

Eigil Lauridsen
 Født 1932 i Studsgård
 Søn af Hans og Nina Lauridsen
 Fra 14 år i tekstilindustrien,
 sidst som værkfører, 1969-1992
 arbejdskonsulent i AF
 Ringkøbing Amt.
 Birkallé 17
 6900 Skjern

Besættelsen

Af Jørn Munch Madsen

Jeg hedder Jørn Munch Madsen, og jeg er født i Ringkøbing amt d. 20 Marts 1926, nærmere betegnet i landsbyen Sevel. Min far var landpostbud og postcontrahent, og drev busruten »Vinderup-Sahl-Sevel-Djeld-Herrup«. Jeg selv kom i lære hos Tømrermester Linde i Sevel sommeren 1940, jeg vil gerne fortælle lidt om min egen og min far's hverdag under anden verdenskrig.

Man får let en fejlagtig opfattelse af anden verdenskrig i Ringkøbing amt, når man læser beretninger om krigen, men dagligdagen var dengang som nu et spørgsmål om at overleve så behageligt som muligt og helst have lidt mere af alle ting end andre. Arbejdet var hårdere dengang, men sammenholdet har jeg aldrig oplevet bedre, man kom hinanden ved og tog del i hinandens sorger og glæder. Jeg synes ikke, der var den kriminalitet og råhed, som findes i dag. (Bortset fra krigshandlingerne, som jo lå langt fra Ringkøbing amt).

Ved krigens start var danskerne jo ret tyskvenlige, hvilket bevises af den lette måde, som tyskerne kunne besætte landet på; der var jo kun tale om timer, før vi overgav os til besættelsesmagten.

Op gennem trediverne havde Hitler med sin femte kolonne præpareret danskerne, således at rigtig mange mennesker sympatiserede med nazismen, (tænk blot

på Kaj Munk), og det er ikke så underligt, når man tænker på depressionen i Tyskland, og for den sags skyld også i Danmark; arbejdsløshedskørerne var uhyggelig lange, og så på ganske kort tid blomstrede veltanden op, og rigtig mange sympatiserede med nazismen, og mange meldte sig ind i DNSAP. Og en del af dem meldte sig under de tyske faner og blev sendt til fronten.

I Sevel, hvor jeg kommer fra, var der mange medlemmer af partiet, både unge og ældre, og jeg husker festerne som blev afholdt, hvor nazisterne i ulastelige uniformer med skrårem og blankpudsede lange læderstøvler marcherede fra Sevel by til Stubbergård Skov, hvor Frits Clausen eller en anden højtstående nazist holdt en tale, som omvendte mange, og hvervede en del medlemmer til partiet. Den tyske familie, som var drivkraften i partiet i Sevel, havde et teglværk ved Skovhus syd for Sevel, og de var som alle de medlemmer, de hvervede, velklædte, arbejdsomme og gymnastiske, så man kunne ikke andet end beundre dem, og mange fulgte i deres fodspor.

Det jeg her har skrevet, omhandler tiden fra ca. 1935 til besættelsens start 1940.

Under selve invasionen hjalp jeg min far som bydreng på ruten og ved omdeling af post. Fars postrute lå langs med hovedvej 16 mellem Holstebro og Viborg ved Herrup. Fra den 9. april 1940 og da-

Bedford rutebilen årgang 1929, der blev klodset op. Billedet er taget ved brevsamlingsstedet i Sevel sidst i 1930'erne.

gene derefter husker jeg de lavtgående Fly og den store trafik på vejen, der var en masse hestekøretøjer, officersbiler og lastbiler (mange med fast gummi), kanonlavetter, marcherende soldater, tross og forsyninger, som skulle frem. Postruten lå på begge sider af hovedvejen, og vejen skulle krydses mange gange af postbudet, og det var med stor betænkelighed hver gang, vi var jo ikke vant til skarpladte geværer og lavtgående fly, så de dage står tydeligt i min hukommelse, men snart blev det rutine og slet ikke så farligt, som vi i første omgang havde forestillet os.

Far fik hurtigt en benzintildeling til sin 16 personers rutebil (Bedford), men den slog ikke til langt. Der var to benzintanke i Sevel, men de blev omgående beslaglagt af tyskerne, der var tre soldater posteret ved tankene, de boede i et lille telt, så længe der var benzin i tankene. Benzintildelingen viste sig hurtigt at være for lille, hvis

der skulle køres hver dag, og det skulle der, for der var post med ruten til en landpost i Sahl, 2 landposter og et brevsamlingssted i Sevel, en landpost i Djeld, 2 landposter og et brevsamlingssted i Herrup, og posten skulle ud, om vi så skulle ordne det på en trækvogn. Den lille bus blev så klodset op, og en motorcykel (BSA) med anhænger indsat på ruten, så passagertallet blev med ét reduceret til en retur daglig på bagsædet. Med tiden slap benzinen til dette køretøj også op, så der måtte skaffes en 6 personers lillebil med gasgenerator og en ethjulet anhænger. Det var et fremskridt, der ville noget, nu kunne der være flere passagerer, og der kunne køres to dobbeltture hver dag. Men uden problemer var det ikke, hver aften skulle generatoren renses, skylles igen og klargøres til næste dag, og det blev min bror og mig, der fik det job, det var temmelig snavset arbejde. Om morgenen skulle der så tændes op i generatoren, det

Lillebilen med ethjulet anhænger, lige før den fik monteret gasgenerator. Chaufføren er forfatterens bror Bent Madsen.

var en meget strømkrævende proces, så der var problemer med at holde spænding på batteriet. Min far fik så den geniale ide, at vi kunne suge med vores Nilfisk støvsuger, det gik også meget godt, indtil der var gas nok til at starte på, men så eksploderede støvsugeren også, en kort men strålende karriere. Træ til generatoren var også vi drenges job, træet skulle saves og kløves til små klodser på ca. 5×5×5 cm. Og det var ikke småportioner, der skulle bruges, desuden kunne der køres på grankogler og næsten alt, som var brændbart. Man kunne komme i den situation, at man måtte køre de sidste meter hjem på de tomme sække, som man havde haft brændet i.

Foruden post fra Vinderup postkontor kørte vi også med gods fra DSB, således var der hver morgen ca. 5 kasser fisk til fiskehandlere på ruten, og banepakker var der også, som af modtageren blev afhentet

hos købmænd og brugsforeninger, udlevering af medicin fra Apoteket, og indkøb i Vinderups forretninger af alt, lige fra dameundertøj til roehakker var også en del af jobbet. Prisen for disse ydelser var fra 25-75 øre alt efter størrelse, og efter om forsendelsen var franco eller efterkrav; alt i alt en god forretning, så bortset fra det reducerede passagertal gav ruten ingen problemer på grund af krigen. Der var forudbestilling på billetter, folk ringede som regel dagen før, de skulle til byen og sikrede sig en plads. Således gik krigen stille og rolig i mit hjem, om aftenen sparede vi på lyset og hyggede os ved at holde mørkning (som vi kaldte det) i den eneste stue, som var opvarmet; vi lyttede til radioen, der var en masse god musik fra Tyskland, og BBC var det program, vi hver aften lyttede interesseret til, og dagen sluttede som regel med, at vi

hørte fra Königs Wusterhausen godnatmelodien »Lili Marleen«.

I 1940 kom jeg som 14 årig i lære hos tømrermester Linde i Sevel, lønnen var det første år 10 øre i timen på egen kost og logi, og da al trafik foregik på cykel, var jeg heldig, at jeg havde fået en ny cykel i konfirmationsgave, og den blev faktisk slidt op i min læretid. De første par år var der ikke større problemer med materialer, og vi havde nok at gøre med at bygge og vedligeholde tørvefabrikker. Alle steder, hvor der var lidt mose, dukkede der et tørveværk op; arbejdstiden var fra 7 morgen til 17 aften, med ½ times midspause, også lørdag. Transporten med materialer skete ofte på cykel, vi havde vores værktøj på ryggen i en ransel, så fik makkeren brædder eller tømmer bundet på bagagebæreren, og man fik selv den anden ende bundet på en holder over forgafelen, og så gik det ellers ad grusveje og hestedier ud i mosen, men i forvejen var det meste kørt ud med hestevogn.

De 10 øre i timen slog ikke langt til de mest nødvendige fornødenheder, men jeg fandt hurtigt ud af at lave penge ved at arbejde sort om aftenen og om søndagen. Der var mange, der havde kaniner og bævere (Nutria - sumpbævere), så der var nok at tage sig til ved at fremstille bure til disse dyr; desuden var der en del arbejde med at sætte glas i landbrugsbygningernes støbejernsvinduer, glarmesterkit var umulig at skaffe, så vi klarede os med cement, vi kunne altid tjene lidt til at forsøde tilværelsen.

Tobak blev hurtigt en mangelvare, men vi fandt ud af selv at kunne avle tobaksplanter, i mangel af bedre røg vi det efter tørring, skæring og tilsætning af essens, og med lidt god vilje kunne det ryges. De

gamle på Sevel alderdomshjem røg tørret grøn kål i deres lange piber, der lugtede også som i et bedre silderøgeri.

Kaffe kunne ikke købes, men man ristede rug og byg og blandede Richs i, det lignede kaffe, men det smagte af alt andet, dog blev det drukket med velbehag.

Flæsk var let at skaffe, man købte en gris hos en landmand og fik den hjemmeslagtet, hvorefter saltkarret blev taget i brug, fryser var der jo ikke noget, der hed, men derimod blev henkogning meget brugt.

Mel kunne også skaffes, dengang var de fleste vind og vandmøller intakte, så man købte en sæk korn hos en landmand og overtalte en møller til at lave melet; der var godt nok ikke tilsat gluten, så brødet kunne godt blive lidt klægt, men vi spiste det med velbehag.

Kartoffelmel var uhyre let at lave, mange fremstillede det selv. Smør kunne vi også selv lave, mælken blev indkøbt ved stalddøren, det blev sat et køligt sted natten over, hvorefter fløden kunne skummes af. Fløden blev hældt på en to potters flaske, proppen blev sat i, og så rystede man flasken, til indholdet var blevet til smør, enkelt og ligetil.

Gode varme uldsokker kunne vi for små penge købe hos ældre folk, som selv karded og spandt ulden og strikkede sokkerne, det var behagelige sokker at gå i.

Under krigen morede vi unge os, så godt vi kunne, i forsamlingshuset dyrkede vi gymnastik, lørdag aften var der ofte bal, hvor vi dansede og havde det hyggeligt, hverdagens besværligheder kunne ikke tage humøret fra os unge mennesker, måske tænkte vi ikke så meget over, at der i det hele taget var problemer, for vi levede os ret hurtig ind i besættelsestidens hverdag. En gang om året opførte vi et

P o l i t i t i l l a d e l s e

til

Rejse under Undtagelsestilstanden.

Navn og Stilling: K u d a h l, Jacob Gunnar - - Tjenestekarl.Fødselsaar- og dag: 27/2 1922Fødested: SevelBopæl: Bjarnegaard, Sevel pr. Vinderup.Bestemmelsessted: Sevel pr. Vinderup.Gyldig fra 7. September til 8. September 1943.Rejsens Formaal: Hjem til sin Bopæl efter endt Hospitalsophold her i Byen.

Handwritten signature

Godkendt

Standortkommandantur

Forfatterens svoger Jacob G. Kudahls politiilladelse til at rejse under den undtagelsestilstand, der fulgte efter bruddet med tyskerne d. 29. august 1943.

dilettantstykke, som altid trak fulde huse, de tre dage opførelsen varede. Sangaftener (alsang) blev arrangeret om sommeren i fri luft, det trak en masse mennesker til fra omegnen. Folkedans dyrkede vi ivrigt, som regel midt på ugen. »Liegstow« blev arrangeret af folkedansforeningen og var også godt besøgt. Unggilde blev afholdt af landbougdommen, hvor vi fra byen var inviteret med; laden blev på et stykke fejlet og rensset, der dansede vi så til grammofonen og legede sanglege; hvad vi fik serveret, husker jeg ikke.

Tyskerne var ikke så glade for de store forsamlinger, men så altid gennem fingre med det, men jeg husker ikke, at de deltog i noget af det.

Vi unge morede os ret godt og prøvede at gøre os uberørt af krigen, og jeg synes, at det lykkedes ret godt.

Kort efter besættelsen blev alle danskere forsynet med et legitimationskort, som det hed »for sikkerhedsområderne i Danmark«. Dette kort havde vi altid på os, vi kunne når som helst blive afkrævet kortet af de tyske vagter, skulle vi på indkøb i Viborg eller Holstebro (på cykel), var det helt sikkert, at vagten ved indkørslen til byen ville overbevise sig om, at vi var danskere, og så var det med at vise ham kortet, hvorefter han sagde »passer«. På banegårde og hvor der ellers var vagter, skete det samme, men som regel skete det altid på en høflig måde; når det skete på en mere brutal facon, var det som regel fordi den, der skulle legitimere sig, sagde et eller andet på dansk, som vagten selvfølgelig ikke forstod, men godt vidste, det ikke var høflighedsfraser. Desuden skulle man have tilladelse fra værnemagten, hvis man skulle på længere rejser, en længere rejse var ud over to amter.

Min svoger havde besøgt en kusine i Århus, hendes mand var overlæge ved Århus Kommunehospital. Imidlertid blev der dekretet undtagelsestilstand, og han var afskåret fra at komme hjem igen, overlægen måtte så skrive en udskrivningsseddel til ham, som om han havde været indlagt på hospitalet, sedlen skulle underskrives af politiet og den tyske kommandant i Århus. Så først fik han lov at rejse hjem.

Et lille træk fra hverdagen, som beviser at hverdag og besættelse hørte sammen på den tid: Grundlovsdag 1941 var stille og rolig på Bjørnkjærgård, de to ældste børn var taget til grundlovsfest, en yngre datter sad og skulle lære salmevers, gårdejereren og hans kone gik og syslede med småting, og alt åndede fred og idyl. Pludselig ankommer to ryttere, og i deres kølvand kom et hestetrasket feltkøkken, som blev opstillet på gårdspladsen, derefter hestetrakne vogne med efterspændte kanoner efterfulgt af fodfolk, i alt 70 heste og 300 mand; de forlangte tilladelse til at benytte en lille skov, som lå lige op ad gården. Gårdejereren bad dem om at slå sig ned på marken og skåne skoven, som havde en del nyplantning, men efter en telefonsamtale med overkommandoen i Holstebro fik man den besked, at skoven skulle bruges til underbringelse af styrken, som skulle på øvelse i det omliggende terræn (plantage og hede), så der var ikke noget at gøre. Hestene åd barken af de nyplantede træer, og soldaterne fældede et område, så de kunne opslå deres telte. Om gårdejereren fik erstatning ved jeg ikke, men efter at en klage var blevet anmeldt til politiet, kom en tysk vurderingsmand og besigtigede skaden.

Om aftenen sang alle soldaterne fællesang, det lød godt og trak mange unge

mennesker til fra omegnen, (særlig piger). (Gårdejeren var min svigerfar).

Rationeringen under krigen er et helt kapitel for sig, som nok er beskrevet andetsteds, men for min svigerfar, som var biavler, var der en ekstra portion sukker, og på gården havde man altid bagt rugbrød og sigtebrød i den store ovn, og det blev man ved med på trods af afleveringspligten af korn. Det var en ulovlighed, men ingen forsøgte at hindre min svigerfar i bageriet, som kom omegnens beboere til gode, idet de fik gårdens rationeringskort. I øvrigt var gården selvforsynende med de fleste daglige fornødenheder.

Anlægget af Karup flyveplads gav en masse arbejde til egnens arbejdsløse, og dem var der en del af. Nogle af dem cyklede 30-40 km ud om morgenen og det samme hjem om aftenen, men så var lønnen efter den tids forhold også fyrstelig. Min far havde en chauffør, som han måtte fyre på grund af brændstofmangel. Han blev af kommunen anvist arbejde på flyvepladsen, og på grund af de cyklende arbejdere købte han en gammel rutebil, som han omgående fik fuldt besat af passagerer, og derved tjente sig en ekstra skilling, som han kunne bygge sig et hus i Sevel by for. Han blev efter krigen dømt som værnemager og fik en bøde, som tog både hus og spareskillinger; dengang som nu var det nemmest at få ram på de små fisk.

En lille sjov historie er om den gamle tækkemand; han blev kontakket af en tysk bygningsofficer, som bad ham om at takke nogle huse omkring flyvepladsen. Tækkemanden forlangte 20 kr., han var vant til at få 15 kr. plus kost, så han syntes, at det var en rimelig betaling, og det syntes officeren også; stor var tækkemandens forundring ved første lønudbetaling, han havde regnet

med dagløn, mens officeren regnede med timeløn.

Ligeledes historien om vognmanden, som manglede cement til noget privat byggeri; han neglede 2 sække cement inde på flyvepladsen, han blev stoppet ved hovedporten, hvor han fik en overhaling for at køre med 2 sække cement, og med den besked, at arbejdskraften skulle udnyttes fuld ud, måtte han køre tilbage og fylde vognen op, og denne gang med en rekvisition i lommen.

Mange historier går der om arbejdet på flyvepladsen, rigtige eller urigtige jeg ved det ikke.

Det kunne ske, at der kom en løserevet spærreballon, som slæbte en tung wire efter sig; sådan en fyr kunne lave en vældig ravage, og vi cyklede langt for at se det.

Besættelsesmagten overtog på et tidspunkt en del af Feldborg plantage, hvor de udstationerede et kulsvierhold, som fældede træerne og lavede trækul i store miler; de havde hovedkvarter på Bjørnkjærgård, hvor der var stationeret et par officerer og en enkelt menig; derfra blev lønnen til de lokale civile arbejdere udbetalt.

Trækulsmilerne var et mål for modstandsbevægelsen, og ind imellem lød der store drøn fra skoven, når en mile sprængtes.

De stationerede soldater på Bjørnkjærgård ville gerne høre den engelske presse fra BBC, men af frygt for hinanden skete det oftest, når en soldat var alene på gården, og hans kommentar efter udsendelsen var gerne »de sagde ikke, at krigen var slut«.

På det højeste sted i vort område, nemlig Ryde Bavnehøj, var der placeret en tysk lyttepost, som havde til opgave at

rapportere al lufttrafik. Posten var en døgnpost, og mandskabet var indlogeret på forskellige gårde i nærområdet; sådanne indkvarteringer var også en del af danskernes hverdag, og der blev givet en rimelig betaling til værtsfolkene.

Efterhånden som tiden gik, blev modstandsfolkene bedre organiseret og fik etableret nedkastningsområder, blandt andet i hederne ved Flyndersø. Den periode har Lars Rølle fra Struer beskrevet så udmærket, men stadig var modstandsfolkene en meget lille del af befolkningen, sabotage var ikke dagligdagen for den almindelige dansker, men smådrillerier og humoristiske historier mod besættelsesmagten var dagligdag og meget udbredt. Den humoristiske sans havde befolkningen ikke mistet, og optimismen var i højsædet, de farverige beretninger er nok til dels rigtige, men ikke hverdag for den almindelige dansker, som fulgte regeringens opfordring til ikke at genere tyskerne. Mange danskere var meget imod den sabotage, som blev udøvet, og det antal frihedskæmpere som kunne registreres ved kapitulationen, står ikke i forhold til de aktive under krigen.

Efter nytår 1943 kom jeg på håndværkerskole i Hadsten; skolen lå meget tæt på jernbanen mellem Langå og Århus, om natten kunne vi høre bragene fra jernbanesabotagerne på begge sider af Hadsten. Efter juleferien kunne vi ikke fortsætte undervisningen, da værnemagten havde overtaget skolen. Efter krigen viste det sig, at en af vore lærere var en ivrig jernbanesabotør, på trods af at han om morgenen stod fuldstændig uforstående overfor vores beretning om de natlige drøn. Ingen var helt sikker på, hvad deres nabo, sidemand eller endog ægtefælle fo-

retog sig, og ingen spurgte, da man nødvendigvis involveres i noget; hemmeligheder hørte med til hverdagen, på trods af sammenholdet var man alligevel forsigtig med, hvad man sagde og gjorde.

Efter nytår 1944 var jeg således arbejdsløs igen, ingen tømrermestre manglede svende, der var på det tidspunkt ingen materialer at opdrive. Jeg fik så arbejde som ålefisker hos Rudolf Rasmussen i Søgård, og fiskeriet foregik i Flyndersø – Stubbergård Sø – Hellesø og Ladegård Sø. Hos Rudolf Rasmussen kom folk, som var gået under jorden, de overnattede en eller to dage, og fortsatte så, hvorhen var en hemmelighed. En nat i 1944 kom Ostegrosserer Børge Hansen fra Skive med to mand, en ældre fisker Martin og sønnen Niels fra Mariager, om det var deres rigtige navne, eller det var dæknavne, ved jeg ikke, men Niels blev sendt til fisker Mortensen ved Snævringen i Flyndersø. De hjalp ved fiskeriet til krigens slutning, og d. 4 maj 1945 kom en bil fra Mariager og hentede dem, jeg tror de har været medlemmer af en modtagegruppe, som var blevet trævlet op og af den grund var gået under jorden; de fortalte aldrig noget om deres medvirken i modstandsbevægelsen. Martin talte næsten hver dag med konen i telefon, og det ville ikke have været nogen vanskelig sag for tyskerne at finde dem, men på det tidspunkt var de tyske soldater i Danmark meget unge mennesker og krigsinvalid, som ikke tog deres tjeneste særlig højtidelig, og officererne var udtjente mennesker, som vidste, hvor det bar hen, og som blot skulle have tiden til at gå, til krigen var slut. Noget helt andet var de danske medløbere, det var nazister, som helt og fuldt gik ind for tysk overherredømme i Europa, og som vi var me-

get bange for, men de var dog trods alt så få, at skaden, de gjorde, var begrænset, men farlig nok for den enkelte dansker som havde dårlig samvittighed.

Hverdagen og besættelsen kan man ikke sådan skille ad, da det hele var snoet sammen i en helhed. Det ser man måske bedst af den kurervirksomhed der foregik. Et eksempel er postbudet, som hver dag pumpede cyklen et bestemt sted og skiftede cykelpumpen ud med en anden pumpe, som sad på en cykel, der var parkeret der; i pumpen var der et lille stykke papir, hvorpå en aktionsordre var skrevet. Det var ikke noget postbudet tænkte særligt over, for ham var det hverdag, og han anede ikke noget om, hvad hans transaktion førte til.

Den illegale presse var en del af hverdagen, og yderst farlig. Til distribution var mange postbude involveret; en af mine

Den første bus efter krigen, en Citroën. Forfatterens far hentede den i København og kørte den hjem siddende på en kurvstol bundet fast til chassiset.

venner postbud Knud Håning, som havde postruten i Stendis, blev angivet til tyskerne og pågrebet hos købmanden i

Citroën'en blev bygget op på Roslev Karosserifabrik.

Stendis, han blev sendt til Frøslev, og han var med til at opbygge Frøslevlejren.

Min svigerfar fik også illegale skrifter, men han anede intet om, hvor de kom fra, eller hvem der afleverede dem, de var der bare uden videre.

Mørkelægning var en vigtig ting fra besættelsens begyndelse, tyskerne gik meget højt op i, at mørklægningen blev overholdt. Vi spekulerede over, hvad det skulle gøre godt for, der var vel ingen, der spekulerede på at kaste bomber over en lille ubetydelig landsby som Sevel, men det var vel for, at englænderne skulle have vanskeligt ved at navigere, når der ingen lys var på jorden.

Cyklelygterne var forsynet med mørklægningshætte, og i den var der en sprække på ca. 15×50 mm, hvor lyset kunne slippe ud; bilerne havde en tilsvarende hætte med en lidt større åbning. Forretninger og steder, hvor der var en livlig trafik ud og ind, havde etableret et lysfang indenfor indgangsdøren, således at lyset fra forretningen ikke kunne slippe ud. Om aftenen i den mørke tid kunne det være vanskeligt at færdes ude, og ind mellem brasede man ind i andre folk,

som også færdedes ude i mørket; i dag tænker folk vel, at man kunne da bare bruge en lommelampe: »Logisk tænkt«, men batterier var umulige at skaffe.

Jeg har før fortalt, at lønnen til de civile skovarbejdere blev udbetalt på Bjørnkjærgård; på det tidspunkt fældede man træer i Feldborg plantage, hele afdelinger blev fældet for fode, træet blev blandt andet anvendt til armering af vestkysten (Hitlers Atlantvold). I Bjørnkjærgård lå pengene frit fremme i vindueskarmen i stabler og bundter. En dag blev gårdspladsen pludselig fyldt med hestekøretøjer og skovarbejdere, arbejderne fra plantagen trampede direkte ind i stuen; det så temmelig truende ud, da de ikke engang trak af støvler og træsko, de tog ikke hensyn til, at stedet i bund og grund var et privat hjem. Hele aktionen havde form af en strejke, den tilstedeværende officer fik dog gemytterne snakket til rette, måske ved at give dem højere løn, hvad ved jeg, pengene var ikke et problem, man trykte blot flere, noget man mærkede lige til pengeombytningen efter krigen, hvor millioner af kroner blev ugyldige.

Jørn Munch Madsen
født 1926 i Sevel
Udlært tømrer 1947 i Sorø
Skolevej 27
7830 Vinderup

Ung i Ørnhøj under besættelsen

Af Thorkild Munk

Jeg er født på en gård, som ligger en km fra Ørnhøj by. Da jeg var dreng, gik Skjern-Holstebro landevejen kun få meter fra vores stuehus. I 30'erne kom der ikke ret mange biler på vejen. Det var sjældent, at der kom andre end lægen, dyrlægen og et par lastbiler, som på faste ugedage kørte til Esbjerg med æg og smør. Kom der endelig en bil, som vi ikke kendte, så kunne man som dreng løbe langt for at se den på nært hold og eventuelt skrive nummeret op. Dengang havde Ringkøbing Amt kendingsbogstavet »Ø«. Var man så heldig at få fat i et nummer med et andet kendingsbogstav, så var det som at finde en sjælden sommerfugl.

Det ændrede sig pludselig ved den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940. Nu kom der tyske militærkøretøjer hver eneste dag og det tit i hundredevis. Nu blev det håbløst at samle på bilnumre. Til gengæld lærte vi hurtigt at se forskel på, om et militærkøretøj hørte til hæren, flåden eller luftvåbnet. Der kom også biler med bogstaverne OT, det stod for Organisation Todt. Det var dem, der stod for bygningen af forsvarsværkerne ude ved Vestkysten.

DEN 9. APRIL 1940

Jeg var 13 år, da tyskerne kom den 9. april, og var derfor i skole. I en af de første timer kom læreren ind og fortalte, at

tyskerne havde besat Danmark. Vi havde ganske vist set flyvemaskiner, som fløj mod nord. Men det var først, da besættelsen blev meddelt i radioen, at vi forstod, hvad der var sket. Undervisningen blev stoppet, men vi blev i skolen. Det meste af tiden gik med at synge fædrelandssange. Skolen lå omkring 400 m fra landevejen, og på et tidpunkt stod vi udenfor skolen sammen med læreren og så på de tyske militærkøretøjer, der kørte på landevejen. Vores lærer stod og snakkede med en nabo. De diskuterede selvfølgelig situationen. Læreren var politisk interesseret og konservativ. Han var meget fortørnet over, at Danmark ikke havde et militært beredskab, så vi kunne have forsvaret os noget bedre.

Da jeg kom hjem fra skole, fik jeg lejlighed til at se tyskerne på nærmeste hold. Sidst på eftermiddagen gik de tyske køretøjer i stå, og soldaterne gav sig til at spise. De ville gerne snakke med os. De fortalte, at de kom for at beskytte os mod englænderne. Jeg kan huske, at jeg var forundret over, at de var almindelige unge mennesker, som oven i købet var flinke og høflige.

Da køretøjerne holdt stille, kom der mange folk fra Ørnhøj by ud til hovedvejen for at se på soldaterne. Det blev til en større forsamling. Hjemme kunne vi høre, hvordan folk til tider kom med be-

gejstrede udbrud. Vi var forargede over, at det så ud, som om folk jublede over, at tyskerne var kommet. Næste dag i skolen fik jeg forklaring på, hvorfor folk havde været så begejstret. Der var flere af mine skolekammerater, der havde været med, og de kunne fortælle, at de tyske motorcyklister havde lavet akrobatik med deres motorcykler, bl. a. havde de kørt med sidevognen oppe i luften, og det var det, der havde begejstret forsamlingen. Sådan har det sikkert også været andre steder. Tyskerne kunne faktisk med god ret skrive, at danskerne havde modtaget dem med jubel.

Den første tid af besættelsen kom der flyvemaskiner i hundredevis på vej mod Norge. I det hele taget kom der mange flyvemaskiner under hele besættelsen. Jeg kan huske, at avisen bragte tegninger af de forskellige flytyper, og som dreng kunne man hurtig lære at se forskel på, om det var en Heinkel 111 eller en Junkers 88, der kom flyvende.

I de fem år besættelsen varede, var der sikkert ikke en eneste dag, hvor der ikke kom militærkøretøjer på landevejen. De første år af besættelsen mærkede vi ikke noget til tyskerne, selv om landevejen gik gennem vores mark. Det skete et par gange, at der kom en soldat ind og bad om vand til bilen, fordi køleren var utæt. Vi kunne ellers nok følge med i, hvad der kom på vejen, for som før nævnt gik vejen langs med stuehuset. En kolonne tanks kunne godt få kopperne til at rasle i køkkenskabet.

RESTRIKTIONER OG RATIONERING

Om eftermiddagen den 9. april gik vi igen med at mørkelægge vinduerne. Der

blev brugt tæpper og lignende, indtil der kunne fremskaffes mørklægningspapir. Det kunne bedst gå i stuehuset, hvor der ikke var så mange vinduer. Det var værre i stalden, hvor der var for mange vinduer til, at vi kunne mørklægge dem alle sammen, derfor blev der sat skærme over lamperne, som gjorde, at vi næsten måtte arbejde i mørke.

Cykellygterne blev mørkelagt med en voksdugshætte, hvori der var en lille sprække, hvor der kunne trænge lidt lys ud. Det samme var tilfældet med bilernes lygter. Cyklerne skulle også have en hvid bagskærm. Tyskernes biler var selvfølgelig også mørkelagte. Det kunne være ret uhyggeligt at møde en kolonne biler og kampvogne, når de kom buldrende i mørke næsten uden lys.

Selv om vi de første år ikke mærkede ret meget til tyskerne, så mærkede vi i høj grad til besættelsen i dagligdagen, for der kom restriktioner og rationeringer. For det første skulle vi alle have et legitimationskort, som vi altid skulle have med os. Det første, der blev rationeret, var vist kaffe og sukker. Rationeringsmærkerne blev uddelt i hvert kvartal. Inden krigen sluttede, havde vi 15-16 forskellige rationeringsmærker. Vi lærte et nyt ord, det var »hamstring«. Hvis en vare var vanskelig at fremskaffe, så var folk særlig ivrige efter at få fat i den. Der var folk, der efter krigen lå inde med lagre af ting, som de ikke havde haft mulighed for at få brugt.

I landhusholdningen havde man den fordel, at man slagtede en gris, når der var brug for det. Så blev kødet saltet eller henkogt. Og mælk var jo lige ved hånden. Alt i alt generede rationeringerne ikke landhusmoderen så meget som de husmødre, der førte husholdning i de større

byer. I de mindre byer var der mange, der kendte en landmand, hvor de kunne købe en »halv gris«. Der blev gjort forskellige opfindelser for at finde på erstatning for de ting, der var rationeret. Man fremstillede selv kartoffelmel og kogte sirup af sukkerroer.

Der var ikke rationeringsmærker på tobak, chokolade og spiritus. Disse varer søgte købmanden at fordele så retfærdigt som muligt. Når tobak var vanskeligt at få fat på, så skulle alle selvfølgelig ryge. Vi købte tobaksplanter ligesom man køber tomatplanter. Jeg købte også en halv snes planter, som jeg passede og plejede. I avisen var der opskrifter på, hvordan de tørrede tobaksblade skulle behandles for at blive til rigtig tobak. Så vidt jeg husker, var det noget med svedsker og pibesovs. Jeg kom aldrig videre end til at ryge på de tørrede blade uden nogen behandling, men det kunne da også være lige så godt som at ryge tørrede kirsebærblade, der også blev brugt som erstatning for tobak. Under besættelsen blev der avlet tobak på Fyn, og der var fynsk tobak i handelen. Her i Ørnhøj var der en mand, der fremstillede tobak, som han solgte til brunskularbejderne. Der blev sagt, at hans tobak var bedre end det fynske.

Brødkorn, det vil sige rug og hvede, måtte ikke fodres op til husdyrene eller bruges i husholdningen, men skulle afleveres til staten til en fast pris. Dengang havde man ikke hvedesorter, der med fordel kunne avles her i Vestjylland, men mange landmænd såede alligevel et lille

Forfatterens barndomshjem ved hovedvejen. Billedet er fra tyskernes hjemtur i maj 1945. Soldaten bag på vognen sigter på fotografen, forfatterens bror, men der skete intet.

stykke med vårhvede. Kornet blev så formalet til hvedemel, selv om det var ulovligt. Rug måtte heller ikke bruges i husholdningen, dog sørgede alle for at gemme lidt rug, som blev brændt til »kaffe«. Der var omkring to år, hvor der slet ikke blev uddelt kaffemærker. Når rugen skulle brændes til »kaffe«, så skete det i en pande, hvor der hele tiden skulle røres rundt, for at rugen ikke skulle blive brændt for meget. Denne »kaffebrænding« havde en skrækkelig lugt, som holdt sig i huset i flere dage.

For at købmændene kunne få tildelt kaffe, skulle de indsende kaffemærker til varedirektoratet. Mærkerne skulle være stemplede, så de ikke kunne bruges igen, og pakket i poser med et bestemt antal i hver pose. Hvis købmanden var rigtig snedig, som han ikke så mange mærker i poserne, som der skulle være. Til gengæld var der nogle af mærkerne, som han ikke stemplede og derfor endnu engang kunne bruges til køb af kaffe. Så tog varedirektoratets kontrollører de ustemplede mærker til eget brug, og overså til gengæld, at der

ikke var det antal i poserne, der skulle være. På den måde kunne tildelingen blive større end den faktisk skulle være.

Det var sognerådet, det stod for udde-lingen af rationeringsmærker. Sogneråds-formanden sørgede så vidt muligt for at have mærker i reserve, så folk kunne få nogle ekstra mærker, hvis der skulle afholdes bryllup eller lignende festlighed. Ellers måtte man købe mærker på den sorte børs, men det kunne nemt blive en dyr historie. Efter krigens ophør havde vi kaffe- og smørmærker til først i 1950erne.

Noget af det, der generede mest, var mangel på gummistøvler og cykeldæk. Det skete en gang imellem, at der kunne købes gummistøvler, men der var aldrig nok, så de, der kom sidst, fik ingen støv-ler, men måtte klare sig med træskostøv-ler. Cykeldæk kunne ikke skaffes. Jeg havde en bror, der arbejdede i brunkul-lene og derfor cyklede på arbejde hver dag. Da hans ene dæk var slidt op, fik han et massivt dæk, der var fremstillet af en strimmel bildæk, der var klemt ned i fæl-gen. Det var frygteligt hårdt at køre på, og vi havde ingen asfalterede veje. Hovedvej 11 fra Spjald til Agerfeld blev først asfal-teret efter krigen. Den eneste fordel, der var ved de massive dæk, var, at de ikke kunne punktere.

I landbruget gav krigen og besættelsen også vanskeligheder i dagligdagen. Der var næsten ingen import af kunstgødning. Af forforsyregødning kunne man få Tho-masmel, der var et biprodukt fra stålfrem-stillingen. Som erstatning for Kalk-salpeter kunne man få noget, der hed Kalkkvælstof. Det var et sort, giftigt pul-ver, der støvede, lugtede og var meget ubehagelig at arbejde med. Har man een gang prøvet at strø Kalkkvælstof ud med

hånden, så glemmer man det aldrig. Denne mangel på gødning gjorde selvføl-gelig, at udbyttet blev mindre af både korn og grovfoder til kreaturene. Der var heller ingen import af oliekgager, så kørerne fik ikke det protein, de skulle have. Det gav selvfølgelig en nedgang i mælke- og smørproduktionen. Der var også andre ting, der vanskeliggjorde arbejdet i land-bruget. F. eks. kunne der kun købes reb af papir, og det sprang hvis det blev vådt. Bindergarn var enten af papir eller cellulod og det gav som regel store problemer med høstmaskinens bindeapparat, hvilket kunne være irriterende på en travl høst-dag. Hegnstråd kunne heller ikke frem-skaffes. Sådan var der flere ting, der van-skeliggjorde dagligdagen på en gård. Oven i besværlighederne kom så de hårde vintre i 40erne, som gjorde, at det somme tider var næsten umuligt at give husdy-rene optøet foder, og samtidig gav det meget ekstraarbejde. Der skulle jo også spares på elektriciteten, så der blev brugt mange 10 og 15 W pærer, så arbejdet i stalden var meget besværligt i vinterhalv-året.

BRÆNDELSMANGEL

Norden for Ørnhøj er der store moser, hvor der altid er blevet gravet mange tørv. Under krigen, hvor der ikke kunne skaf-fes udenlandsk brændsel, blev der selvføl-gelig gravet endnu flere tørv, end man plejede. I Spaabæk, som ligger vesten for Ørnhøj, havde man allerede under den første verdenskrig gravet brunkul. Denne produktion blev nu igen taget op. Og denne gang blev det gjort i ret stor stil. Der var omkring 300 mand i arbejde, og mellem 30 og 40 spand heste til at trans-portere kullene til Ørnhøj Station. Selv

om de fleste brunkulsarbejdere kom fra nabobyerne, så var der alligevel mange, der boede i Ørnhøj. De boede rundt omkring, hvor de kunne finde husly. Det kunne være et lofts værelse eller i et hønsehus, måske på det bare loft. Det har været en kold omgang, når temperaturen i de kolde isvintre var helt nede på 30 graders frost.

Der blev også bygget en del træhuse, hvoraf nogle stadig eksisterer, men nu er de beklædt med mursten og ser ud som andre parcelhuse. Forholdene i disse træhuse kunne være meget primitive, men folk tog det ikke så tungt, man regnede ikke med, at krigen ville vare ret længe. Brunkulsarbejderne havde den fordel, at de aldrig manglede brændsel. I mange tilfælde måtte de tage kul med hjem til eget brug.

Jeg kender et tilfælde, hvor læge H. Nøhr i Grønberg hjalp en dreng til verden i sådan et træhus. Nøhr havde selv en lommelampe og konen på nabogården kom med en petroleumslampe og en kedel varmt vand. Fødselen forløb normalt, og drengen blev lige så kvik som andre drenge.

Mange af brunkulsarbejderne var ugiftede. Dengang giftede man sig, så vidt muligt, ikke før man kunne forsørge en familie. Disse ungarle måtte finde et sted, hvor de kunne købe kosten. Derfor var der flere steder, hvor konen holdt pensionat. Der var omkring 50, der spiste på Ørnhøj Hotel. Brunkulsarbejderne var en broget flok, men hotelværtinden Jane Andersen var en myndig dame, der talte højt og brugte stærke ord, hvis det var nødvendigt. Hun skulle nok styre gemytterne. Da krigen brød ud i efteråret 1939, var der stor arbejdsløshed. Derfor strøm-

mede folk til brunkulslejerne, da det blev kendt, at der var arbejde at få. Der var folk fra mange forskellige fag, som arbejdede i brunkullene. Der var også folk, der gemte sig for myndighederne, fordi de havde lavet ulovligheder. Der var også nogle, der gemte sig for tyskerne, blandt andet politibetjente, der ikke havde været hjemme, den dag tyskerne arresterede det danske politi.

Det var vigtigt, at fødevarerproduktionen blev holdt igang, derfor blev der lavet en lov, som forbød unge under 25 år at forlade landbruget. En karl på landet fik dengang 1200 til 1400 kr. for et år plus kost og logi. I brunkullene arbejdede de 10 timer om dagen, seks dage om ugen. Det kunne give en ugeløn på 75 kr. Derfor var der karle, der søgte over i kullene, selv om det var ulovligt. Jeg tror aldrig, politiet blandede sig i det.

De hestevogne, der blev brugt til kultransport, var bygget op på understel af gamle biler. Disse vogne var ganske udmærkede, men det kneb med at skaffe dæk. Mange dæk var boltet sammen og gav anledning til mange punktering.

De mange heste var opstaldede rundt omkring, hvor der kunne skaffes plads. Desværre var det ikke alle kuske, der havde kendskab til at arbejde med heste. Derfor var der en del heste, der fik en dårlig behandling.

Før krigen havde Ørnhøj by omkring 250 indbyggere, men nu blev tallet forøget med omkring hundrede som følge af brunkullene, deraf var langt de fleste ungarle. For at gøre livet lettere for dem byggede KFUMs Sociale Arbejde et Fritidshjem midt i byen, hvor arbejderne kunne købe kaffe og sidde og hygge sig om aftenen.

TYSKERNE KOMMER TIL ØRNHØJ

Den 29 august 1943 blev den danske regering afsat af tyskerne. Samtidig begyndte sabotagen at gribe om sig. Det gjorde tyskerne mere aggressive. Sidst på året 1943 blev der indkvarteret tyske soldater i Ørnhøj og Grønbjerg. I Ørnhøj var der ingen privat indkvartering, men tyskerne beslaglagde i første omgang Missionshuset og Fritidshjemmet. Senere kom turen til Askov skole. Mærkeligt nok beslaglagde de ikke Ørnhøj Hotel. Den tyske kaptajn sagde til sognerådsformanden, at det var, fordi befolkningen skulle have et sted, hvor de kunne samles. Beslaglæggelsen af Askov skole gav selvfølgelig anledning til mange vanskeligheder, for børnene skulle jo have undervisning. Der blev holdt skole i private hjem, hvor der kunne findes plads.

Selv om de tyske soldater jævnlige blev udskiftet, så var der alligevel nogen af de mest frimodige, som man fik lært at kende, fordi de gik rundt og snakkede med folk, og nogle købte æg og mælk på gårdene, hvis de altså ville sælge til dem. Det skete også, at der var spasmagere imellem soldaterne, som var belevne, og som kom godt ud af det med folk. Jeg tror aldrig, der var alvorlige gnidninger mellem danskere og tyskere her i Ørnhøj. Det er klart, at det satte sit præg på byen, at Missionshuset og Fritidshjemmet, som begge lå inde i byen, var afspærret med pigtråd, og der gik bevæbnede soldater vagt om disse bygninger. De soldater, der var indkvarteret i Missionshuset, var i sorte uniformer, det var vist nok SS'er. Når soldaterne marcherede ud på øvelse, så sang de som regel, og enten man kunne lide dem eller ikke, så måtte man ind-

rømme, at det lød utroligt godt når de kom syngende.

Allerede i 1940 oprettede tyskerne en lille lyttepost i Overgaard Bakker. Den lå kun få meter fra det sted, hvor Luftmeldekorpsset i dag har deres luftmeldepost. Det var bare et lille træskur, som var bemandet med tre mand, der var indkvarteret i gården Overgaardvej 18, hvor de havde lejet et værelse. Så vidt jeg kan huske, så var det altid flinke unge mænd, der søgte at være så lidt til ulejlighed som muligt.

Nu skal det bemærkes, at de tyske soldater var underkastet en ualmindelig streng disciplin; blev der klaget over deres opførsel, risikerede de at blive sendt til fronten.

Det skete nogle gange i de første år af krigen, at der kom en spærreballon drivende. Det var balloner, der var anbragt i flere hundrede meters højde omkring storbyer. De var tøjret i en stålvire, og skulle forhindre bombeangreb. Det skete, at en ballon rev sig løs i storm. De kom altid fra vest, så jeg regner med, at de kom fra England. De sank efterhånden længere og længere ned, eftersom »gassen gik af dem«. Det var et fantastisk syn at se sådan en kæmpeballon komme drivende med vinden. De havde gerne en stålvire slæbende efter sig, og den ødelagde både indhegninger og EL-ledninger. Der »strandede« ingen balloner her, men jeg har set regnfrakker, der var syet af ballonstof. Det skete også, at vi fandt masser af »sølvpapirsstrimler«, det var noget englænderne kastede ud fra flyvemaskinerne for at forstyrre det tyske luftforsvar.

I 1944 blev der mange steder lavet beskyttelsesrum. Om det var direkte lovpligtigt, kan jeg ikke huske, men vi, der boede ved landevejen, turde i hvert fald

ikke andet end at få indrettet et sådant rum. Heldigvis kom det aldrig i brug.

UNG UNDER BESÆTTELSEN

Under hele krigen var jeg med i Ørnhøj FDF. Mærkeligt nok var de uniformerede korps ikke forbudt. Det vi drenge arbejdede med var i høj grad påvirket af krigen. Vi gravede beskyttelsesgrave, og vi lærte førstehjælp, og hvordan vi skulle søge flyverskjul. I det hele taget lærte vi, hvordan man skulle forholde sig i en krigssituation. Mulighederne for at komme på sommerlejr var jo udelukket, så vi måtte nøjes med cykle hjemmefra en lørdag og finde et sted, hvor vi kunne indrette lejrplads og ligge i telt om natten og så hjem igen søndag eftermiddag. Selv om der ikke var mulighed for de store udfoldelser, så står disse ture alligevel i erindringen som dejlige oplevelser, der aldrig glemmes.

Selv om besættelsestiden for Danmark var en ond tid, så var det alligevel en spændende tid for os, der var børn og unge. Midt under besættelsen udkom Kate Flerons bog »Vi er Ungdommen«. I den fortalte unge om deres tanker og indstilling til religion, moral, arbejde og politik. Den gav anledning til nogle vældige diskussioner. For selv om vi slog os til tåls med, at det mest var unge fra storbyen, der var omtalt i bogen, så kunne vi alligevel godt genkende den voksende ligegyldighed, der var overfor de tidligere generations idealer, som der blev givet udtryk for i bogen. Vi var trods alt selv en del af denne udvikling. Det var også dengang, »De kulørte blade« kom frem. De indholdt grusomme fortællinger med de mest raffinerede former for vold, mord, sex og tortur. Det var ikke hefter, der var udstillet. Dem skulle man spørge efter, for

de lå gemt under disken. Dengang syntes vi, det var spændende og uartig læsning. I dag ville unge sikkert synes, det var kedeligt og slet ikke spor uartig.

Som tidligere nævnt blev Ørnhøj Hotel ikke beslagnet. I hotellets sal var der biograf hver lørdag og søndag, og i perioder var der biografforestilling fire gange om ugen. En film blev vist lørdag og søndag, en anden to gange midt i ugen. Det var selvfølgelig først og fremmest danske film, der blev vist, men også svenske og enkelte tyske film var på programmet. Af svenske film var det Edvard Persson filmene og film, der handlede om »Landstormen«, de svarede til vores »Soldaterkammerater«. Af de tyske film glemmer vi aldrig »Den gyldne Stad«. Før hver filmforestilling begyndte, skulle der vises en »UFA« film, som var en tysk propagandafilm. En ugejournal, der fortalte om tyskernes heltemodige indsats i krigen. Jeg så de fleste af de film, der blev spillet, det var jo næsten det eneste underholdning, der var. Salen var fyldt til alle forestillinger. Der blev dog også afholdt bal og diletant, og en vinter var der også folkedans. Når vi en mørk aften gik hjem fra biografen, så vi tit de tyske lyskasterere feje hen over himmelen, på jagt efter engelske flyvemaskiner. Ellers var der mørkt over det hele. Husene var mørkelagt, og gadelyset var ikke tændt.

Her ude på landet var vi forskåned for de dramatiske begivenheder med tyskerne, der skete i de større byer. Vi fulgte krigen i radioen. Hørte om titusinde af døde og sårede, uden det forstyrrede vores nattesøvn. Men tilstedeværelsen af de tyske soldater og de mange brunkulsarbejdere gav en helt speciel stemning i byen, som ikke kan beskrives, men kun kan forstås af os, der oplevede den.

MANGEL PÅ TØJ

Manglen på tøj var et stort problem i krigsårene. Der var rationering af alle slags tøj. Gravide kvinder kunne få en særlig tildeling. I mange tilfælde kunne et jakkesæt godt tåle at blive vendt, så skrædderen havde travlt med at vende tøj. For kamgarn kunne jo ikke fremskaffes under krigen. Vi kunne købe noget, som blev kaldt »Maksimaltøj«, det var fremstillet af Celluld eller »Kraduld«. Tøjet var noget slasket, og der var altid knæ i bukserne. Man kunne købe nogle træskinner til at spænde i buksebenene, ved hjælp af dem kunne man få knæene til at forsvinde, til bukserne skulle bruges næste gang. Da jeg skulle konfirmeres i foråret 1941, lykkedes det at få et sæt tøj af god gammel kvalitet. Det var mørkt jakkesæt med vest. Desuden fik jeg hvid skjorte, sort slips og sorte sokker. Sådan skulle det være dengang. Tøjet blev senere solgt til en skolekammerat, der skulle konfirmeres året efter.

På mange gårde anskaffede man et par får for at få uld. Hjemme havde vi under hele besættelsestiden en vædder og to får med lam. Ulden blev afleveret til et ældre ægtepar, som kunne karte og spinde. Vi fik så ulden tilbage som strikkegarn. Det brugte mor, når hun strikkede sokker, vanter, strikketøjer, og hvad der ellers var brug for af den slags, og der var rigeligt til hele familien.

VAGTVÆRN

Den 19. september 1944 fjernede tyskerne det danske politi. Nogle betjente blev fanget og sendt i koncentrationslejr, andre nåede at gemme sig. I stedet blev der oprettet et lokalt vagtværn, som skulle opretholde ro og orden. Vagtværnets folk var

udstyret med en gummiknippel. Mange steder gjorde vagtværnet et udmærket stykke arbejde. Her i Ørnhøj var der ikke så store opgaver, der skulle varetages. Selv om byen var overbefolket af de mange brunkulsarbejdere, så gav de ikke anledning til særlig uro. Vagtværnet fangede vist en tyveknægt, men det var også det hele. Det var ellers gode tider for tyveknægter, fordi der var mørkt over det hele. Det skete også, at de fangede en lumsk person, som viste sig at være en ung mand, der var på vej hjem fra kæresten.

EVAKUERINGSPLAN OG RYGTER

Da krigen nærmede sig sin afslutning, blev der udarbejdet en evakueringsplan. Man skulle jo være forberedt på, at tyskerne ikke ville overgive sig men ville kæmpe til det sidste. Man regnede med, at befolkningen skulle evakueres mod øst. Der blev lavet planer om, hvordan evakueringen skulle foregå. Vi var nogle stykker, der skulle blive tilbage og passe husdyrene. Så vidt jeg husker, havde vi to gårde hver, som vi skulle holde øje med. Så var der nogle få kvinder, som skulle blive tilbage og lave mad til os. Heldigvis gik det sådan, at tyskerne kapitulerede, så vi undgik krigshandlinger her i Danmark.

Under besættelsen gik der mange rygter. Og det var sådan, at jo mere fantastisk et rygte var, jo mere troede man på, at det var sandt. Engang sidst under krigen gik der rygter her i Ørnhøj om, at englænderne var gået i land ved Thorsminde. Det var selvfølgelig kun et rygte, men det mest interessante ved historien var at betragte folks reaktion. Der var en kone, der gav sig til at vaske alle børnene, for skulle de hen et fremmed sted, så skulle de i hvert fald være rene og pæne i tøjet. En han-

delsmand i Ørnhøj cyklede ud i engen, hvor han havde nogle kvier gående, dem ville han have mærket i ørene, så han kunne kende dem efter krigen. En tørvearbejder cyklede ud i mosen, hvor han havde nogle øl stående, og de skulle i hvert fald ikke gå tabt.

Bagefter kan man godt se det vanvittige i at tro på et sådant rygte, for det ville nok have givet noget spektakel, hvis der havde været landgang, og vi hørte ingenting og tyskerne gik roligt rundt, som de plejede.

ØRNHØJ STATION

Ørnhøj var dengang en stationsby på Ringkøbing-Ørnhøj-Holstebro Jernbane, og banen var vores eneste forbindelse med omverdenen. Bilerne var klodset op, fordi der hverken kunne købes benzin eller dæk. Så der var ingen privatbiler, der kunne køre. Der var et par lastbiler og en lillebil, der kørte på gasgenerator, men de havde svært ved at få bildæk. Derfor blev både personer og gods transporteret med banen. Dengang var der både karle og piger på landet, og de holdt skiftedag den 1. maj og den 1. november. Disse to dage var stationens pakhuis fyldt med klædeskabe og kommoder, som tilhørte de karle og piger, der skiftede plads. Det var selvfølgelig altid spændende når naboen skulle have enten en ny karl eller pige.

På Ørnhøj station var der foruden hovedsporet tre læssespor, hvor der blev læsset brunkul i jernbanevogne. Det fortæller lidt om den aktivitet, der var i byen. Stationsforstanderen var vognfordeler. Det var ikke altid, der var de jernbanevogne, der var brug for. Derfor kunne der i værste fald holde 20 til 30 vogne læsset med brunkul, som ventede på jernbanevogne. Så fik hestene mulepo-

serne på, og nogle af kuskene fik fat i en fiskekasse, som blev vendt med bunden opad, så kunne de sidde og spille kort, indtil toget kom med tomme godsvogne, så de kunne få deres egne vogne tømt og komme afsted efter et nyt læs.

Der afgik daglig lange brunkulstog fra Ørnhøj station. Der var en mand, der havde koncession på opsamling af det kul, der blev spildt under læsningen på bancerterrænet. Der var så meget at bestille, at han havde to mand til hjælp.

Det skete, at tyskerne indførte spærretid. Så måtte man ikke færdes ude efter kl. ti om aftenen. Hvis man kom hjem med sidste tog, var det ikke sikkert, man kunne nå hjem, inden spærretiden begyndte. Så var det nødvendigt at få sognerådsformanden til at udstede en tilladelse til at færdes ude efter kl. ti, som man kunne vise frem, hvis man blev stoppet. Tyskerne havde en voldsom respekt for officielt udseende papirer, særlig hvis de var forsynet med stempler. Der var eksempler på folk, der havde brugt et fragtbrev som legitimation.

EPISODER MED TYSKERNE

Jeg havde en oplevelse, som jeg aldrig glemmer. Det må have været i vinteren 1940-41, for jeg kan huske, at jeg sad og læste lektier. Der var snestorm og der var en frygtelig masse sne på landevejen, så den var næsten ufremkommelig. Jeg var alene hjemme, da der kom en tysk soldat og bankede på døren. Han spurgte, om han kunne låne et par skovle, for deres bil sad fast i sneen. Jeg skaffede ham to skovle. Et stykke tid efter kom han igen med skovlene og gav mig to cigaretter og sagde tak. Kort efter kom der en dansk lastbilchauffør, som også gerne ville låne

skovlene, men han kom ikke igen og afleverede dem og sagde tak for lån. Heldigvis havde han ikke taget dem med sig, men smidt dem langt ud på marken, hvor vi fandt dem, selv om de næsten var dækket af sne. Sådan kunne det altså også gå.

De sidste år af krigen kneb det for tyskerne at skaffe unge mænd til hæren, fordi værnemagten havde haft store tab i Rusland. Derfor var de soldater, vi mødte i 1944-45, enten mænd, der var over 50 år, eller 17 års drenge. I 1944 tjente jeg på en gård, som lå en km fra mit hjem. En aften i september havde jeg været hjemme hos mine forældre. Da jeg sent om aftenen cyklede tilbage til gården, blev jeg stoppet af to tyske soldater. Det var sådan et par 17 års drenge. Der var styrtet en engelsk flyvemaskine ned, og tyskerne var på jagt efter de overlevende englændere. De unge soldater var så nervøse, at de rystede, og det var faktisk ikke så rart, for de stod og pegede på mig med deres maskinpistoler. Jeg havde en papkasse på bagagebæreren med vasketøj, desuden havde jeg nogle æbler med, og for at de ikke skulle rasle rundt i kassen, havde jeg puttet dem ind i et par sokker. Da den ene soldat undersøgte kassen og mærkede æblerne inde i sokkerne, blev han fuldstændig perpleks og råbte op om »granater«. Da han opdagede, at det kun var æbler, faldt han da lidt til ro. Men han var alligevel blevet så opbragt, at han ikke var til forhandle med om at komme videre, han skreg, at jeg skulle tilbage. Det var da et rent held, at han ikke skød mig, for den arme dreng var dødsens angst.

I april 1945 styrtede der en tysk flyvemaskine ned på en mark et par km nordvest for Abildaa. Det var en ensædet Focke-Wulf jager. Piloten var startet et sted

syd for grænsen og skulle til Karup, men på grund af tåge kom han ud af kurs, og så slap brændstoffet op, og han måtte nødlande. Piloten tog ingen skade, så han tog sin pistol og sin faldskærm med sig, og så gik han, til han fandt en gård, hvor der var telefon. Så ringede han til Karup, og så kom der en bil og hentede ham. Der gik et stykke tid, før tyskerne fik sat vagt ved maskinen, så skoledrengene plyndrede den for alt, hvad der kunne rives løs. I de følgende dage blev der i skolen handlet med mærkelige elektriske instrumenter. Maskinen kom aldrig i luften mere. Vraget blev kørt til Karup.

En af de sidste dage i april 1945 kom der en tidlig morgen nogle tyske soldater og bankede på. Det viste sig st være tre ældre mænd. De spurgte, om de kunne få lov til at høre radio. Det skulle være Englands udsendelse på tysk. De sagde rent ud, at de ikke stolede på, hvad deres egen radio fortalte. De vidste ganske udmærket, hvilken bølgelængde der blev sendt på, og hvornår der var udsendelse. Jeg fandt stationen frem til dem. Udsendelsen var vanskelig at høre, på grund af de tyske støjsendere. Det var trist at se disse ældre mænd sidde og høre på, hvordan deres land efterhånden var fuldstændig knust. De sad vel ikke ligefrem og græd, men hvor var de ulykkelige. Det var få dage før kapitulationen. Havde det været et par år tidligere, kunne de være blevet skudt eller sendt til fronten for at lytte til engelsk radio.

De sidste dage før kapitulationen begyndte tyskerne at beslaglægge lastbiler. Overfor Fritidshjemmet i Ørnhøj lå et smede- og mekanikerværksted. Her residerede Vilhelm Pedersen og hans bror Alfred. En dag havde de en lastbil til repara-

tion. Det opdagede kaptajnen i Fritids-hjemmet, og han kom og forlangte at få bilen beslaglagt. Alfred påstod, at han skulle have prøvekørt bilen for at mærke, om den var i orden. Tyskeren blev bange for, at han ville flygte med den, så han sprang op på trinbrædtet. Alfred havde ikke fået døren lukket ordentlig. Så han åbnede den for at smække den i, derved ragede han tyskeren ned af trinbrædtet. Kaptajnen blev selvfølgelig gnaven, men Vilhelm beroligede ham med, at bilen nok skulle komme igen. Kaptajnen kom med mellemrum over på værkstedet for at se om bilen snart kom tilbage. Det endte med, at Alfred kom gående og fortalte, at han var blevet stoppet på hovedvejen af tyske soldater fra Holstebro, og de havde beslaglagt bilen. I virkeligheden havde han gemt den på et afsides sted bag nogle træer.

Maj 1945. Tyskerne drager hjem ad hovedvejen ved Ørnhøj.

TYSKERNE VENDER HJEM

I en stor del af besættelsestiden havde vi hver aften siddet og lyttet til BBC's udsendelser til Danmark i 41 meter båndet. Udsendelsen begyndte hver gang med Prins Jørgens March. Vi skulle helst være i nærheden af radioen, ellers kunne vi ikke høre på grund af de tyske støjsendere. De sidste år af besættelsen sluttede udsendelserne fra England altid med en række hilsener til navngivne personer. Efterhånden blev vi klar over, at det var koder til de forskellige modstandsgrupper om, hvor der ville blive nedkastet våben. Den 4. maj 1945 om aftenen sad vi selvfølgelig også og hørte udsendelsen fra England, da udsendelsen blev afbrudt. Og det blev meddelt, at tyskerne havde kapitulert.

Her i Ørnhøj var der ingen modstandsgruppe, men der var et par unge mænd, der var med i en modstandsgruppe i et nabosogn. Den 5. maj var der et par stykker, der gik rundt med et hvidt armbind, det var vist den første dag, de var med, så det var ikke blevet til ret meget modstandskamp.

Allerede de første dage efter kapitulationen begyndte tyskerne at vende hjem. Vi boede stadig ved landevejen, så vi oplevede på nærmeste hold, hvordan de krigstrætte

og nedbrudte tyske soldater nu måtte gå hele vejen hjem til deres ødelagte land. De første kom i samlet trop uden våben, men i orden og under kommando. Der kom hele kompagnier på cykler. Der kom også hele kolonner til hest, men de lignede mest mongoler. Senere kom soldaterne i uregelmæssige grupper. De var ikke altid flinke, når de kom ind og ville købe æg. Hvis man ikke ville handle med dem, kunne de blive ret ubehagelige. En dag kom der nogle, der også ville købe æg. De påstod, at de var polakker, og de, der gik ude på vejen, var tyskere, og de skulle alle have halsen skåret over. Ved en tilfældighed opdagede vi, at hvis vi begyndte at snakke om militærpolitik, så forsvandt de omgående, der var noget de stadig havde stor respekt for. Senere kom de enkeltvis, og de var nærmest nogen, der fejlede noget, siden de var blevet bag efter, de gik som regel og humpede ude i rabatten.

I vores mark var der gravet en snes skyttehuller langs med vejen, som vi havde haft besvær med under forårsarbejdet. De kunne nu jævnes og blive sået til med korn ligesom den øvrige mark. Endelig var besættelsestiden forbi, men vi havde stadig rationeringer, hvoraf de sidste først blev afskaffet omkring 1950.

Thorkild Munk
Født i Ørnhøj 1926
Drevet landbrug, initiativtager til
Lokalhistorisk arkiv og museum
i Ørnhøj
Søndertoften 1
6973 Ørnhøj

Hin påskelørdag 1945

Af Knud Erik Nielsen

En dag omkring 1. maj 1945 blev Struer Borger- og Realskoles mellem- og realklasser kaldt sammen i udkanten af byens markedsplads. Et sært sted at samle skoleungdom, kan man sige. Men forklaringen var den, at markedspladsen midt i byen havde været vores skolegård, siden vores egen skole oppe i Skolegade var blevet beslaglagt til at huse tyske flygtninge. Vi var så rykket ind i Teknisk Skole på hjørnet af Vestergade og Anlægsvej.

Situationen emmede af utryghed, iblandt en lille smule spændt forventning til den forestående eksamen.

Jeg var en af de femten i den lille realklasse, som det år skulle sige farvel til skolen efter fem skoleår, der hvert og et faldt sammen med de fem krigsår. Inderst inde troede vi vel, at det var eksamensstrabadserne, overlærer Kr. Isaksen Nørsgaard – skoleinspektør-titlen kom først senere – ville orientere os om. Men det viste sig, at hans ærinde var at lade os forstå, at der efter al sandsynlighed slet ikke blev tale om nogen eksamen for os. Han berettede – hvad vi jo godt vidste fra BBC i afrenradioen – at de tyske hærstyrker var på retræte under kamp i Nordtyskland og havde bebudet kæmpende tilbagerykning op gennem Jylland. »Og så kan I komme til at dele skæbne med de flygtninge, der lægger beslag på vores skole«, sagde han.

Hvad tænker en 16-årig ved udsigten til

en katastrofe netop på tærsklen til voksenalivet og alt, hvad det indebærer?

Hvad jeg husker fra hin forårsdag for 55 år siden, er følelsen af usikkerhed og frysende angst. Var der da slet ikke nogen fremtid for os?

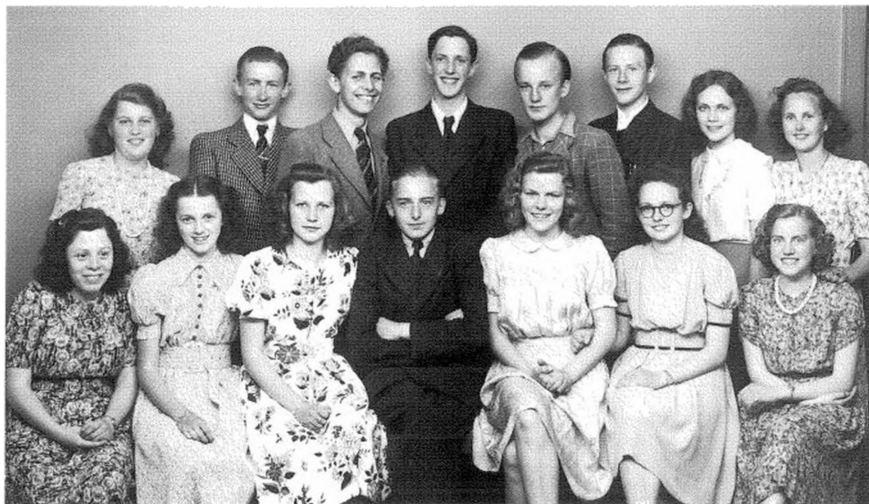
Og så kom svaret jo alligevel blot få dage senere. Familien – far, mor og fem børn – sad som vanligt med hovedet i radioen og oplevede den usigelige lettelse over, at nu var det hele pludselig forbi – de fem forbandede år, som man kaldte dem.

EUFORISKE DAGE

De næste dage var euforiske. Modstandsfolkene dukkede ud af illegaliteten, og man undrede sig over, at nogle af dem kendte man som naboer og genboer. Montgomerys ørkenrotter kom til byen og var rundhændede med cigaretter og chokolade.

Og minsandten om ikke familiens egen tobakshandler – man havde jo røget »tobak« siden konfirmationen i 1942 – blev ramt af momentan gavmildhed og blandt bukkevarerne, dem under disken, fandt en femstyks Powhattan til et ungt menneske, som endnu ikke havde gjort sig fortjent til hædersbetegnelsen »fast kunde«.

Den truede realeksamen blev for mit vedkommende gennemført med tilfredsstillende omend ikke imponerende resultat. Og nogle dage efter afslutningsfesten

Skolens krigsgeneration efter veloverstået realeksamen. Forrest fra venstre (døbenavn): Karen Flindt Simonsen (død), Edith Margrethe Andersen, Margit Flyvholm, Leth Kjærgaard Gravesen, Anne Marie Schønnemann Iversen, Anna Kirstine Skindhøj Pedersen, Vera Henriette Nielsen. Bagest fra venstre: Inge Else Andersen, Per Dragsbæk Knudsen, Niels Christian Christensen (død), Knud Erik Nielsen, Carsten Henningsen (død), Richard Arland Nørgaard (død), Harriet Winther Jensen, Margit Dragsbæk.

blev fremtiden sat i lovende lys, da jeg blev kaldt til telefonen hos naboen. I mit hjem var telefonen endnu ikke indført. Det var klassens historielærer, S. Th. Christensen Laug. Han sagde: »Jeg ved, at du gerne vil skrive, Knud Erik. Tag og gå ned til redaktør Stefan Greve på Dagbladet. Så har han nok en læreplads til dig, hvis I kan blive enige«. Det gjorde jeg, og enige blev vi – om en prøvetid på tre måneder og derefter en månedsløn på 75 kroner.

Fik man nogen sinde sagt Laug rigtigt tak. Han var redaktør Greves kontakt og meddeler ved det kommunale skolevæsen. Deraf forbindelsen.

Jeg husker hans høje, ranke skikkelse, det skarptskårne ansigt med de buskede øjenbryn. Klassen så op til ham for hans

kompromisløse holdninger i spørgsmål om dansk og tysk. Vi var betingelsesløst, men unægteligt også risikofrit på hans side, når han harmdirrende opponerede mod, hvad der også i vore øjne tog sig ud som eftergiveness over for tyske krav til skolen. Det har jo nok ikke været så enkelt for skolelederen, som vi forestillede os.

NATURALØKONOMI

Meget blev anderledes efter 5. maj, men meget forblev også uændret i flere år. Et mangelsamfund forvandles jo ikke til et velfærdssamfund på en nat.

Mit hjem var et arbejderhjem med en far (Laurits Anker Nielsen), som var kommet i fast stilling hos DSB og dermed i løntryghed fra 1942. Mor (Johanne

Frederikke) var som normalt på den tid hjemmegående husmor med fem triptrap-træsko-børn (fire pigebørn og undertegnede), en status, der ikke kunne være anderledes. Begge mine forældre var vokset op i husmandshjem og var i slægten første generation landbobørn på brosten. Med sig havde de bragt gode gangbare egenskaber som ansvars- og pligtfølelse og dertil talent for den form for »naturaløkonomi«, hvori der indgår diverse former for hjemmeavl, så der var noget at tære på i den kolde tid af året.

Hvor små kårene end var, har jeg aldrig oplevet at gå sulten i seng. At vi i fimbulvintrene 1941-42 oplevede at vågne til tyk rim på soveværelsets vægge, ja, det var et vilkår, vi delte med så mange andre.

Fra en diminutiv lejlighed med lokum i gården i et endnu eksisterende hus i Rosenvænget (nu Bakkevej) flyttede familien i 1942 til et splinternyt rækkehus opført af Arbejdernes Andels-Boligforening ved Ringgade i byens udkant med udsigt til Gimsinghoveds marker. Til huset hørte en have, og i nabolaget rådede min far desuden over hele to kolonihaver. Der var med andre ord hartkorn til en betydelig høst af grøntsager. I et hus i den ene af kolonihaverne logerede familiens julegris. I aflivningens stund et dyr af imponerende omfang med et mange tommer tykt spækklag, som grundigt diskvalificerede det til betegnelsen »dansk baconsvin«.

Julegrisen gav kød på bordet vinteren igennem – saltmad ganske vist, når man ser bort fra skinkerne, der blev røgede. Efter en senere tids målestok ensformig kost. Standardmenuen var stegt flæsk med løgsovs.

Der stod kun fersk kød på menuen i juledagene og på selve slagtedagen en her-

Var der noget, de voksne savnede under krigen, så var det ægte kaffe. Under det eksotiske navn »Jaba« leverede Richs-Koncernen et erstatningsprodukt, tålt men ikke elsket.

lighed af frikadeller, medisterpølse og blodpølse. Der var en god portion sandhed i påstanden om, at kun hylet gik tabt af julegrisen. Af lungerne blev der lavet pølse til saltkarret til brug på kolde vintertage med suppekost. I dag kan man kun finde lungepølsen som et kuriosum i kagebøger om egnsretter, hvor de optræder side om side med syltede grisetæer.

Min sympati for sidstnævnte ret er adskiligt større end for lungepølsen.

Det var i øvrigt ikke god tone at demonstrere kræsenhed ved bordet, hvad enten det var grisens lunger eller dens tæer, der lå på fadet. Mor blev stram i betrækket og gjorde det klart, at kunne man ikke spise, hvad der var sat for en, kunne man gå sulten fra bordet.

Jeg og mine fire yngre søstre havde vel næppe nogen erkendt forestilling om, hvilken daglig kamp det var at holde sammen på en husholdning, hvor meget havde antaget karakter af erstatningsprodukter og andet slet ikke kunne fås. I den kamp var husmødrene hjemmenes sande generaler, dem, der med frodig fantasi og megen snilde fik hverdagen til at fungere.

EN COTTONCOAT AF TRE LAGNER

Genbrug var nøgleordet i min mors travle hverdag. Pigerens tøj gik i arv nedefter, efterhånden som de voksede ud af det. Og når albuerne i min striktrøjes ærmer blev synlige, blev trøjen trevlet op og den brugbare del genanvendt i en ny med mere eller mindre særprægede farvesammensætninger.

Mod krigens slutning blev det bestemt, at husets 16-årige søn, min ringhed, skulle have sit livs første frakke af voksent tilsnit. Hos Mor fremkaldte det bekymring for husets i forvejen ikke særligt omfangsrige linnedskab, men hun accepterede hårdt presset at afgive tre af skabets lagner. Under skræddermester K. C. Nielsens kyndige hænder forvandlede de til tidens mode i herreovertøj – en cottoncoat. Man følte sig næsten som en patriot med sådan et stykke engelskpræget overtøj. Det var lige før, det kunne sidestilles

med den følelse, hvormed man bar den rød-hvide-blå strikkede hue, der med sine Royal Air Force-farver var en torn i øjet på de mere og mere sensible værnemagts-soldater og tyskernes danske håndlangere.

Jo, man var vel nok en af hverdagens nålestikspatrioter.

Frakken gjorde lykke. Den var imprægneret med et eller andet, som gjorde, at den tog sig helt flot ud. Jeg fandt det let nok at abstrahere fra det faktum, at der var blevet sovet på den tusinder af gange inden den textile metamorfose. Man skulle imidlertid – ejendommeligt nok for et beklædningsstykke af den art – vogte sig for at komme ud i regnvejr med den. Så gik glansen af Sct. Gertrud. Eller rettere: Imprægneringen nægtede at opfylde sit egentlige formål.

Samme skæbne overgik tidens maksimalhabitter syet af cellulud, der oprindeligt var et tysk kunstprodukt fra Den første Verdenskrig fremstillet af bomuldsaffald. I Den anden Verdenskrig lærte nøden de kloge at fremstille tøj også af siv, brændenælde, halm, kartoffeltoppe og træ. Det kan ikke overraske, at en celluludshabit ikke var længe om at antage en lurvet karakter, hvilket især var uafvendeligt, hvis man kom i regnvejr med den. Under alle omstændigheder kradsede cellulud noget så nederdrægtigt.

På mange måder var tøjgenbrug en mindre ubehagelig løsning end erstatningsvarer. Besværet med at skaffe undertøj til familiens fire pigebørn løste mor ved at trevle et stort hæklet sengetæppe op og strikke det om.

BARE ROLIG, FRU NIELSEN

I en familie, hvor fem konfirmationer skulle afvikles over fem-seks år, måtte der

opfodres to grise om året, så familien fra landet kunne bespises efter vestjysk standard på festdagen. Det skulle ikke hedde sig, at den del af familien, der var flyttet ind på brostenene, havde glemt sæd og skik vedrørende gæstebud.

Grisene blev fede af køkkenaffald, som et par gange om ugen hentedes hos familie og venner. Lad det være indrømmet – jeg var helt flov over denne ekspedition gennem byen med trækvogn og blikspande fyldt med et mere eller mindre ildelugtende indhold. Jeg gik gerne en omvej for at undgå at møde skolekammerater.

Den sidste konfirmationsgris under besættelsen blev noget af et mareridt for mor.

Efter slagtingen med en farbror som den, der førte kniven, lå grisen på lit de parade på bordet i vaskekælderen for at blive afkølet.

Pludselig blev der en voldsom uro ude på gaden. Ind stormede tre tyske soldater. De fordelte sig uden forklaring i huset. Ikke et rum undgik deres opmærksomhed – heller ikke vaskerummet.

Mor var en besvimelse nær – ved tanken om, hvad der ville ske med al den dejlige mad, for kød var rationeret. Og var det i det hele taget lovligt at have levende fe-talje gående i et havehus? I ånden så hun sin konfirmationsmad konfiskeret og sig selv hjemfalden til straf.

Pludselig sagde en af soldaterne på dansk: »Bare rolig, fru Nielsen, der sker Dem ingen ting«. Og så gik de.

Nogen forklaring om årsagen til tyskernes tilsynekomst fik vi ikke, men det er nærliggende, at razziaen gjaldt modstandsfolk. Den 5. maj, da frihedskæmperne blev synlige, konstaterede vi, at byens måske mest aktive modstandsmand

Frederik Petersen er her fotograferet under Krims palmer i 1942, før han kom til Struer. (Foto: Franz Wingender: »Generalsekretær Frederik Petersen«).

var genboen på Gimsinghovedvej, Erik Rørbæk Madsen.

DEN DANSKTALENDE TYSKE SOLDAT

Men hvem var den dansktalende tysker, der oprådte så uventet venligt og lod min mor beholde sin konfirmationsmad?

Allerede den gang blev navnet Frederik Petersen nævnt. En dansksindet nordsløviger, som blev tysk tolk under besættelsen og i en periode fra 1942 gjorde tjeneste i Struer. Af nulevende modstandsfolk i Struer huskes han for den hjælp, han ydede frihedskæmpere i vanskeligheder.

Det kostede ham i virkeligheden livet. Han blev anholdt af Gestapo og sendt til Østfronten. Her faldt han i slaget om Berlin i krigens sidste dage.

Sådan en brændselsbesparende nødoovn, »kabyss« kaldet, lavede min mor mad på i krigens sidste måneder. Billedet er en rekonstruktion foretaget på Struer Museum i anledning af udstillingen »En Lærke letted« i 1985. (Udlånt af Dagbladet Holstebro-Struer).

For en halv snes år siden udkom en bog om denne dansksindede tyske soldat skrevet af Franz Wingender og udgivet af Studiefællesskabet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Fr. Petersen havde været tilknyttet Den slesvigske Forening som generalsekretær i mellemkrigsårene med mindretalsproblemer som særligt sagsområde. Den 9. april 1940 – »mit livs tungeste dag« – var han med til at besætte Danmark, ikke som kæmpende soldat, men som tolk.

To år senere dukkede Fr. Petersen op i Struer som den lokale værnemagtsenheds tolk. Men også, kan man godt sige, som en fremmed blandt venner.

Blandt hans mange danske venner fra sekretær-tiden i trediverne var nemlig bl. a. formanden for Sønderjysk Forening i Struer, den ovennævnte senere viceskoleinspektør Christensen Laug. I dennes hjem i Skolegade fandt Fr. Petersen en platform for den del af sin soldatertilværelse, som helst ikke skulle komme hverken Gestapo eller hans foresatte i værnemagten til kendskab.

Det endte alligevel galt. I sommeren 1944 blev han arresteret af Gestapo, stukket af en nordmand, der hævdede, at den dansktalende tyske soldat havde kontakter til modstandsbevægelsen. Han idømtes fire måneders fængsel, rangfortabelse (Fr. Petersen havde opnået at blive forfremmet til feltwebel – sergent) og blev derefter sendt til østfronten.

Dette fine menneske er vi i min familie næsten sikre på er identisk med soldaten, der fik blodet til at vende tilbage til min mors kinder.

DE HÅRDESTE STØD FIK JEG AF STØD

For en dreng i min alder var der hele tiden pligter ved siden af skolegangen.

Tre haver i familiens besiddelse betød upopulær kulegravningsindsats ved efterårstide, men de hårdeste stød blev tildelt mig af – ja, af *stød*. Da selv de stinkende brunkul og de våde tørv blev mangelvare, var der kun én tænkelig varmekilde tilbage – træ. Vel at mærke ikke dyrt, opskåret brænde købt hos brændselshandleren, men stød. Sådan kaldtes roden af fældede grantræer. En tidlig morgen begav en ekvipage bestående af en skikkelig krikke foran en lånt fladvogn og med min far og mig på en rygløs agestol sig mod Asumgård Skov en mils vej syd for

Struer. Her havde far købt en vognfuld stød til egen afhentning og opskæring. Den, der har prøvet at gøre brugbart brænde ud af sådanne store, uformelige granrødder, ved, at hårdere træ kan man ikke byde sav og økse og egne muskler. Den faderlige ordre lød, at når skolegang, lektier og avisombæring (min karriere ved Dagbladet begyndte flere år før journalist-epoken) var overstået, så var det om at fatte saven til helhjertet, omend vranten indsats for familiens varme og for min mors komfur. I sådanne stunder lærte man at erkende sandheden i påstanden om, at save brænde giver varme to gange.

Til sidst var brændselsmangelen så fatal, at familien måtte rykke sammen i kældrens tørrerum, hvor et bord blev anbragt med bæk og stole, og hvor – vigtigst af alt – et primitivt nødkomfur, kabys kaldet, blev sluttet til skorstenen. På dens kogeringe stod kronisk en kedel med vand. Varmt vand var der jo altid brug for i husholdningen. Og på den måde sparede man jo på gassen, der heller ikke var til rådighed i ubegrænset mængde.

Var der ikke hyggeligt i tørrerummet med cementgulv og tøjsnore på kryds og tværs i ansigtshøjde, så var der i det mindste lunt – rart nok til både lektie- og morskabslæsning.

Ved siden af kabyssen stod en indretning, som min mor var fortrolig med fra sin barndom på landet – høkassen. Nu havde denne gammelkendte nyttegenstand fået en renæssance. I høkassen kogte risengrøden sig færdig i skjult ubemærket-hed, og her holdt kartoflerne sig varme.

KULBÅDEN, DER BLEV

FØRSTE OFFER FOR SØKRIGEN

Apropos brændsel – far talte ofte om

Husmødrene er blevet kaldt besættelsestidens sande generaler, og noget var der om snakken. Se nu denne pakke med vaskemidlet Henko. I begyndelsen af krigen var det mærkefrit (se nederst på pakken), men snart skulle der 3 sodamærker til. For at spare lod Persilfabriken ordet »mærkefrit« strege over.

»Vendia«, kulbåden, som i tyverne og trediverne gik i fast fart på Struer med kul fra England.

»Vendia« var – navnlig om vinteren med megen arbejdsløshed – en del af eksistensen for min familie. Far hørte til det mere eller mindre faste sjak, som tømte »Vendia« for dens last af kul. Fra min bitte tid

Ældre Struerborgere husker S/S »Vendia«, damperen, der forsynede Struer med kul, og som blev det første skandinaviske offer for den tyske søkrigsførelse. (Foto: Christian Tortzen: »Søfolk og skibe 1939-1945« – Grafisk Forlag).

husker jeg pligten at bringe far varm kaffe i en avisomviklet sodavandsflaske med patentprop. Spændende var det for så ungt et menneske at gå på kulbådens snavsede dæk. Og et slid var det at hente daglønnen i »Vendia«s bug og på kajens køreplanke. Jeg ser min far og hans arbejdskammerater for mig – kulsorte i ansigtet og med sort sved på krop og tøj. Deres arbejdsredskaber var skovl og trillebøere.

Sådan var det lige indtil entreprenante folk indførte et monstrum af en kulkran, så én mand, kranføreren, kunne udføre manges arbejde. Om den kran talte man ilde i mange hjem – også i mit.

Erindringen herom blev genopfrisket, fordi S/S »Vendia« et halvt år før selve besættelsen og altså i krigens første tid fik en plads i søkrigshistorien ved at blive det første skandinaviske offer for den tyske søkrigsførelse.

Den 26. september 1939, da Den anden Verdenskrig endnu ikke var en måned

gammel, blev »Vendia« – i ballast på vej til Blyth i England efter kul til Struer – sendt til bunds i Nordsøen af en torpedo fra den tyske ubåd U 3. Det var – også set med krigsførendes øjne – en slyngelstreg. Ubåden var opdykket og skød først uvarslet på »Vendia« med sin kanon for derefter at sænke kulbåden med en torpedo. Af besætningen på 17 mand blev kun seks reddet.

FORFALSKEDE UBÅDENS PAPIRER
Omstændighederne ved »Vendia«s dramatiske endeligt er udførligt skildret i historikeren Kristian Tortsens fire bind store værk om den danske handelsflåde under Den anden Verdenskrig – »Søfolk og skibe 1939-1945«.

Alene i den neutrale periode mellem september 1939 og 9. april 1940 mistede handelsflåden ved krigsforlis 39 skibe, og 345 danske sømænd omkom.

Og S/S »Vendia«, ejet af De forenede

Kulimportører, fik altså den skæbne at blive det første skandinaviske offer for en brutal tysk søkrigsførelse, efter at djet i 15 år trofast havde forsynet Struer og de øvrige Limfjordshavne med engelske kul.

Nu godt 60 år senere er det velsagtens gået i glemmebogen, at »Vendia«s skæbne både før og efter besættelsen gav anledning til livlig diplomatisk aktivitet, fordi den tyske ubådskaptajn forfalskede ubådens papirer, så torpederingen fremstod som resultat af en provokation fra »Vendia«s side.

Den tyske søkrigsledelse, som efter al sandsynlighed havde været i radioforbindelse med U3, forsøgte efter udåden at retfærdiggøre torpederingen ved at udsende en redegørelse, hvori det hed, at det danske skib først havde forsøgt at flygte og dernæst at vædre ubåden. Det læste kaptajn Peter Lund, som var blandt de overlevende, i de københavnske aviser og følte det som en personlig anklage. I så fald var han jo ansvarlig for 11 mænds død.

»VENDIA«

ANKLAGEPUNKT I NÜRNBERG

»Vendia«s fører brugte både den gang og efter krigen mange kræfter på at blive renset for de tyske beskyldninger. Den danske regering kom ingen vegne med at sende en protestnote til Tyskland med henvisning til ikke-angrebspagten mellem de to lande.

Men efter krigen dukkede »Vendia«s navn op igen – nu under Nürnbergprocessen mod de tyske krigsforbrydere. Her blev »Vendia« omtalt som den første sænkning uden varsel af et neutralt skib. »Vendia« blev et af et utal af anklagepunkter mod den tyske flådechef Raeder, som da også blev dømt for de krigsforbrydelser, han stod anklaget for.

Sådan lyder beretningen om et skib, som mange gamle Struerborgere betragtede næsten som »byens eget«.

Dagbladets overskrift om udåden løb over hele forsiden: »Tom dansk Kuldampertorpederet uden Varsel«. Og underrubrikken: »Af Besætningen på 17 Mand blev kun de 6 reddet. – Damperen var paa Vej til England for at hente en Ladning Kul til Holstebro og Struer Kommuner«.

SKAMFULDE ØJEBLIKKE HOS TOBAKSHANDLERSKEN

Den slags begivenheder fastholdt os i krigens gru, hvor fredelige hverdagene end kunne være. Hverdagene var jo mest bestemt af vores evne til at indrette os efter vilkårene.

Og det var vi egentlig ret gode til i vores familie, husker jeg. Lad mig nævne tobakken som eksempel, selv om tobak rent faktisk slet ikke var rationeret under krigen, men først blev det bagefter. At frekventere den sorte børs var en udvej forbeholdt folk med penge, hvordan de så end havde tjent dem. Og hos tobakshandlaren skulle man både være erkendt og registreret som fast og loyal kunde for at få del i de eftertragtede »bukkevarer«, dem, der lå under disken.

Et af krigsårenes paradokser leverede jeg selv ved som nyslået konfirmand at grundlægge en aldeles overflødig tobakslast. Som alt hankøn af min generation ved, hensatte det på den tid enhver drengekonfirmand i fortvivelse, hvis der ikke på gavebordet lå et cigaretetui, helst i sølv, men gerne i plet, når det ikke kunne være anderledes.

Så jeg røg med andre ord tobak på legitim vis fra konfirmationsdagen. Kun undtagelsesvis lykkedes det mig at lokke en

Et udvalg af besættelsestidens berygtede cigaretmærker. (Foto: Tobaksmuseet).

pakke shagtobak af ubestemmelig oprindelse fra familiens tobakshandlerske i Barsbygningen – Poulsen hed hun. Men formastede jeg mig til at fremture i urimeligheder som at trygle om en femstyks Powhattan (af folkeviddet kaldet Pu-Ha), så var der nej i den ellers så venlige og rare tobakshandlerskes mund. Ikke et hårdt og afsnuppet og ubarmhjertigt nej, for ingen kunne sige »nej, desværre« på så gribende en måde som fars tobaksleverandør. Det skete med et indøvet sæt afværgeattituder, hvorunder hun til sidst lagde overkroppen hen over disken og fra bordhøjde kiggede bedrøvet op på det lange hyl, som stod der foran hende og bad om noget aldeles uopnåeligt. Så fattede man egen urimelighed og luskede sønderknust ud af forretningen, skamfuld over at have såret et sødt og rart medmenneske med ublu krav.

TOBAKSAVL I HAVEN

Men når man nu i kraft af alder og konfir-

mand-status havde fået autoriseret en tobakslast, så måtte den nyerhvervede trang – hvis man kan kalde den sådan – også tilfredsstilles, så min far og jeg gav os til at dyrke tobaksplanter i haven hjemme ved huset – *tabacum rustica*, det latinske navn for, hvad andre foretrak at kalde »bonde-tobak«.

Når tobaksbladene var høstet, blev de hængt til tørre på loftet og i tidens fylde behandlet (syntes vi) næsten professionelt. I handelen kunne købes fermenteringsvæske, et ildlugtende fluidum, som fik min mor til i uforblommede vendinger at lægge afstand til vort forehavende – uden dog rent ud at forbyde den slags processer i »mit hus«.

Til at sønderdele tobaksbladene efter afsluttet lagring, så de kunne stoppes i en pibe, konstruerede jeg af »Den lille Ingeniør« et skæreapparat, hvis vitale del var et påmonteret, udrangeret barberblad.

Når alt kom til alt, var den metode til slukning af indbildt tobakshunger hos et ungt menneske at foretrække fremfor skodsamlersens jordstrygende håndtering, unægteligt en noget uappetitlig løsning, men valgt af mange, de mest slavebundne velsagten.

FARLIG VITAMINHØST

I det daglige husker jeg ikke, at vi mærkede voldsomt meget til værnemagtssoldaternes tilstedeværelse. De sang »Wir fahren gegen England«, når de marcherede i gaderne. Det ignorerede vi. Til gengæld sang vi engelske sange af fuld hals og for åbne vinduer i skolen (Teknisk Skole). Vores klasselærer, Alwin Møller, var også vores engelsklærer. Mon ikke også de tyske øren ignorerede vores sanglige udfoldelser?

Et par gange bragte jeg mig selv i vanskeligheder – delvis ved manglende omtanke.

Vitaminmangel var under krigen et voksende problem, som jeg i al beskedenhed var med til at afhjælpe. I en avisannonce havde jeg fundet en sæsonbetonet indtægtskilde bestående i at plukke og afsætte hyben af vildrosen til et frøfirma i Børkop ved Vejle. Langs med banelinien mellem viadukten på Vinderupvej og Moustgård Krat var der en rigdom af hyben, her voksede gode lommepege på buske.

Hvad jeg imidlertid ikke havde været tilstrækkelig opmærksom på, var at banelinien blev bevogtet af tyske soldater, fordi jernbanesabotørerne netop på vores egn var blandt landets flittigste. En dag, da jeg i gåtempo var på vej fra viadukten hen over marken med posen fuld af hyben, lød der et brøl bag mig: »Halt!«. Jeg kastede et hurtigt blik bagud og så en tysk soldat med hævet gevær. Da tog panikken mig – jeg satte i sik-sak-løb og ventede hvert øjeblik at høre lyden af geværskud. Det skete ikke. Jeg slap med skrækken.

METTES ENDELIGT SOM JULESTEG

I hverdagens rytme indgik faste elementer, fortrinsvis pligtmæssige opgaver som at fodre julegrisen og et par arrige julegæs og ikke mindst at plukke grøftgræs og mælkebøtter til egen kaninfarm, hvor to utrættelige kaniner på ingen tid var blevet til en storfamilie på 20-25 individer.

Kaninerne blev et kærkomment supplement til køkkenets sparsomme forsyning af fersk kød og af den grund en populær ret på søndagsbordet. Mor var ferm til at udnytte selv beskedne ressourcer. Af kaninernes overraskende store lever lavede

hun en anderledes leverpostej. I dag er karnikød vist nok ved at få en renæssance, men mon nogen bruger leveren?

Spisevægring i børneflokkene er der i min erindring kun et eksempel på. Af en onkel havde vi fået foræret det dejligste og kærligste gedekid, som med hjerteskrærende brægen var i stand til at fastholde min yngste søsters opmærksomhed i en sådan grad, at hun tit og ofte håndfast måtte hentes hjem fra haven, hvor geden var tøjret i et grønt skel.

Pludselig pladsmangel, fordi haven skulle inddrages til villabyggeri, førte til, at Mette, det kære væsen, måtte lade livet ind under jul. Vi var nu så langt henne under krigen, at devisen var: intet må gå til spilde, så Mette blev til en veltillavet steg en af juledagene. Det huskes, at vi børn i tavs, sammenbidt protest lod fadet gå urørt videre rundt om bordet, hvor kun de voksne tog til sig. Mor nænnede ikke at skælde ud over utidig kræsenhed, men jeg husker ikke, at der blev budt på erstatning for den afsjælede Mette. Vi måtte mætte os i kartofler og sovs.

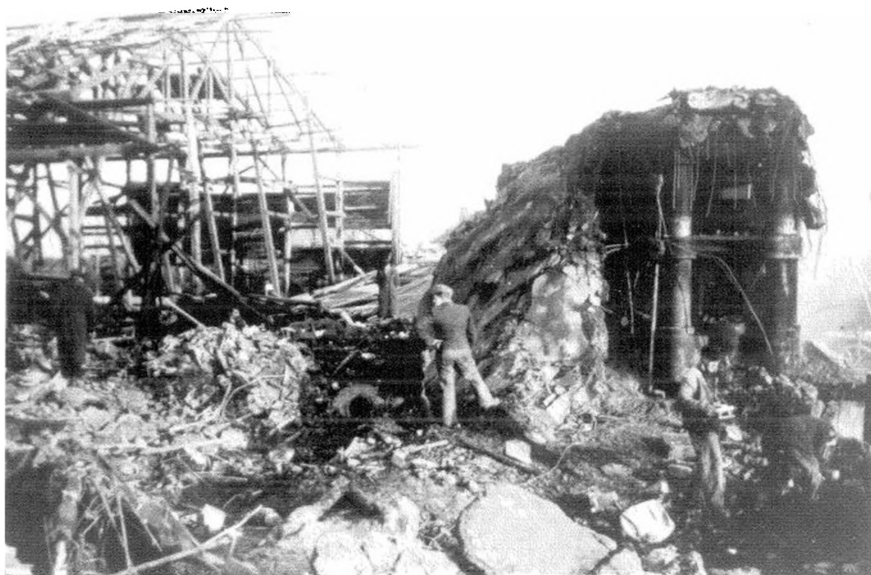
BOMBER PÅ SKOLEKAMMERATENS VEJ

Hvor tæt kom krigen på en lille provinsby som Struer? Tæt nok til at skabe angstfyldte øjeblikke og tæt nok til at byde på bombebrag og ødelæggelser. Som nu den augustnat 1941, da engelske bomber – velsagtens ved en fejltagelse – faldt på Holstebrovej ganske tæt på klassekammeraten Veras hjem. Der var intet tænkeligt mål for en jagerbomber netop i den del af byen, så teorien om fejlbombning var sandsynlig nok.

Eller hin januarnat i 1945, da jeg vågnede midtvejs mellem seng og gulv ved et

Holstebrovej med beskadigede huse, efter at engelske fly ved en fejltagelse havde »tabt« flere bomber en augustnat 1941. (Foto: Struer Museum).

B&O's radiofabrik forvandet til en ruindyngle ved schalburgtagen i januar 1945 forøvet af tyskernes danske håndlangere. (Foto: Struer Museum).

øresønderrivende brag. Braget kom fra en retning, som ikke efterlod os i tvivl om, at turen nu var kommet til B&O. Byens allerede den gang berømte radiofabrik havde holdt sin sti ren og konsekvent afvist at udføre arbejde for besættelsesmagten. Af den grund var B&O et nærliggende offer for schalburgtage, betegnelsen for den terror, tyskerne og deres danske håndlangere satte ind overfor danske modstandsfolks sabotage. Efter krigen afsløredes det, at B&O havde spillet en særlig rolle i modstandskampen. En af virksomhedens mest betroede folk, ingeniøren L. A. Duus Hansen, var danskeren, som oprettede den illegale radioforbindelse til den frie verden.

Mit hjem lå ikke ret langt fra B&O-fabrikken. Den dag i dag begriber jeg ikke, at jeg 16-årige fik lov til at vove mig ud i natten for at tage vederstyggeligheden i øjesyn. På tilbørlig afstand så jeg fabriksbygningen som et kæmpemæssigt bål, og dagen efter fandt vi den forvandlet til en ruindynge.

DEN VÆRSTE NAT

Men familiens værste nat, den mest angstfyldte, var dog påskelørdag samme år. Den nat fik familien et mysterium, som skulle vente præcis 40 år på sin opklaring. Ingen familiesammenkomst ved påsketide i de mange år uden at vi talte om det, der skete den nat.

Ind under midnat ringede det på døren. Min mor løb ned ad trappen og spurgte: Hvem er det? En forvrænget stemme svarede: Gå straks i kælderen. Der sker en eksplosion.

Så kan det nok være, at far og mor og fem søvndrukne børn ilsomt forlagde revidensen til det mest sikre sted i huset, et

kort gangareal i midten af kælderen. Der sad vi på cementgulvet med dynerne over hovedet og hænderne for ørerne – skræmte ud over al forstand.

Braget fik huset til at ryste i sin grundvold, og da vi senere vovede os op i stuerne og soveværelserne, fandt vi kun ét helt vindue, nemlig det diminutive tagvindue i mit værelse, men det var revet op af lufttrykket, så jeg fandt det åbent. Mine forældres og mine søstres senge var overdænget og sengetøjet perforeret af glassplinter i tusindtal. Havde den mystiske stemme ved døren ikke advaret os, ville mine forældre og søstre ikke være kommet helskindet fra begivenheden.

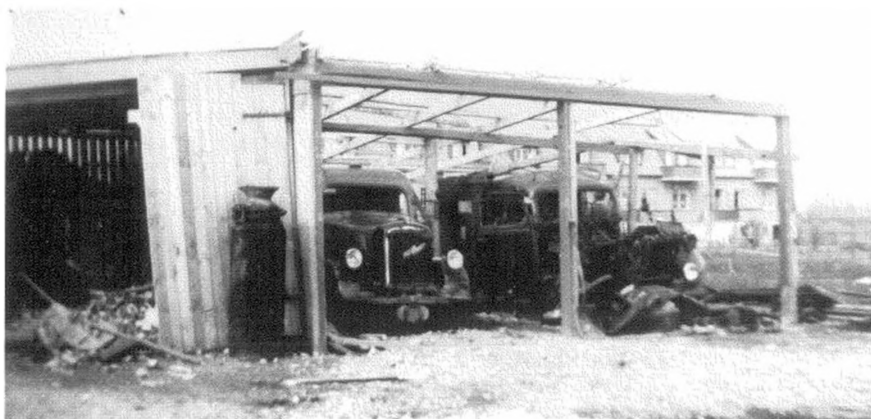
Det var genboens garagekompleks med lastbiler, der var blevet lagt i ruin. Vognmanden kørte for tyskerne. Der blev gennemført flere sabotagehandlinger af samme karakter den nat.

Det blev en påske uden sidestykke for familien Nielsen – med presenninger for alle vinduer og med kulden sivende ind overalt. Og ved morgenbordet påskedag havde vi for en gangs skyld gæster – de to Falckfolk, som tætnede gadens bombe-skadede huse.

STEMMEN AFSLØRET 40 ÅR EFTER
40 år senere blev sløret på overraskende måde løftet for gæden om den anonyme røst påskemat 1945.

Nu var jeg en bedaget herre i journalistfaget med besættelsestiden som et af mine stofområder, naturligvis ikke mindst i kraft af min alder.

I foråret 1985 fejredes 40-året for befrielsen. Da havde jeg i flere år været fast gæst ved en flok frihedskæmperes årligt tilbagevendende træf, der som regel fandt sted i kælderen under Hafniahus på Søn-

Sådan så garagekomplekset på hjørnet af Ringgade og Fjordglimt ud dagen efter sabotageaktionen, der gav familien Nielsen en slem forskrækkelse - og et mysterium at bære på i 40 år, inden det blev opklaret. (Foto: Struer Museum).

derland i Holstebro. Mødets rammer var nemlig et lille frihedsmuseum, en stor våbensamling og et nyindrettet hjemmevernsmuseum. Og mødedeltagerne var gamle modstandsfolk fra Struer-Vinderup området.

Af og til dukkede modstandskampens navnkundige jyske nedkastningschef, Anton Toldstrup, op i kælderen. Han var i sine sidste leveår knyttet til Holstebro kulturhistoriske Museum som særlig sagkyn- dig i besættelsestidens historie og satte pris på at møde sine modtagefolk fra Struer-Vinderup-egnen. På sådanne dage var det spændende at være den, der lyttede.

Og just ved det træf, der fandt sted umiddelbart inden 40 års dagen for befrielsen, skete der noget, som gjorde mine øren dobbelt lange og dobbelt følsomme.

De gamle modstandsfolk havde – til benefice for Struer Museum – indtalt bånd om deres illegale meriter, herunder om aktionerne påskenat 1945. Med stigende forbløffelse hørte jeg den da 69-årige vogn-

mester ved DSB, Børge Voldum, berette om, hvordan han og hans medsammen- svorne lagde et stort antal sprængladninger på vognene i genboens garagekompleks og desuden en ladning på en anhænger uden for – kun få meter fra familien Niensens hjem.

Under aktionen blev sabotørerne holdt dækket af VVS-installatør Lars Rølle. De var på vej fra stedet, da Voldum sagde til Rølle: Tror du ikke, vi bør vække og advare familien i nummer 63. Han lod forstå, at han kendte manden i huset, og at han vidste, at familiens soverum på 1. sal vendte ud mod garageanlægget. Desuden var der jo lagt op til et ordentligt drøn med de mange sprængladninger.

Rølle gav Voldum og kammeraten Erik Ejlertsen besked om at gøre det fornødne. Medens Ejlertsen tog et solidt tag i dørhåndtaget for at forhindre nogen indefra at åbne døren, ringede Voldum på. Og på min mors forskrækkede »Hvem er det?«, beordrede han familien i kælderen.

Malende beskrev Voldum, hvordan konen i huset »gav et skrig så højt, og lidt efter lød det, som om en sæk kartofler væltede ned ad trappen«.

Jeg lyttede næsten vantro til Børge Voldums beretning, og så fortalte jeg, at jeg var en af kartoflerne.

Nok vidste mange i flokken, at jeg havde mit udgangspunkt i Struer, men at jeg for 40 år siden var en skrækslagen bi-person i en af deres sabotageaktioner, kunne ingen ane. For øvrigt var det rigtigt, at Voldum kendte min far. De havde fælles arbejdsplads ved DSB.

TAK MED GAMMEL DANSK OG RUNDSTYKKER

Nu var min reportage om de gamle modstandsfolks 40 års træf pludseligt blevet et personligt anliggende – min egen historie var blevet til en avishistorie.

Hvordan tackler man den slags med sin journalistiske integritet i behold? Jeg gjorde det ved at bygge videre på historien og give den en sen afslutning. Jeg lod de to hovedpersoner, den, der advarede, og den, der modtog advarslen, mødes – 40 år efter. Min da 79-årige mor modtog en forårsdag Børge Voldum i sit hjem i Rosenvænget til morgenkaffe og rundstykker. Og medens Dagbladets fotograf blit-zede, gav hun ham en flaske Gammel Dansk med tak for dengang. Min far havde da været død i flere år. Jeg kunne have undt ham den viden, at det var den i øvrigt højt respekterede vognmester på hans egen arbejdsplads, der ved sin omtanke havde skånet familien Nielsen for lemlæstelse.

SKÆNDERI OM KZ-RÆDSLER

Af hverdagens rutiner i besættelsens sid-

»Tak, fordi du skåned os for lemlæstelse for 40 år siden«, sagde min mor, Johanne Nielsen, til Børge Voldum. Bag dem står jeg.

(Foto: Pressefotograf Poul Erik Nielsen/Dagbladet Holstebro-Struer).

ste måneder var den vigtigste at lægge øren til radioen hver aften klokken 18,15. Først begyndelsestakterne fra Beethovens femte symfoni, så: »Her er London, BBC kalder Danmark«.

Det var som at gå over åen efter vand. Londons danske stemme berettede om hjemlige begivenheder af den slags, som ikke kunne findes omtalt i danske aviser på grund af den tyske censur. Og så kunne vi jo ellers kun gætte os til meningen med det stigende antal »hilsener«, som stemmen viderebragte.

På det sidste gav BBC anledning til noget i retning af en konflikt mellem min far og mig – mellem to generationer med hver sin opfattelse af rækkevidden af menneskelig nedrigthed og bestialitet. Jeg husker, at jeg vantro lyttede til Londons beretninger om rædslerne i de tyske kz-lejre, efterhånden som de blev afsløret under de

allieredes fremrykning i selve Tyskland. Jeg nægtede at tro på dem og affærdigede dem stædigt som krigspropaganda. Krigspropaganda kendte vi jo som en tysk specialitet, kolporteret i vore egne aviser. Hvorfor skulle vi ikke kunne opleve den fra allieret side? Far afviste mine indvendinger som ungdommelig naivitet. Og vi skændtes ind imellem grundigt.

Han fik jo så ret. Min tro på mennesket led et knæk, da jeg efter befrielsen så de første billeder af rædslerne.

DEN RUSSISKE SOLDAT I RESEN KÆR

Mod afslutningen af besættelsen dukkede krigens vraggods op i skikkelse af tyske flygtninge og sårede soldater fra fronterne. De kom i tog efter tog til banegården. Der var ikke adgang til peronnerne for nysgerrig ungdom. Men en 16-årig drengs evne til at »se om hjørner« gav ham indblik i krigens grusomheder.

Kvinder og børn og gamle mænd så uendeligt trætte og modløse ud efter den lange flugt foran de fremrykkende russiske hærstyrker. Og de sårede med blodige bind om hoved og lemmer var et frygteligt syn, den dag i dag endnu ikke slettet af nethinden. De blev ført til gymnasiet

nær banegården. Det var blevet beslaglagt til rollen som feltlazaret.

Det var tydeligt for enhver, at det bar mod afslutningen. Men hvilken afslutning?

Et stikord fik jeg på mærkelig vis ude ved bækken i Resen Kær. Her kom jeg gerne for at dyrke en tidligt vakt lidenskab for lystfiskeri, hvis ellers min punkterglade cykel ville bære mig frem.

Nede ved bækken mødte jeg en forhutlet russisk soldat, en af dem, der havde valgt at gå i tysk tjeneste fremfor fangenskab. Der befandt sig i krigens sidste tid en større styrke af sådanne overløbere på Lemvig-egnen. Det huskes, at de i de første befrielsesdage voldte modstandsbevægelsen og danske myndigheder voldsomme kvaler med trusler om at genoptage krigen.

Min fiskestangbevæbnede russer fægtede med arme og ben og råbte kun én ting tværs over bækken: »Hitler kaput, Hitler kaput«.

Det var med andre ord den 30. april, dette ordfattige intermezzo udspillede sig, dagen for Hitlers selvmord.

Nogle dage senere var det så, at overlærer Kr. Isaksen Nørgaard kaldte os sammen på markedspladsen ...

Knud Erik Nielsen
Født 10. maj 1928
Forhenværende redaktør ved
Dagbladet Holstebro-Struer
Pensionist fra 1995
Mølleparken 15
7500 Holstebro

Landhusmoder under besættelsen

Af Erna Nørgaard

Jeg hedder Erna Nørgaard, er født d. 19. juli 1918 af forældrene Anders og Signe Christensen Vej i Vester Tim. Jeg mener at huske en del af anden verdenskrig, idet jeg var nybagt husmor gennem de tider, da min mand og jeg 1. april 1938 havde købt en gård i Muldbjerg i Hover Sogn. Gården hed St. Tarp og havde i over 40 år været ejet af en ældre ungkarl, som ikke havde ofret meget på vedligeholdelse af bygningerne. Der var 120 tdl. jord og 20 tdl. uopdyrket hede.

Når jeg har lyst at fortælle lidt om tiden fra krigen, vil det dreje sig mest om min og min families dagligdag og dagligliv under besættelsen. Allerede året efter skulle vi have døbt vores barn i september, det var i 1939. Da blev vi til stor forbavselse opmærksomme på, at sukkeret var rationeret, det var vist 2 kg til hver person, der var tilgængelig. Vi måtte medbringe rationeringskort for at købe sukker. Allerede den gang var tyskerne gået ind i Polen; man var jo ikke så oplyst den gang om, hvad der skete så langt væk fra Danmark.

Men så skete det den 9. april 1940. Det var en meget kold morgen, jeg så ud af køkkenvinduet, at min mand og en murer, som var ved at reparere staldmuren, hurtigt tog deres cykler og cyklede ad en markvej mod øst, 5 km ud til Skjern – Holstebro landevej, de havde hørt en frygtelig støjen og susen, der kom fra øst.

Det var tyske soldater, der kørte i en lang række mod nord, de var da kommet over grænsen tidligt den morgen, og der blev godt nok sagt eller skrevet, at danskerne sov. Min mand kom jo hjem og fortalte, hvad det var, der var sket, men hvad mere der ville eller kunne ske, kunne jo ingen vide. Lidt efter kom der besked fra kommunen om, at intet lys måtte skinne ud fra vinduer eller døre, og ingen færdsel eller udgang efter kl. 8 aften. Men hvordan kunne dette lade sig gøre?

Noget af det værste, jeg husker, var at vi altid havde så meget sne, og vintrene var så kolde. Min mand var udnævnt til snefoged i alle disse år; det var ikke alene ham, der skulle afsted, der skulle jo også en voksen karl med, og der var mere end nok derhjemme med at køre frosne roer ind til optøning hver dag, og det var næsten hver dag fra 1. november til 1. maj. Ja, det blev svære tider. I løbet af kort tid var næsten alt rationeret, benzin og olie, sukker, mel, salt, kartoffelmel, sæbe, tøj, sko, træsko, og kaffe ikke at forglemme.

Hvad kunne det så nytte, at man stod med pengene i hånden, man kunne sjældent være så heldig at købe en rulle tråd. Men man hjalp jo hinanden, når man kunne. Jeg husker til mine forældres sølvbryllup, at jeg cyklede hjem til mor med 20 pund mel i bagagebæreren. Vi var blevet tilbudt at købe 3 pund mel på hvert 1

punds mærke, det var jo bedre end at give mor mærkerne.

Nu skal det så siges, at hos os var vi så heldige at få et barn hvert år, det hjalp jo på rationeringsmærkerne. Der blev også med tiden uddelt, gennem mødrehjælpen, en standardpakke af celluldstøj til hvert nyfødt barn. Jeg må da sige, at jeg aldrig har haft så meget babytøj. Vi fik vores ration, vi skulle jo selvfølgelig selv betale, men det var en rigtig god pakke med 12 bleer, 6 trøjer med lange ærmer, 6 trøjer med korte ærmer, 2 lagner, 2 pudebetræk, 2 dynebetræk. Jeg var lykkelig hver gang, jeg kom hjem med sådan en standardpakke.

Jeg kan da også glæde mig over i dag, at vores familie ikke har lidt nogen nød. Vi var selvhjulpne med både mad og brændsel, vi var så heldige at få vores gamle kakkelovn udskiftet med en kamin i stuen; men det kneb alligevel at fyre stuen op med tørv og brunkul. Bleerne måtte tørres i stuen om natten, dertil havde jeg købt et vægstativ, hvorpå der kunne hænge 10 bleer ad gangen, lugten måtte vi finde os i, lige som lugten af både tørv og brunkul.

Vinteren 1942 fik børnene kighoste, det blev jo ikke nemmere af det, men der blev da frigjort et beløb på 100 kr. til hvert barn. Der blev så til en flyverdragt til hver, så vi kunne komme en tur ud i sneen, det var jo godt for kighosten. Vi søgte også om at få telefon installeret, men det kunne kun lade sig gøre at få partstelefon, hvor man skulle være 4 husstande om det samme nummer, men med hver sit bogstav – vi fik nr. 40u til Hover central. Vi fik partstelefon sammen med præsten Kaj Munk i Vedersø, som samme år som os købte to ejendomme i Muldbjerg, den ene var en gård, og den anden var kancellirådens villa, som han selv

døbte »Lokkelykke«. Her var Munks familie glad for at rejse med toget op og tilbringe nogle rolige dage, da Kaj Munk var plaget af krigens mørke tid. Så kom whistkortene frem.

Januar 1944 kom der bud fra kommunen om, at alle husstande i sognet skulle være parat til at modtage 1 eller 2 voksne arbejdere på kost og logi. Det var mest sjællændere; de skulle arbejde for tyskerne med betonarbejde ved veje eller mest ved kysterne. Jeg skulle da føde mit 5. barn i februar måned. Vi havde også 2 karle på kost og logi. Jeg kunne ikke se mit udkomme i det, jeg tror, jeg gav mig til at græde, og vi søgte om udsættelse.

Men så skete noget helt andet. Den 17. februar cyklede min mand hjem til Tim til sin mors 72 års fødselsdag. Hun beklagede sig da til familien, at hun gerne ville afstå gården nu, da hun var så gammel, men hun turde heller ikke bo alene noget andet sted. Det endte da med, at min mand og resten af familien mente, det ville være udmærket, og det blev sådan. Jeg vil ikke sige, at jeg var så glad for det, jeg havde aldrig i forvejen været så krævende, men nu stillede jeg krav om, at hvis vi skulle flytte, så ville jeg have en ny barnevogn. Det blev accepteret.

Vi fik hurtigt gården solgt og flyttede til min mands fødehjem i Tim med 5 børn under skolealderen, det var 15. marts 1944. Vi kunne selvfølgelig ikke flytte hverken fra krigen eller tyskerne, de boede overalt, hvor det kunne tænkes i skolerne, forsamlingshuset, på kirkeloftet, og det var det samme, ingen udgang efter kl. 20. Vi måtte jo rette os efter bestemmelsen. Det blev heller ikke nemmere at få hverken tøj eller fodtøj efterhånden. Vi havde lejet en karl fra 1. april det år, jeg havde redt op i værel-

set, men da dagen kom, var sengetøjet stjålet. Det fik tyskerne selvfølgelig skylden for, selv om jeg ved det ikke.

Tobakken var også rationeret, så min mand og karl plantede tobaksplanter og tørrede dem i laden. Den 19. september blev det danske politi arresteret, og ca. 2000 betjente sendtes i tyske koncentrationslejre, resten der undslap, gik under jorden og gemte sig under falsk navn.

Derefter begyndte flere og flere at danne modstandsgrupper, det var ikke uden farer. Den mest kendte gruppe for mig var Thorstedgruppen. Der var nogle ledende initiativtagere, de boede alle i Thorsted: Niels Halkjær i Thorsted vandmølle var fra Stadil og havde besøg af sin familie fra Stadil. Det blev hurtigt kendt, at Stadil-folkene på vej hjem fra Thorsted var taget af tyskerne og ført til forhør hos Gestapo i Ulfborg. Man var ikke så nervøs over det, fordi alle vidste, at folkene fra Stadil havde besøgt deres bror og svoger Niels Halkjær i Thorsted vandmølle for at spille kort og få en kop kaffe. Gestapo kontrollerede i Stadil, hvor de fik at vide, at det passede. De kørte derefter til Thorsted vandmølle, og for gruppen kunne det have været en katastrofe. Niels Halkjær var ikke at træffe hjemme. Min søster Lydia blev så bange, da hun så tyskerne, at hun sprang ned i hønsehuset og gemte sig. Lydia var husbestyrerinde i Thorsted vandmølle, og da hun tænkte, at

Teppe syet af forfatteren o. 1950. Øverst til højre præstesønnerne fra Tim, Svend og Tage Severinsen, der ligger begravet i Ryvangen, Svend under dæknævnet Glendau.

nu var de kørt, samlede hun æggene i sit forklæde og gik ind. Tyskerne forhørte hende, men hun kunne også bekræfte familiegildet aftenen før. Så kørte Gestapo, og Lydia blev så lettet, at hun med hænderne tog sig til hovedet, og alle æggene lå på gårdspladsen.

Sådan var gruppen jo flere gange heldige, når de var ude i nattekulden for at hente våben. Engang bragte de sig også i fare, da 24 containere skulle fragtes til Holstebro. Foran de to lastbiler med våbenlageret kørte en personbil, der fungerede som spejder, da tyskerne så tit satte

vejspærringer op. Ganske rigtigt – foran personbilen var en spærring med tyske soldater. Chaufføren så, at han kunne smutte igennem. Med speederen i bund, og inden tyskerne reagerede, var bilen forbi og langt væk. Niels Halkjær sprang ud og løb i skjul tilbage mod lastbilerne og advarede dem. Det lykkedes, og ad omveje kom det værdifulde våbenlager til Holstebro. Det skete så sent som 1. maj 1945.

Thorstedgruppen viste sig at være modig og kunne handle hurtigt. Det havde været nervepirrende for modstandsfolkene, men også en stor oplevelse, når det lykkedes. Et fly var lettet et sted i England på vej over Nordsøen og havde som mål en lille plet på Danmarks kortet. Hvis det lykkedes for flyet at finde denne lille plet, tændtes fire lamper på jorden, 3 hvide og én rød lampe. Det var farlige job for dem i flyet og for dem på jorden. Det gik da også galt for dem, men da kunne dagene jo tælles. Men alligevel oplevede de det grusomme i koncentrationslejren, som de nødigt bagefter ville tale om; de kom da alle hjem til deres familier.

På muren i Tim gamle præstegård er indmuret en messingplade som minde om

to præstesønner, som begge mistede livet, Tage og Svend Severinsen.

Jeg tror også, som husmor, at vi med rette kan tage imod den forsinkede undskyldning, nationen har givet til kvinderne under besættelsen. Det var med megen fantasi og snilde, man fik hverdagen til at fungere i et mangelsamfund. Familiens aflagte jakker og skjorter blev omsyet til børnene, min gamle mormor, som boede hjemme i mit hjem, fik karter og rok ned fra loftet. Som 80-årig kartede hun uld og spandt garn til både indenbys og udenbys familier. Vi brændte rug og byg i flere timer i ovnen og malede det til kaffe dagen efter. Sukkerroer blev rengjorte og kogt i grukedlen til sirup, som vi kunne søde maden med.

Endelig kom budskabet, som vi havde ventet på – at tyskerne havde kapituleret. 4. maj 1945 kl. 20.36 lød BBCs melding i radioen. Min svigermor løb efter en flaske vin, det skulle fejres med det samme. Dagen efter blev der indbudt til gudstjeneste i Tim kirke; præsten sagde, det var som to juleaftener med så mange mennesker. Men dermed var alt ikke som før, det varede længe, før rationeringen var ophørt, og mangel på mange ting måtte have sin tid.

Erna Nørgaard
 Født 1918 i Vester Tim
 Landhusmor fra 1938
 Enke 1960 og derefter arbejdet
 med forskelligt, åbnede Rejkjær
 Camping i 1964 og drev den i
 mange år.
 Kirkestræde 10
 7500 Holstebro

Mine barndoms minder fra krigstiden

Af Amy Leila Bendtsen

Der var engang – men det er ved at være længe siden: En bitte pige på godt 4 år stod ude på gårdspladsen sammen med sin far og mor og søskende og stirrede undrende op mod himlen; det var et sælsomt syn – det var næsten som en bisværn af tyske flyvemaskiner, som fløj over gården og nordpå mod Norge, som skulle besættes. Pigen det var mig, og lidt anede vi, at det der skete i disse dage, ville komme til at berøre hele vores fremtidige tilværelse.

Jeg blev født i Grove på en gammel slægtsgård, som havde været min oldefars, min farfars og nu mine forældres. De overtog gården, da de blev gift i 1924, og i slutningen af tyverne byggede de et nyt og dejligt stuehus, hvor jeg altså så dagens lys for første gang.

Det var det mest fredelige sted på jorden, man kunne forestille sig, men fra den dag den 9. april 1940 var freden forbi. Inden længe anlagde tyskerne flyvestationen derude, der blev anlagt cementstartbaner, og hvor vi før havde en grusvej lige bag laden, ja der var der nu en startbane til flyene, som kom drønende forbi, både når de skulle lette, og når de skulle stilles rundt om ude på fars marker ved læhegnene for at blive lidt skjult. Hver morgen kørte de flyene ud og dækkede dem til med net, og når det så blev aften, trillede de dem tilbage til hangaren.

Der var også hele tiden fly i luften, som bare drønedede afsted, så nu var det ikke mere let at høre lærkesangen derude på heden. Inden længe blev vores hjemegn måske det mest hektiske sted i hele Danmark, for ofte var der luftalarm, det skete jo, når de engelske flyvemaskiner nærmede sig og fløj over området, og så var det jo farligt at være derude, så far og min storebror byggede et beskyttelsesrum i jorden få meter fra vores stuehus. Der måtte vi så ud, når sirenen begyndte at tude. Det var for det meste om natten, englænderne kom, og så søgte tyskerne efter maskinerne med lyskastere, som oplyste himlen i striber, og så skød de jo som vilde med deres antiluftskytts. Engang var min bror og søster ikke nået at komme ned fra deres værelser på loftet, før skyderiet begyndte. Granatsplinterne raslede ned ad taget, og skræmte stod de deroppe og trykkede sig op ad skorstenen i håb om, at denne kunne beskytte dem en lille smule.

En ting husker jeg meget tydeligt: Hver aften, når jeg skulle i seng, blev varmt tøj lagt i en stak på en taburet for enden af min seng, og ved siden af stod mine gummi-støvler, lige klar til at springe i med de små bare fødder. I den sidste del af krigstiden var det ofte flere gange, vi måtte op i løbet af en nat, så hver gang blev jeg vækket, når mor råbte: »Amy, så skal vi op, der er luftalarm!« Nogle gange var der også luft-

Gårdens stuehus ca. 1941. Den lille pige er forfatteren omgivet af sin storesøster Ella Herdis Jensen og storebroderen Martin »Spillemand« Jensen.

alarm om dagen, og så var vi jo ikke altid lige i nærheden af beskyttelsesrummet. Det skete en gang, hvor jeg var på vej hjem fra skole. Jeg var alene og bange, for jeg vidste jo, at jeg kunne dø, hvis jeg blev ramt af en granat. Jeg husker, at jeg løb alt, hvad jeg kunne, mine ben gik som trommestikker, jeg ville hjem til mor i beskyttelsesrummet. Da jeg endelig kom hjem, var mor helt i panik, for netop den dag skød de engelske flyvere på nogle tyske maskiner, som stod ude på marken ikke langt fra, hvor min far og storebror gik og arbejdede. Hvor blev vi glade, da vi så dem i god behold. Far fortalte en lidt sjov ting fra den dag. Tyskerne havde bygget nogle attrapfly, som de jo ikke dækkede til, det var i håb om at snyde englænderne, så de ville skyde på dem i stedet for på de rigtige fly, som stod tildækket. Men englænderne var ikke sådan at snyde, de fløj lige forbi de

uægte fly og gennemhullede i stedet nogle af de ægte.

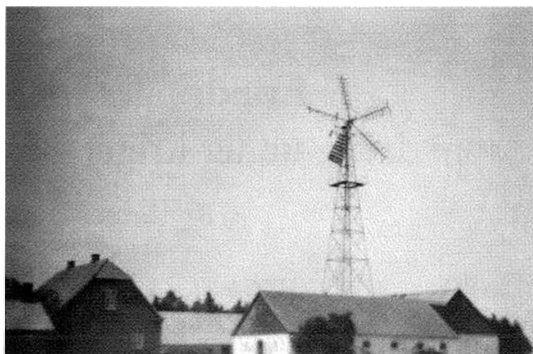
Men trods al den molør havde vi det dog godt, vi led jo ikke nød, for selv om der var rationeringsmærker til mange ting, var det jo en stor fordel at bo på landet. Vi slagtede en gris, som blev opbevaret i saltkarret. Vi kunne slagte høns, og der var jo æg, mælk, frugt og grøntsager samt alle de kartofler, vi kunne spise. Desuden var mor en knag til at få tingene til at køre, så vi følte aldrig, at vi manglede noget. Mor syede også tøj til sig selv og os piger, og vi var altid pæne. Jeg tror, at den fineste kjole jeg nogensinde har haft, blev syet af nogle lærreds-melposer. Stoffet blev bleget, så det var skinnende hvidt, og da kjolen var syet, blev der broderet blomsterborter hele vejen rundt forneden og på krave og ærmer, så jeg var rigtig fin.

Men så en dag i november 1944, blot et

halvt år, før krigen sluttede, da skete der noget, som næsten væltede vores tilværelse. Der kom besked om, at nu skulle vi ud, altså forlade vort dejlige hjem inden 8 dage. Far fik dog udsættelse i en ekstra uge, så vi havde 14 dage til at finde et andet sted at bo. Og tænk så lige på, at far og mor jo ikke havde en bil, de bare kunne sætte sig ud i og køre rundt og kigge, nej, de cyklede helt til Holstebro og omegn i flere dage for at finde et nyt hjem til os. Så det har været en svær tid for dem, og da ikke mindst det, at de måtte forlade den elskede gamle slægtsgård.

Men vi fandt da et nyt hjem: St. Madsbjerg i Naur, hvor vi trods alt fik nogle skønne år. Og tænk engang hvilken befriende følelse det var, at man bare kunne gå i sin seng, når det blev aften, og lægge sig til at sove uden at blive vækket af luftalarm. Nu var det ikke længere nødvendigt at stille støvlerne ved sengen.

Økonomisk blev mine forældre og vore naboer også meget dårligt behandlet. For det første betalte tyskerne kun et lille beløb for dyrene og maskinerne på gården. Selve gården og jorden var jo kun til låns for en tid. Men da så krigen var slut, over-

Spillemandsgården, som gården i Grove blev kaldt, med den høje vindmølle. Ca. 1940.

tog den danske stat området, og da blev bønderne ikke behandlet bedre. Vi fik ikke en krone for vores gård og jord, og det til trods for, at gården i mange år var forpagtet ud og drevet som landbrug. Ja, en sådan behandling, først af tyskerne og siden af den danske stat, havde disse flittige og slidsomme hedeboender ikke fortjent. Min far forsøgte gennem en advokat at få sin ret, nemlig at få lidt betaling for sin gård, men der var jo ikke meget at betale advokatregninger med, når næsten alt var blevet taget fra én, så vores far opgav.

Da vi børn senere forsøgte at få sagen genoptaget, fik vi blot den besked, at sagen var forældet. Ja – sådan sker der jo så meget!!

Amy Bendtsen
Født 1936 i Grove
Udlært i musikforretning,
arbejdet i butik i mange år
Broholmvej 34
7430 Ikast

Erindringer fra min tid som dreng under krigen i Holstebro 1940-45

Af *Kristian Møller Nielsen*

TYSKERNES ANKOMST

Jeg er søn af Jenny og Martin Nielsen, og vi boede under krigen på Toftegade 17 (senere ændret til Tangsvej). Vi var 5 brødre, hvoraf 3 boede hjemme under krigen.

Jeg er født den 7. maj 1929 og var således 10 år, da krigen kom til Danmark. Det er en periode, der står stærkt mejslet i min erindring.

Den 9. April 1940 stod jeg – sammen med mange andre – ved den sydlige ende af Sønderlandsgade (vi kaldte det for Sønderport og Trekanten), der hvor bomhuset ligger. Vi spejdede ud ad Skjernvejen, idet rygtet fortalte, at tyskerne ville komme ind fra denne vej. Forinden var vi blevet overfløjet af tyske flyvemaskiner.

Tyskerne kom i store motoriserede kolonner. Biler, lastbiler og motorcykler med sidevogne, som fyldte luften med masser af benzinos. Det var flotte elitesoldater, og for en dreng i min alder var det meget spændende at overvære, selv om jeg godt vidste, at det ikke ville blive rart for os.

Tyskerne gik straks i gang med at blive indkvarteret i byen. Tropperne blev blandt andet indkvarteret i skolens gymnastiksal, i skolen, i Juniorhallen (sports-hallen), på Højskolehotellet i Skolegade, på Hotel Schaumburg i Nørregade og flere andre steder. Enkelte tyskere blev indkvarteret hos private, der havde et ekstra værelse.

Jeg mindes, at jeg sammen med mine forældre var til kaffe hos nogle af mine forældres venner. Der var andre gæster, og de havde medbragt en tysker, der var privat indkvarteret hos dem. Jeg husker, at jeg var særdeles forarget over, at de slæbte »Fjenden« med til kaffe.

TYSKERNE

PRÆGEDE STRAKS BYBILLEDET
Meget hurtigt begyndte de tyske soldater at præge bybilledet. De gik enkelt- eller parvis i byens gader, men ofte kom de marcherende delingsvis. Så sang de, og de sang faktisk godt, f. eks. »... Wir fahren gegen England ...« – det gjorde de heldigvis aldrig. Sammen med delingerne kom ofte en høj og brøsig udseende soldat med et metalskilt hængende om halsen, hvorpå der stod skrevet »Militärpolizei«. Han havde to store, sorte hunde med i en lænke. Han indgød stor respekt hos os drenge, og vi holdt os på behørig afstand af hundene.

I biografen var der også altid en del tyske soldater, og jeg husker, at mine forældre var bekymrede for, om vi skulle få lus og lopper efter et biografbesøg. Vi fik ofte håret kæmmet med en meget tæt kam.

MØRKLÆGNING

Ret hurtigt efter besættelsen fik vi besked på at mørklægge vore vinduer, så ingen lysstriber kunne ses fra huset. Vi måtte

købe sorte rullegardiner til alle vinduer, og jævnlig blev der foretaget kontrol, om mørklægningen var tilstrækkelig. Mørklægningen blev foretaget for at forhindre de allieredes flyvere i at finde vej ved hjælp af lyskilder. Billygter, cykellygter og gadelamper blev malet, så kun en lille stribe lys kunne slippe ud. Til vore cykellygter kunne vi også vælge at købe en lille sort hætte til at trække over lygten. I hættten var en lille sprække til lyset. Jeg formoder, at det må være det mindre lys på gader mv., der medførte, at vi om aftenen blev angste for voldelige episoder, hvorfor mange anskaffede sig en »Knippel« eksempelvis lavet af en gummislange fyldt med sand og bly.

LUFTALARM

Forskellige steder i byen blev der anbragt »Luftsirener« til at varsle fare for luftangreb. En høj, varierende tone betød, at der var fare for luftangreb. Det var mest om natten, der var luftalarm, og det var ikke særlig behageligt at blive vækket af sin søvn og fare ned i en kold kælder, der var indrettet til beskyttelsesrum. I kælderen havde vi deponeret tæpper mv., og foran kældervinduet var der anbragt trækasser med sand for at forhindre indtrængen af eventuelle granatsplinter. En lang ensartet tone fra sirenen betød afblæsning af luftalermen, og vi kunne igen gå i seng.

Vi kunne ofte høre de allieredes flyvemaskiner, når de overfløj os, men i slutningen af krigen reagerede vi ikke længere over for alarmerne om natten.

Mange steder blev der indrettet/bygget offentlige beskyttelsesrum, hvor man kunne søge tilflugt.

Én af mine venner har fortalt, at han på

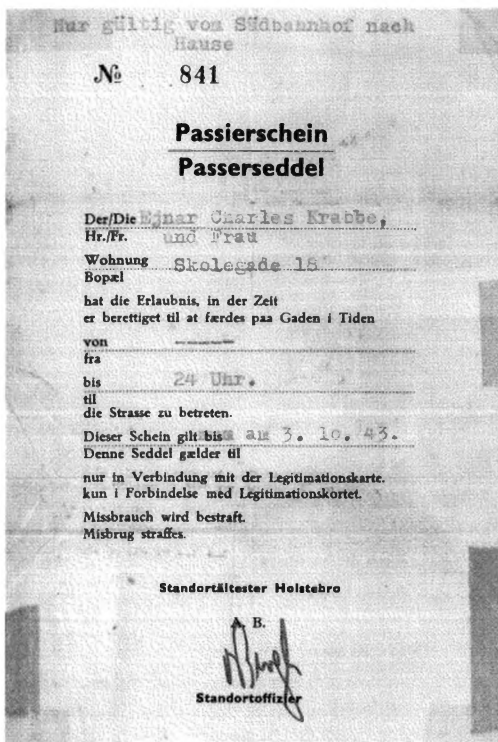
Forfatterens legitimationskort.

afstand så en luftkamp over Idom, hvor en af de allieredes flyvemaskiner blev skudt ned. Jeg mener, at det var en canadisk maskine, og at mandskabet i dag ligger begravet på Idom kirkegård.

UDGANGSFORBUD

På et tidspunkt blev der indført udgangsforbud, hvilket medførte, at vi ikke måtte færdes ude efter kl. 22.00. Det var et klokkeslæt, vi var meget påpasselige med at overholde. Jeg mindes i den forbindelse en lille episode, jeg havde som spejder.

Tyskerne havde beslægt KFUM bygningen, hvor vi normalt holdt vore møder. Til vore patruljemøder fik vi anvist et lokale i forbindelse med et malerværksted i Bisgaardsgade. Det var vinter, og vi havde fyret op i en stor kakkellovn. Pludselig var tiden løbet fra os, og vi skulle skynde os hjem inden kl. 22.00, men vi havde også

Passerseddel til særlige lejligheder, når man skulle være ude i spærretiden.

fået besked på, at vi ikke måtte efterlade kakkellovnen med ild. Nu var gode råd dyre, men patruljeføreren kommanderede os op i en række, og én efter én tissede vi så ind i kakkellovnen for at slukke ilden. Det var et held, at det var en drengpatrulje. Det var en stille, frostklar nat, og da vi kom ud på gaden, havde der bredt sig en ganske ubehagelig stank af brændt urin.

Da jeg blev 15 år, skulle jeg – i lighed med andre »voksne« – have et legitimationskort, som man altid skulle medbringe.

I ganske særlige tilfælde kunne der udstedes et »Passierschein/ passerseddel«, så

man kunne færdes ude efter kl. 22.00.

RATIONERINGSMÆRKER

Utrolig mange varer blev rationerede, og vi fik udleveret et antal rationeringsmærker pr. person. Eksempelvis var der rationeringsmærker til smør, sukker, kaffe, brød, kød, brændsel, håndsæbe og tøj. Hos os havde vi hver en ration af sukker og smør til en uge ad gangen. Jeg husker endnu, hvordan jeg var i stand til at spare først på ugen, så jeg – til stor forargelse for mine brødre – kunne »frådse« sidst på ugen. Af hensyn til kødrationeringen havde vi hos os én ugentlig kødløs dag, hvor vi kun fik en grødret. Det var bestemt ikke den bedste dag for os drenge.

Sydfrugter som bananer, appelsiner mv. kunne vi slet ikke få. Benzinen var ligeledes stærkt rationeret, og jeg tror, at det kun var læger, ambulancer o.l., der kunne få benzin. Mange biler blev af den grund »opklodsede«, d.v.s. hjulene blev

afmonterede, og de stod så til efter krigen. Andre biler fik installeret en gasgenerator. Det var en slags kakkellovn, hvor man fyrede med bølgebrændte, som blev opbevaret i en sæk på taget. Naturligvis medførte disse rationeringer, at der blev handlet med rationeringsmærker på det »sorte« marked.

ERSTATNINGSVARER

På grund af varemangel dukkede der utrolig mange erstatningsvarer op. Smørret blev blandet med en gul substans fra en flaske. Kaffen blev blandet med erstatnings-

kaffe, som hed »Richs« og »Danmark«. Nogle dyrkede tobaksplanter, det blev tørret på loftet. Jeg kan endnu tydelig huske den grufulde lugt, det afgav, når det f. eks. blev brugt som pibetobak. Hånd-sæben kunne næsten ikke skumme. Snor blev erstattet med papirsnor. Cykelslanger blev erstattet med sammenrullet papirsnor. Det kunne ikke punktere, men var utroligt hårdt at køre på. Godt tøj var svært at skaffe. Jeg blev eksempelvis konfirmeret i min storebroders konfirmationstøj. Det var godt blankslidt på enden, så jeg var ikke særlig begejstret for løsningen.

Min far og 3 af mine brødre var håndværkere, og jeg husker, når de skulle have nyt arbejdstøj, så købte de det alt for stort, fordi stoffet var fabrikeret af cellulid. Allerede efter den første vask krøb det, så det passede. En ven har fortalt mig, at han var udsat for det modsatte. I forbindelse med konfirmationen havde han fået nyt tøj til »blå mandag«. Det regnede meget den mandag, og hans tøj blev længere og længere, så det blev til et een-gangssæt. I såvel stole, sofaer som i gulvtæpper blev der anvendt snoet papir som en slags tråd. Damesko blev beklædt med fiskeskind. Som energikilde til madlavningen brugte man dengang bygas. Gassen blev rationeret, og mange fik installeret en »Kabys« (en mini-kakkelovn) i køkkenet med et rør sat i forbindelse med skorstenen. Jeg husker, hvordan vi drenge var med far i skoven for at samle kvas (grenaffald fra fældede træer). Vi samlede det i store dynger, hvorefter mælkehandleren kom med sin hest og stive vogn og kørte kvaset hjem for os. Det blev læsset af i haven, hvorefter der forestod et større arbejde med at hugge det i passende stykker til den lille kabys. Det

gav ild til madlavningen, og det sparede på gassen og på pengene.

FLØDEBOLLEN

Flødebollen var under krigen lavet med en papbund, og jeg mindes, da jeg var bydreng hos min onkel, der var købmand ved Sønderport, at jeg solgte en flødebolle til en tysk soldat. Han proppede hele flødebollen i munden, men da jeg ville advare ham mod papbunden, fik jeg et lille spark af min onkel, hvorefter jeg lod ham bygge et par gange ekstra og så sluge papbunden.

ROYAL AIR FORCE HUER

For at vise vor opbakning til de allierede nød vi at gå med Royal Air Force huer, d.v.s. små strikkede, runde tophuer i farverne rødt, hvidt og blå, hvilke farver symboliserede de engelske flyvemaskiners mærker. Vore mødre og søskende havde strikket huerne til os, men det var naturligvis forbudt at bære disse huer. Jeg syntes alligevel, at der var visse politibetjente, der havde lidt for travlt med at inddrage huerne.

ALSANG

Besættelsen, og de hermed medførte ulemper – der var fælles for alle – gav en form for sammenhold, som vi ikke på samme måde kender i dag. Mange folk samledes med mellemrum f. eks. i Viums anlæg, hvor der blev arrangeret fællessang (alsang). Jeg tror, at det mest var fædrelandssange, vi sang.

MODSTANDSKAMPEN – FRIHEDSKÆMPERNE

Efterhånden dannedes der også i Holstebro en modstandsbevægelse. Det var vore frihedskæmpere, som jeg nærede og stadig

nærere den største respekt for. En stor del af deres indsat var bl. a. jernbanesabotager, og de var ikke få de nætter, hvor vi kunne høre bragene fra sabotagerne. Selvfølgelig vidste vi ikke, hvem de var, men vi drenge (såvel som de voksne) så vældig op til dem, tænk de havde mod til at bevæge sig ud om natten med fare for at blive anholdt af tyskerne med efterfølgende risiko for fængsling, tortur, koncentrationslejre eller henrettelse. De var måske ikke alle lige store sprængningsekspertter. Bag Færchs Tobaksfabrik på en lille vej ned mod åen, (jeg tror, den hed Svinevigen) lå et lille maskinværksted, der blev helt raseret. Jeg har senere hørt, at det var meningen at nogle maskiner skulle sprænges i luften, men det var nok for stor en ladning, for det meste af huset røg med.

DEN ENGELSKE RADIO

Hver aften sad vi samlet om radioen for at følge med i den engelske radio's danske udsendelser, men det var meget svært, for tyskerne forsøgte så godt, som det var muligt, at sætte støjsendere i gang for at forhindre os i at lytte med. Det var naturligvis forbudt at lytte til de engelske nyheder, men det var meget spændende. Den dag i dag kan jeg tydeligt genkalde stemmen, der sagde: »Her er London, her er London – BBC sender ...«. Sidst i udsendelsen blev der ofte sendt en særmelding, der eksempelvis kunne lyde som: »Vi bringer en særmelding, der er hilsen til Grethe, Birgit og Henrik, vi gentager ...«. På et tidspunkt blev vi klar over, at det var besked til bestemte modstandsgrupper om, at der på et bestemt tidspunkt og på et bestemt sted ville blive nedkastet containere med våben mm. fra engelske flyvemaskiner. Nedkastningen foregik naturligvis om natten.

Containere blev kastet ned i faldskærme. Mange frakker (cottoncoat) blev senere syet af stoffet fra disse faldskærme.

STIKKERE

Der var ikke bare modstandsfolk blandt os, der var desværre også stikkere, d.v.s. danskere, der var villige til at fortælle tyskerne, hvem der var modstandsfolk, hvis det lykkedes for dem at opsnuse det.

FRIKORPS DANMARK

Jeg husker også, at enkelte danskere kom i tysk uniform og blev indrulleret i Frikorps Danmark.

Jeg overværede ikke selv episoden, men jeg ved, at én af Frikorps Danmarks soldater kom i slagsmål med en tidligere ven fra bokseklubben Sct. Jørgen i Holstebro. Frikorps-manden blev slået ned i Kinoporten, men da den anden ville forlade stedet, trak Frikorpsmanden sin pistol og skød den anden, der, så vidt jeg er blevet fortalt, mistede den ene lunge.

PANSERGRAVE

Rundt om byen blev der gravet pansergrave, d.v.s. dybe, store grøfter, der ved en eventuel invasion skulle forhindre allierede kampvognes fremrykning. Ved byens udfaldsveje var der anbragt »spanske ryttere« (kantede jernbukke) samt træbukke med pigtråd. I visse plantager var der ligeledes gravet skrå fordybninger, hvor de tyske biler blev skjult under camouflagenet.

TYSK BIOGRAFPROPAGANDA

Før hver film blev der vist propaganda-film, hvor vi så de tyske enheder rykke sejrrikt frem rundt om i Europa. Senere, da tyskerne trak sig tilbage, blev det altid

beskrevet som en »Planmæssig tilbage-trækning«, og vi oversatte det gerne på den måde, at »Tyskerne trækker sig planmæssigt tilbage, medens russerne følger efter i fuld forvirring.«

TYSKERNES JUL 1944

Min kone Grethe boede under krigen hos sine forældre, Jenny og Ejnar Krabbe, i Skolegade 18 (Håndværker- og Industriforeningens bygning). Til ejendommen hørte en større have (park), og her havde tyskerne gravet flere skyttehuller. Når der blev blæst luftalarm, kom tyskerne bl.a. fra Højskolehotellet, som de havde besat, for at søge tilflugt i disse skyttehuller. I julen 1944 iagttog min kone, hvorledes tyskerne juleaften kom slæbende med forskelligt brandbart materiale f.eks. gamle madrasser og tændte bål. Herefter stod de og sang forskellige julesange bl.a. »Heilige Nacht ...«. Det var naturligvis rørende og gribende at iagttage dette på behørig afstand. Tyskerne var jo mennesker som os, og de længtes garanteret hjem – måske særligt i de sidste krigsår, hvor det overalt gik tilbage for dem.

BOLCHERNE

Juniorhallen ved Storeåen var blevet beslaglagt af tyskerne, og blev bl.a. brugt til opbevaring af forskelligt materiel og madvarer mv. På det tidspunkt, da jeg var ca. 12 år, kom jeg sammen med min storebroder på 14 år samt vores nabo, der var en voksen mand, en aften gående forbi Juniorhallen. Uden for indgangen til hallen stod en tysk lastbil parkeret. Vi standsede op og iagttog, hvorledes en tysk soldat – med geværet hængende over skulderen – kravlede op bag i lastbilen og lidt efter viste sig med en stor bolchedåse (blikdåse). Herefter gik

han ind i hallen med dåsen for lidt efter at vende tilbage efter en ny dåse (bolcherne blev brugt som sødestof). Denne operation gentog sig, og vi begyndte at tage tid på, hvor længe operationen varede, hvorefter vi gik i aktion. Da tyskeren var gået ind ad døren, blev jeg i hast smidt op bag i lastbilen og hentede lynhurtigt en dejlig stor dåse bolcher. Jeg smed dåsen ned til de to andre og sprang selv efter. Jeg tog nu dåsen i armene og blev af min broder og vores nabo smidt over et højt hegn – med 3 rækker pigtråd øverst – ind i elværkets have. Herefter spændede jeg afsted, og jeg husker, at jeg hele tiden tænkte: »Bare ikke han skyder efter mig«. Jeg er sikker på, at jeg slog min egen rekord i hurtigløb. Jeg nåede imidlertid lykkeligt gennem elværkets have og pilede hjem til mine forældre. Lidt senere ankom de to øvrige, hvorefter vi hældte alle bolcherne ud på spisebordet og delte dem i tre lige store dele. Mine forældre gjorde store øjne, men accepterede aktionen.

TRÆKUGLEN

Jeg husker ligelædes en episode, hvor min ven Finn Haumann Jørgensen og jeg stod og kastede en stor, rund og massiv trækugle til hinanden. En tysk soldat kom gående forbi og ville sikkert vise os, at han var børnevenlig, for han tog skråhuen af og nikkede som tegn på, at vi skulle kaste, idet han troede, at det var en almindelig bold. Finn, der havde kuglen, kiggede spørgende på mig. Jeg, der var den ældste, gjorde tegn til, at han bare skulle kaste. Det var en lidt chokeret soldat, der både mærkede og hørte braget, da han nikkede til trækuglen. Han tog huen på og gik uden at sige et ord. Jeg tror, at hans børnevenlighed forsvandt for en stund. Vi

Britisk flyveblad nedkastet over Livbjerggård strand.

følte os som små frihedskæmpere, men det var nu ikke særligt pænt af os.

REALEKSAMEN

Som tidligere nævnt havde tyskerne beslågt en del af vore skoler, så vi eksempelvis havde timer på biblioteket. Den skriftlige del af vor realeksamen foregik i Frimenighedskirken i Skolegade, så mon ikke vi er en af de få årgange, der har aflagt eksamen i en kirke.

KAJ MUNK

Jeg kan mindes, hvorledes det rystede os alle, da vi hørte, at civile tyskere havde afhentet pastor Kaj Munk i Vedersø præste-

gård for senere at henrette ham ved Hørbylunde Bakker nær ved Silkeborg. Vi drenge kendte ikke meget til Kaj Munk, men vi kunne alene lytte til de voksnes samtaler.

FLYGTNINGELEJRENE

Mod slutningen af krigen kom en mængde civile, tyske flygtninge til Danmark. Det var vist mest østtyskere, der flygtede p.g.a. den russiske hærs fremrykning mod vest. Der blev etableret store flygtningelejre. Det var røde træbarakker. Der var bl.a. barakker på Sydbanevej og Herningvej. Efter krigen, da flygtningene blev sendt hjem, blev mange af disse træbarakker brugt til husvildebarakker, sommerhuse og spejderhytter. Som KFUM-spejder var jeg med til at etablere en af disse barakker på vores lejrplads i Tvis. Denne barak fik vi fra en stor flygtningelejr ved Rom syd for Lemvig.

FLYVEBLADE

Med mellemrum nedkastede engelske flyvere forskellige flyveblade, der på dansk fortalte om krigens gang.

På et tidspunkt havde jeg samlet forskellige papirer f.eks. flyveblade, opråb o.l. Det var naturligvis forbudt, og jeg blev pludselig bange for at være i besiddelse af disse papirer, så jeg pakkede dem ind i et stykke faldskærmsstof og lagde dem i en cigarkasse, hvorefter jeg gravede dem ned i vores have. Da jeg gravede papirerne op igen efter krigens slutning, var nogle mærket med fugtpletter.

FRIHEDSSANGEN

Allerede inden krigens slutning havde vores klasselærer M. S. Mogensen lært os at synge frihedssangen. Vi kunne den ret

FRIHEDSSANGEN

En Vinter lang og mørk og haard
paa fem forbandede Aar
har knuget Landet i sin Favn
med Kulde og Sult og Savn,
og der gik Slid paa Skoven, Skaar paa Skaar,
og der gik Raaddenskab i svage Træer.
Gaa til Modstand alle danske
alle Mand som een og gør Danmark frit.

Med Tvang og Terror gik de Aar,
men nu gaar Vinter mod Vaar,
det samler sammen til en Tø,
hvor Vinter og Vold skal dø.
Paa Trods af Mord og Brand og Fængsel
er en Folkevilje vokset og brudt frem.
Gaa til Modstand . . .

En Storm, en skyllende April,
en sidste niende April,
en Storm, der renser Landet ud,
med Opgørets skarpe Lud;
fej alle vissengrønne væk igen,
og lad os se det friske grønne Land.
Gaa til Modstand . . .

HOLSTEBRO EVAKUERINGSUDVALG.
 Adr.: Holstebro Socialkontor.
 Tlf. 1200, Lokal 8 og 98.

Holstebro, den 7^e Marts 1945.

Herr Christian Nielsen,
 Tangsvej 17, her.

I Anledning af, at De er tilsluttet Evakueringstjenesten som Ordonnans, skal man herved tillade sig at anmode Dem om, naar Evakuering af Holstebro Kommune eventuelt beordres, hvilket sker ved Hjælp af Højtaler-vogne og Plakater, straks at give Møde paa Udvalgets Kommandocentral : Socialkontoret.

Adresseforandring bedes meddelt Udvalget.

P. U. V.

E.S.

Meddelelse fra Holstebro ekakueringsudvalg.

OPRAAB!

Til holstebros Befolkning.

I Lighed med andre jyske Byer opfordres samtlige DANSKE Borgere i Holstebro By, som Protest mod de bestialske Mord paa de 11 danske Patrioter i Shellhuset i København, til en 24 Timers FOLKESTREJKE.

 FRA TIRSDAG DEN 22 AUGUST KL. 13.

TIL ONSDAG DEN 23 AUGUST KL. 13.

HOLSTEBRO D.20/8 1944.

Udvalget.

Provokationer mod Værnemagten bør undgaaes, Ro og Orden opretholdes.

OPRAAB med opfordring til 24 timers folkestrejke.

hurtig udenad. M. S. Mogensen viste sig senere at være blandt vore frihedskæmpere. På en måde var det lidt ovovet af ham at undervise os i sangen, men i øvrigt viste det sig, at allerede på frihedsdagen var der en masse mennesker, der kunne synge sangen.

FREDSBUDSKABET

Den 4. Maj 1945 om aftenen sad vi alle som sædvanlig foran radioen for at høre den engelske udsendelse på dansk, og pludselig blev der en afbrydelse, inden speakeren sagde: »Vi bringer en særmelding. Feltmarskal Montgomery har meddelt den allierede øverstkommanderende, at alle fjendtlige styrker i Holland, Nordvesttyskland og Danmark har kapituleret. Kapitulationen træder i kraft fra i morgen kl. 08.00. Vi gentager ...«. Det står for mig som den skønneste dag i mit liv. Når jeg holder foredrag for skolebørn om »min tid som dreng under krigen«, plejer jeg at sige, at glæden ved at vort fodbold-/håndboldhold vinder EM eller VM er småting i forhold til glæden ved at høre fredsbudskabet. Vi styrtede ud af huset og op i Nørregade, der allerede var fyldt med jublende og glade mennesker. Det var en virkelig glædes-/sejrsrus. Glæden ville ingen ende tage, og de næste dage var vi drenge også i Nørregade for at følge begivenhederne på nært hold. Nu myldrede det pludselig med bevæbnede frihedskæmpere. Mange af mine spejderkammerater var med, og jeg husker, at jeg var misundelig, fordi jeg ikke havde været gammel nok til at være med. Der blev i øvrigt taget en film fra disse dage, og mange år senere til et realklassejubilæum så vi filmen, og pludselig råbte mine klassekammerater: »Der står Kristian«.

ARRESTATIONER

Nu begyndte en jagt på personer, som havde haft for tæt kontakt til tyskerne. Det var eksempelvis handlende, entreprenører og unge piger. Lastbiler kørte rundt med disse »indfangne« personer, der stod bag på det åbne lad. Der var en lynchstemning, og i dag tror jeg, at disse arrestationer m.v. blev lidt for overspillede, men det var jo alt sammen midt i den store sejrsrus.

ENGLÆNDERNES ANKOMST

Vi ventede nu på Montgomerys styrker, og jeg stod igen – sammen med mange andre – ved Sønderport/Trekanten, for vi havde hørt, at englænderne ville komme ind ad Herningvej. Endelig kom de første, og det var nok lidt af en skuffelse, for der kom kun en enkelt pansret opklaringsvogn, da jeg stod der. Men alligevel ... det var ægte, engelske soldater med alpehuer (baretter), og de havde rigtige tromlepi-stoler (seksløbere som en ægte cowboy). Det var bare mægtigt, og vi råbte hurra. Englænderne delte cigaretter og tygggummi ud. Alt var glæde og jubel – en vidunderlig stemning. Vi så ikke vores helt Montgomery, men jeg har senere haft den oplevelse at hilse på ham.

Under min militærtjeneste ved Livgarden blev jeg sendt på kornetskolen på Kronborg. Under dette ophold fik vi besøg af feltmarskal Montgomery. Jeg sad lige bag ham i vores klasseværelse. Bagefter defilerede han forbi vores rækker i kasernegården, og da han så vores deling, der var bevæbnet med engelske antitankkanoner, kom han hen og klappede kanonløbet, medens han sagde: »That's a good gun, I know it from the desert« (det er en god kanon, jeg kender den fra ørke-

nen). Det var bl. a. ved hjælp af disse kanoner, han jog Rommel ud af Afrika.

TYSKERNES HJEMMARCH

Jeg startede med at fortælle om den 9. April 1940, da jeg stod ved Sønderport/Trekanten og så de tyske elitesoldater komme drønende ind ad Skjærvej. Nu stod jeg der igen og så »resterne« af den tyske hær drage hjem igen. Det var et ynkeligt syn. De kom travende i lange rækker. Nogle medbragte cykler, barnevogne og lignende transportmidler fyldt med forskellige effekter. Mange af dem var gamle mænd og store drenge – der var ikke megen elite tilbage. På en måde et sørgeligt syn, men for os et skønt syn.

CEMENTPÆLEN

Få dage efter kapitulationen blev jeg klar over, at manden, der boede neden under os, var blandt frihedskæmperne. Det var i øvrigt ham, der hjalp med operation »Bolcher«. Han var i besiddelse af et gevær med skarpe skud, og jeg tryglede ham længe om at få lov til at skyde et enkelt skud med geværet. Endelig gav han mig lov, og geværet blev stukket ud af soveværelsesvinduet, der vendte ud mod en lille have, hvor ingen kunne se os. Det var mit første skud med et våben. Jeg ledte efter noget at sigte mod og fik øje på mine forældres tøjsnorspæl. Den var støbt af cement med fire jerntråde i hjørnerne. Jeg sigtede og skød, og der lød et øredøvende brag. Til min store forbavselse ramte jeg plet. Cementen blev pustet væk og efterlod et stort hul. Pælen hældede nu ca. 45 grader, og kun de fire jerntråde holdt den oppe. Jeg rakte hurtigt geværet ind ad vinduet igen, og vi styrtede om til gadesiden, hvor en flok mennesker havde samlet sig og diskuterede vildt,

hvorfra der var blevet skudt. Alle var meget oprørte, og vi bekræftede naturligvis, at vi også havde hørt skuddet, men ingen fandt ud af, hvor det kom fra. Jeg var faktisk lidt rystet over alt postyret.

AT ORGANISERE

Under krigen lærte vi at bruge ordet »organisere«. Hvis man fik fingre i tyske ting, så stjal man ikke, man »organiserede«. Lige efter krigen fik tyskerne ordre til at aflevere våben og meget andet udstyr. Nogle af disse effekter blev bl. a. anbragt i forskellige bunkers. Vi var nogle drenge, der »åbnede« døren til en bunker ved hovedbanegården. Her »organiserede« vi forskellige effekter. Jeg fik bl. a. et patronbælte, en taske til lyspatroner, gamacher samt en gasmaske.

GASMASKEN

En dag lige efter krigen, da jeg kom hjem fra skolen, så jeg, at min mor var ved at fjerne den gamle fernis fra trapperne (vi boede på 1. sal). Min mor brugte 3-dobbeltsalmiakspiritus, og det var en særdeles ubehagelig lugt at arbejde i. Jeg foreslog, at det kunne jeg måske klare ved hjælp af min gasmaske. Jeg gik i gang, og det gik ganske udmærket uden lugtgener. Jeg lå på mine knæ og vendte således ryggen mod vor entredør. Jeg kunne høre, at døren blev åbnet, og to små piger kom ind og spurgte: »Vil De være venlig at købe en lodseddel?«. Jeg vendte mig om med gasmasken på for at sige, at det ville jeg nok. Pigerne må have fået et chok, for der lød et skrig, og de styrtede ud ad døren. Jeg fik ingen lodseddel.

SKANSEN I ØLBY

Kort efter krigen – jeg vil tro, at det var

sidst i maj måned 1945 – var vi to spejderpatruljer, der planlagde en weekendtur til en spejderhytte. Jeg mener, hytten hed »Skansen« og lå ved den vestlige ende af Kilen i nærheden af Ølby. Jeg var patruljefører for den ene patrulje. Vi cyklede fra Holstebro, og ved en købmand (det var vist i Ølby) var vi inde for at handle, og da købmanden hørte, at vi skulle til Skansen, gjorde han os opmærksom på, at vi skulle passe på os selv, for der gik rygter om, at nogle personer gemte sig i skoven. Om det var deserterede tyske soldater, hippoer eller lignende, vidste han ikke. Naturligvis satte det sindene lidt i oprør hos os drenge, men vi indkvarterede os i hytten, der lå i skovbrynet. Jeg husker, at da det var blevet mørkt, og vi skulle uden for hytten for at træde af på naturens vegne, turde vi ikke gå alene, men gik flere ad gangen, for vi havde jo ikke glemt, hvad købmanden havde fortalt. Vi var vel ca. 15 drenge i alderen fra 12-16 år. Da det blev rigtigt mørkt, sad vi inde i stuen og hyggede os, efter vi havde sikret os, at alle vinduer og døre var låst. I stueetagen bestod hytten af et bryggers, en stue og et soverum med køjer. Fra soverummet kunne man kravle op til et uudnyttet loft. Hytten var med stråtag og havde 2 tagvinduer og 1 skorsten.

Sent på aftenen blev der pludselig sparket og hamret på bryggersdøren, og der blev råbt: »Macht die tür auf« – luk døren op. Vi blev skrækslagne, ja, jeg har nok aldrig – hverken før eller senere – været så bange. Vi anede ikke, hvad vi skulle gøre, men pludselig styrtede vi alle ind i soverummet. Nogle fik sig presset sig ind under køjerne, og jeg fatter i dag slet ikke, hvordan de kunne være der. De fleste af os kravlede op på loftet, hvorfra vi gen-

nem en åbning kunne se ned til soverummet. Jeg husker, at jeg i skyndingen havde bevæbnet mig med en trompet i den ene hånd og en tom sodavandsflaske i den anden. Vi kunne nu høre, at en rude blev slået ind til stuen, hvorefter et vindue blev åbnet. Hjertet sad helt oppe i halsen på os. Senere fandt vi ud af, at to af drengene var kravlet ud af tagvinduet og op på taget, hvor de sad og klamrede sig til skorstenen. Vi hørte og så nu tre maskerede mænd komme ind i soverummet. De kunne se os oppe på loftet og råbte: »Kommt herunter« – kom herved – medens de pegede på os med pistoler. Vi turde naturligvis ikke andet end at parere ordre. Vi kravlede ned i soverummet og blev stillet op i en række foran de maskerede og bevæbnede mænd. Vi var lette at købe. Så råbte de: »Haben Sie Geld?« – har De penge – Jeg fik fremstammet: »Ich bin Kassierer« – jeg er kasserer. Der var jo ingen grund til, at vi alle skulle af med vore små penge. Pludselig forekom der mig noget bekendt ved øjnene af den ene af de tre mænd. Jeg tog en rask beslutning, sprang frem og rykkede masken ned på ham. Der gik et lettelsens suk gennem os, for det viste sig nu at være tre af vore ældre spejderkammerater, der bare ønskede at give os en »lille« spændende oplevelse. Jeg skal garantere for, at det lykkedes. Aldrig har vi været så bange, og aldrig har vi været så lettede, som da vi fik afsløringen. Naturligvis var det hverken psykologisk eller pædagogisk rigtigt, men bagefter har det jo været alle tiders oplevelse.

Efter at have fundet de to drenge, der klamrede sig til skorstenen, havde vi en dejlig aften, hvor vi igen og igen gennemgik aftenens oplevelser. De tre fortalte os,

at de havde haft planer om at tage én af os med uden for og så affyre én af de alarm-pistoler, de havde med. Det var vist godt, at det trods alt ikke blev gennemført. Denne oplevelse var jo en afleder af krigen og dermed en del af vor dagligdags oplevelser.

AFSLUTNING

Naturligvis prægede det vor opvækst som drenge, at vi hele tiden vidste, at det var tyskerne, der i den sidste ende bestemte alt, at tyskerne overalt prægede gadebilledet, at mange ting var rationerede, at mange ting var erstatningsvarer,

at vi havde udgangsforbud, at vi ikke kunne rejse udenlands, at vi ikke havde ytringsfrihed o.m.m. men trods alt gik dagligdagen sin gang, og vi danskere slap utroligt billigt gennem krigen, selv om vi aldrig må glemme vore frihedskæmpere, hvoraf mange ofrede livet i kampen for friheden.

Det at have oplevet krigen, tror jeg, har medvirket til, at man har forstået at skønne på de ting, som vi i dag betragter som givet og ikke mindst at påskønne friheden til at tænke og tale frit, og det at være dansker i et frit og selvstændigt land.

Kristian Møller Nielsen
Født 1929 i Nr. Felding,
som 2-årig flyttet til Holstebro
1950 udlært i Holstebro Sparekasse,
senest 1969-1994 direktør i
Ringkøbing Sparekasse
Tjørnevej 8
6950 Ringkøbing

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser 2001

Årsmødet 2001 blev afholdt den 18. marts på Hotel Dalgas i Brande. Næsten 100 hørte museumsinspektør Søren Toftgaard Poulsen, Herning Museum, tale om »Dalgas og Hedeselskabets første årtier på Brande-/Herningegnen«. Søren Toftgaard Poulsen gav en både engageret og indsigtsfuld indføring gennem ord og billeder til personen Dalgas og hans virke og betydning for hedeopdyrkningen. Billedet af Dalgas fik flere nuancer, end de fleste danskere husker fra sin skoletid. Myten om det fine slogan »hvad udad tabes skal indad vindes« blev grundigt gennemhullet. Dalgas fremstod som en pragmatisk og resultatsøgende foregangsmand. Han var drivkraften bag oprettelsen af Hedeselskabet med det nøgterne formål »at nyttiggøre heden«.

Agitation i Berlingske Tidende i 1865 for dannelse af »et selskab til beplantning af heden« gav ingen reaktion i København, mens agitation i Jylland førte til dannelse af Hedeselskabet i 1866. En hovedopgave i hedens opdyrkning var engvanding. Hertil blev udviklet en maskine, et »strømhjul«, der kunne vande op til 10 td. ld. Vandet blev af skovle løftet op og ledt ud i kanaler.

Dalgas' ville »plante for mennesket, ikke for »den døde jord«. Han tænkte sig engvandingen gennemført o. 1890, plantning fortsat endnu nogle årtier, og merg-

ling, som netop var gået i gang, endnu en 30 år. Efter nogle årtier kunne selskabet nedlægges og aktiverne overgå til staten.

Dalgas var en rationelt tænkende mand. At Hedeselskabet stadig består, er ikke på trods, men på grund af et fortsat udviklet virke.

På den efterfølgende generalforsamling aflagde formanden, statsamtmand Knud Jessen, beretning om det forløbne år:

Siden sidst har styrelsen mistet et mangeårigt medlem, idet næstformanden, advokat Rudolf Knudsen, Videbæk, afgik ved døden i efteråret 2000. Rudolf Knudsen blev indvalgt i styrelsen i 1987, fra 1992 og til sin død var han næstformand. Et år var Rudolf Knudsen foreningens formand – nemlig i 1997. Rudolf Knudsen var et redeligt og pligtopfyldende styrelsesmedlem og et fint menneske. Det sidste år i styrelsen kunne man godt mærke, at kræfterne blev mindre, men han var aktiv i styrelsesarbejdet til det sidste. Æret være Rudolf Knudsens minde!

Af hensyn til medlemmerne holdes Historisk Samfunds møder på skift i alle amtets kommuner. I 2000 holdtes møderne i Herning og Vinderup kommuner, og i 2001 er Brande og Ulfborg-Vemb kommuner valgt til mødesteder. Møderne er gratis åbne for enhver, også for ikke-medlemmer. Alle er lige velkomne, men til

eventuelle ikke-medlemmer skal siges, at hvis man melder sig ind, er man med til at sikre Historisk Samfunds arbejde fremover. Grundlaget for enhver forening er så stort et medlemstal som muligt. Historisk Samfund arrangerer sine møder i samarbejde med Folkeuniversitetet, og kan derfor altid byde på velkvalificerede foredragsholdere til at belyse de forskellige historiske emner, som møderne tager op.

Årsmødet med generalforsamling på Textilforum i Herning søndag den 19. marts 2000 samlede 180 deltagere, som hørte forfatteren Knud Sørensen fra Mors tale om Johan Skjoldborg. Han fortalte om Skjoldborgs opvækst i et husmandshjem i Øsløs og om hele hans virke. Han omtalte flere af Skjoldborgs romaner såvel som flere af hans ukendte sider. Således arbejdede han i en årrække for Nationalmuseet med at få fredet kæmpehøje, og han tog arbejde som røgter på en større gård for at prøve tjenestekarlenes liv. Det blev til bogen »Gyldenholm« fra 1902. Skjoldborgs begravelse i 1936 blev den første radio-transmitterede.

Sommermødet blev afholdt den 28. maj på Rydhave Slots Ungdomsskole i Vinderup kommune, hvor omkring 110 deltagere hørte tidligere højskoleforstander Steen Espensen tale om »Kloge folk«, 1800-tallets folkelige lægekunst. Han nævnte bl. a. at »kloge folk« havde stor betydning i de tyndt befolkede egne med langt til uddannede læger, og ofte var de kloge folk farverige personligheder. En række af dem, der virkede i Ringkøbing amt, blev beskrevet indgående, som Henrik Kokborg fra Sevel, Lars Andersen fra Ringkøbing og Laust Glavind fra Holstebro. Efter kaffebordet benyttede mange sig af invitationen til at besøge Sahl

Kirke for at se det berømte gyldne alter og få en forklaring med i købet.

Busturen søndag den 3. september gik til Søhøjlandet, hvor de 50 deltagere oplevede Silkeborgegnens smukke natur bl. a. ad små krogede og idylliske biveje og med mange historiske perspektiver – ved Klode Mølle f. eks. om rovmordet på mølleren i 1706. Morgenkaffen blev drukket ved det lille Klosterlund Museum. Senere besøgte Silkeborg Bad og Slotsholmen, før middagsmaden, kalvefrikassé og rødgrød med fløde, blev indtaget på Hotel- og Restaurationsmuseet Ludvigsløst i Svejlbæk. Siden blev Øm Kloster og fabrikkens Velux i Østbirk besøgt, og turen sluttede med et besøg i Østbirk Kirke, hvor man på kirkegården beundrede den 2,5 m høje mindsten over søhelten Peder Skram.

»Hardsyssels Årbog 2000«, det 94. bind i rækken, udkom midt i oktober 2000 og bragte som sine forgængere en række nye, vægtige bidrag til Ringkøbing Amts historie. Som de tidligere år var den på 160 sider og indeholdt otte forskellige artikler fra det meste af amtet. Desuden indeholdt årbogen for første gang en oversigt over lokalarkiver i amtet. Det skulle være en hjælp for medlemmerne til at finde de lokalhistoriske arkivers adresser og åbningstider. Fremover vil Hardsyssels Årbog hvert andet år bringe en sådan oversigt. I år bringes medlemmerne af SLA, Sammenslutningen af Lokalarkiver, i Ringkøbing Amt, men næppe alle amtets arkiver er medlem af denne sammenslutning. Derfor opfordres andre arkiver, som gerne vil med på listen, til at meddele dette til redaktøren sammen med andre nødvendige oplysninger.

Styrelsen besluttede forrige år at udskrive en prisopgave med titlen: »Daglig-

dag og dagligliv under besættelsen« med en samlet præmiesum på 25.000 kr. Prisopgaven skulle medvirke til, at erindringer om, hvordan det daglige liv levedes under påvirkning af den tyske besættelse, bevaredes for eftertiden. Besvarelsene skulle være redaktøren af Hardsyssels Årbog i hænde ved udgangen af år 2000, og de tre bedste besvarelser ville blive præmieret med henholdsvis 12.000 kr., 8.000 kr. og 5.000 kr. Der er indkommet rigtig mange besvarelser – nemlig 57. Jeg vil benytte lejligheden her til at sige tak til forfatterne. Der er mange slags artikler – både korte og lange – så nu har redaktionsudvalget travlt med at vurdere de mange manuskripter.

Den 1. januar 2001 havde Historisk Samfund 1.258 medlemmer. I 2000 tilkom 77 nye medlemmer, men da der året før var 1247, blev fremgangen kun 11 medlemmer. Det skyldes hovedsagelig naturlig afgang på grund af medlemmernes høje alder. Velkommen til de nye medlemmer. Desuden anmodes medlemmerne om at huske at meddele adresseændring til kassererkontoret, da ikke så få årbøger de sidste par år har måttet eftersendes, en stor ekstraudgift. Nogle medlemmer er det oven i købet meget svært ved at finde den nye adresse på.

Regnskabsaflæggelsen, som følger efter denne beretning, vil fortælle om de økonomiske forhold. Her skal kun siges, at Historisk Samfund lever af medlemmernes årskontingent samt tilskud fra kommuner og de lokale pengeinstitutter. Beretningen sluttede med at takke alle, der har ydet tilskud til Historisk Samfunds virke i 2000.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt er medlem af Dansk lokalhistorisk

Forening (DLF), der er en paraplyorganisation for lokalhistoriske foreninger, og det er gennem denne forening, der stilles lokalhistoriske konsulenter til rådighed for dem, der arbejder med lokalhistorie og som arrangerer kurser for foreningerne. DLF udgiver 4 gange årligt det lokal- og kulturhistoriske tidsskrift »Journalen« – abonnement 130 kr. årligt.

Ved valget til styrelsen var Asta Thomsen Jensen, Per Hauge Mortensen, Viktor Hedegaard og Knud Jessen på valg. Alle blev genvalgt. Hvorledes styrelsen har delt arbejdet mellem sig, kan ses i Hardsyssels Årbog 2001.

Sommermødet 2001 blev afholdt søndag den 17. juni på Staby Efterskole. Mere end 100 deltagere hørte en veloplagt foredragsholder, dr. phil. Kristian Hvidt fortælle om systemskiftet 1901 – »et skarpt hjørne i folkestyrets udvikling i Danmark«. Forudsætningerne blev trukket op tilbage fra enevældens ophør i 1848 og revolutionerne ude i Europa og opstanden i Slesvig, som faldt sammen med Frederik 7.'s tiltræden som konge. Kr. Hvidt var i tvivl om Frederik 7.'s demokratiske sindelag; han gav friheden, men beholdt stor indflydelse, da kongen stadig udnævnte og afskedigede ministre. Efter 1849 gik det efter Kr. Hvidt tilbage for folkestyret de første 50 år, med den reviderede grundlov 1866; der opstod modstand mod de ansvarlige for nederlaget i 1864. 1872 var Venstres første sejr i Folketinget, men med Venstres splittelse kunne Estrup regere længe. Christian 9. forstod næppe situationen og vedblev at udnævne Estrup. Efter valget 1. april 1901 fik Højre kun 8 mandater. Venstrereformpartiet ledet af J. C. Christensen fik 76 af

Folketingets 114 pladser; desuden var der 14 socialdemokrater. Alligevel krævede J. C. Christensen ikke magten, men ventede på en henvendelse. Det tog over 3 måneder, for kongen skulle først på sit årlige kurophold i Tyskland. Reaktionen kom fra kredse om ØK. Kongens søn prins Valdemar var i bestyrelsen og hans kone prinsesse Marie kunne charmere kongen, der blev overtalt til at udnævne den upolitiske professor Deuntzer til regeringsleder med J. C. Christensen som kultusminister, Alberti, med stor indflydelse i andelskredse, som justitsminister, rekylgeværets opfinder V. H. O. Madsen som forsvarsminister og den omstridte københavnske radikale Viggo Hørup som trafikminister. Men de konservative havde stadig flertal i Landstinget. Parlamentarismen blev næppe indført i 1901. Christian X blev kendt for sin indblanding i regeringsdannelser, især fyringen af ministeriet Zahle i 1920, Påskekrisen. Dermed ophørte kongens indflydelse på regeringsdannelser, så egentlig fandt systemskiftet sted i 1920.

Et 3. systemskifte kom med jordskredsvalget i 1973, hvor der opstod et stort parti, som ikke taltes med. Derefter blev mindretalsregeringer almindelige. Generelt mente Kr. Hvidt ikke, at det politiske klima er blevet hårdere. Bagefter var der mange spørgsmål og livlig debat, især om folkestyret og EU.

Efter kaffebordet benyttede mange sig at invitationen til at besøge Stadil Kirke og se det gyldne alter og høre museumsleder Jens Aarup Jensen, Ringkøbing Museum fortælle.

Årsmødet i 2002 afholdes søndag den 17. marts på Hotel Medi i Ikast og sommermødet den 16. juni på Hotel Holmsland Klit i Holmsland Kommune.

»Hardsyssels Årbog 2001« – det 95. bind i årbogsrækken – foreligger hermed som 2. række bind 35. Har De kendskab til stof om lokaliteter og tildragelser i Ringkøbing Amt – gerne fra vort århundrede – er De meget velkommen til at kontakte redaktionen. Adressen er: Cand. mag. Per Hauge Mortensen, Byskellet 54, 6950 Ringkøbing, Tlf. 97322635. Forfattere, der får deres artikler optaget i årbogen, belønnes med 10 eksemplarer af årbogen.

LOKALLITTERATUR TIL SALG

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har udgivet en del lokalhistoriske bøger, som alle vore medlemmer kan købe til favørpris + forsendelseskostninger.

»Hardsyssels Årbog«. Af de ældre årgange kan følgende erhverves, så længe lager haves:

Årgang	Medlemspris	Ikke-medlemmer:
1929-1930	30 kr.	50 kr.
1972-1973	60 kr.	125 kr.
1975	60 kr.	125 kr.
1977-1992	60 kr.	125 kr.
1993-1997	90 kr.	140 kr.
1998-2001	125 kr.	160 kr.

De fleste ældre årgange haves brugte.

Alfred Kaae: »Fæster og husbonde i Hammerum herred«, 1971. Medlemspris 12,00 kr. (ikke-medlemmer 25,00 kr.).

Arne Vagn Nielsen: »Ringkøbing amt - geologi og landskab«, 1982. (Hardsysselhåndbog, 1). Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

Ejner G. Pedersen: »Hærvej og hedevej i Hardsyssel«, 1986. (Hardsysselhåndbog, 2). Medlemspris: 87,00 kr. (ikke-medlemmer: 125,00 kr.).

Gunnar Rønn og Jens Krogh: »Kirkeskibe i Ringkøbing amt«, 1992. (Hardsysselhåndbog, 3). Medlemspris: 40,00 kr.

(ikke-medlemmer: 98,00 kr.).

Knud Prange: »Herredssegl og kommunale våbener i Ringkøbing amt«, 1979. Medlemspris: 12,00 kr. (ikke-medlemmer: 25,00 kr.).

»Register til Hardsyssels Årbog 1907-1966«, 1977. Medlemspris: 48,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

»Register til Hardsyssels Årbog 1967-1986«, 1988. Medlemspris: 50,00 kr. (ikke-medlemmer: 80,00 kr.).

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT

Alle interesserede kan blive medlem. Det årlige kontingent er 125 kr., som opkræves sammen med »Hardsyssels Årbog« ved udgivelsen i oktober måned.

Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til sekretæren, lærer Leif Novrup, Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup, tlf. 97 44 83 01.

Alle nye medlemmer kan få den sidst udkomne »Hardsyssels Årbog« tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. Udmeldelse sker ved skriftlig henvendelse til sekretæren.

Historisk Samfunds møder arrangeres i samarbejde med Folkeuniversitetet.

BUSTURE -

MEDDELELSER FRA TURLEDEREN
Historisk Samfunds årlige udflugt fandt sted den 26. august. Turen havde 51 deltagere og gik i år til egnene omkring Ølgod og Grindsted under ledelse af Freddy Boysen, Ikast. Turen indledtes med en lang opsamling - Herring, Holstebro, Ringkøbing og Skjern.

Fra Skjern gik turen forbi Skjernå-projektet til Danmarks første andelsmejeri i Hjedding ved Ølgod, hvor museumsin-

Hodde skole.

spektør Jens Sørensen gav en kort men fyldig indføring i Andelsbevægelsen og mejeriets historie. Det lille Hjedding Mejeri blev starten på en eksplosiv udvikling og kom til at danne skole for andelsmejerier over det ganske land. Vi drak formiddagskaffe i det nye læhus, som mejeriets ejer Arla Foods netop har ladet opføre på mejeriets grund.

Næste punkt gjaldt besøget hos Konserveringstjenesten i Ølgod. Glædeligt at denne institution vil åbne dørene for foreninger som Historisk Samfund, så man kan få en fornemmelse af det store arbejde, der bliver gjort for bevaring af vore kulturskatte. To af centerets medarbejdere fortalte og viste rundt, og man kunne genkende mange af de gamle, skrøbelige genstande fra museerne i Ringkøbing Amt. Der var også en del nye fund fra undervandsudgravningerne i St. George. Besøget

i Ølgod sluttede på Ølgod Museum, hvor deltagerne havde lejlighed til på egen hånd at studere den spændende udstilling om hedens opdyrkning, jydepottefremstilling og ikke mindst stationsbyens fremvækst.

Middagen blev indtaget på den Kongeligt Privilegerede Hodde Kro fra 1838, en stor veltillavet wienerschnitzel. Oven på middagen var det godt med en lille gåtur op til den gamle Hodde Skole, der ligger smukt i diget ved kirken. Hodde Skole er et direkte resultat af skoleloven af 1814, selv om skolen først blev opført i 1830. Man undres over, at den lille bygning, 6 x 8 m, både kunne rumme Hodde Sogns hovedskole, et værelse, hvor læreren kunne bo og et værelse, hvor et af sognets fattiglemmer skulle bo: »Et Fruentimmer der kan holde skolen ren og varm«.

Udflugtens sidste mål var museumsgården Karensminde ved Grindsted. Her fik vi på klingende bornholmsk en grundig rundvisning og fortælling om en ægte vestjysk enggård. Det bornholmske islæt bestod af museumsinspektør Holger Villumsen, og selv om han kunne fortælle om hedeopdyrkning og engvandingsanlæg som en indfødt vestjyde, så afslørede sproget hans oprindelse. Museumsgården Karensminde er et levende museum, der drives som et traditionelt landbrug fra tiden 1920-1940. Bl. a. værner man om de gamle danske husdyrracer. Gården er en del af Grindsted-Vorbasse Museum, men bag gården står der også en aktiv museumsforening Karensmindes Venner. De sørgede for, at vi fik kaffe med hjemmebagt kringle og lagkage i gårdens lade, så deltagerne på hjemvejen havde den rette fornemmelse af at have været på besøg på landet.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE

Lokalhistoriker Freddy Boysen,
Julgårdsvej 27, Tulstrup, 7430 Ikast. Tlf. 9715 5172
Indvalgt 1998, turlleder fra 1998

Ungdomsskoleinspektør Hans Christian Christensen
Stormgade 61, 6960 Hvide Sande. Tlf. 9731 3032
Indvalgt 1999, medlem af årbogsredaktionen fra 1999

Gårdejer Viktor Hedegaard,
Vibevej 32, Borbjerg, 7500 Holstebro. Tlf. 9746 1003
Indvalgt 1996, kasserer fra 1996

Journalist Asta Thomsen Jensen,
Agervej 73, Borris, 6900 Skjern. Tlf. 9736 6017
Indvalgt 1994, medlem af årbogsredaktionen fra 1997

Lærer Anna Marie Touborg Jensen
Klostermøllevej 4, Gudum, 7620 Lemvig
Tlf. 9786 3271
Indvalgt 1999, mødearrangør fra 2000

Gårdejer Bertel H. Jensen
Bjørsløvej 10, Troldhede. Tlf. 9719 4137
6920 Videbæk

Statsamtmand Kund Jessen,
»Rindumbaard«, Holstebrovej 31, 6950 Ringkøbing
Tlf. 9732 0112. Indvalgt 1998, formand fra 1998

Cand. mag. Per Hauge Mortensen,
Byskellet 54, 6950 Ringkøbing. Tlf. 9732 2635
Indvalgt 1995, redaktør fra 1995

Lærer Leif Novrup,
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup. Tlf. 9744 8301
Indvalgt 1997, sekretær fra 1998

Museumsinspektør Søren Toftegaard Poulsen,
Ravnshøjvej 5, Linde, 7600 Struer
Tlf. 9748 7353
Indvalgt 2000, mødearrangør fra 2000

Kassererkontor:
Pile Allé 102, 7500 Holstebro.
Tlf. 97 42 23 20. Giro 6 43 92 33

Redaktion:
Cand. mag. Per Hauge Mortensen,
Byskellet 54, 6950 Ringkøbing. Tlf. 9732 2635

Sekretariat:
Lærer Leif Novrup,
Baunebakken 8, Sevel, 7830 Vinderup. Tlf. 9744 8301
E-post: leif.novrup@teliamail.dk

Salg af ældre årgange:
Bibliotekar Erik Nørgaard,
Holstebro Bibliotek, Kirkestræde 11, 7500 Holstebro
Tlf. 96 11 6821,
E-post:erik.norgaard@holstebro.dk

Regnskab for 2000

Indtægter

Medlemskontingent	167.350,00
Tilskud fra pengeinstitutter og kommuner	19.600,00
Salg af årbøger	15.430,00
Renteindtægter	6.310,00
Diverse	470,45
	<u>209.585,45</u>
I alt	209.585,45

Udgifter

Hardsyssels Årbog 2000	159.527,75
Foredrag, møder og annoncer	33.748,62
Kontorudgifter	22.555,44
Plakater vedr. prisopgave	-
Diverse	565,00
	<u>216.396,81</u>
I alt	216.396,81

Resultat

Udgifter	216.396,81
Indtægter	209.585,45
	<u>6.811,36</u>
Årets underskud	6.811,36

Status

Indestående pr.	31/12 1999	31/12 2000
Vestjysk Bank, foreningskonto	36.407,93	124.675,08
Vestjysk Bank, hensat 1998	25.000,00	25.000,00
Vestjysk Bank, højrentekonto	90.375,22	133.980,86
Ringkjøbing Bank	28.646,12	29.808,40
BG Bank	7.520,88	9.558,45
Tilgodehavende tilskud		2.000,00
	<u>187.950,15</u>	<u>325.022,79</u>
Skyldig vedr. årbog		143.884,00
Årets underskud	6.811,36	
Balance	<u>181.138,79</u>	<u>181.138,79</u>

Kasserer *Viktor Hedegaard*

Revisionspåtegning:

Kassebøger kontrolleret med bilagene.

Beholdninger (Bank og giro) ved årets slutning afstemt.

Intet fundet at bemærke.

Holstebro den 3. februar 2001
Else Madsen N. P. Løgaard

Oplysninger til regnskabet

Tilskud fra pengeinstitutter og kommuner for 2000

Nordvestbank Lemvig	500,00	
Ringkjøbing Bank	2.000,00	
Ringkjøbing Landbobank	1.500,00	
Unibank Herning	1.000,00	
Vestjysk Bank	1.000,00	
Nykredit A/S Ringkøbing	1.000,00	7.000,00
Aulum-Haderup Kommune	500,00	
Brande	500,00	
Egvad	500,00	
Herning	2.000,00	
Holmsland	300,00	
Holstebro	1.000,00	
Ikast	500,00	
Lemvig	300,00	
Ringkøbing	1.500,00	
Skjern	500,00	
Struer	1.000,00	
Trehøje	500,00	
Ulfborg-Vemb	1.000,00	
Videbæk	1.000,00	
Vinderup	500,00	
Aaskov	1.000,00	12.600,00
		<u>19.600,00</u>
<i>Renteindtægter 2000</i>		
Vestjysk bank, foreningskonto	1.514,71	
Vestjysk Bank, højrentekonto	3.605,64	
Ringkøbing Bank	1.162,28	
BG Bank	27,37	
		<u>6.310,00</u>

Register

omfattende personer (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner. B angiver billede, K henviser til kort.

Det meget hyppigt forekommende ord, »tyskere/tyskerne«, er ikke med i registret

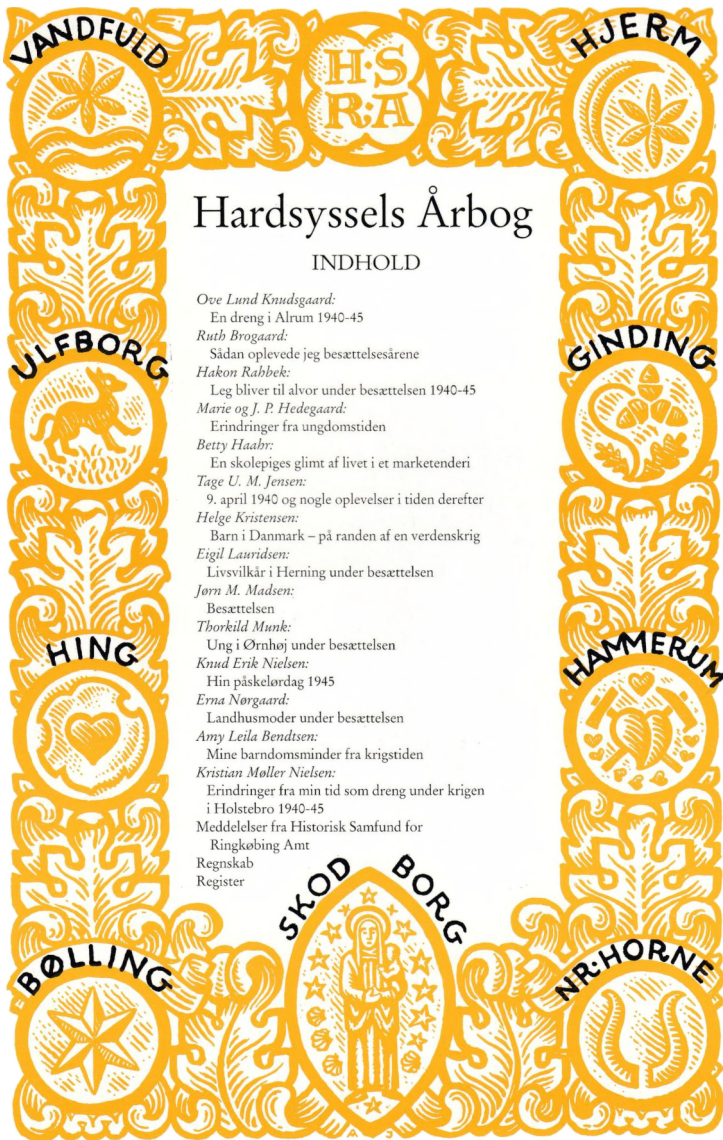
- Algang/alsang, 47, 50, 87
Alrum, Stadil sogn, 5
Alrum biskole, 5
Andersen, Jane, Ørnhøj, hotelværtinde, 153
Antiluftskys, 8, 47, 181
Askov skole, 154
Atlantvolden, 17, 18, 47, 48, 148
Asumgård skov, 154
Ausweis, 120
- BBC London, 7, 22, 34, 38, 51, 52, 63, 103, 113, 141, 145, 158, 160, 161, 175, 180, 188, 193
Bendtsen, Amy Leila, Grove og Naur, 181 ff., B 182, B 183
Bernstorff Slot, 86, 87, 88 (se civilbeskyttelse)
Beskyttelsesrum, 27, 28, 34, 54, 136, 154, 181, 182, 185
Birger, københavnerdreng 13
Birkebæk plantage, 97
Bjørnkjærgaard, 144, 145, 148
Bomber/bombninger, 7, 19, 21, 27, 28, 83, 84, 99, 112, 121, 171, B 172
Borbjerg, 67
Borbjerg mølle, 71, B 72
Bork Hansen, præst, Lønborg, 27
Brande Realskole, 107, 108, 115, 126, 130
Brogaard, Ruth Bergenhammer Vostrup og Spjald, 25 ff, B 35
Brunkulsarbejdere/familier, 75-81, 105, 115, 127-130, 151-153, 155
Bunkers, 47, 48
Bøvling kirke, 51, 61
- Castenskjold, befalingsmand i CBU, 89
Civilbeskyttelse (CB/CBU), 34, 86-90, B 86, B 87, B 88, B 89, B 90, 92-103, B 92, B 93, 2 x B 94, B 95, B 96, B 97, B 100, B 101
Clausen, Frits, dansk nazipartis fører, 139
- DNSAP, dansk naziparti, 139, 146, 147
Dalsgaard, Anders, Alrum, 13
Dalsgaard, Henning, Alrum, 12, 13
Dalsgaard, Katrine, Alrum, 12
Dalsgaard, Lars, Alrum, 6
Damgård Hansen, Nr. Bork, 90, 91
Danske soldater, 33, 34, 45, 68, 86
»De hvide busser« 10, 38, 103
»De kulørte blade« , 155
»Det gule Palæ«, Søby, 127
- Ejlertsen, Erik, modstandsmand, Struer, 174
Ejstrup kulleje, 75-80, B 76, B 79, B 80
Erstatningsvarer, 15, 29, 31-33, 57, 70-74, 77, 82, 83, 142, 150, 152, 156, 164, B 166, 170, 179, 180, 186, 187
Evakueringsplan, 156, B 192
- Faldskærm, 112, 113, 114
Fasterholt, 105,
Fasterholt friskole, 105, B 106
Feldborg plantage, 145, 148
Finlands vinterkrig, 6, 26, 68
Fiskeri, Stadil fjord 9
Fleron, Kate »Vi er ungdommen«, 155
Flygtninge/- lejre, 36, 38, 43, 62, 176, 190
Flytkjær, vikualieforetning, Ringkøbing, 8, 9
Flyveblade, britiske, 83, 190, B 190
Flyvende Fæstninger 19
Folkestrejke-opfordring, B 192
Frihedssangen, 38, 190, B 191, 193
Frikorps Danmark, 140, 188
Fuglbjerg enge, 17, B 17, 24
- Gasgenerator, 29, 71, 140, 141
»Geishaer«, 127
Gentofte badmintonhal
(se Civilforsvarsbeskyttelse)
Greve, Stefan, redaktør, Struer, 162

- Grove, 181
 Grundtvig, NFS, digter, 47, 50
 Grønborg, Marie, Vostrup, 25, 26, 27
 Grønborg, Peder, Vostrup station, postekspe-
 dition, 25, 26, 27
- Hafniahus, Holstebro, 173
 Handelsskole, Tarm, 30
 Halkjær, Niels, modstandsmænd, Thorsted,
 179
 Hansen, L. A. Duus, modstandsmænd, Struer,
 173
 Hedegaard, Jens Peder, Borbjerg, 67 ff, B 68
 Hedegaard, Marie, Goderum, Sahl, 67 ff, B 71,
 B 74
 Hemmet, 35, 89, 90, B 90, 91, B 92
 Herning, 133
 Herningsholm, (se under Civilbeskyttelse)
 »Henko«, vaskemiddel, B 67
 Heste, udskrives til danske hær, 67
 Hesten Peder, 84, B 84, 85
 Hitler, 5, 55, 59, 83, 139, 176
 Hjemmeværn, 47, 64, B 65, 66
 Hjorth, præst, Bøvling, 60, 61
 Holm, Anna, Bøvling, 54
 Holm, Niels, Bøvling, 53, 54
 »Hotel Vejle«, Søby, 117, B 118, 119
 Houm Enge, 35
 Høgsbjerg, Knud, Stadil, 9
 Høkkasse, 32, 167
 Haahr, Betty, Ejstrup, 75 ff
 Haahr, Ruth, B 77
 Håning, Knud, postbud, Sevel, 147, 148
- Illegale blade, 136, 147, 148
 Invasion (6. juni 1944), 18
- »Jaba«, kaffeerstatning, B 163
 Jensen, C. P.: »Modstandskamp i Vestjylland«,
 90
 Jensen, Ella Herdis, Grove, B 182
 Jensen, Hans, vognmand, Herning, 136, 137
 Jensen, Martin »Spillemand«, Grove, B 182
 Jensen, gdr., »Spillemandsgården«, Grove, 181,
 182, 183, B 183
 Jensen, Tage Uffe Møller, Trælund og Herning,
 81 ff, B 84, B 85, B 92, B 100
 Jensen, lærer, Alrum biskole, 5
- Jøder, 114, 115
 Jørgensen, Finn Haumann, Holstebro, 189
- Kabys, minikakkelov, B 166, 167, 187
 Kapitulationsbeslutningen, 45
 Karen, Kølkjær telefoncentral, 116, 117
 Karup (Grove) flyveplads, 145, 181
 KFUMs Soldatermission, 86, 100
 Knudsgaard, Anna, Alrum, 5, 8, 9, 10, 11, 15,
 19, 22
 Knudsgaard, Niels Peder, Alrum, 5, 7, 8, 9, 19,
 22, 23
 Knudsgaard, Ove Lund, Alrum, 5 ff, B 8, B 11
 Knudsgaard, Poul, gdr. Alrum, 5, 12, 13, 15, 16,
 22, 23
 Knudsmosen, Herning, 134, 135
 Knudsen, Ole, rutebilejer, 10
 Koncentrationslejr, 35, 97, 175, 176
 »Krankenrevier Bøvling«, 48, 50, 51, 52, 61, 63,
 64
 Kristensen, Hans Peter, CBU, 86, 87, 95, B 96,
 102
 Kristensen, Helge, FASTERHOLT OG SØBY, 105 ff
 Kristensen, S.K. (Gammel Ørn), 99, B 101
 Krogsgaard, Gerda, Vostrup, 35
 Krogsgaard, Gunnar, brugsuddeleer, Vostrup,
 29, 32, 33, 34
 Kudahl, Jacob Gunnar, Sevel, 143, B 143, 144
 Kurérvirksomhed, 147
 KZ-fangers hjemtransport, 10, 103
- Lancaster, eng. bombefly, 13, 14, B 14, 16, 17,
 B 17, 27, 34, 35, 46, 89, B 89, B 90
 Laug, S.Th. Christensen, historielærer, 162,
 166
 Lauridsen, Eigil, Herning, 133 ff, B 134, B 135,
 B 137
 Lauridsen, Hans, strikker, Herning, 133, 134,
 135, 137
 Lauridsen, Nina, rengøringsass., Herning, 133-
 137
 Lauridsen, Ole, Herning, 136, 137
 Legitimationskort, 9, 29, 144, 150
 Lillelund, Hans, brugsuddeleer, Spjald, 35, 37,
 38
 Lillelund, Marie, Spjald, 35, 36
 Linde, tømmerm., Sevel, 142
 »Lokkelykke«, Hover, 11, 178

- Luftalarm, 180, 181, 182, 185
Luftgevær, 108, 109
Luftkamp, 16, 29, 30, 34, 47, 78, 112, 113, 182, 185
Lumholt, Johannes, præst, Bøvling, 54, B 63
Lyngvig Fyr, 5, 6
Lyttepost, 29, 109, 145, 154
Løbe- og skyttegrav, 54
Lønborggaard, 30
- Madsen, Bent, Sevel, B 141
Madsen, E. Rørbæk, modstandsmænd, Struer, 165
Madsen, landpost, postkontrahent, busrute, Sevel, 139, 140, B 140, 141, B141, 145, 2 x 147
Madsen, Jørn Munch, Sevel, 139 ff
Marketenderi, Ejstrup, 75, 76, 77, 79, 80
Meldgaard, Stinne, kokkepige, Ryssesten, 57
Mindeplade, Tim Gl. præstegård, 180
Modstandskamp/folk, 34, 38, 102, 145, 146, 147, 160, 161, 162, 166, 179, 187, 188, 193, 194
Mogensen, M.S., lærer, Holstebro, 190, 193
Mosquito, eng. fly, 10, 98, 121
Mund- og klovsyge, 167
Munk, Kaj, præst, 10, 11, 18, 34, 48, 111, 139, 178, 190
Munk, Thorkild, Ørnholm, 149 ff
Mustang, amer. jager, 19, B 20, K 20
Mødrehjælpens standardpakke, 178
Møller, Alwin, engelsklærer, Struer, 170
Mørkelægning, 6, 25, 26, 45, 68, 148, 150, 177, 184
- Nielsen, Grethe Møller, Holstebro, 189
Nielsen, Jenny, Holstebro, 184, 189, 194
Nielsen, Johanne Frederikke, Struer, 163-167, B 167, 168, 170, 171, 173, 175, B 175
Nielsen, Knud Erik, Struer, 161 ff, B 162, B 170, B 175
Nielsen, Kristian Møller, Holstebro, 184 ff, B 185, B 192
Nielsen, Laurits Anker, Struer, 162, 166, 167, 168, 170, 173, 175, 176
Nielsen, Martin, Holstebro, 184, 189
»Nimbus«, Niels Kristian, Alrum, 5
Nøhr, H., læge, Grønbjerg, 153
Nørgaard, Erna, Muldbjerg og Tim, 177 ff, B 179
- Nørgaard, Kr. Isaksen, skoleinspektør, Struer, 161, 176
Nørregades skole, Herning, 136
- »Opråb«, folkestrejke, 192
Organisation Todt (OT), 149
- Pansergrave, 18, 188
Partstelefon 178
Passerseddel, 186
Pedersen, Alfred, mekaniker, Ørnholm, 158, 159
Pedersen, Vilhelm, mekaniker, Ørnholm, 158, 159
Petersen, Frederik, tysk soldat, 165, B 165, 166
Politiets internering, 33, 97, 120, 156, 179
Polske soldater 55, 160
Pump-Stine, Søby, 124
- Rahbek, Anders, Ryssesten, 48-50, 52-61, B 54, B 63
Rahbek, Kirsten, Ryssesten, 49, 50, 56, 57, B 57, 58, 61
Rahbek, Niels Hakon, Ryssesten, 45 ff, B 59, B 64, B 65
Rahbek, Kresten, Ryssesten, 52, 58
Rahbek, K. V., redaktør, 58, B 58
Raskmark, lærer, Herning, 102
Rasmussen, Rudolf, fisker, Søgaard, 146
Rationering, 9, 30, 31, 56, 57, 67, 68, B 69, 82, 83, 133, 142, 145, 150-152, 156, 160, 177, 182, 186
Revlinge/koste, 29, 85, 114
Riberholt Hansen, soldatermissionær, 86
Royal Air Force-huer, 187
Rom flyveplads, 7, 46, 47, 62
Rumanske soldater, 36
Russiske soldater, 23, 160, 176
Ryde Bavneshøj, 145
Ryssesten, 45 ff, B 46, B 49, B 50, B 60, B 62
»Ryssestengruppen«, (drenge), 59, 60
Rølle, Lars, modstandsmænd, Struer, 146, 174
- Sabotage 16, 18, 34, 101, 102, 146, 173, B 174, 188
Sahl, 67
Schalburgtage, 102, B 172, 173
Sekserspil, 120
»Sennepssere« 87

- Sevel, 139
 Severinsen, Svend, præstesøn, Tim, 180
 Severinsen, Tage, præstesøn, Tim, 180
 Silkeborg seminarium, 122, 130
 Skjern, 83
 Skyttehuller, 18, 160, 189
 Sortbørshandel, 120, 129
 »Spillemandsgården«, 181 ff, B 182-183
 Spjald, 35, 36
 Spjald, tyskere på vej hjem, B 39-42
 Spærreballon, 10, 58, 84, 145, 154
 Spaabæk brunkulsleje, 152, 153, 155, 157
 Stadil fjord, 5, 9, 23, 24
 Stauning, Th., statsminister, 45
 St. Madsbjerg, Naur, 183
 »Store Jens«, Bork, 91
 Struer Borger- og Realskole, 161, B 162
 Stubbergaard skov, 139
 »Stød« (trærødder), 166, 167
 Søminer, 10, 90
 Søby brunkulslejer, 105, K 110, B 113,
 115-117, B 116, B 117, 118-126, B 122, 123,
 2 x B123, 124-126, B 128, 131, B 131, 132
- Tarm-Nr. Nebel jernbane, 27
 Thorstedgruppen, 179, 180
 Thrane, musiklærer, Brande, 111
 Tindborg, løjtnant, 101, B 101
 Toldstrup, Anton, jysk nedkastningschef, 174
 Tortzen, Kristian: »Søfolk og skibe 1939-1945«
 168
 Tousgaard, præst, Stadil, 16
 Troelsen, Børge, seminarielærer, Silkeborg, 111
- Trælund 81
 Trækulsmiler 145
 Tyske fly 9. april, 5, 7, 25, 26, 45, 81, 105, 140,
 149, 181, 184
 Tørvegravning, 70, 71, 114, 134, 135, 152
- Udtagelsespas, 85
 UFA, tysk propagandafilm, 155, 188
 Uldhandlere, 79
 »Under jorden«, 58, 75, 78, 105, 120, 127, 146,
 153
 Undtagelsestilstand, 16, 33, 157, 177, 178, 185
 Ungarske soldater, 21, 22, 55, 102
- Vagtværn, 120, 127, 156
 Vej, Anders Christensen, V. Tim
 Vej, Signe Christensen, V. Tim
 »Vendia«, kulbåd, 167, 168, B 168, 169
 Vester Kamp, Alrum, 16, 18
 Viadukt, Heager, 7
 Voldum, Børge, modstandsmand, 174, 175,
 B 175
 Vostrup brugsforening, 29
 Vostrup skole, 25, 26
 Vostrup station, 26, 27, 28, B 28
 Våbennedkastning, 146, 188
- Ørnhøj, 149, 152, 153, 156, 158, 159, 160
 Ørnhøj FDF, 155
 Ørnhøj hotel, 153, 154, 155
 Ørnhøj station, 157
 Ørnhøj, tyskere på vej hjem, B 151, B 159

Rettelse: Billedet side 28 viser Vostrup Station.

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Ove Lund Knudsgaard:

En dreng i Alrum 1940-45

Ruth Brogaard:

Sådan oplevede jeg besættelsesårene

Hakon Rabbek:

Leg bliver til alvor under besættelsen 1940-45

Marie og J. P. Hedegaard:

Erindringer fra ungdomstiden

Betty Haabr:

En skolepiges glimt af livet i et marketenderi

Tage U. M. Jensen:

9. april 1940 og nogle oplevelser i tiden derefter

Helge Kristensen:

Barn i Danmark – på randen af en verdenskrig

Eigil Lauridsen:

Livsvilkår i Herning under besættelsen

Jørn M. Madsen:

Besættelsen

Thorild Munk:

Ung i Ørnhoj under besættelsen

Knud Erik Nielsen:

Hin påskelørdag 1945

Erna Nørgaard:

Landhusmoder under besættelsen

Amy Leila Bendtsen:

Mine barndoms minder fra krigstiden

Kristian Møller Nielsen:

Erindringer fra min tid som dreng under krigen
i Holstebro 1940-45

Meddelelser fra Historisk Samfund for

Ringkøbing Amt

Regnskab

Register